Т. LXXXVII. Р. 1909, кн. I. Рік XVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXXVII. 1909, I. B. XVIII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II. с. с.

Т. LXXXVII. Р. 1909, кн. I. Рік XVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСЬВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. LXXXVII. 1909, I. B. XVIII Jahrgang.

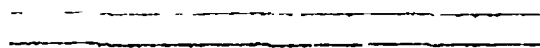
Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II с. р.

Зміст LXXXVII тому.

Inhalt des LXXXVII Bandes.

Виговщина і Гадяцький трактат.

Написав ***Василь Герасимчук.***

I. Вступні уваги.

Потреба русько-польського порозуміння і згоди, що мала б опирати ся на якихсь тревалїйших основах і вигіднїйших уступках при певній спільности згідних інтересів, стала ся найактуальнїйшою справою, бо навіть питанєм „бути чи не бути Польщі“, доперва по великих революційних побідах Богдана Хмельницького, що своїм підприємчивим і великим таланом визволив поневолені землї України з під польського ярма. І тільки тодї, а не перше, могла наступити якась полїтична зміна чи згода. Бо такі акти, як зміна відносин між двома народами — акти, що мають вдержати розвій подій в їх дотепершнім бігу і надати инший напрям в дотеперішнїх відносинах, не відбувають ся звичайно без катаклїзмічних потрясень революції, без попереднього обрахунку і експіяції за свої кривди, а що найважнїйше, не відбувають ся нїколи без фізичного і морального піднесеня до знеслих ідейних височин свободи, сього найконечнїйшого услівя і підстави великих народів. А за весь час поневоленя Руси — Польща все стояла йно на становищу переможного побідника, який знав тільки давити всякий свободолюбний рух, але руки до можливої згоди з невдоволеним українським народом не простягнув нїколи.

За весь час довгих століть, доперва по 1648 р., під впли-

вом депресії, стали Поляки відзивати ся щирійшим голосом поєднання рівного з рівним, вільного з вільним, ті самі, що дотепер користаючи зі становища щасливого побідника уміли йно у поневоленої нації переводити експропріяцію набутих здобутків і нищити те все, що творило одідичений по предках капітал його матеріяльного і духового добра. І що ж дало се спільне пожите під ненормальними услівями? — Хиба се, що звичайно дає неволя, себ-то зміну суспільного положеня, пониженє етичного світогляду у обох народів та зміну деяких черт психічної природи народа. Отся власне довга неволя убила у нас почасти народну гордість, а за се витворила в нашім національнім характері перевагу пасивности і йдуче з сим впарі почуте низшости.

Зовсім не змінила взаїмних відносин і ся славна люблинська унія, на яку польські діячі і нарід ідучи за своїми теоретиками, звикли дивити ся яко на знеслий памятник добровільної злуки і згоди, виставлений працею останнього Ягайлона. Не сповнила вона і ролї обопільного поєдинаня, а була хиба іронією на діло, про якого нетрівкість переконали ся в кількадесятків літ опісля і діти авторів сього памятника. Тай вкінці та славна угода, як се вже загально звісно, не була й таким добровільним актом, подиктованим чи то любовю, чи добре розумілою користю, а була йно фактом такого самого насильства, яких много було і перед сим і опісля, була тільки актом визискання слабшої сторони, який накинула силоміць польська шляхта. Кінець кінцем, люблинська унія не мала нічого благороднійшого на цїли, як перевести санкцію на попередні насильні набутки, а понадто інкорпорувати сильнійше Литву з Білорусю й Україною і для більшої одноцільности знищити рештки їх автономії, а завести політично-клясові польські адміністративні інституції. Її зовсім не промощував анї інтерес економічний Литви і Руси, що буває звичайно потрібним услівєм матеріяльного розвою, анї інтерес цивілїзації, якою чванять ся Поляки, яко своїм здобутком, анї вкінці широкий інтерес горожанської свободи. Коли возьмемо під розвагу ті всї користи, що їх витворила дальша консеквенція унії, то вони в половині не надгороджують заподїяних кривд. А вжеж здекомплєтованнє люблинського сойму сецесією Руси і Литви, а просьби і погрози з польської сторони і відбиранне опісля присяги на рати, буде здаєть ся віковічним свідоцтвом сеї добровільної згоди, освяченої ентузіязмом вдоволеня, про які уміють так гарно говорити історичні підручники.

Се поневоленнє Руси-України не було ніщо инше, як переденa в конкретні форми ідея Казимира Великого, яка полягала на тім, щоби уступаючи з невигідних позицій на заході і місто борби з німецьким народом, віддаючи йому на заході найлучші і найгарнїйше загосподаровані провінції як Шлеск, Поморє й ин., самим садити ся на схід. І сей польський „Drang nach Osten", се вже результат політичного банкроцтва сеї енерґічної і свідомої свого завдання полїтики давньої Польщі, і вона видала фатальні овочі. І рівнож, як нещасливою була політична ініціятива Казимира Великого, так само була невдалою і ся „ґеніяльна" думка ягайлонська опановання Литви і решти русько-українських земель.

Як що в тім ґрандіозно-зачеркненім проґрамі добачують польські історики післанництво їх великого короля, то в такім случаю не видять сеї обставини, що побідний меч Казимира був тілько рискалем на гріб Польщі. Таж се очивидне: вилив мас народу на великі чужі території для карієри урядничої, військової і для земельного набутку, був занадто великим виладованєм-експанзією державного орґанїзму, щоб його можна було переболїти без свого знесиленя і без наслідків на будуче. По тім прийшлось таки тому самому „Королеви хлопів" кольонізувати свою власну державу ненависними тепер Німцями і иншими елементами з західньої Европи. А вже ж даючи першенство прінціпам політики загарбування чужих земель не відповідно до своїх сил і віддаючи інтереси держави під інтерес користий плуга великих лятіфундаторів, тим самим убивано всесторонній полет своєрідного духа і власну силу, уґрунтовану на ривалїзуючій рівновазі всіх суспільних верств. А власне пястівська Польща через се була сильною, що не позволяла одній суспільній клясі брати другу під ноги, а вміла яко тако держати рівномірну еволюцію так міста як і села. А від тепер віддано перевагу панському плугови, так часто славленому польськими історикамн. Забувають, що плуг плянтаторів не все несе цивілїзацію, він вміє тілько дещо зі здобутків культури присвоїти для свого добра, а взявши річ глибше, він стає її запорою і убійством. І ніщо инше, як власне сей ославлений плуг

Через се, що при вступі подасть ся самі найзагальнїйші уваги, уважаю за непотрібне відкликати ся до історичної літератури, як і подавати указки на жерела, з яких користаю. Нові жерела, що їх маю під рукою, вийдуть небавом осібним томом, впрочім дальше і в самій праці буду на них опирати ся.

підбив велику ідею державної будучности Польщі під грубий і короткозорий матеріялїзм одної земельної верстви.

Так для Польщі як і для України був фатальний в своїх наслідках сей розбишацький наїзд Казимира Великого на Червону Русь в 1340 р. З того то часу, по переведенїй окупації сього краю, а опісля по опанованню Литви з рештою русько-українських земель, Русь-Україна затрачує досить замітно свої попередні здобутки, а деморалїзована протекційною системою нового польсько-шляхецького чинника, чинить на полї духового розвитку тільки скорий поступ в бездїльности і в повільнім упадку всякої мисли. А коли в тім напрямі ще находять ся які скарби, то світить тільки рештками того, що зістало з давної величної спадщини, а про нові здобутки нема й думки. Як що денеде справдї появило ся в лїтературі, то йому або бракуввало основнїйшого змісту, або оріґінальности, або що важнїйше — інтересу і зацікавленя. А навіть ідеольоґічний зміст житя в часах польської неволї не тільки бідний, але біднїйший від того ж в XI—XIV в.; се час зазначений у нас летарґічним упадком культури і ненормальною еволюцією свобід великих плянтаторів зі всїма пересадними формами, які нїколи не виходили поза вузко еґоїстичні забаганки. Се часи тої золотої безграничної свободи і безправя замикаючого в своїх рамах все те, що стоїть як раз в противенстві з етично і гуманними ідеалами правди і добра. З упадком державного житя на Руси і через підданнє всього народу під польську неволю, нарід, що вмів давнїйше свому житю надавати у всїх сферах гарні своєрідні форми, під Польщею не тільки що затрачував свою індивідуальність, але що важнїйше, затрачував чимраз сильнїйше і свою лучність з минувшиною і з її традиціями і забував полїтично-національний проґрам.

Справдї дивно: триста лїт стогнала Україна під польським ярмом, а анї разу не відважила ся посягнути серіозно за привернєнєм собі свободи. І крім початкових оружних протестів на Червоній Руси по її окупації, і крім поважно зорґанїзованого повстання М. Глинського р. 1506, нїде і нїколи серед руської верстви не чути відклику до революції. А знов льокально-масовий рух селян на Покутю 1490 р., зорґанїзований українським чи може молдавським проводиром, якимсь Мухою, хоч був зроджений економічним невдоволенєм тамошнїх селян, то одначе не обняв широких кругів народа і не зазначив ся анї пляновою орґанїзацією, анї навіть якимсь позитивнїйшим результатом.

Хоч сам факт всіх тих протестів лежав на використаню народньої психіки, ображеної польським гнетом, то всї вони, як і початкові козацькі повстаня до Хмельницького, носили тільки знамена протесту поведеного доривочно, в малих розмірах і малим числом зрекрутованим з одної тільки кляси. Се дає нам до рук доказовий матеріял, як сильно наш нарід був обдертий з державно-політичних почувань.

Новий зворот відродженя датуєть ся від панованя Жигмонта III і Володислава, себто від періоду найбільшого заостреня і реакції супротив православної Руси, коли то через видвигненє релїґійної унії, ухваленої берестейським синодом, дізнало народнє терпінє свого кінця. Сей власне гнет, викликаний мотивами католицького інтересу зродив величну епоху нашого духового відродженя. Вся та екстермінацийна польська політика, всї обиди, наруги латинства над предківськими віруванями і найсвятійшими услівями спасеня спонукали загрожену Русь виступити до оборони своїх святощів зі всім запалом духової зброї і обосїчним мечем полемічної реторики відпирати атаки Польщі. І на основах ображеного почутя піднесла Україна не тільки правовірність своєї віри, але піднесла і стяг національний.

Заснованє церковних брацтв по головних містах, друкарень, шкіл, могилянської академії, се все було спричинене стремлїнєм до піднесення з духового упадку і до піднесення свідомости національної. Ба навіть була надія, що Україна схоче використати бурливу революцію двох партій в р. 1607 (розбитє рокошан під Ґузовом) і собі піднесе оружє. А був до того і гарний примір з західньої Европи, де весь католицький світ острив оружє до боротьби на смерть і житє з іновірцями. Але на жаль у руської шляхти, яка мала яку таку власть і вплив, а власне у Василя К. Острожського, почутє національности було надто прибите, а почутє монархічне не позволило йому рішитись до радикальнїйшого кроку. І анархія в Польщі зістала не використана.

Православні і солїдарні з ними протестанти задоволили ся тільки обіцянкою скасованя виданих декретів против їх релїґії і проєктом реформи на полї толеранції. А може й тоді страх перед Кримом звязував руки і сили православних, а ризикувати війною, виставляючи нарід на руїну від Криму, видавалось для них надто легкодушним підприємством, і сумлїнє їм того не позволяло. Мабуть сей вампір, який в своїм еще досить примітивнім способі кочовничого житя безнастанними набігами на

Україну такі великі жертви забирав нашій землї, і з анемічного її орґанїзму висисав до решти кров, не дав їй і в сїм часї використати гарної нагоди. Мимохіть мусить ся закинути польському вравительству тяжку вину, що тільки столїть віддавало східні руські провінції Татарам на руїну.

Наколи не більше як духове відродженє, так в кождім разї на рівнї з ним що до вартости, має в історії визвольного руху своє значіннє і фізичне скріпленє українського елементу на східних періфеpіях. І не чия инша як козаччини несмертня заслуга, що видвигнувшись в поважний мілїтарний чинник, дала укркаїнській кольонїзації безпечну оборону перед татарською руїною, і позволила знесиленій Україні набрати більшої сили і відпорности. Та не тільки Кримови заставила козаччина тами, але вона також вробила кінець і тріюмфальному походови Польщини на Русь.

Як звісно, козаччина то з 1648 р., через свій щасливий успіх в кампанїях, заінауґуровала новий зворот і він викликав величезний переворот не тільки в дотеперішнїй ситуації, але дав основу до иншого полїтичного укладу на північнім сходї Европи. Одначе зовсїм хибний, наколи не легкодушний є погляд тих істориків, які є того поважного переконаня, що піднята Хмельницьким революція була йно припадковим актом його приватної сатисфакції. Річ так зле не стояла: сучасники, які собі добре здавали справу зі всього, що видїли, підносять виразно, що Хмельницький підняв ся пімстити кривди всього руського народа, а взиваючи його до повстаня, підносив і покривдженє совісти себто віри, і чинники соціяльно-економічно-національні. Було тут щось більшого як домова авантура Хмельницького, роздмухана припадково до шалу домової війни. Чигиринський сотник, який брав участь в повстаню під Павлюком, і який брав участь в посольствах козаків до Варшави в 1637 р., а потім був в зносинах з самим Володиславом IV і мав бути втаємничений в його пляни великої війни з Турцією, мабуть дивив ся на біжучі справи далеко ширше. Знаючи в чім лежав фермент невдоволеня і напруженя, він тільки яко найзручнїйший, взявши дїло повстаня в свої руки, надав сьому орґанїзацію і певний напрям, тай підніс до полїтичного значіння. Ще перед самим початком Хмельницький ввійшов в змову з руським міщанством зі Львова, про його пляни знав львівський епископ, а львівські купцї мали доставити пороху, рушниць і инших приладів, на закупно яких Хмельницький прислав 200.000 злр. польських. Тай в своїх

аґітаціях чигиринський сотник взиває весь нарід до участи, а номенклятура, якої уживав в унїверзалах свідчить, що поза кривдами особистими і війська запорожського боліло його серце і за кривди українського народу (унїверзал до народу).

Нічо дивного, що на його поклик вся маса народу пішла: таких чутливих слів співчутя і такого глубокого зрозуміня кривд не чув руський нарід поза його унїверзалами ніколи передше, а ширина і піднеслість цїли, що йшла з тим у парі, вчинила сю акцію популярною і забезпечила той успіх, який осягнув. Тай не аби який хист показав Хмельницький на початку свого діла! Він так уняв за собою весь нарід, що сей не тільки повірив в його велике посланництво, але навіть зі своєї сторони віддав на жертвеник нового порядку всю фізичну силу, майно і кров своїх дїтий. Та на жаль чоловік, який видів, в чім лежить основа зла, не потрафив збудувати нового будинку зі своєрідним характером. І коли зважимо пізнїйший хід подій, то зобачимо, яку то мізерну сатисфакцію дав він своїй програмі. Зобачимо, що в перших часах Хмельниччини розумінне польсько-руського питаня було дуже неясне. Козацький гетьман зробивши розрив з Польщею, розгромивши польські армії під Жовтими водами, Корсунем і Пілявцями, не використав як слїд, своїх світлих побід, не пішов на центр Польщі на Варшаву, щоби подиктовати услівя, як його до сього опозиція зложена з деяких полковників заохочувала. Уриваючи дїло серед найгарнїйшого успіху, зрікав ся тих користий, які мігби мати, і тим способом давав привід до дальших реванжів і проливу крови. Перші петиції, які вислав від війська до польських комісарів в 1648 р., ще перед Пілявцями, обіймають на велике диво в противорічю до шумного змісту унїверзалів плитко зрозумілі інтереси самого козацтва, яко військової кляси. Побільшенє реєстру до 12.000, заплаченє невиплаченого гроша і зміна ординації 1638 р. мали заспокоїти їх постуляти. А що ж лишало ся для народа? Мабуть можлива гроза пімсти і нанесений страх українським панам мав бути тою нормою в більше людськім відношеню до хлопів, а для правительства принукою — бути більше толєрантним для руського елєменту і православної віри. Гадки державні тодї у Хмельницького не йшли дуже далеко. Се прикре, але й нїчого в тім дивного. Нарід, який був тілько століть понижений неволею і майже затратив понятя людської гідности, міг затратити і свою народну гордість, а ще скорше ідею державну, а по перерва-

ній традиції вироблене нового державно-полїтичного програму хочби в теорії потребує так часу як і досвіду, який дає звичайно тільки жите з своєю ріжнородністю обставин. І се наступило — але пізнїйше.

Ся велика ідея знайшла своє викінчене аж допера за Івана Виговського, а за житя Хмельницького тільки кристалїзував ся і виховував ся розвій полїтично-національних думок: український проводир не підняв ся до сповненя всеукраїнських національних ідеалів, не перевів соціяльного визволеня всеї маси українського люду і українсько-польського питання не розвязав.

Хмельницький навіть не здобув ся відновити удїльну руську державу, хоч можність основати, чи відновити руське князївство була предвиджена сучасниками і духовні сфери і вся аристократична Україна сього сподївались на певно, тай сю думку піддавали і Хмельницькому, тільки чомусь не знайшла вона свого зреалїзованя у проводира викликаного руху. Сам татарський хан і його помічник Тугай-бей, коли по корсунській катастрофі накинув ся з інтервенцією між Богданом Хмельницьким і польським гетьманом Потоцким, радив Полякам згодити ся на удїльне князївство. А власне, мав хан запитати полоненого Потоцкого, чи могла би між Ляхами і козаками станути згода? — а на се відповів польський гетьман, що „не знає намірів анї думки Річи посполитої, але се розуміє, що при слушних умовах Річ посполита приступила би до згоди з козаками з огляду на спільну релїґію, коби тільки могла знати, чого від неї козаки потрібують“. Тугай-бей впадаючи в слово відповів на се: „Жадають, аби по Білу Церков мали удїльне князївство, аби додопущено їх до давних вольностий, аби до міст, замків анї хоругви, анї воєводи не мали права“. Тай Адам Кисїль, брацлавський воєвода, був найсвятїйшого переконаня, що Хмельницький будує нове князївство і з сим переконанєм подїлив ся з примасом, а злобні навіть говорили, że niedawny setnik Czehyryński, upojony gorzałką i pychą, począł się tytułować księciem.

Здаєть ся для початкового дїяча було се щось незвичайне, а сам він мабуть уважав се за великий скок, а що найправдоподібнїйше, пізнїйша ханська полїтика злагоджувала горді заміри; чейже не по се Татари помагали, щоби помогти збудувати собі під боком нову, з военним устроєм державу. Небезпечність була для них занадто очевидна. Инший горизонт і новий смілїйший круг ідей піддавала гетьману, підчас побуту

його в метрополїї Руси, київська громада, де традиція руського житя була сьвіжійша. Привіт козацького гетьмана з нечуваним одушевленем київською академією і всею духовною єрархією, його розмови з патріярхом, представителем православного світа, поставили перед новим руським месією иншу ролю і нові задачі з глибшим змістом. І сю зміну полїтичного погляду запримітили всї сучасники і в Польщі обясняли се впливом патріярха. Одначе, коли взяти під аналїзу сї афоризми, які гетьман висловив в роздразненю в лютім 1649 перед польськими комісарами, показує ся, що й по сїм в його полїтично-державних мріях ще богато неясности і не достає їм якогось певного і систематичного пляну полагодити розбіжні інтереси Руси і Польщі. Хмельницький його не виробив, тай тому визволеню руського народа по Вислу і Люблинь з польського ярма виразних форм не зачеркнув. Але зарід ідеї держави видко вже в переговорах з комісарами з початком 1649 р. перед зборівською угодою.

Зборівські статї з 1649 р. представляють нам постуляти козаків в далеко смілївійших зарисах. Але в тій угодї тільки справа козацька і релїгійна найяснїйше обговорена і переведена — і їх інтересам присвячений цїлий ряд точок. Одначе про вигляди прочого руського народу, яких вибавити з неволї підняв ся Хмельницький, і тепер не згадуєть ся. Його вертано назад в неволю панам і дідичам, а екзекутиву привернення його до послуху в воєводствах Київськім, Брацлавськім і Чернигівськім брав на себе той сам гетьман. В тих воєводствах його власть адмінїстрацийна мала бути значно більша.

Одначе всї ті згоди, так висше згадані, як і пізнїйші, хоч як їх знаємо докладно, мабуть не можуть бути вірним доказом полїтично-національної свідомости і не були властивим виразом бажань, а тільки конкретною формою дуже обмежених і обкроєних постулятів. Що мрії про утворене осібної держави були, хоч може наразї неясні, се очевидна річ, тільки тяжко було найти підстави на їх зреалїзоване і треба було ще тяжкої борби і великої дипльоматичної зручности, щоби в ривалїзації окружних держав: Польщі, Москви, Турції і Австрії знайти санкцію самостійности.

Щасливий йно тільки був початок воєнний з р. 1648 і 49, та на жаль був він тільки вступом на дальші криваві розправи з Польщею про свободу і еманципацію України. Цїлих 10 лїт прийшлось іще Українї видержати весь тягар і наслїдки кровавих воєн; 10 лїт гремїли гармати на тихій передше Українї

і 10 літ лила ся кров; небо і землю порушували обі сторони і добували всїх сил, щоби себе поконати. Згоди, які по рішаючих кампаніях роблено, не можна назвати згодами, се були тілько перемиря і жадна сторона не додержувала їх: для Польщі вони видавали ся пересадні, а для України знов прикрі — були вони не чим иншим як іронїєю дійсних постулятів і дуже нужденною експіяцією за 300-літні кривди і наруги. Тих десять літ боротьби — се хиба час дорогої практики для недосвідчених українських проводирів.

Щойно з повільною зміною попереднього режіму відбував ся нечуваний переворот соціяльних відносин, видвигали ся нові питаня, нові потреби, взагалї слїдна була всюди праця привернути скоро назад те, що утратило ся за весь період неволї; сама якась несвідома сила пхала керманичів до формованя потрібної полїтичної програми на лїберальних своєрідних основах, а козацький гетьман, сей демаґоґ тиран, який з початку умів свої товпи і орди держати в субординації, умів їх змусити шанувати уложені угоди, опісля став ся безсильним, тратив йно щораз більше на повазї, тай доходило до сього, що був змушений придушувати бунти, які супроти нього самого вибухали. Чим раз дальше тілько переконував ся, що на малих згодах з Польщею не може будувати будучої долї України, а через Татар знов не міг їй нїколи рішучого великого удару задати. Завсїди знаходив ся між Сцилею і Харабдою.

Неустанна боротьба між Польщею і Україною кипіла дальше, і чим дальше, тим більше виставляли себе оба народи наруїну. Невважаючи на всї успіхи, Хмельнищина своєї мети, себто автономії України не осягнула, хоч уживала всїх сил і всїх можливих полїтичних комбінацій. Згадую про сї комбінації, бо були вони смілї в своїх помислах і здаєть ся, були дїлом Хмельницького. Чотири було таких комбінацій. По перше, се був союз з Татарами, завязаний на се, щоби пімстити ся за кривди і виборотн привилеї для церкви, школи і козацтва, себто для духовенства і нової руської шляхти в можливо як найдальших територіях. Але виконанє не удавало ся вповні через се, що Татари станули на становищу еґоїстичної власної полїтики — не дати нїякій стороні рішучої переваги. Кілько разів Хмельницький був близько своєї цїли і міг не тілько знищити польське військо, але і короля дістати в свої руки, так завсїди хан спиняв і примушував до згоди на невигідних мінїмальних уступках. Так було під Зборовом, так було під Берестечком, так скінчило ся під Жванцем.

Знеохочений своїм союзником хапає ся гетьман до другого великого ґеніяльного помислу і стремить до утвореня злуки трех держав під персональною унією одної родини. Длятого женить гетьман свого сина на Молдавії, щоби через се Молдавію втягнути в інтереси своєї політики. Так само певно був замір зробити з Литвою, де мав власть Радивил, оженений з другою донькою Лупула. Але і сей плян упав через заходи семигородського князя і Польщі, які бояли ся сього союзу. Нічого не помогли і найдотепнїйші забіги в тім напрямі: навіть мимо киданих всеславянських кличів (sic!) не удалось упідлені турецькою неволею балканські народи привести до інтензивнїйшої участи.

Вкінці по великих неудачах, серед великого роздразненя і знеохоченя мас до війни стає в 1654 р. згода з Росією в Переяславі. І в сїй спілці видержав Хмельницький короткий час, коли ж опісля і Москва заґварантованої автономії України не пошанувала і взялась до асиміляції українського дотеперішнього устрою з своїм московським, так Хмельницький поза плечима московського правительства ввійшов в нову спілку зі Шведами і Угорщиною в цїли застрашення Росії і подїлу Польщі.

Одначе хибний погляд істориків, які думають, що Хмельницький хотів зовсїм з Росією зірвати: він був нераз подражнений в своїх еґоїстичних почуванях, але доконаному факту злуки зістав ся вірним до смерти в заповіті.

Здаєть ся, не відібємо ся зовсїм від правди, наколи повіримо здогадови, що справа самостійности України могла б бути розвязаною, коли б лише при більшім вкладї енерґії в останнїх роках гетьманованя Хмельницького вложено в се дїло більше старання. Коли сама Україна тільки ж разів уміла поставити Польщу над беріг пропасти, то могла її тим легше знищити, коли весь тягар війни зі всїма його трудними наслїдками взяв на свої плечі Кароль X Ґустав, і коли він своєю хороброю армією здобув Литву, заняв Краків, Варшаву (катастрофи Поляків 28, 29, 30. VI. 56 р.) і довів до того, що король мусїв утїкати з Польщі, а майже вся шляхта піддала ся новому протекторови. Як страшно була Польща загрожена в своїй будучности, достаточною ілюстрацією буде переконане урядових сфер на віденськім дворі, де про упадок і розбір Польщі говорено як про цїлком певний факт. І тут, щоби до сього жадним

чином не допустити, рішено виставити помічне військо[1]).

Аби тим скорше добити Польщу, хотїло ся шведській дипльоматії втягнути до війни страшного Полякам українського гетьмана і семигородського князя Ракочія, і їх амбіцію побуджувала шведська дипльоматія смілими і оригінальними проектами, які тілько може видумати наїздник-політик, що не вяже ся ні традицією ні правами ніякими, а тілько реальною комбінацією йому вигідних плянів. В тім намірі 1656 р. в вересні поручив Кароль Ґустав своїм дипльоматам, Якову Торнешельду, Ґотарду Веллїнґу і черцеви Данилови Олївенберґу доконче з гетьманом уложити союз і своїм послам дав широку в інструкціях інформацію, як мають Хмельницького просити до повного розєднаня з Москвою. Дуже мудро поступав король шведський, коли радив свому приятелеви „імператорови непобідимих військ в Чигиринї“ зірвати поки час необережно зроблену злуку з Москвою. А і на підставі історичного досвіду, набутого з великої школи минувшини, представляв навіть можливі наслїдки допущених помилок і звертав заздалегідь увагу козацького правительства на ново утворену титулятуру моск. правительства, яка давала вже передчасний вираз його політичним забаганкам, бо ж влучуючи між московські землї Україну з Волинею, Поділєм і Білою Русию, тим самим — як говорив шведський король — робив великий князь замах на самостійність України, як се подібно стало ся передше з иншими землями „на сході, заході і півночи“, що також ніколи до великого князївства не належали, як приміром Володимир, Твер, Новгород і инші.

Мефістофельськими хитростями представляв король і ті небезпечні евентуальности зі зреалізованя виленського договору і з осягненя польської корони: тоді — віщував він — певно покорить московський князь козаків і відійме свободу, яка йому з огляду на сусїдство і відмінний устрій дуже невигідна (sic!).

Як виходило зі слів інструкції, повинен би був Хмельницький тим паче з королем получити ся, тому що на підставі договору уложеного між ними обома в Варшаві, зобовязав ся був гетьман дати королеви поміч, і се спільне шведсько-українське військо мало здобути Польщу, освободити Київ і Україну від московських ґарнїзонів і збільшити територію України новим здо-

[1]) Трактат з 1. XII. 1656 р. за Фердинанда III і трактат з 17 мая 1657 р. за Леопольда.

бутком. І так за дану поміч против Польщі і Росії, або за переведеннє порозуміння між ним і царем, обіцював король Хмельницькому і позволив йому утворити самостійну Русь-Україну по Вислу, а по Дніпру аж до Смоленська, а самому Хмельницькому давав в дідичність білоруське князівство з княжим титулом. Та що з того, коли півтора майже року шведські стараня розбивали ся, а Хмельницький був нерішучим, крутив, лявірував і зовсім отверто не пішов Шведам на руку. А може і тим разом перешкодив Крим, якого ні Хмельницький ні Шведи не могли змусити до толєрантної позиції супротив України, і мабуть обі сторони не могли хана переконати, що в упадку Польщі лежить і їх власний інтерес.

Кільковікова традиційна згода з Польщею і виґоди, казали політичному розумови ханів не позволити на руїнах Польщі класти угольний камінь для будови нової нації, яка мала великі рахунки з азіятським наїздником. Докази на противнє, зачеркнені на тлї обставин, піддаваних шведською дипльоматією, не переконали кримських володарів піти на стрічу бажанням шведського короля. І як з одної сторони не пішли вони на поміч Польщі, так з другої сторони не позволяли і козакам заанґажувати ся цілком до війни. З великою бідою вислав Хмельницький з Ракочим київського полковника Антона Ждановича з 10.000, але та поміч зовсім не відповідала ні тим обіцянкам ні плянам.

І так отже справа радикального полагодженя польсько-українського спору упала[1]) через недоста енерґічну акцію Хмельницького, а до того ріжні неясні напруження і підозріння між ним і Ракочим в справі евентуальних претенсій до поділу, і їх воєнні успіхи не дорівнювали сьому, що вимагала хвиля. А до того всього умер д. 27 липня сам Хмельницький саме тоді як розрушив в основах всі стихії горожанського і домового ладу, а не забезпечив на будуче долї Українї, ні в її власнім нутрі, ні в відношенню до сусїднїх держав. Зіставсь ся тільки слід сеї безрезультатної довголітної борби веденої несамовитою пристра-

[1]) Про всї ті згадані попередно пляни говорять інструкції шведського короля Карла X Ґустава дані Якову Торнешельду і Ґотарду Веллїнґу, післаним до гетьмана Б. Хмельницького для переговорів о воєннім союзї. Архивъ Юго-Зап. Россіи т. IV. Франденбурґ 25. IX. 1656, ст. 140—153. Крім того є ще друга інструкція дана послу Ґуставу Лїлїєнкронї, відправленому до Хмельницького і в Крим для уложення союзних договорів. — Завихост, 10 апріля 1657, ст. 223—251.

стю обопільної ненависти,— такою фактичною видаєть ся його політика позбавлена на перший погляд ясної мети і добірних способів і певного методу на її осягненє. Через се пішли нінащо величезні і ґрандіозні пориви народа. Їх прибив і звів до нікчемних результатів і гетьман сам в своїх поглядах доволї консервативний, що не зовсім гаразд числив ся з народніми постулятами, анї з голосами критики радикальнїйшої старшини, та особливо, що ніколи не опер ся на народі, не утворив зорґанїзованої народньої платної армії, яка б завсїди стояла на гетьманський розказ, до чого його нераз взивали. Через се не завдав ніколи свому смертельному ворогови рішучого удару, а противно давав йно деморалізуюче оруже в руки до дальшого проливу крови. А ще прикрійший був наслїдок сього факту, що питанє воєнного щастя рішав на своїй власній землї, і через се наносив таку рану своїй вітчині, що її не гоїли навіть і найсвітлїйші побіди.

Смілі побідники инакше робили і перед ним і по нїм.

II.

Вибір Івана Виговського на гетьмана і його проґрама.

Не знати, чи якому глубше мислячому сучасникови прийшло на думку, що з домовиною славного гетьмана згасла на віки звізда щастя козацького війська, і що з небіщиком сходила до темного гробу і свобода козацької України, яка таким чудовим житєм заблисла? Чи було чиє око таке прозірне, що вже тодї бачило ті ґрізні привиди і тих нових віщунів будучої недолї України?

Може й були, але мабуть більше було таких, що опановані якимсь дивним прочутєм думали тільки про завтра. З одного добре здавали собі справу і по його смерти всї еспостерегли, що вже нестало незломної енерґії чоловіка, якого сильною волею все стояло і перед яким все дрожало; всї відчували неприсутність сеї сильної руки, яка грозою страху вміла держати в карбах субординації невироблені і незгідливі елєменти, а найменшу непокірність карала неублаганим мечем інквізитора.

Бистрійші полїтики вже й тодї були певні, що та тиша, яка по смерти Хмельницького панувала на Українї, була дуже непевною і що вона крила в собі много ферменту і недовіря до сього нового, ще не усталеного порядку, і всї без виїмка були

сього поважного переконаня, що до кермовання державного корабля треба вибрати якогось чоловіка висшого характеру, з більшою моральною силою, знали, що в трудній хвилі треба орґанізаторського таланту і мудрого законодавця, який би благодатною внутрішною діяльностю зумів загоїти свіжі рани, втихомирити плач вдів і сиріт, і що найважнійше — забезпечити тревалий спокій під будуючу працю нових поколінь, охочих до роботи і до житя. І не аби якого труду треба було до сього нового діла, бо десятилітня війна полишила за собою незатерті сліди руїни: блискуча і повна гамірного житя Україна, що ще на початку революції купалась в соняшнім сяєві добробиту, тепер по десяти літах тяжких війн укрилась туманом смутку і предчутєм незнаного горя в будуччині, а шалений дотеперішній гураґан домової межиусобиці, підсичуваний якоюсь невичерпаною демонічною силою безпощадної мести, не клав кінця сліпому злу, а дальше зрошував землю невинною кровю і засївав українські простори трупами. Справді безмежним смутком і щирим співчутєм навіяні описи руїни деяких земель на Правобережу, зладжені деякими чужинцями, що знали Україну давнійше [1]). Могло козацтво оспівувати славу безсмертного гетьмана, але простий нарід, знищений війною, пошестями і голодом та забираний раз-у-раз в ясир, проклинав гірко і тяжкими словами свою гірку долю на торгах Кафи, Царгороду і по мерзенних ґалєрах „Руського моря“. Та до тепер рідко яка рука історика діткнула сього дразливого питаня; але дійсно грозою переймають читача цифри і факти сього кровавого десятиліття...

Як сказано, настрій мас по смерти Хмельницького, обхоплених непевністю про будуче, показував велику апатію до прикрої

---

[1]) Дуже перегляднц ілюстрацію зруйнованої Поляками і Татарами Брацлавщини по зимовій кампанії з 1654 р., подав Людвик Кубаля в своїй розвідці під тит. „Затрачена країна“ — Kwartalnik historyczny, р. 1907, зошит IV, ст. 612—652. Брацлавщина — каже той сам автор — стала по кампанії 1654 р. руїною: як в лютім по відході Менґлі-Гірея 50 міст а 1000 церков лягло в попілї і в руїні, а яких 100.000 людий пігнано до Криму, то в марті сього року спалено і зрабовано 60 міст, а яких 200.000 забрано в ясир, не рахуючи залавлених немовлят анї тих, що від польської шаблї полягли (в Буші, Ободівці, Балабастеці, Бершаді, Демківці, Холдаківці, Куницях, Голзанівці), а по инших ріжних містах, свободах і селах також яких 100.000 забрано, не числячи полягли в ступнім бою з голоду і огня. Ілюстрацію зруйнованої Брацлавщини можна без сумніву віднести і до инших провінций, які зачепила війна.

руїнної минувшини. Загал української людности стремів до чогось такого, щоб радше будувало і підносило набуті здобутки до вартости щастя для всїх. І до сеї великої задачі покликала чигиринська рада по смерти Хмельницького гетьманського канцлера, головного дорадника його за житя, а по смерти визначеного ним опікуна його одинокого сина. Був ним Іван Виговський, руський православний шляхтич з Овруцького повіту [1]), який через свої здібности і добре правниче приготоване виплинув серед филь революції до блискучої карієри. Вже за житя Хмельницького мав він щасте тїшити ся найбільшим довірєм небіщика гетьмана, і сей з ним ділив ся найвисшими почестями, властю і славою. Заграничні посли, дипльомати, як і публична опінія приписувала канцлєрови великий вплив на старого гетьмана [2]): він не тільки що держав в своїх руках всї нитки заграничної полїтики — приймав і відправляв чужі посольства, яким довело ся бути на гостиннім дворі в Чигиринї, але він також й настроював і приготовляв гетьмана до сих авдиєнцій і навіть вкінци мав рішаючий вплив в його домових відносинах, а в останнїх хвилях житя був таки необмеженим майордомом. Так отже його діяльність зовсїм не обмежала ся на удїлюваню розпоряджень і інформаційних директив кількадесятьом писарам, які працювали в надвірній канцелярії [3]), але через грізні уста гетьмана був могучий і дїлом. І не диво, що по смерти свого великого шефа, представляв ся Виговський одиноким, найбільше компетентним кандидатом до гетманської гідности. Щоби збити з дороги заздрісних емулянтів, забрав ся він сам до дїла з незвичайною, вродженою йому зручностю, енерґією і обережністю, а свідомість ваги хвилї, непевна, темна будучність і тисячні инші небезпеки з внї і в серединї, вплинули на по-

---

[1]) Енцикльопедія Ольґебранда під буквою „W" містить ширші інформації про рід Виговських.

[2]) Приміром шведські посли дуже часто в своїх письмах до короля звертають його увагу на велике значінє Виговського і просять його писати по при ріжні письма під адресою Хмельницького також і до Виговського (Архив Юго-Западной Россіи ч. III, т. VI). Рівнож було такого погляду і польське правительство.

[3]) Wyhowski hat in seiner Cantzley 12 schreiber, Polnische von Adel. пишуть в сїчни 1651 післанцї підканцлєра Г. Радзейовского до нього. Архив Юг. Зап. Россіи III, т. VI, ст. 45. (Relation gethan durch die Cosacken des H. Unterkantzlers in Polen, welche den 13. Jan. aus Czehrin vom Chmielnitzkj abgereiset).

станову патріотичної старшини віддати державну керму не кому иншому як досвідченому, хоч старшому літами, одначе будучому ще в силї віку його канцлерови, чи — як нарід і козаки говорили — писарови. Фізично був він ще тодї сильної будови, а виразу поваги додавав йому високий ріст і поважний вигляд лиця з орлиним носом [1]).

Що новий гетьман добре розумів свою ролю і енерґічно забирав ся до свого завдання, се вже посвідчили кинені ним слова погрози в програмовій бесїдї підчас численної Корсунської ради 1658 р. д. 26 серпня: вже тодї присутних уразила незвичайно отверта і сміла заповідь енерґічної управи і сї його доволї горді слова відбили ся голосним відгуком в Москві і у наших лїтописцїв. Повторив сю бесїду гетманську перед боярами московський справоздавець, якийсь Николка Юдїн, післаний до сеї наради умисне путивельським воєводою Миколу Зюзїном. Як він доносив — Виговський прийнявши булаву його царського величества казав: „Нехай ся булава його царського величества буде доброму на ласку, а злому на кару, бо я схлїбляти нїкому не буду, коли ви мене вибрали гетьманом“ [2]). І дійсно, раз взявши булаву до своїх рук, держав її енерґічно, та тільки на жаль може за часто надуживав її поваги — зі шкодою особистої, хоч в прикрих хвилях, коли видавало ся, що нема ратунку нї виходу з прикрої ситуації, серед опору опозиції і зависти старшини, прибитий до долу розпукою, брав ся її кинути, а шукати долї в затишї монастиря, або на більше вдячних услугах чужих держав.

Сей то чоловік, православний шляхтич по батьках з давних віків, а з замолоду покликаннєм юрист і жовнїр, значіннєм перший по Хмельницьким, був справдї мужем незвичайних спосібностий; здаєть ся, дала йому природа всї прикмети, потрібні відріжнити себе від сїрої товпи, прикмети, що пхають людий в їх карієрі чим раз висше. Попри освіту, був він зручний, навіть перебіглий, а до сього амбітний і відзначав ся великою

[1]) Goliński, Pamiętnicza księga (рук. бібл. Оссолїнських ч. 189, ст. 1180). Сей то Казимирівський райця видів Виговського у Львові перед чуднівською кампанією 1660 р. і подав нам кілька черт його вигляду. По його словам Виговський „człek wysoki, nosa wielkiego, żółtej brody, — przywitał się z hetmanami z Potockim i Lubomirskim. Крім того Gazette de France: De Varsovie le 28 Août 1660.

[2]) Акты относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи т. IV, ст. 43—45 (Отписка Путивельскихъ воеводъ съ распросными рѣчами лазутчика Юдина, о томъ, что говорилось на Войсковой Корсунской радѣ).

штукою уймати собі рівних, а укривати свої далекі пляни, з якими тільки перед найщирійшими приятелями звірював ся, а їх завсегди умів вибрати і ужити в потрібний час до цїли. Одним словом, був уроджений на голову, але тільки на голову сторонництва, партії, але ледви чи відповідав на голову народа. Недоставало йому обєктивности.

Хоч був побожний, будував і спомагав церкви, кождий день починав і кінчив молитвою на устах, а перед важнїйшим ділом прочитував акафист і давав милостиню [1]), то се одначе не перешкаджало, щоби, коли вимагала важна потреба, зробити з себе переворотного актора і навіть посвідчити ся кривою присягою, коби тільки видобути ся з біди [2]). Доволї скрупулятний в виконуванню релїґійних практик у себе в дома і непохитний в православю, вмів одначе супроти инших віроісповідань руководити ся більше справедливою толеранцією як нпр. Богд. Хмельницький або його власна рідня, і як звістно, фаворитував арянина Юр. Немирича і инших. Закидали йому нераз, що був честолюбний, мстивий і сильно дбав про матеріяльне надбаннє для себе і своєї рідні; особливо родина Хмельницького і її репрезентант Юрій мали гнів, що давний писар привластив собі скарби їх батька закопані в Чигиринї і під Гадячом і їх ужив на свої цїли.

Будучи отже зручним полїтиком і добрим теоретиком в понятю тодїшнього суспільно-полїтичного напряму, а йдучи за практичністю, вироблював до своєї цїли собі відповідних людий; найрадше окружав ся своїми сторонниками і обсаджував ними полковничі уряди, але і від сих, яко своїх підвластних, жадав безглядного послуху [3]), бо в державі, де урядники цивільні були

[1]) В Чигиринї побудував Виговський мабуть будучи вже гетьманом при монастирі церков св. Тройцї, а славного патріярха моск. Нікона спомагав церков. знарядем і книжками.

[2]) Такий факт лучив ся при кінцї 1658 р. Саме тоді гетьман стояв під Київом і брав ся його здобути. Тимчасом князь Гр. Ромодановський замкнув під Варвою около 30.000 козаків, що йшли в поміч Виговському і грозив їм знищенєм. Виговський, щоби виратувати військо з біди, відпер ся перед київським воєводою Шереметовим своїх ворожих плянів супротив Москви, а через своїх відпоручників зложив присягу вірности. Сам же, коли від воєводи прибули до нього післанцї, удавав хорого. Барсуковъ, Родъ Шереметовыхъ т. V, ст. 144—147.

[3]) Даний острий наказ Гр. Гуляницькому під карою смерти не дати Москалям Конотопського замку, доки сам гетьман не прибуде йому на поміч, що й Гуляницький невважаючи на великі страти зробив — будили в козаках і пізнїйше подив. Костомаров: Гетьмановане Юр. Хмельницького, ст. 173. Видане з 1905 р.

заразом і найвисшими військовими ґенералами — така безглядна субординація була конче потрібною. Супротив опонентів був він завсігди безглядним, а практика якої держав ся: карати чи позбувати ся їх смертю що й тоді, як був певний ґрунту під ногами, а не в першій хвилї провини і обурення, давали вигляд підступного і лукавого поступовання.

Що такий одначе риґор був потрібний і міг мати добрі наслїдки, про се переконали ся по смерти Виговського і ті, що на се нарікали і його повалили. Таки недовго по його смерти, коли підчас безрадного гетьманованя Тетері неутишений оркан анархії шалїв по Українї, а ріжні партії побивали себе, якийсь козак на однїй радї сказав мабуть глубоку правду висловлюючи загальний погляд, що „певно не було би того всього на Українї, якби був гетьманом небіщик Виговський“. І справдї, мужів з такою ясною народньою свідомістю, перенятих такою любовю до свого народа, якого він нїколи не зрадив за марні почести сього сьвіта, рідко стрічало ся в тодїшнїх часах. Нїколи Виговський не споганив свого імени коштом свобід свого народа. А се рідкість між гетьманами. Величний доказ його патріотизму видимо приміром підчас Чуднївської кампанії 1660 р., де він по зложенню гетьманства, вже яко київський воєвода, брав участь в розгромі російського війська Татарами і Поляками. Тодї то, коли по кампанії прийшло до переговорів і Поляки знов думали угодою загорнути собі Україну, Виговський поза плечима польських гетьманів робив усильні заходи і навіть перетягнув до свого наміру татарську старшину, аби в точках умови була заґварантована самостійність і незалежність України[1]). А мав він тодї до козаків жаль і причину до пімсти. З того самого приводу і потім Польща, видячи в нїм свідомого патріота, бояла ся його висувати на чоло козаччини. Так легкодушно умов, як Хмельницький і в тім замірі, аби зломати, він не укладав; тай був консеквентнїйший і витревалїйший в їх додержанню.

Та які там не були визначні прикмети Виговського, мужа стану і диплёмата, то таки безперечно різко виріжняв ся прикметами свого характеру від ґрандіозних контурів психольоґічної фізіоґномії Хмельницького. Передовсім яскраво впадає в очи брак у нього сього великанського еґоїзму Хмельницького, з яким впарі ішла

---

1) Extract eines gewissen Schreibens von hoher Hand. Сучасна брошура.

з найбільшою обєктивністю і твердістю безоглядність в жертвовану для ідеї всього найдорожшого чи то свого, чи чужого. Правда, і у Виговського яко у політика і державного керманича переважала ві всім ідея, але тому фантому віддавав він свої симпатії, добро, честь, щастє — так власне як і чуже, з більшим вирахованєм і не так пристрасно втягав ся до діла як його великий попередник. Більша холодність, що виглядає з його психічних рис, каже вносити, що се чоловік докладно обчисленого пляну, представитель реальної політики — був проте контрастом до фантастичного героя діла. Цікава йно річ, чому обопільний вплив тих двох людий і світоглядів не видав корисних овочів?

Простому народови більше припала до вподоби вдача Хмельницького і він зістав в піснях у нього популярним автократом-демаґоґом, а Виговський постійної популярности у народа не виробив ніколи; хоч як дбав про опінію, не зискав її, хоч догоджував, кидав грішми, поїв козацтво і удаючи пяного сам бавив ся [1]), то се була така неприродна штучність, що лише часово схлїбляла масам, серед якої своєї аристократичности укрити не зумів і зараз сю неприродність спостерігали. Для зискання потрібної симпатії серед низших верств — чи то для вибору його на гетьмана, чи для инших цїлий, виручував ся своїм шваґром, за яким була віддана його рідна сестра — Павлом Тетерою, і Тетері, як сей перехвалював ся перед Беневским, мав Виговський в великій части завдячувати своє гетьманство [2]).

Простий нарід, який своєю вузкою субєктивністю чинить нераз кривди навіть своїм добродїям, не пізнав і його діяльности яко військового писаря, а упереджений до нього через його минувшість, ніколи йому не вірив і його імени не прославив добрим словом, як прославив людий меншого значіння: Ничая і Мороза [3]). Що більше, підозрівано його завсїгди в сим-

---

[1]) Historya panowania Jana Kazimierza, т. I, стор. 303—304.

[2]) Рукопис бібл. ординаріяту Красїньских ч. 312 містить в собі кілька документів до тепер не виданих, що власне кидають трохи инше світло на Виговського і на гадяцький трактат. Вони будуть видані з матеріялами до Виговського.

[3]) О скілько знаємо розпочав Виговський свою каріеру десь в 30 р. 1630 на Волини при судї ґродськім, а р. 1635 був він намісником луцького староства. Памятники изд. врем. ком. т. I, ст. 148. Як знаємо, перший раз його козаки пізнали підчас бунту р. 1638; тодї якраз він їздив до

патіях до Польщі і називано Ляхом, Литвином, тираном, грабіжником і наїздником Руси. Се вже зробило йому таку незаслужену рекляму Запороже і домова війна.

Коли ж наостанку порівнаємо його діяльність з діяльністю Богдана Хмельницького, то помітимо з повною сатисфакцією ві всїм поступованю Виговського більшу прямолінійність, а передовсїм побачимо у нього далеко виразнїйше зазначену тенденцію сформуловати ясно провідну думку козаччини і сеї Руси, про політичний програм якої дотепер нїхто не чув, а яка творила йно мало свідому масу грецького обряду, з якої доперва повстанне Хмельницького сотворило нарід. І сїй власне масї взяв ся новий гетьман приспішити його політичну зрілість, утворити з неї державу і дотепер плястичним і невиробленим формам надати вже камінні, скристалїзовані форми. Користною стороною для нового режіму було се, що попередні десятилїтні досвіди не були марними епізодами, а противно — великою школою, яка научала зовсїм не легковажити ніяких перешкод.

Але богато трудностий стояло і тепер на дорозї. Найважнїйшою справою для нового гетьмана було утверджене на гетьманстві власної особи, щоб тим сильнїйше розпоряджати способами до поставленої цїли; треба було отже мати за собою як не весь нарід, то бодай старшину, свідому свого завдання і готову підпирати гетьмана так в щастю як в нещастю.

На разї, найважнїйша справа себто вибір гетьмана пішов скоро і гладко. Такого скорого і щасливого покінченя справи гетьманства в жадній з сусїднїх держав не сподївали ся, не сподївали ся в Польщі, нї в Росії, нї в Швеції, нї нїде на полудни. Як скоро вибір відбув ся, свідчив сей факт, що посли, які ще за житя Хмельницького прибули до Чигирина, перетримані там Виговським, звістили своїм кабінетам рівночасно і про смерть Богдана Хмельницького і про вибір Виговського, як думали — прихильного їх власним інтересам[1]). Поспіх справді був

козаків з польськими комісарами яко писар робити згоду. І другий раз пізнали його не при добрій оказії, а саме 1648 р., як він по битві під Жовтими Водами разом зі Стефаном Потоцким дістив ся до татарської неволї, з якої його викупив Хмельницький. Але Виговський і в початковій службі уймав ся кріпко за справами православрих. Здаєть ся, пустив він в обіг кілька фальшивих фундаційних грамот на доказ приналежности забраних церков до православних.

[1]) Справдї умів дуже гарно записати ся в памяти чужосторонцїв

потрібний, а небезпеченства зі всіх сторін прискорили повільний хід подій. Можна було сумнївати ся, чи те все, що стало ся, було випливом політичної зрілости і зрозуміння ваги хвилї, і чи не була надприродна штучність, яка навіть при всіх виглядах правильности укриває для будучности підозрілі симптоми анархії, — бо неправильности, коли взагалї про них при браку сталої реґляментації і сильної традиції можна говорити, — були. Чейже не могло уйти без невдоволеного нарікання, що через вибір гетьмана старшиною і певним обмеженим числом простих з кождого полку на двох радах, себто місяць по смерти Хмельницького в Суботові дня 27. VIII. і дня 30. IX. на радї в Корсунї, сильно ображено і зіґноровано славне Запороже, сю вольницю овіяну авреолею свободолюбної слави, се упривілїйоване забороло руськости і віри, горде помічю даною Хмельницькому, а їх тепер при виборі нового гетьмана зовсім не питали про дозвіл і апробату... Могли собі вправдї полїтики в Чигиринї розумувати і уважати за справедливе, що коли перенесено силу тяжости на Україну, то тим самим упадала і цїль демократичного Запорожа, — то таке розумоване уважали славні Запорожцї за гірку кривду і їх думка зовсім не була така, і своїх привилеїв не думали вони добровільно зрікати ся. Взагалї українські гетьмани щось дуже косо дивили ся на Запороже і не доброю носили ся гадкою що до дальшої його долї. І вони се знали і бояли ся їх, а особливо бояли ся Ів. Виговського.

Але що ж було робити? Рекомендація великого небіжчика, котрий таки отверто, з огляду на непевність ситуації не брав поважно доконаного вибору свого молодого недосвідченого сина, підносила його повагу, а славна практика і великі прикмети[1]), як і посвояченне з родиною небіжчика усували сумнїв, що хтось инший буде міг видержати в нерівній ривалїзації без очевидного упадку. Певно, се не була думка самого Виговського, яку він висловив зараз по смерти Богдана в листї до воєводи Зюзіна дня 16. VIII. 1657 р. — „вся старшина, писав він, поли-

---

давний гетьманський писар, коли всї чужосторонні післанцї, шведські, польські, московські і инші висловлювали в своїх реляціях йно похвальні річи про симпатії Виговського до їх правительств.

[1]) Державний архив в Відни. Лист посла барона Лїзолї з д. 16. VIII. 1657 р. По його словам Wyhowski in locum Chmielnicii suffectus, magis metuendus quam Chm., maiores habet spiritus, plus prudentia, par negotio.

шила поки що гетьманом Юр. Хмельницького, а як буде пізнійше — не знаю. По похороні відбудеть ся рада всеї старшини і деякої части черни, а що на ній урадять, не знаю" [1]). І так стало ся. Вибору Юр. Хмельницького і передше ніхто не брав серіозно, і він сам, видячи себе в глупій ситуації, на суботівській раді зрік ся гетьманства, проголосивши оправдану формулу: Я ще молодий і недосвідчений, даю вам право вибрати сего, хто найбільше здатний нести труди гетьманського уряду [2]). І по довгих церемоніях і припрошуванях перейшла булава в инші руки, а друга численнійша рада в Корсуні ствердила ще більше власть нового гетьмана і знищила тихі надії инших претендентів і неповну опозицію, єсли яка була. Оба ті вибори були однодушні, а невдоволеним треба було ждати слушного часу.

Коли так гарно укладали ся події для гетьмана, тимчасову тишину і наполохану фантазію людий лякали страшні привиди, а побільшували їх вісти повторювані з уст до уст; много було познак, які і спроваджували викликані обяви страху. В половині серпня, прихильний Україні молдавський господар Стефан, що в щастю України добачував і долю своєї нещасної країни, звіщав, що польські гетьмани довідавшись про смерть Хмельницького і розуміючи трудне положенє України готовлять ся з походом і вже Камінець зробили збірним місцем; а секретар його, доповнюючи реляцію свого пана, радив не вірити і давному союзникови Ракочому, бо й він з недобрими плянами носить ся що до України і переговорює навіть про се з Поляками [3]). Менше-більше стверджав то само в своїх рапортах і брацлавський полковник Михайло Зеленський і радив милостивому ґенеральному писарю запорожського війська збирати чим скорше військо, щоби неприятелям не в себе в дома, а на їх власній землі дати відпору [4]). Сподівались також і невірних, бо силї-

[1]) Акты Юж. и Зап. Россіи, т. IV, № 4, ст. 3.

[2]) Докладнійше про сї наради і їх рішеня знаходимо в лїтописи Самовидця, вид. 1878 р.. ст. 54, у Ріґельмана, ч. I, стр. 218 і в инших. По їх словам Виговський яко опікун сина Хмельницького тільки заступав молодого 16-лїтнього Юрія в гетьманстві і повинен був підписувати ся „гетманъ на тотъ часъ". Але се все не зміняє річи.

[3]) Акты Юг. Зап. Россіи т. IV, ст. 1 і 2. Лист Георгія Стефана, молдавського господаря з д. 16 августа і лист секретаря господаря молдавського Николая Прилускаго з того самого дня.

[4]) Письмо брацлавскаго полковника Михайла Зеленскаго къ генеральному писарю Войска Запорожскаго Івану Виговскому з д. 17 августа 1657 р. Акты т. IV, № 4, ст. 4.

стрийський паша двигнув ся під Тягинь, а Татар виділи недалеко Уманя, а їх аванґарди залітали і під Чигирин; говорено, що й Турки готовили ся напасти на Україну [1]). Найбільшу несподіванку старшині і козакам вчинив таки московський цар: довідавши ся про смерть Хмельницького прислав він до Виговського і всього поспільства посла з жаданнєм, щоби у себе сього мали за гетьмана, котрого цар схоче, себто Юр. Хмельницького, а не Виговського. Але се ще не був кінець: той сам посол приносив немилі постуляти, що обиджали сильно почуте козацької вольнодумности. Так скоро і вже катеґорично жадано списати реєстр і обмежити число козацтва на 40.000 (12.000 Запорожців, а 28.000 на Україні), щоби крім окупованого Київа віддати в руки Москви Ніжин, Переяслав і Білу Церков і там в них дати уміщене для московських воєвод, а на останок жадано, мов на глум, аби гетьман стягнув від народу присягу на вірність цареви [2]). Страшно зворушила всіх та вість, і як каже літописець Єрліч [3]), мова того післанця була дуже в несмак всім козакам: посла сього зневажено, а йому сказано до очий, що вже Хмельницький умер, котрий присягав цареви, а з ним умерла і присяга.

Се все приспішило тільки вибір Виговського.

Хто хоче зрозуміти становище України в її міжнародній політиці і схоче пізнати програм діяльности нового гетьмана в його внутрішній політиці, то мусить пильну звернути увагу на згадані повисше перші елекційні зїзди козацьких репрезентантів до Суботова і Корсуня. Особливо мали великий вплив на будучий хід подій сей другий вибір гетьмана в Корсуні і там відбуті наради. Було се щось в роді українського сойму, і в нім взяло участь висше духовенство, полковники, сотники і просте козацтво, з якого покликано по кількадесять осіб з кождого полку. Московські реляції називають сю раду повною (Запорожців на ній не було) а Виговський від тоді не укриває свого вибору перед Москвою і підписує ся на урядових документах яко гетьман. Та не тілько памятний був сей зїзд з доконаного вибору нового гетьмана, неменче важною подією були отворені при сїй нагоді серед гучних забав наради, так дуже потрібні для зведеня на одну дорогу суперечних поглядів тодїш-

[1]) Ibidem № 4, 5, 6. То само стверджує з Варшави в висше наведенім листї австрийський амбасадор Лїсоля.

[2]) Універсал Виговського до чужих володарів. Архивъ Юг. Запад. Россіи т. VI. [3]) Joachim Jerlicz, Latopisiec, т. II, ст. 5.

нього козацького суспільства і для унормованя доволї розбіжних політичних напрямків. Як видимо, заміряв гетьман надати своїй діяльности санкцію народньої волї і бажав через се убити можливу аґітацію та усунути закиди на своє самовільне поступованє. Дуже мудро і обережно поступав новий гетьман; бояв ся брати на себе гніву і закидів за можливі будучі невдачі, а противно, хотів пізнати думку ширших кругів і поступати по спільно обробленому пляну. Як говорив на сій радї — він не хоче так робити як постуав Б. Хмельницький: „При небіжчику Богд. Хмельницькім не було поміж нами ніякої ради, а нинї, коли ви мене вибрали гетьманом, то я без військової поради нічого не пічну“ [1]).

На докладнїйший зміст корсуньских нарад розкриває нам очи посиланий умисне шпіон від путивельського воєводи „посадской человѣкъ“ Николка Юдін — і польський історик Рудавский [2]). По словам сього останнього, Виговський бувши з плянів Москви вельми невдоволеним, скликав до Чигирина зі всеї старшини сойм і зробив в Чигиринї конвокацію, а перед московськими воєводами закриваючи властиву ціль, удавав, що се наради в інтересї Москви і дотикають монополїв і податків. Ся конвокація тревала цїлу осїнь 1657 р, та в нїй — як він чув — заднїпрянська старшина участи не брала і навіть сей вчинок назвала бунтом і заскаржила перед Москвою [3]). Виговський, щоб конвокацію привести до успішного результату, посилав до неприсутних старшин опата і взивав їх до згоди. Одначе даремні були просьби сього опата і решти старшини, бо вже дозрівала против Виговського сильна партія, на чолї якої стояв полтавський полковник Вдовиченко (Мартин Пушкар). Він повторив присягу великому моск. князеви і через свого посла упоминав Виговського, аби він не називав ся гетьманом і не чинив ніяких нових замахів против істнуючого порядку. На тій то осінній конвокації запропонував Виговський козакам відновити союзи з сусїднїми державами і обіцював в своїх бесїдах для Руси найсвітлїйшу будуччину.

---

[1]) Отписка Путевльскихъ воеводъ съ распросными рѣчами лазутчика Юдина о томъ, что говорилось на Войсковой Корсунской радѣ. Акты, т. IV, ст. 43—44.

[2]) Rudawski, т. II, книга IX, ст. 358—362.

[3]) Ibidem. Сей момент не правдивий, бо при виборі і нарадах брала участь і заднїпрянська старшина. Се тільки могло б в части належати до пізнїйшого виступу полтавського полковника М. Пушкара.

Така пропозиція дуже подобала ся полковникам і всім козакам і її прийнято з оплесками, а власне подобало ся пропоноване відновленє згоди і вічного союзу з Татарами. Москви не згадувано на сїй раді анї словом[1]). Виговський крив на разї свою уразу і поздержував кождого, хто йно з чим небудь хотїв против Росії відозвати ся. Одначе, здаєть ся, робив московському правительству медвежу прислугу иншим способом: будучи втаємничений в його заміри, здавав в чорних барвах справозданє з поставлених постулятів Москви і достарчав опозиції сильних арґументів на Москву представляючи сї небезпеки, які звідти грозили Українї. Зі своєї сторони на позір нїби не радив ломати зложеної присяги, хоч сього горячо бажали деякі правобережні полковники, як нпр. уманський Мих. Зеленський і Іван Богун. Але се, так здаєть ся, чинив гетьман, як був в ширшім кружку менше певних осіб і, щоб замаскувати свою ролю перед всякими московськими посланцями-шпіонами.

Справдї дуже трудною була ситуація гетьмана на початку нарад і треба було великої зручности і акторства, щоб позискати для себе більшість і виробити собі якусь партію і її нагнути до своїх плянів, — бо як знаємо з того самого жерела — представителї лївобережних полків не хотїли згодити ся на курс полїтики цїлковитого розриву з Москвою; аж доперва по довгих переконаннях прихилено переяславського полковника Павла Тетерю, ніжинського Григ. Гуляницького, прилуцького Петра Дорошенка і полковника іркліївського[2]), а полтавський полковник Мартин Пушкар, що тілько на початку нарад був — хоч нїби згодив ся, але в дійсности, здаєть ся, поніс своє невдоленнє домів.

Притоку до найгорячійшої і найбурливійшої дебати в тім усім зїздї дали знані нам московські предложення. Гетьман, доки не знав настрою окруження і полкових товаришів, був дуже обережний і бодай собі самому не позволяв виступати остро против сих правительственних постулятів. Але як сї статї стали звістні всюди по Українї, до чого Виговсьий сам найбільше причинив ся — розсилаючи їх по всїх полках, до епископів і до монастирів, і як опісля побачив з сього приводу всюди невдоволенє, особливо було велике обуренє, що доходи з аренд мали йти на жалованнє для московських служебників і війська, і коли вся стар-

[1]) Ibidem.
[2]) Акты Юг. Зап. Россіи т. IV, ст. 44.

шина була сильно застрашена заповітом обмеженя їх свобід, так Виговський на раді скористав з сього настрою, зложив булаву на руки полковників, бо — як говорив, в пунктах присланих царем написано, щоб відобрати від них вольности, а він не хоче бути гетьманом в неволї.

Сей театральний маневр зробив велике враженне. Судія Самійло Богданович і полковники, заскочені такою несподіванкою, взявши булаву, віддали її назад гетьманови і просили не кидати їх в труднім положенню, а зістати у них дальше гетьманом, і вольности, які були передше, нехай такі лишать ся на дальше, бо вони всї разом будуть стояти за одно, щоби у них нїчого не віднято. Навіть, як каже московська реляція, було на радї там по сій сценї много инших непристойних річий; „і прирадили післати до тебе великого царя післанців бити чолом. І гетьман Іван Виговський за словами всього війська, що було на радї, взяв булаву, і всї в душі покріпились, що будуть разом за гетьмана і за вольности стояти“ [1]). Для заспокоєня України розіслав гетьман після постанови по всіх полках універзали з запевненем, що вольности їх зістануть ненарушеними [2]).

Ще мав гетьман охоту, може і надію по доброму залагодити з Москвою спірні справи, хотів зїхати ся з московським воєводою Григ. Ромодановським в Переяславі і учинити з ним договор в справі обопільних відносин і спільного походу на Поляків, які збирали ся під Тернополем і натискали на козацькі залоги в Пінську і Корцї [3]). Але як побачимо, до сього не прийшло, а гетьман на разї вислав досить покірне оправдання.

Людно і гучно було в сїм малім і забутім місточку підчас нарад козацького цвіту-інтелїґенції. Богато справ вже полагодили, але ще досить лежало на дневнім порядку таких, що їх треба було конче гарно і мудро полагодити, бо на їх фундаментах мало ся будувати дальшу долю козаччини.Назїздило ся до Корсуня також богато і заграничних послів, щоби повитати нового гетьмана і предложити новому правительству до затверджена умови взаїмного пожитя. Приїхав з заморя зі Швеції, де був в службі, і Українець Юр. Немирич з дипльоматами для заведення

---

[1]) Акты Юг. Зап. Рос. т. IV, ст. 34—36. Отписка кіевскихъ воеводъ, съ вѣстями о намѣреніяхъ козаковъ и ихъ сосѣдей, о событіяхъ въ Украинѣ, о Корсунской радѣ и проч. 1657 г., октября 9. Реляція ся списана Андрієм Бутурлїним по словам очевидця, капітана Андрія Чернишова, післаного в Корсунь 27. IX. звідки вернув 8. X.

[2]) Ibidem. [3]) Ibidem.

згоди і з днем повороту на Україну лишив ся вже ту на завсїди; він то по словам київського воєводи Андр. Бутурлїна перебуваючи постійно при Виговськім намовляв його до всього злого. Крім того від довшого часу бавив в Чигиринї инший шведський дипльомат Ґустав Лїлїєнкрона і опат в черночім одягу, від давна добре знаний козакам чернець Данило (Олївенберґ), призначений на посередника, який під скромною ношою православного монаха возив до Штокгольму кореспонденцію. Був тамже і післаний від Поляків волинський каштелян Станислав Беневский, були відпоручники Турції, Криму, Волошської і Мультанської землї та Австрії [1]).

На дипльоматичних конференціях з чужими послами, що відбували ся підчас їх побуту, десь в першій половинї жовтня, між перервами корсунських соймових нарад, починив гетьман поважні заходи коло заведеня лїпших відносин з сусїдами, а то між Україною а Кримом, що від давна так сильно підривав крила полїтичному розмахови України в справах внутрішньої і заграничної полїтики. Безсумнївно, се був великий крок вперед, і в тім лежала велика заслуга полїтичного розуму нового гетьмана і шведської дипльоматії. Бодай тепер, на короткий час удало ся здобути Українї побіду над польськими впливами, що хотїли мати в Кримі спосіб держати на уваги Україну, що й фактично від 1654 р. було. Як знаємо з кількох письменних поручень, даних висланим до Криму послам і дипльоматам, то польський ряд все клав на них тяжкий обовязок прихилити ханів, щоб конче відвели Україну від злуки з Москвою і Швецією, а в найгіршім разї, щоб через воєнне поготовє держали її в невтральности [2]).

Вправдї не маємо змісту сеї уложеної і заприсяженої згоди, але від сього часу в ханській полїтицї слїдно зміну і кримський володар стає вірним союзником України за весь час гетьмановання Виговського [3]). Так само погодила ся і Туреччина, і в походї Турків 1658 р. на Семигород козацькі

[1]) Архивъ Юго-Зап. Россіи т. VI; Акты т. IV, ст. 34—36.

[2]) Дуже гарно зібрані і висловлені жаданя польського правительства містить „Instrukcya od Jego król. Mości do Hana Krymskiego szlachetnemu Romaszkiewiczowi dana“. Рукопись імператорської біблїотеки F. IV, ст. 232—236. Інтересно, що правительство поручає ханови, щоби він посередничив в згодї і позволяв обіцяти Хмельницькому і Виговському великі уступки, але тільки для них самих.

[3]) Про згоду вже довершену згадують часто моск. реляції з України і барон *Лїсоля*.

війська помагали здобувати столицю Ракочія, а посадити там другого „підніжка“ Акація Барчасая [1]).

Кульмінаційною точкою сеї славної корсунської ради, а заразом також і найбільшим ділом, яке по ній зістало — се буде мабуть зачіпно-віднорний договір з Ґуставом Карлом X королем шведським, в інтересу якого від кількох літ тягнула ся велика північна війна, що заняла Росію, Польщу, Прусію, Данію і признала перевагу мечови Карла X. В спілці з тим союзником будував новий гетьман плян великої самостійної України, плян, що, коли б удав ся, зробив би Виговського новим великим основателем, вчинив би його автором нової великої держави, а імя його освятив признаннем більшої вдячности від будучих поколінь, як котрого з попередників.

Наведу дословно зміст сього акту, що ґарантував самостійність України, а то длятого, що зміст сього історичного акту до тепер був зовсім незнаний і він кидає сильні проміні світла на сміливість поглядів тодїшнїх полїтиків, яким нераз історики закидають незрілість і вузкоглядність в їх на погляд скромній діяльности. Згаданий сей договір носить на собі дату д. 6 жовтня 1657 р. і був уложений уповажненими комісарами обох сторін — як там сказано — на постійну вічну приязнь для обопільної любови, на злуку оружя против спільних ворогів, що посміли би, або схотїли би на шкоду котрої небудь сторони получити ся, з виїмкою российського князя, з яким військо запорожське хоче заховати союз і вірність ненарушеними. Коли би котрийсь зі згаданих союзників довідав ся, що хтось з неприятелів на котрогось зле промишляє, так має зараз повідомити його і, щоби відвернути шкоду мають оба разом або сепаратно воювати аж до кінця. Кожда сторона зобовязуєть ся другій замиреній сприяти і одна без другої нїколи не сміє укладати ніякої згоди, а передовсім не сміє укладати ніяких плянів ні акцій з ворогами свого спільника.

До сих загальних уваг долучені в другім артикулї також детально вичислені, реальні умови, що ілюструють наглядно силу поємности молодої козаччини, як і полет духа її провідників, якого бракує дальшим полїтикам з часів руїни.

Поодинокі точки звучать:

1) Військо запорожське прилучаєть ся до всякої офензивної

---

[1]) Hammer-Purgstall: Geschichte des Osmanischen Reichs, т. VI, ст. 34.

конвенції з виключенєм тільки московського князя і супротив нього військо не піднесе оружя.

2) Найясн. король шведський має признати і оголосити запорожське військо разом з підвласними йому провінціями за вільний і нікому не підлеглий нарід і має перед всїма ворогами боронити його свободи і прероґатив.

3) Границї посїдань зап. війська будуть признані і оголошені не тільки до берегів Висли, але найясн. король приобіцяє дотягнути їх до границь Прусії і також поможе здобути спільним оружієм сї бажані території і замки і віддасть їх до рук зап. війська, а на Литві дасть їм воєводство Берестейське і Новгородське аж до ріки Березини.

4) Коли ж Біг поблагословить оруже обох союзників, що зможуть польського короля за Вислою посадити, то може він бути вибраний спільною згодою і то під тою умовою, що на підставі присяги належито буде перестерігати приязни, свободи і границь зап. війська.

5) Коли б коли корол. величеству лучило ся з Поляками погодити ся, то має годити ся не інакше, доки Поляки не признатимуть зап. війська разом з підбитими провінціями за вільний нарід і не зречуть ся раз на завсїди всїх своїх претенсій. Згадані повисше границї мають не тільки ствердити ся спеціяльним скриптом, але і присягою, а за ретельність їх має заручити король і ряд Швеції.

6) Обі сторони мають дбати, щоби на будуче між Прусією і військом запорожським не занепадала обопільна кореспонденція і купецькі інтереси.

7) Як випаде потреба, дозволить наясн. король в підвласних йому провінціях громадити і спроваджувати з них скілько буде потрібно офіцерів і війська, як також позволить вербувати і спроваджувати всяких ремісників і механїків.

8) Нехай буде вільно зап. війську давати тамошнїм купцям і підприємцям робити, скуповувати і посилати всяке оруже і амуніцію і нехай буде вільно обом сторонам провадити морем і сухопутем свобідну торговлю і вона має бути вільною від цла і податків [1]).

---

[1]) Архивъ Юго-Западной Россіи т. VI, ст. 333—337. Договоръ о военномъ союзѣ между гетманомъ Иваномъ Виговскимъ и шведскимъ королемъ Карломъ X Ґуставомъ, составленный уполномоченными обѣихъ сторонъ въ Корсунѣ 6 октября 1657 г. Перша статя, що містить тільки загальний начерк спільних зобовязань, носить дату 6. X. 1657 р. і є тільки відновленєм давнїйшого союзу.

Такі то форми мали сї сміді контури плянованої будівлї великої і могучої України, відбудованої при помочи ґерманського світа — Швеції і Прусії. Зовсїм не була се „Мала Русь“, що як галузь належала до пня „Великої Руси“, а мала собі бути велитнью державою, окремішньою від московського царства. Нехай собі буде Московщина Великою Русию, а ми вдоволимо ся Малою Русию і вона для нас вигідна — сказав московському послови гетьман, як сей перед гадяцьким трактатом відмовляв гетьмана від згоди з Польщею і дуже бив на злученє України з Росією [1]). А тепер українські автономісти хотїли під покровом сеї Малої Руси злучити розбиті і порозкидані її землї з Червоної, Білої і Чорної Руси та з України утворити в крузї великих народів нову рівнорядну — могучу державу. Вже навіть почасти позискали санкцію на її самостійність, заґварантовану деякими европейськими державами, річ дуже основного значіня, факт, який в новітнїх державах не обходив ся нїколи без згідного порозуміння, або бренькоту оружа і проливу крови невдоволених сусїдів. Клясичні приміри подібних асекурацій подають нам пізнїйші сукцесийні застереженя французького короля Людвика XIV, або й сама праґматична санкція Кароля VI, батька Марії Тереси.

Тай певно не були глухим гомоном затопленого дзвона ходячі здогади глибших своїх розумом сучасників про дальше ідучі гетьманські мрії; чули вони, що гетьман носив скриті заміри знесилити Москву, а дальше виповісти велику війну Кримови і його знищити [3]). Воно й дуже правдоподібне, а се значить, що гетьман хотїв то само зробити, що опісля від гетьмана Самійловича чинила Москва для своїх велико-державних ідей.

А дорога до сеї мети видавалась доволї легкою, бо немало помагала дїлу рекляма, вироблена Українї великою революцією Богдана Хмельницького і доволї затемнена ситуація на

---

[1]) Друга статя обіймає зобовязаня самих козаків, і під сим договором стоять іно підписи козацьких комісарів: Юр. Немирича, обозного Івана Ковалевського і полковника Івана Федоровича. Носить вона на собі дату 8. X. і була дана Ґуставу Лілїєнкронї для переданя королеви до підпису.

[2]) Акты Юг. Зап. Рос. т. IV. Статейный списокъ дьяка Василія Михайлова Кикина і пр., ст. 144—166.

[3]) О тім пляні часто згадує в своїй рукописи Ґолїньский. Мусїв бути сей гетьманський замір звісний в Польщі ширше, коли о нїм згадує також в своїх депешах і барон Ліволя. То само нераз повтаряють в своїх доносах Січові проводирі.

горизонті східної Европи. Але на жаль історична Немезіда не дала Україні в уділї самостійности: нещасте домової революції висуненої на Лївобережу москвофільською партією, перекупленою і здеморалїзованою благочестивим сусїдом, були тим чорним лихом, яке впхнуло Україну в вир домової війни, даючи сьому періодови по всї часи характеристичну назву — руїни. А гарно обдумана справа незалежности вимагала передовсїм попертя цїлого народу, його єдности, а особливо сильної зорґанїзованої власної армії, до чого гетьман почав в тім напрямі робити певні кроки. Зовсїм не була далеко до осягненя намірена цїль, і оскілько вона була близшою, остілько видавала ся гарнїйшою і більше привабною.

(Далї буде).

Ґенерал артилєрії в. кн. Руського
(з архива Немиричів).

Подав ***Вячеслав Липинський.***

Маючи надію найти щонебудь нове для характеристики та біоґрафії Юрія Немирича, сього визначного участника Гадяцької унії, її автора, як кажуть, — взяв ся я переглянути родинний архив, чи краще кажучи, мізерні останки колись м. б. великого архива, що належать тепер до одного з нащадків т. зв. олевської лінії Немиричів.

Одначе для характеристики Юрія в сих останках довелось найти не богато: кілька маєткових справ, кілька маніфестів внесених до ґроду з приводу заїздів, та й годі. Матеріял як бачимо скупий. На підставі його можна тільки сказати, що Юрій, як всї зрештою його сучасники, в сусїдському житю був людиною досить неспокійною. З поміж звичайних маєткових справ трохи більше характеристична для першої полов. XVII ст. справа його та двох його братів — Степана і Володислава зі Станиславом Чудовским. Тягнеть ся вона, як звичайно, дуже довго, а починаєть ся з того, що Чудовский в 1632 р. — отже в часах горячкової кольонїзації „kresów“ — заклав слободу на „урочищі або селищі Рокитно“. Се не подобалось властителям сусїднього Приборська і претендентам на сї ґрунти — Немиричам і ось вони посилають свого „слугу і урядника“ Корчевського

„y innych niemało sług y bojar y poddanych swoich“, котрі „słobode porąbali y posiekli, wyrzucili y na tym mieyscu szubienice postawili... ludzi z tey słobody rozegnali“.

Крім того зробили богато шкоди:

„drzewa bartnego ze pszczołami pułtore tysiąca zrębali y z tych wszystkich barci pszczoły wykurzyli y miody pobrali y do Przyborska na wozach dwudziestu y dziewięciu odwieźć rozkazali“,

покосили сїно і т. и. Все се Чудовский оцїнює, рахуючи:

„drzewo każde po dwie kopie groszy litewskich, stug siana każdy po szesnascie złotych, miodu na dwa tysiące dziewiedziesiąt złotych...“ (Док. N. 81).

Особливо завзято воює Юрій зі своїм родичем, братом у других — Йосипом-Карлом (Józef-Karol) Немиричем (з олевської лїнії), загарливим католиком з православного; шкоду, яку Юрій зробив йому та його батькови своїми заїздами, Йосип рахує на кількасот тисяч і згадує про се навіть у свому заповітї. Юрій зі свого боку позиває Йосипа за те, що він не хоче відступити належної Юрієви четвертої части Олевських дібр.

Осе й все що дотикає Юрія. Як в житю так і в архивальних слїдах сього житя, його покривджено на користь брата Степана, для характеристики котрого маємо тут повнїйший та значно цїкавійший матеріял. Воно зрештою не диво: для пізнїйших власників сього архива, Немиричів, вже Поляків і католиків — більше вартости представляли документи Степана, улюбленця короля, наверненого на католицтво аріянина і в результатї першого та й одинокого сенатора в родї, що причинив ся до побільшення splendor'у Немиричів в шляхетській Річипосполитій, — чим слїди діяльности Юрія, сього тільки майбутнього канцлера в ефемеричнім великім князївстві Руськім, а що найголовнїйше — поруч аріянства — прихильника і сторонника ненависної загалови шляхетства козаччини. В результатї старанно ховало ся все що дотикало ся Степана, а по Юрієви лишилась тільки небезінтересна м. б. для його спадкоємців з матеріяльного боку пачка маєткових паперів і нїяких слїдів його незвичайно цїкавої та бурхливої суспільної і полїтичної діяльности.

З актів, що доторкають ся Степана, для нас найбільшу вартість має привілей виданий йому королем Яном Казиміром 11 червня 1659 року на „ґенеральство артилєрії великого князївства Руського“. Подаємо сей привілей в цїлости в тій формі, в якій він дійшов до нас, тобто в формі сучасної обляти в сандомірському ґродї.

Veniens personaliter ad officiumet acta praesentia castrensia capitan. sandomirien. generosus Joannes Ferberyn, regiment-quater-

magister magnifici Stephani Niemierzyc obersteri sacrae regiae maiestatis, nomine eiusdem magnifici obersteri obtulit officio praesenti literas infrascriptas sacrae regiae maiestatis in pargameno descriptas, sigillo regni in zona argentea ex filis contexta appenso communitas, manu propria sacrae regiae magestatis subscriptas, saluas et omni suspicione carentes, quas literas petiit idem offerens ex certis rationibus ab officio praesenti suscipi et eas actis officii sui inseri. Officium actaque praesen. ad affectationes offerentis literas easdem ab eo suscepit, eas actis officii sui inseruit earumque originale offerenti illico extradidit. Quarum literarum series est talis:

Jan Kazimierz z bozey łaski król polski, wielkie xiąże litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, żmudzkie, inflantskie, smolenskie, czerniechowskie, a szwedzki, gottski, wandalski dziedziczny król. Oznaymujemy wszem wobec y każdemu zosobna komu to wiedzieć będzie nalezało ninieyszym listym naszym. Niemożemy lepiey y dostoieństwa naszego y dobra pospolitego w swoim zachować vigorze, iako gdy sobie do obrzędow y godności woyskowych takowych przybieramy mężów, których by nam krwie rodowitość zacnemi ozdobiona postępkami w oczach naszych stawiła zaleconemi. Aczkolwiek bowiem maiestat królewski namniey udzielnych niepotrzebuie okazałości, sam przes się wrodzoną swiatłością panstwa oświecac sposobny będąc, iednak tym kształtniey sobie poczyna, gdy do functiiy poważnych zacnością familiy y cnot wspaniałością wsławionych ludzi powoływa, ktoremi iako droga perła mnieyszemi otoczona kamienmi dwoiaki siebie blask zwykł odbiiać. Nawet y samo dobra pospolitego zatrzymanie w swey klubie trwać doskonaley nie moze, iako gdy odważnych kawalerow zasługi należytemi bywaią udarowane nagrodami, żeby tym sposobem y zacne dzieła ich w niey nie były uposledzone wdzięczności, y przykładem onych zachęceni drudzy zostaiącz do podobnych sie przeciwko nam y rzeczypospolitey zaostrzali chwalebnych postępkow.

Urodzony Stephan na Czerniechowie Niemierzyc, oberster nasz, zaiste y domu starożytnego znamienitościa y odwagami swemi własnemi, ktore paroxyzmami niebespiecęnstw zdiętey oyczyznie tego mianowicie niespokoynego czaszu dzielnie wyświadczył, tak nam w swieżey zawsze zostawa pamięci, że tysz do ozdobienia tych zacnych przymiotow onego zawsze przychylnemi zostawamy; wiara iego nigdy nienaruszona, ani lekkością y obietnicami ku naszym nieprzyiaciołom uwiedziona y nakłoniona, męstwo nieprzełamane, rostropność w dobywaniu fortec y inne, które sie w nim znayduią, ozdoby zaprawdę do tego nasz scisle pociągaią, żebyzmy ie dalszemi opatrzyli praeroga-

tywami. Dla tego za rzec słusną bydz rozumielismy, abyzmy mu generalstwo altyleriy wielkiego xięstwa Ruskiego dali, conferowali, zlecili, y poruczyli, iakosz ninieyszym listęm naszym ze wszytkiemi godnościami, praerogatywami, obuentiami do tey godności należącemi daięmy, conferuięmy, zlecamy, poruczamy y onego odtąd generalnym artyleriy wielkiego xięstwa Ruskiego czeniemy y naznaczamy. Względem ktorego ciężaru od nasz na siebie włożonego od każdy osoby całego woyska czudzoziemskiego do wielkiego xięstwa Ruskiego należącego w słuzbie woienney zostaiącey będzie miał honorarium, to iest na miesięc złoty ieden. Kwoli czemu pilność wszelaką y staranie będzie miał o polney armacie w dobrym zawsze porządku oną trzymaiącz y chowaiącz, co wszytkim komu to wiedzieć należy, osobliwie wielmożnym, urodzonym, slachetnym, hetmanom tak koronnym iako y wielkich xięstw Litewskiego y Ruskiego y innym generałom, pułkownikom, obersterom, obersterleytnantom, rotmistrzom, kapitanom y innym officierom, takze wszytkiemu rycerstwu do wiadomości podaiącz, mieć chcęmy, aby pomięnionego urodzonego Stephana na Czerniechowie Niemierzyca za prawdziwego generała artyleriy wielkiego xięstwa ruskiego mieli y znali, ludowi zaś, ktory pod commendą iego zostawać będzie, ostro przykazuięmy, aby sie we wszytkim do woli iego stoszuiącz wszelakie mu posłuszęnstwo oddawali, na co sie dla lepszey wiary ręką naszą podpiszawszy, pieczęć koronną przycisnąć roskazalizmy. Dan w Warszawie dnia XI miesiąca czerwca roku panskiego MDCLIX, panowania krolestw naszych polskiego XI, a szwedzkiego XII roku. Generalstwo artyleriy wielkiego xięstwa Ruskiego urodzonemu Stephanowi na Czerniechowie Niemierzycowi, obersterowi i. k. m. Jan Ignacy Bekowski podkomorzy chełminski. Locus sigilli maioris cancellariae. Jan Kazimierz krol.

Actum in castro sandomiriensi feria sexta post festum sanctae Margarettae virginis et martyris proxima anno Domini 1659.

Ким був сей новокреований ґенерал „руської артилерії“? За які заслуги дістав він сей високий уряд в великім князївстві Руськім і чи приймав він яку участь в повстанню сього князївства? Відповідь на сї питання могла-б кинути нове світло на історію здійснення мрій безсилого — бо вже відірваного від народнїх мас — українського панства, мрій звістних під іменем Гадяцької умови. На жаль наші документи не дають такої відповіди, тож постараємось тільки подати тут в коротких рисах біоґрафію Степана Немирича, опираючись на найновійших тай одиноких (на скільки знаємо) звістках про нього

у Геленіуша[1]) (Івановского) і Ролле[2]), доповняючи їх — що-до Гадяцької умови — листами друкованими в III томі київських „Памятників“.

Степан Немирич, як вже згадувалось, рідний брат Юрія та Володислава (він був наймолодший з трьох братів) був сином Степана подкоморія київського і старости овруцького (пом. 1630 р.), а онуком Андрія, від якого пішла т. зв. черняхівська лінія Немиричів. По батькові брати дістали в спадщину значний маєток „12 місточок і 75 сел“[3]) та „нову віру“ — аріянство. Степан, як і його брати, учив ся спершу в Ракові, а потім в аріянській „академії“ в Киселині на Волині; освіту свою він докінчив так само як Юрій за границею під приводом ученого аріянина Криштофа Любенецького[4]). Ролле вважає Степана найбільше осьвіченим з братів, до такого висновку одначе не бачимо ніяких підстав — противно, більше освіченим треба вважати Юрія, автора кількох праць в польській та латинській мові[5]).

Докінчивши освіту Степан вертає на Україну. Його приїзд Ролле кладе на 1650 р.[6]), хоч в другім листі згадує про його участь в луцькім соймику 15 марта 1649 р.; се останнє правдоподібнійше, бо маємо звістку, що сього-ж таки року брати зїхавшись в Торуні, поділили між собою батьківщину[7]).

В Польщі Степан пробув не довго, тільки до 1663 р.; переслідування аріян примусили його еміґрувати за границю. Він оселив ся в Найдорфі на Шлеску і пробув там спершу як еміґрант, а потім як би посол, котрому король „довіряв інтереси Річипосполитої при бранденбурськім дворі“[8]), до 1680 року. Того року вернув він до Польщі і перейшовши зі своїм сином Володиславом на католицтво, оженив ся вдруге з Тересою Опалїнською дочкою великопольського ґенерала; оселив ся він

---

[1]) Helenijusz, Wspomnienia lat minionych. т. I, Краків 1876. Автор в своїй розвідцї йде за Вячеславом Руліковським, котрий мав в своїх руках „багато листів“ Ст. Немирича (ст. 334).

[2]) Dr. Antoni I. (Ролле) Opowiadania Historyczne. Ser. III. Niemierycze. — Майже нїчого не дає розвідка О. Фотинського про Юрія Н—ча (Вол. Ист. Арх. Сб. I, 1896).

[3]) Ролле, Niemierycze ст. 202. [4]) ibid. ст 216.

[5]) Лукашевич — Ierzy Niemierzyc (Bibl. Wars. 1860, т. II) подає реєстр творів Юрія Нем. на ст. 369—370.

[6]) Ролле, ib. ст. 248.

[7]) Helenijusz, Wspomnienia... ст. 328.

[8]) Helenijusz, ib. ст. 337.

в Великопольщі, в Кобилїні. Новоявлений і „щирий“ католик вписав ся зараз до тамошнього брацтва „св. Анни“ як київський каштелян; в 1682 р. став київським воєводою, помер 1683 року[1]).

Для нас найважнїйший той час, коли Немирич перебував в Українї від 1649 до 1663 р. і особливо цїкавою була-б його дїяльність перед 1659 роком, котрий приніс йому сей високий уряд в вел. кн. Руськім. Про те в блїдих і нечисленних слїдах сієї дїяльности годї знайти хоч слабонькі натяки на участь Степана в змаганях і подїях, що попереджали собою Гадяцьку умову. Степан Немирич виступає скрізь як найзвичайнїйший сторонник „короля і річипосполитої“ і за свою вірну службу одержував від короля всякі „милости“.

Так напр. 1659 р. король дає йому „асекурацію“ на суму 50.000, яку він видав на потребу річипосполитої, маючи

„commendę od nasz (короля) sobie nad chorągwiami pewnemi przy liniy kozackiey rzecze Teterewi pactami Zborowskiemi określoney zleconą. Dajemy mu tę naszą powturną assecuratyą, że w tey summie skodować żadnym sposobem nie ma, owszem na przyszłym da Pan Bog seymie dostateszną odniesie satisfactyą...“ (док. N. 75).

Підчас шведської війни, коли Юрія релїґійні переконання загнали в шведський табор, Степан, хоч теж аріянин, міцно держить ся Яна Казиміра, за те йому доручено начальникуваннє над кіннотою у Кракові[2]), а в 1660 р. „по Бутлері дістав він лейбкомпанїю ґвардії“ і король „дає йому два реґіменти, один райтарії, другий піхоти, котрі приносили йому 40.000 зол. польс.“[3]); се була нагорода за зруйновані „українські“ маєтки. По траґічній смерти брата Юрія Степан дістає київське подкоморство, потім еміґрує, щоб, як ми бачили, вернути сенатором. Все се й звичайне й зрозуміле; король, будучи сам в дуже скрутному становищі, старається вдержати при собі доступними йому засобами своїх сторонників, особливо коли вони, як Степан Немирич, займають будь що будь видатнїйше становище серед шляхетського загалу.

Чи тільки одним з сих засобів — звичайною королевською „милостю“ — було найцїкавійше для нас наданнє Степанови Немиричови уряду ґенеральства арт. вел. кн. Руського, уряду,

---

[1]) l. c. [2]) Ролле, ib. ст. 249.

[3]) Helenijusz, ib. ст. 332.

що мав бути звязаний з такими матеріяльними „благами“, як кварта житомирського староства і „administratio salis в добрах річипосполитої по всій Україні“ [1]) ? Мабуть ні. Не забуваймо, що тут зачіплювано інтереси творців і майбутніх продставників вел. кн. Руського і при наданню такого важного і „рентовного“ уряду король мусів числити ся з їх волею. Отже треба припустити які-небудь ближчі відносини Немирича до тих, хто в справах вел. кн. Руського відогравав поважну і рішаючу ролю.

Найприроднійше очевидно було-б вважати ґенеральство Степана ділом його брата Юрія, але коли ми пригадаємо собі що Юрій і при королевськім дворі і в шляхетській річипосполитій був все „persona ingrata“ і що в формальному, юридичному переведеню в жите вел. кн. Руського він виступає скрізь — до майбутнього канцлерства включно — під протекцією Виговського, то впливам сього останнього ми мусимо приписати і несподівано високий уряд Степана в Руськім князївстві. Степан тільки був щасливійший : бажання, чи може тільки згода Виговського стрінулась тут з великою ласкою короля до свого „оберштера“ і в результаті, коли Юрія замість „великої печати великого кн. Руського“ чекала безславна могила на Україні, Степан став одиноким достойником в новім суспільно-політичнім орґанїзмі. Доля одначе не дала розвинутись сьому орґанїзмови, і саме роля, яку відограв в ньому Степан, може служити хоч дрібненьким, але характеристичним показчиком тих ненормальних відносин, в яких народжувалось вел. кн. Руське і які зразу стали гальмом для його дальшого розвою...

На „давні“ приятельські зносини Виговського з Степаном Немиричем ми маємо виразні натяки в листї Виговського до Степана — тодї вже київського підкоморія — з д. 24 січня 1662 року [2]). Виговський складає в нім подяку Степанови за братерське „koło mych interesów na sejmie staranie“, просить і на далї бути для нього доброзичливим, обіцює за се зі свого боку відповідну gratifikati'ю і врештї запевняє, що його відносини до Степана, оперті „на кровних звязках і скріпленім присягою братерстві“, не підлягати-муть ніяким змінам. Мабуть сьому давньому братерству та взаїмному старанню „коло своїх інтересів“ Виговського і Степана Немирича завдячав Немирич руське ґенеральство артилерії.

[1]) Памятники изд. вр. ком. для разб. др. акт., т. III, ст. 323.
[2]) Памятники, т. IV, N. 22 (ч. III).

З боку Виговського крім „кровних звязків“ і „братерського“ бажання мати на такім високім уряді „свого“ чоловіка, мусїли відогравати велику ролю його відносини до найблизшого кандидата на ґенеральство арт. у вел. кн. Руськім, дотеперішнього обозного війська Запорожського — Тимоша Носача, старого хмельничанина і представника більше демократичного напрямку серед тої козацької старшини, що прямувала до Гадяцької умови.

Свої відносини до Носача і його ролю в Гадяцькій умові найкраще схарактеризував сам Виговський в листї до Пражмовського вел. канцлера кор., писанім 7(17) марта 1659 р.[1]) Бажаючи прихилити військо Запорожське на сторону короля та річипосполитої, „я вважав потрібним, пише Виговський, прилучити до висланих від нас на будучий сойм послів п. Тимоша Носача військового обозного... з козаками від кожного полку на те, щоб впевнившись особисто в милостивій ласцї його королївської милости, тим більше, повернувшись, прихиляли вони народ до вірного підданства“.

Коли вони, радить далї Виговський, „будуть від імени всього війська складати підданство у ніг його королевської милости“, то ваша милость зволить допомогти їм „одержати особливу ласку від короля“, а се, додає Виговський, „послужить для добра річипосполитої“.

Пасивна, і мовляв декоративна більше роля Носача і товаришів, як представників будь що будь ширших козацьких верстов — того „malum necessarium“, з котрим мусїли одначе рахуватись творцї Гадяцької умови — виступає тут цїлком ясно. Отже не диво, що на пункт, внесений в інструкцію козацьким послам з проханнєм, щоб „пану обозному війська Запорожського, судям, осавулам, полковникам, сотникам була дана „sowita“ нагорода, така, яку їм обіцяв цар московський“[2]) не звернено великої і особливої уваги в умові між шляхецькою річеюпосполитою і „покозаченою“ українською шляхтою. І коли зважимо, що ґенеральство артилерії вел. кн. Руського дістав Степан Немирич, то мусимо признати повну рацію написаним пізнїйше, бо в лютім 1660 р., словам Юрія Хмельницького, що на соймі 1659 р. „король тих тільки вдоволив, котрі на боцї п. Івана Виговського стояли, а не тих котрі від війська

[1]) Памятники, т. III, N. 74 (ч. III).
[2]) Памятники, т. III, N. 75 (ч. III).

Запорожського були... не пана Тимоша Носача, що від всього Війська Запорожського просьбу подавав..."[1]) Носач опинив ся в числї невдоволених, та не тільки він оден...

Діло, в котрому представники ширших мас козацьких, отсї більше демократичні козацькі елементи відогравали другорядну ролю і виступали тільки як знаряддя в руках нечисленної горстки Виговських, Лїсницьких, Немиричів, — мусїло упасти. Українська шляхта була вже за слаба на те, щоб вдержати на своїх плечах діло рук своїх — велике князївство Руське, а саме ся полїтично-національна ідея, що зародилась ще в часах величезного вибуху національної енерґії — Хмельниччинї, тепер скристалїзувавшись в конкретний плян в головах найбільше розвинених полїтично, але безсилих без маси народа, одиниць, — мусїла розвіятись на довгі часи. Маси народні через реакцію „панам" потягнули в инший бік, пішли „під високу царську руку" за тими своїми провідниками, що близше в сих часах стояли до народу. Але коли „на долинї" відбував ся великий рух „на схід", в малозаселені, багаті лївобережні землї, „зверху" починали здійснюватись „обіцяні нагороди" і в результатї сї, котрим ще стало сил на те, щоб не бути „слугами та підніжками" Виговських, зробились незабаром послушним знаряддем в руках сильного і неперебираючого в способах московського уряду; „Малороссіяне увидали, что Москаль силенъ и страшенъ и стали склоняться къ покорности"[2]) — так гірко і болюче мав право схарактеризувати сей процес дослідник сих тяжких і сумних часів.

Невесела доля судилась і творцям Гадяцької умови та їх прибічникам: національний ресклад однаковим тягарем лягав на всї части, на всї верстви національного орґанїзму. І в сьому процесї гнили та упадку рвались всї національні звязи; з великого народнього попелища кожний старав ся вишкребти щось для себе, та утїкати геть до чужої спокійнїйшої хати, до чужих сильнїйших богів. Тож порвав всї звязки з своїм народом і Степан Немирич, майбутний ґенерал артилерії в вел. кн. Руськім. Юрій Немирич заплатив своїм житєм довг Молохови національного роскладу, Степан до самої смерти піддавав ся його слїпій силї. Він як каже його біоґраф „wstręt miał silny do kozaków"[3]),

[1]) Ibid., N. 94.
[2]) Костомаров, Гетманство Виговского. Сочин., кн. I, ст. 388.
[3]) Геленїюш, op. cit., ст. 332.

а „ведучи по абдикації Яна Казиміра, на трон кн. Найбурського, поставив умовою знищенне козаччини“ [1]). Справедливість одначе вимагає зазначити, що не до всїх козаків так вороже ставив ся бувший ґенерал артилерії Руського князївства. З листа до Степана Немирича Петра Васильківського „полковника овруцького“ [2]), покривдженого „Москалями та дейнеками“, знаємо, що Немирич був ласкавий на людей „зруйнованих нашими ворогами“, але треба додати, що полковник овруцький підкреслював в свому листї те, що він не допустив сих „ворогів“ до Норинська та инших маєтків Немирича і твердо обіцював і надалї стерегти їх від всяких „dolegliwości...“

Сих кілька уваг вважали ми потрібним подати як пояснення до висше наведеного акту; маємо надію вернути ще колись до сїєї теми, дослїджуючи становище української шляхти в тодїшньому національному житю українського народу, — тодї може на загальному тлї виразнїйше виступить сильветка Степана Немирича, сього одного з богатьох прикладів суспільної безсилости та національного занепаду т. зв. вищих верстов українського народу.

Коли черняхівська лїнія Немиричів в процесї денаціоналїзації української шляхти дала таких горячих протестантів як Юрій і людей хоч своїм урядом звязаних з іменем свого народу як ґенерал арт. вел. кн. Руського — Степан, то друга лїнія — олевська зовсїм пасивно піддавалась сьому процесови і прямувала по лїнії найменчого опору туди, куди тягнула українську шляхту її історична доля. З лїнії олевської сучасником Юрія і Степана був згаданий вже Йосип-Карл Немирич; батька його Олександра, що міцно ще держав ся „благочестія“, вбили селяне в 1648 році. Син покинув предківську віру і цїлковито перейшов до табору тих, з ким лучило його суспільне та економічне становище — до табору польської і католицької шляхти. До нас дійшов його заповіт, з котрого подаємо тут без коментаріїв деякі уривки, як цікавий причинок до історії заводення унії в Українї і як причинок до характеристики тих змін в житю народнього орґанїзма, що тягнула за собою денаціоналїзація маючих і „власть імущих“ верстов:

[1]) Ролле, op. cit., ст. 248.
[2]) Памятники, т. IV, N. 54 (ч. III).

Oblata testamentu imc pana Niemirycza. Anno 1679.

Wypis z ksiąg grodzkich zamku Łuckiego r. 1679. septembris drugiego dnia.

...Naprzud tedy swiadczę się przed maiestatem Pana Naywyższego... iż wyznawam Boga w Troycy Swiętey jedynego, iakom ochrzczony iest w imię Oyca y Syna y Ducha Swiętego; tey Troycy przenayswiętszey jednośċ w bóstwie, jednośċ w maiestacie, jednośċ we władzy wyznawam y w wierze swiętey katholickiey rrzymskiey zostaiąc, ducha mego w ręce Bogu i Stworzycielowi memu oddawam.

. . . .

A ponieważ zdarzył mi Pan Bog okazyą przysłużyć się kosciołowi swiętemu, mieysce słynące cudami w Nowym Dworzė w powiecie Pinskim leżące, częśċ mnie przyrodzonym prawem należącą.., wielebnym ichmc oycom iezuitom pinskim, iako osobliwym zapisem moim ichmciom zapisał, y tym testamentem ostatniey woli moiey u prawo moie bliskośċ wykupienią wszytkiey tey kondycyi ichmciom dał. Cerkiew olewską iako soborna, ponieważ tam zeszłych rodzicow moich ciała leżą, w iednosci swiętey chcę mieć y dwa ostrowki zdawna do tey cerkwie należyte ze wszytkiemi gruntami, polami, ogrodami, sianożęciami y młynie sobotami, także wszystkie cerkwie do włosci Olewskiey należące, iakoto w Synadowiczach, w Irowie, Ichereniu (?), Kyszynie, w Białokurowiczach do tey iednosci swiętey mają należeć y swoie dochody y ostrowki y ze wszystkiemi przynależnosciami mają trzymać, także sobotami na młynie y miarkami, a powinnośċ onych w olewskiey cerkwie siedmice odprawować przez wszystkie czasy... (Док. N. 3).

До біографії і писань Івана з Вишні.

Подав *Др. Василь Щурат.*

I. Родове прізвище Івана з Вишні.

Популярний полеміст з доби берестейської унії під своїми посланиями підписував ся ріжно: Іоанъ мних з Вишнѣ, Іоанъ інок з Вишнѣ, Іоанъ русинъ Вышенскій, Странник реченний Вышенскій. Неоднаково називали його й сучасники. В луцькім „Совѣтованіи о благочестіи“ з 1621 р. говорить ся про Іоанна порекломъ вишенского, а в „Житии и жизни преп. Отца нашего Іова, основателя Скиту Манявского“ написанім через Ігнатия з Любарова виступає все Іоанъ Вышенскій, подібно як і в переписчика „Позорища мысленного“ що мав перед собою автоґраф.

Чи Іван Вишенський є іменем і родовим прізвищем писателя, чи воно значить тільки, що Іван з Вишні?

Д-р Іван Франко не міг вповні рішити ся, відповідаючи на поставлене питанне, хоч скланяв ся сильно до того, щоб у слові Вишенський бачити означенне родового походження т. є. прізвище [Іван Вишенський і єго твори, Львів 1895, ст. 418—419, але і 321]. Сильно спротивив ся тому проф. А. Кримський [Кіевская Старина, т. L, 1895, ст. 218—221]. Між иншими замітами його найважнійший був би той, що д-р Франко сконструував свій погляд тенденційно — для можливости зближення Івана з Вишні до Pana Wiszeńskiego, згаданого в *Αντίρρησις* (1600 р.) повірника кн. Острожського. Вважаючи зближенне тих двох осіб безосновною гіпотезою проф. Кримський вказав на безосновність її навіть з етимолоґічного боку

[Вышенскій — Wiszeński], в чим я вже згодити ся не можу, бо як з нашої Вышнѣ повстала польська Wisznia, так і з Вышенского могло вийти в польськім Wiszeński — дорогою людової етимольоґії.

Не вдаючи ся в рішаннє квестиї, чи Іван з Вишні приходив ся свояком панови Вишенському з Острога, я підчеркую на разї те, що слово Вишенський могло бути прізвищем. Чи було воно прізвищем також Івана з Вишні?

В архиві сьвято-онуфрейського монастиря у Львові є поминик добромильського монастиря — старий поминик, що на 407 картках величини звич. аркуша містить „уписи“ [майже всї півуставом], а на останних 11 поазбучний виказ місцевостий [з особами], з яких в поминик подано „уписи“. Хоч той поминик був уживаний і в XVIII в., більшина „уписів“ походить з середини XVII в., деякі навіть і з самого початку XVII в., як, приміром, „упис“ Яна Щенсного з Фульштина Гербурта з 1614 р., переписаний мабуть із еще давнїйшого поминика [ст. 131]. На споруджениє поминика в серединї XVII в. вказує киноварна записка [ст. 10], якою після вписання звичайних поминальних молитов розпочато „уписи“:

„Ро Бо ЯХѮЄ мца мрта дня кѯ сй ѹписъ за державы Єго̀ Мл̑ти влко. Корола̀ Іѡа́на Казимі́ра й Превѡсщ́енна́го Архїеп̑па всея Рóссїи Метрополиты Антóнїя Винницкого й держа́вного Єго̀ Мл̑ти Пана Альбрихта Краснѣйского й Старосты Плóтского й Воеводы Мазовéцкого, на тóй ча́съ держа́вци бѹдѹчого, втóйже ча явшїя ся ѕвѣзды променистои на нбси, пре ржтво промене на всхо слнца, през килка часо, а пото о пацѣ Гни, ѿ полѹнощи на полѹдне, пре днемъ. Бгъ вѣс, для чогѡ, мы же не може вѣдати, грѣхъ ради наших, сїе знаменїе творит, єлико хощетъ“.

Що-йно пізнїйше на дві чисті сторони [8—9 між початковими поминальними молитвами і наведеною запискою з 1665 р.] поміщено „уписи“ еп. Арсенїя Желиборського (без дати), еп. Іеорґія Гошовського з 1670 р. і „дїякона Васїяна на тенъ ча зотлючого во вовѣ ѹ пртыя Бци Оуспенїя нареченнаго Лебедевича“ з 1681 р. Розпочаті в 1665 р. „уписи“ наступають по собі в хронольоґічнім порядку, який місцями мішають хиба відписи з давнїйшого поминика або пізнїйші доповнення. З 1665—1689 походить ряд інтересних для нас „уписів“ з Вишнї. Подаю їх, зазначуючи при кождім сторону поминика, та додаючи від себе дрібні замітки:

Ст. 14. Сїи̑ оу̑пи̑ Монаха Давыда з Вышнѣ. Між помянутими читаєть ся „ѥреѧ Василїѧ“ і пізнійше вже дописаного самого подавця „упису“ монаха Давида.

Ст. 20. Сїє поминанїє Монаха Васїяна з Вышнѣ. Між помянутими читаєть ся 5 ереїв: Леѡнтїѧ, Василїѧ, Петра, Анисима, Їѧкова; 2 еромонахів: Вениамина, Василїѧ; 2 монахів: Васїѧна, Анастасїѧ.

Ст. 23. Сїи̑ оу̑писъ Монаха Гедеѡна з Вышнѣ Лелетовича. Між помянутими читаєть ся 2 монахів: Гедеѡна, Іѡсифа; ѥреѧ Іѡна.

Ст. 32. Сей оу̑пи̑ їеродїѧкона Іѡва Шпырки з Вышнѣ. Між помянутими читаєть ся: іеродиякона Іѡва; 2 монахів: Вениамина, Пайсїѧ.

Ст. 100. Сей оу̑пи̑ сщ҃но їереа Геѡргїа презкитера Вышеского и̑ по̑ Ѳеѡ̑осїи. Між помянутими читаєть ся 2 ереїв: Георгїѧ, Василїѧ. На тій самій стороні поменика в поминанії сьвященноїерея Димитрия, намісника катедрального перемиського, зазначено додатково рік 1670[1]).

Ст. 185. Поманик Василїѧ Вышеского з Вышнѣ. Між помянутими читаєть ся: Іѡана Мнах, Гедеѡна єро̑їак. Вписане тим самим почерком на попередній картці поминание добромильських міщан датоване 1669 р.

Ст. 199. Сей оу̑писъ Пн҃а Семеѡна Гꙋзела з Вышнѣ. Між помянутими читаєть ся 3 ереїв: Петра, Їоана, Василїѧ.

Ст. 202. Сїє поминанїє Габрїелево Вербогризово з Вышнѣ.

Ст. 202. Сїй оу̑писъ Андреѧ Роспѧка з Вышнѣ. Між иншими помянуто 3 ереїв: Василїѧ, Онисима, Іѧкова.

Ст. 206. Сей оу̑писъ Пн҃а Ѳеѡдора Маляра Вышеского.

Ст. 207. Сей оуписъ Пн҃ѣ Марїи Цвиткови из Вышнѣ.

Ст. 216. Сеи оу̑пи̑ Пн҃ек Мадеевы Кꙋзмачки з Вышнѣ. Між иншими помянуто їереа Іѡанна.

Ст. 218. Сей оу̑пи̑ Пн҃а Мадеа Дзѣнгалы з Вышнѣ. На тій самій стороні читаєть ся: поминанїє Пн҃а Михайла

---

[1]) На ст. 221 дописано додатково: З вышнѣ поменїк, що забито в Добромилю.

Слюзки зе Львова й Варвары жены его й ча̃ ихъ Стефана, Софїи сча̃. Помяни Гд̃и дш̃а оусобшихъ рабъ своих: Михайла, Варвару, Єромонаха Самоела, Єромонах Варлаама, Ісайю, Інокиню Єлену, Іωана, Луку, Семїωна, Θеωора, Ілїю, Євстафїа, Григорїа, Їекатерину.

Ст. 234. **Сие поминанїе Єввы Пукачихи з вишнѣ.**

А тепер мої спостереження.

Кожда особа, яка подала свій „упис" в помяник, як-небудь була-б вона названа — чи по імени, чи по імени і прізвищи, чи по імени і по фаху — все означуеть ся й по місцевому походженню. Місцеве походженне означуеть ся двояко: приіменниково (з Вишнї) або прикметниково (вишенський). Там, де прикметник є означеннєм місцевого походження, не означуеть ся його вже приіменниково, нема вже додатку „з Вишнї". Єрей Ґеорґій пресвитер Вишенський — значить тілько, що з Вишнї, Теодор маляр Вишенський — таксамо. Приіменникове означенне місцевого походження (з Вишнї) мусіло-б бути додане, коли-б прикметник Вишенський був прізвищем. Приміри дає той сам помяник. В нїм фіґурують: монах Васиян Стрільбицький зі Стрілбич (ст. 32), славетний пан Миколай Катинський з Катини (ст. 126), пан Василий Гнилийський з Гнилої (ст. 120), пан Андрей Тиховський з Тихої (ст. 114), панї Анна Терлецька з Терла (ст. 111), Яків Негребецький з Негребки (ст. 286) і т. п. Се не плеоназми, як нема плеоназму і в Шептицькім з Шептич, що в помянику може виступити також як пан Семеон Шептицький з Монастирка (ст. 130), коли прізвище стратить спільність з місцем походженя. В такім осьвітленню фактів і названий в помянику В а с и л і й В и ш е н с ь к и й з В и ш н ї п р е д с т а в и т ь с я о с о б о ю н а з в а н о ю п о і м е н и, п о п р і з в и щ и і п о м і с ц е в о м у п о х о д ж е н н ю. А неначе потвердженнєм того є спис осіб з Вишнї в помянниковім поазбучнім викозі місцевостий. Там, на сторонї 412, читаеть ся:

Вишня.

Їереа Григорїа йе[1])
Василїа Вишенского з

[1]) Григорія подано хибно замість Ґеорґія. Церковні числа — старе означенне паґін.

Семиона Гузелѧ р҃д
Гавріила Верьогриза р҃е
Андреѧ Роспѧка р҃е
Маріи Цвѣковои р҃и
Матѳеевои Кузмѧчки р҃дс
Матѳеѧ Зѣнгалы р҃дс
Іоанна забитого в Добромилю р҃ѕі
Еввы Пукачнхи р҃кв
Малѧра Ѳеодора р҃ѕ

Тому що в тім реєстрі осіб походженнє їх означено вже з гори словом **Вишня**, не означуєть ся його при кождій особі з окрема анї приіменниково (з Вишнї), анї прикметниково (Вишенський). Кождий повинен знати вже, що єрей Ґеорґій — пресвитер вишенський, а Семеон Гузель — теж з Вишнї, а Теодор маляр — також вишенський. Відки-ж би тут виїмок лиш для Василія Вишенського? Бо хиба Вишенським він і звав ся. А скоро так, то і наш Іван з Вишнї, підписуючись Вишенським підписував ся своїм родовим прізвищем. Коли-ж він не все так підписував ся, то причина тому хиба та сама, що і в уживанню псевдонїмів Христофор, Теодул. Заміт, що Іван з Вишнї підписував ся „реченный Вишенскій“ а сучасники говорили про „Іоанна порекломъ Вишенского“ тут нї при чім. І про диякона львівської успенської церкви Васияна говорить ся в 1681 р. як про „нареченнаго Лебедовича“, хоч Лебедович є родовим прізвищем без сумнїву. Врештї галицьких монахів з прізвищем **Вишенський** виказують і рукописні катальоґи Василиян з XVIII в., приміром Овруцький з р. 1761 що зберігаєть ся в архиві сьвято-онуфрейськім у Львові. Стрічаєть ся їх і в хронольоґічних виказах померших Василиян, приміром в Улашковецькім, або в Сокулецькім з 1770 р., де під р. 1752 і 1754 значить ся між покійними монахами Лаврова: Fr. Witus Wiszenski, що помер на квестї (Рукописи в архиві сьвято-онуфр. монаст. у Львові).

Доказувати, що Іван Вишенський підписуючись Іоанном мнихом з Вишнї, вказував на Судову Вишню, як на місце свого походження, було-б зайвим після наведення подібних підписів з добромильського помяника. На ідентичність тої Вишнї з Судовою Вишнею (під Добромилем) вказує й помяник Щеплотського монастиря, переписаний 1754 р., де знаходимо також уписи з Вишнї: інокинь Маґдалини Вишенської і Минодори Ґадомської,

Теодора Завалкевича, Анастасиї Кузмячки, Павла Поповича, Антонія Романовича, Пелагиї Степанечки, Теодора маляря, Заверущакового, єрея Теодора Малника, Стефана Вуйціка, Луки Макарева, Василя маляря. Як деякі з тих осіб знані нам вже з вишенських уписів добромильського поменика, так Щеплотський поменик, зазначуючи з боку при кождій з тих осіб єї походження „з Вишнѣ“, в індексі називає ту Вишню — „Вишнею Сондовою“ (Рукопись в архиві сьвято-онуфр. монастиря у Львові).

Щоб для пояснення поставленої квестиї зробити все, що на разі можливе було зробити, я дня 20 лютого с. р. вибрав ся до Судової Вишні. Звернув ся там передовсім до архіва гр. кат. парохиї, а потім і до архіва маґістрату. Як парох о. Кондрацький, так і ц. к. правит. комісар д. Вайсброд позволили мені ласкаво переглянути все збережене доси добро. В парохияльнім архиві звязок з XVII в. має лиш книга історії деревляної церкви св. Трійці, яку в сім році мають заступити новою, і метрика другої, свято-спаскої церкви, що починаєть ся роком 1683. В маґістратськім архиві є лиш ряд королівських привилеїв, почавши від XIV в. і книга з контрактами купна і продажі від 1747 р. Все те для біоґрафії Івана з Вишні — не дає нічого. На основі сьвято-спаскої метрики можна хиба лиш се одно ствердити, що згадані в добромильськім поменику фамілії з Вишні жили там справді в тім часі, на який вказуєть ся і в поменику. З тих фамілій нині — як поінформовано мене в маґістраті — остала тільки фамілія Дзінґалів, та й ся між латинниками. Фамілії Вишенських нині в Судовій Вишни нема, хоч є вона в близькій околици, приміром, в Яворові.

Стрічаннє то єрея то монаха Іоанна між покійниками в уписах Василия Вишенського, монаха Ґедеона, пана Семеона Гузеля і п. Матієвої Кузмячки насуває нам гадку, чи не буде той єрей чи монах Іоанн ідентичний з писателем Іваном з Вишні Вишенським. На фамілійну близкість Івана Вишенського до Василия Вишенського вказувало-б уже прізвище. На спорідненнє його з монахом Ґедеоном, з паном Семеоном Гузелем, з панею Матієвою Кузмячкою нема вказівок. Бо хочби і вписаний в їх „уписи“ Іван був нашим Іваном Вишенським, то дальших висновків з того не можна-б робити. В поменики не вписуєть ся самих кревних. Міщани як і селяни вписують туди найчастійше і своїх парохів чи взагалі поважані духовні особи. Монах Ґе-

деон міг був Івана Вишенського вписати в свій „упис“ як свого-ж краяна-монаха.

На закінченнє годі менї не звернути уваги на факт, який з вишенських „уписів“ до добромильського поминика кидаєть ся в очи — на велику численність сьвященників і монахів з Вишнї. Священиків у Вишни ще і в другій половинї XVII в. і в XVIII в. було все по кількох при двох церквах — свято-троїцькій і свято-спаскій. А монахи найімовірнїйше вже в XVI в. мали там свою обитель. Факти немаловажні. Кидають ярке світло на сферу, з якої вийшов наш знаменитий полеміст, виносячи з неї не лиш своє образованнє, але й той наклін до чернечого житя, що, хоч може і пізнїйше, всеж проявив ся в нього сильно і завів аж на Афон. І може й не Іван був першим афонїтом з Вишнї. Останним не був на певно. В архиві василиянського свято-онуфрейського монастиря у Львові зберігають ся рукописні „Dzieje Monasteru Ławrowskiego Z. S. B. W. do R. 1784“, списані на порученє монастирської власти з 1761 р. В рядї давнїйших заслужених монахів записано тут і о. Макария, що помер 1681 р., так:

„P. Macarius Swiatohorec rodem z Sądowey Wiszni. Ten wyprosił drzewo Krzyża S. u Konstantego hospodara wołoskiego, woiewody uhrowłachiyskiego y całey Podniestrzyzny Iednowładzcy y inne rzeczy do monasteru tuteyszego wyiednał“.

II. Писання Івана з Вишнї в підгорецькім рукописнім збірнику.

Перший опис підгорецького рукописного збірника, в якім зберегла ся й часть писань Івана з Вишнї, оголосив д-р І. Франко (Мирон) в „Кіев. Старинѣ“ т. XXV, з 1849 р., в статї про Івана Вишенського і в прилозї до неї[1]). Дещо добавлено нимже в студиї „Іван Вишенський і єго твори“ (Львів, 1895). Перестудиювавши підгорецький рукописний збірник як найточнїйше в цїлости, я вважаю потрібним подати деякі справки і доповнення.

Передовсїм зазначити треба, що нинї не львівський ставропігійський Інститут є властителем названого збірника, як інфор-

[1]) В прилозї опублїкував д-р Франко чотири вступні статейки до збірника писань Вишенського і його „Обличеніе діавола“. Крім того потім в „Кіев. Старинѣ“ оголосив фраґмент „Банкета духовного“, що теж зберіг ся разом з писаннями Вишенського в рукописнім підгорецькім збірнику.

мував 1895 р. д-р Франко, а львівський свято-онуфреївський, що в імени підгорецького монастиря постарав ся о відзисканнє василиянської власности.

В архиві львівського свято-онуфрейського монастиря зберігаєть ся нині й пошукована колись д-ром Франком рукопись підгорецького монастиря з житиєм Іова Княгиницького, написаним Ігнатиєм з Люборова, а опублїкованим о. А. Петрушевичем в „Зори Гал. яко альбумъ“ 1860 р.

До поданого д-ром Франком опису тих писань, які разом з писаннями Івана з Вишнї знайшли ся в однім збірнику зроблю деякі замітки: у вкладній записцї Партенія Ломиковського, вписаній на перших картках Могилиної „Книги души“ (печ. в Києві 1623 р.) читаєть ся рік не 1795 а 1695; час надруковання в Угорцях „Собранія въ кратце словесъ от божественнаго писанія“ означений не роком 1699, а 1618 і не є те „Собраніє въ кратце“ списком катехизму еп. Шептицького, але копією книжки, що єї „выдруковано коштом и накладом благочестиваго Єго Милости Пана Александра Шептицкаго з Шептич, працею и старанем Ієром.Павла Домжива Лютковича, Іеродиакона Силвестра“ (Каратаевъ Nr. 243).

Кількох спростовань вимагає і те, що подано д-ром Франком про рукопись з писаннями Івана з Вишнї, вшиту в збірник. Заголовок до неї дописано не на обороті останної картки „Книги души“, бо не вона попережає в збірнику писання Івана з Вишнї; дописано його на обороті картки, що остала порожною після недокінченого „Исаака Сиріанина о храненіи и о блюденіи еже о слабых и лѣнивых“. Занимають писання Івана з Вишнї не 75 але 109 карток, з чого 72 записано півуставом, а решту — посланиє до епископів — скорописю XVII в. Припускаючи, що писання Івана з Вишнї оправлено разом з иншими рукописями аж після 1731 р., д-р Франко опирав ся на реєстрах книг підгорецького монастиря. Як в першім реєстрі з 1699 р. так і в останнім з 1731 р. побіч Могилиної „Книжки нарицаемой злото ін октаво а на конци друк“ фіґурує й „Книжка писанная ін октаво о исправленіи церковномъ и обличеніи діавола“. Се правда. Та чи на основі того не можна таксамо припускати, що підгорецький монастир посідав писання Івана з Вишнї рівночасно в двох рукописях — в однїй оправленій разом з „Книжкою нарицаемою злото“ і в другій окремій? За тим і промовляло-б дещо. Коли зважити, що при вписуваню книжки чи рукописи в реєстр книг узглядню вано

найчастійше або початкові слова заголовка або подавано його в механічнім скороченю, виписуючи з довшого заголовка слова найбільш характеристичні, то рукопись записана в реєстрі книг як книжка „о исправленіи церковном и обличеніи діавола“ мусить нам видати ся відмінною від тої рукописи, що в одній оправі з „книжкою нарицаемою злото“ має, правда, довший але й зовсїм відмінний заголовок: „Книжка Іоанна мниха Вишенского і т. д., без найменшого натяку на „исправленіе церковне“ і на „обличеніе діявола“. Скоро-ж не легко припустити, щоб записана в реєстрі книг книжка „о исправленіи церковномъ и обличеніи діавола“ була ідентична з писаннями Івана з Вишнї оправленими з „книжкою нарицаемою злото“, то за давним звязком тих писань з названою книжкою Могили повинен промавляти ще факт, що й нинї підгорецький збірник представляєть ся так, як його коротко описано в реєстрі книг з 1699 р.: „книжка нарицаемая злото ін октаво а на конци друк“. Від 1699 р. не наступила зміна в складї збірника анї на початку анї на кінци. Мала-ж би вона наступити тільки в серединї в наслїдок пізнїйшого вставлення писань Івана з Вишнї? Для такого твердження не бачу підстави.

Приступаю до найважнїйшої квестиї, яку д-р Франко порушив у студиї про Івана з Вишнї і його твори в звязку з підгорецькою рукописю. Дотикає та квестия текстуальної вартости підгорецької рукописи.

Розпоряжаючи нинї трома рукописями з творами Івана з Вишнї — одною Імп. Пуб. Бібліотеки з XVII в., другою (новійшою) Ів. Н. Царского [з копією в Київ. Дух. Академії] і підгорецькою з XVII в. — можна спитати, чи котра з тих рукописий не є оригіналом. Д-р Франко відкидаючи думку про те, щоб котра-небудь з названих рукописий могла бути автографом Вишенського, все таки виложив і все те, що могло-б на підгорецьку рукопись вказувати як на автограф. Принятю підгорецької рукописи за автограф противилось би, на гадку д-ра Франка, рішучо тільки те, що вона таксамо недокладна і богата на похибки і пропуски, як і тексти инших рукописий; приняти-ж підгорецьку рукопись за автограф спонукувало-б найбільше недбале списаннє її, в части півуставом з оздобами, в части без оздоб скорописю, що могло заставити Вишенського звернути ся до земляків з просьбою: „Сію же термину на чисто преведши і иншим всѣм знати о том дайте“.

Се, що для д-ра Франка було найбільшою трудностю в принятю підгорецької рукописи за автоґраф, я міг би в великій части усунути на основі порівнання єї з оголошеними текстами инших рукописий. Порівнаннє — в супереч твердженню д-ра Франка — виходить на користь підгорецької рукописи. Ті похибки в ній, які міг завважити д-р Франко, зовсім не такі страшні, щоб вони не могли знайти ся і в макулятурнім автоґрафі, а більші пропуски я знайшов лиш у двох місцях послания до епіскопів, та й то не первісні пропуски, але такі, що, зовсім очевидно, вийшли в наслідок видертя карток. Без порівнання більші пропуски і похибки виказують тексти двох инших рукописий, змінюючи й затемнюючи нераз вповні гадки писателя, що викажу, коляционуючи печат. текст послания до епіскопів — оба непорівнані з підгорецьким через д-ра Франка. Навіть замітка д. Гната Житецького („Кіев. Старина", XXIX, ст. 506), що підгорецька рукопись визначаєть ся по мові від рукописи Імп. Публ. Бібл. „привнесеніемъ" у першу тих прикмет гал. руського говора, які ярко виступають у мові XVII в., — навіть ся замітка могла-б склонювати до принятя підгорецької рукописи за автоґраф. Бо-ж само собою розумієть ся, що скорше мовою Вишенського може бути мова з яркими прикметами гал. руського говора, ніж мова тих текстів його писань, що визначають ся „привнесеніемъ" у них ярких москалізмів для тушованя галицьких українізмів чи польонізмів.

Труднійше, ніж д-рови Франкови здавало ся, в недбалости підгорецької добачувати прикмету автоґрафу. Хоч і як вона недбала, а таки для неї не ощаджувано киновару. Ужито його всюди і в півуставнім письмі і в скорописи. Лиш там його не ужито, де передовсім хотів його мати автор. В середині послания до епіскопів він пише: „Ступѣм зась до второго стиха, которого червоными словы для того повторяю, абы судеве и чителници добре присмотровали ся образу, як соромѣти ся и румянѣти тот щекун будет, коли его солнце праведное своею истинною освѣтит и пригрѣетъ". І цітуєть ся стих, але замість „червоних слів", замість киноварних букв бачить ся лиш побільшені букви скорописи — навіть не такі букви, які можна-б наложити киноваром, що, як сьвідчить киноварний заголовок послания, був під рукою в писаря. Тут і перворядний доказ, що в підгорецькій рукописи не маємо автоґрафу. За те — я ще раз се повтаряю — зберіг ся в ній текст по мові найпоправнійший, а по змісту, особливо в посланию до епіско-

пів, також найповнійший і найяснійший, і супроти того належало-б з підгорецької рукописи передовсім посланиє до епископів у цілости перепечатати. Кажу в цілости, бо до тої цілости не бракує йому цілої другої половини, як твердив д-р Франко, а лиш невеличкого кінцевого уступа і тих двох уступців, що їх таксамо як і кінцевий уступ видерто. Ті недостачі можна доповнити текстом з рукописи Імп. Публ. Бібліотеки.

А поки-що подаю тут результат мого порівнання напечатаних писань Вишенського з текстом їх в підгорецькій рукописи. Вариянтів язикової вартости не зазначую.

а) Термина о лжи.
(„Кіев. Стар.“, XXIX, Прил. ст. 27—28).

Ст. 28 стих	9	з гори:	покайте ся образом Лота — *ркп.* спасайте ся образом Лота.
„ „ „	11	„	*яко ту по... дно* — *ркп. яко ту послѣди.*
„ „ „	18	„	і анѣ — *ркп.* іли.

б) Оглавленіе.
(Ibid. ст. 28—29).

Ст. 29 стих	8	з гори:	зеднож о поруганіи — *ркп.* здеже о поруганіи.

в) О чину прочитанія.
(Ibid. ст. 29—30).

Ст. 29 стих	1	з долу:	не запинаючи ся — *ркп.* не заикаючи ся.
„ 30 „	10	з гори:	тогда ся читает — *ркп.* тогда да ся читает.
„ „ „	14	„	проси — *ркп.* просити.
„ „ „	10	з долу:	Еже — *ркп.* Се же.

„Ко прочитателю“ (ibid. ст. 30—31) напечатано справно.

г) Обличеніе діявола.
(Ibid. ст. 31—36).

Ст. 32 стих	14	з гори:	и не погубил, абы — *ркп.* и не погубил, а то для того оучинил, абы.
„ 33 „	5	„	пад поклони ми ся. — *ркп.* пад поклони ми ся, я тобѣ дам.
„ 35 „	6	з долу:	коль — *ркп.* коли.

д) Благочест. госп. Вас. княжати Островкому.
(Акты Южн. и Зап. Россіи, Спб. 1865, т. II, ст. 205—224).

Д-р Франко в прилозї до „Кіев. Старины“ XXIX сколяціонував лиш половину тексту напечатаного в „Актахъ“ з підгорецькою рукописю. В другій половині належить ще справити:

Ст. 215 стовп 2 стих 21 з гори: воиномъ и гайдукомъ — *ркп.* воином, жолнѣромъ цвѣтнопестрымъ и гайдуком.
„ 216 „ 1 „ 17 з долу: величати — *ркп.* велбити.
„ „ „ 2 „ 11 „ безбожію вашему — *ркп.* безбожность вашоу.
„ 218 „ 1 „ 15 „ премowжете — *ркп.* превозможете.

е) В земли зовемой полской мешкаючому народу.
(Ibid. ст. 224—227).

Між печатаним текстом і рукописю ріжниці переважно в мові, морфольоґічні. Пропуски обмежують ся на поодинокі слова, що для ясности тексту не мають значіння. Ось примір:

Ст. 226 стовп 1 стих 1 з гори: въ молитвѣ — *ркп.* непрестайно в молитвѣ.

ж) Велможнымъ Их Мл. Папом арцибискупу Михаилу и бискупом Потѣю, Кирилу, Леонтію Деонисію, и Григорку.
(Ibid. ст. 227—254).

Ст. 227 стовп 2 стих 20 з долу: будовними — *ркп.* будовничими.
„ „ „ „ „ 7 „ гордость — *ркп.* годность.
„ 229 „ 2 „ 13 з гори: телесе — *ркп.* телесно.
„ „ „ „ „ 16 з долу: жаждою достатковъ — *ркп.* жаждою свѣцкихъ достатковъ.
„ „ „ „ „ 4 „ оголоднѣете — *ркп.* оголоднѣзаете.
„ 232 „ 1 „ 12 „ духъ свой въ православной вѣрѣ испустѣте, яко аще не покаете ся — *ркп.* духъ свой в православной вѣрѣ испустѣте, да не от всѣхъ частей бога отпадете. Истинною бо вам мовлю, истинною: яко аще не покаете ся.
„ „ „ 2 „ 6 з гори: не вѣдаете, яко въ сѣть тотъ діаволъ — *ркп.* не вѣдаете, яков ест тот діавол.
„ „ „ „ „ 2 з долу: нашое книжки — *ркп.* вашое книжки.
„ 233 „ 1 „ 8 з гори: розрываетъ — *ркп.* роздирает.
„ „ „ „ „ 20 з долу: которую — *ркп.* которая.
„ „ „ „ „ 18 „ и тоежъ чести и достоинства былъ, которого и ваши милости, и также — *ркп.* и тоеж чести и достоинства былъ, которого и ваши милости, и тоеж безплодное житіе жилъ, которое и ваши милости, и также.

Ст.	234	стовп	1	стих	13	з долу:	пѣснь возгласуете — *ркп.* козлогласуете.
„	„	„	2	„	12	з гори:	Тѣмже и чюдую ся — *ркп.* Тѣмже и не чудую ся.
„	„	„	„	„	17	з долу:	Плоды дѣломъ пролѣзли есте — *ркп.* Плоды дѣломъ прозрѣли есте.
„	„	„	„	„	8	„	кровопролійцами, купцами — *ркп.* кровопролійцами, прокураторами, курцияни, коршмарами, купцами.
„	236	„	„	„	14	з гори:	годит ли ся студъ всякого пастыря слухати — *ркп.* годит ли ся стаду всякого пастыря слухати.
„	237	„	2	„	6	„	для которыхъ и самъ плакалъ — *ркп.* для которыхъ и сам Павелъ плакалъ.
„	239	„	„	„	19	„	Явно, явно ничимъ — *ркп.* Явно, яко ничим.
„	240	„	1	„	14	з долу:	для того ся тѣлеснымъ сыномъ зоветъ — *ркп.* для того ся теселским сыном зовет.
„	„	„	2	„	6	з гори:	нѣсть есте — *ркп.* не естесте.
„	241	„	1	„	14	„	выграти ся — *ркп.* выгордити ся.
„	„	„	2	„	2	„	смердячею редковю пекелною — *ркп.* заразою смердячею пекелною.
„	„	„	„	„	5	„	и мудро — *ркп.* и не мудро.
„	„	„	„	„	15	з долу:	} в рукописи пропуск в наслїдок видертя картки.
„	242	„	„	„	1	з гори:	}
„	„	„	„	„	14	з долу:	чимъ ся вы хвалите? — *ркп.* чим ся вы хвалите, чим не были есте и николи не будете?
„	243	„	„	„	11	„	пристигане — *ркп.* пристригане.
„	„	„	„	„	5	„	устигнутъ — *ркп.* втиснут.
„	244	„	1	„	20	з гори:	чисту — *ркп.* чесну.
„	247	„	„	„	10	„	въ дебрѣ и чящи бѣгаемъ сохранити вѣру, еже не осквернити съ богомерзкими — *ркп.* въ дебрѣ и чащи оставите нас сохранити вѣру, еже не осквернити ся нам со вами богомерзкими.
„	„	„	„	„	17	з долу:	не принашають ни вводять себе приклонити — *ркп.* не попущающе себе приклонити.

Ст. 247 стовп 1 стих 1 з долу: пріясти усыненія — *ркп.* пріясте дух усыненія.

„ „ „ 2 „ 8 з гори: елици же сему боязнію носяще — *ркп.* елици же есте боязливи.

„ „ „ „ „ 16 „ еже и сотер... — *ркп.* еже и сотвори.

„ „ „ „ „ 14 з долу: після слів: аще ли ни — в *ркп.* таке: — далече от помышленія нашего будѣте. Овіи же рекоста: от бога есмы и во владыку Ісуса Христа вѣрни, и того святое еvаггеліе учим, посланни убо от преблаженнаго папы римскаго, иже ест глава божіей церкви, сказати та и ина вашему безумію, яко да во умъ прийдете, и да познаете уставы церковныя, и истинно да исповѣдуете во святом знаменіи, яко пресвятый духъ от отца и сына исходит, и во приношеніи да приношаете опрѣсноки а не квасный хлѣбъ, и священници ваши да остригают брады, яко да не сим согрѣшают во службѣ божій, и паки понеже женихи церковные сутъ. Аще убо сия от нынѣ воздержите, получити имате от вседержителя очищеніе, и мы умилосердим ся вашему покаянію; аще ли же ни, то злых злѣ погубим, яко да не злѣ упражняете и мѣсто. Сія и ина многа изблювавше хуленія и прещенія. Преподобніи же рекоста: Се убо и мы истинное обрѣсти хощем, и поругати ся вашему прелщенію и безумію, и не боим ся вашего прещенія ни устрашаем, писано бо ест: Бога единаго бояти ся, а от человѣкъ не страшити ся, по писанному: страха же не бойте ся, ни кто же убо ест на нас дерзая крѣпко глаголати, аще Богъ мира ест с нами, понеже прав ест Господь и правду возлюбил.

Се все пропущено в надрукованім тексті. І з певностю більше ще пропущено, та, на жаль, дальшого нема і в підгорецькій рукописи, бо знову в ній одна картка видерта — вже і з частиною того тексту, який читаєть дальше в друку аж до слів: отъ первозданного человѣка (ст. 248, стовп 1, стих 17 з долу), де знову після слів: и праведныхъ пророкъ — опущено слова: о сем узаконено.

Ст. 248 стовп 1 стих 10 з долу: слѣпыхъ преослѣплены — *ркп.* слѣпыхъ преослѣпленнѣйшіе.

„ „ „ „ „ 9 „ утни и зубы искорени — *ркп.* утни отраднѣе и зубы искорени.

„ „ „ „ „ 3 „ но иже отъ внутрняго и лукаваго сокровища мерзская исходящая, иже суть сквер-

ная, сіе священника творящая і т. д. — *ркп.* но иже от внутрънягo и лукаваго сокровища серца мерзская и скверная вожделѣнія исходящая, сія сутъ скверняшая, еже ест і т. д.

Ст. 248 стовп 2 стих 21 з долу: як волкъ пращею, и не могуще терпѣти угожденія ихъ, но покушаху ся — *ркп.* но яко волци, не могуще терпѣти ученія ихъ, покушаху ся.

„ 249 „ 1 „ 17 „ съ радостію — *ркп.* со яростію.

„ „ „ „ „ 11 „ Прста... не абіе же возмогоша побѣдити — *ркп.* Протата же не абіе возмогоша побѣдити.

„ „ „ 1 „ 5 „ прямо и Прота... *ркп.* прямо и Протатомора.

„ „ „ „ „ 4 „ на гметѣ Халко глаголемѣ. — *ркп.* на тметехалкос глаголемѣ. Се четвертая жертва святых латинских.

„ „ „ 2 „ 11 з гори: учинковъ — *ркп.* учеников.

„ 250 „ 1 „ 1 „ владыки и священники — *ркп.* бискупи и каплани.

„ „ „ „ „ 10 „ и по оглашеніих о архіепископѣ — *ркп.* и по оглашеніихъ, егда воспомянуша о архіепископѣ.

„ „ „ 2 „ 6 з долу: пресѣкнутъ — *ркп.* пресѣкнутъ ся ухитриша.

„ „ „ „ „ 1 „ на солнце Христово — *ркп.* на судищи Христовѣ.

„ 251 „ 1 „ 18 з гори: рыдая отцевъ, иноци же — *ркп.* рыдая отцевъ, не хотяше утѣшити ся, яко не сут, иноци же.

„ 252 „ „ „ 14 „ Межи словами „священники“ і „праславные“ опущено „епископи“, а потім довгий уступ, який є в *ркп.*: — Которые правилца, не терпячи тое крывды и того голоса вашего имени, дотоля-ж вас кликали, крычали и волали, аж вас стого мѣсца, с тое чести и достоинства изогнали. И для того ли их зовете маленкими, што лживое священство показали, обявили, обличили, осудили и до конца обелжили? Видите ли, яко потвар на них, маленкими быти розумѣючи, змышляете? Видите ли, яко болших, от всея вселенныя наполненых зобравши, писмъ над тые маленкие (ко-

торые великую лож до ґрунту потлумляют, и на свѣтъ фалшъ оное выставуют, и всѣмъ, яко да ся стерегутъ неправды знати дают) показати не можете? Видите ли, якъ их от зависти, гнѣва и вражды, яко маленки сутъ, потваряете, а они сут высоки, а они сут толсти, а они сут велики, а они красни, а то чему? Для того, иж истинна в них сѣдитъ, для того, иж бранты, золото, срѣбро, камѣня дорогое, то ест щирост, судъ и правда в них царствует. Але вы правду оних, зацност и достоинство занедбавши, православных до Скарги заганяете. Позволю вам и того, нехай! Но скажѣтеж ми тое, знайдут ли тамъ у Скарги правду, знайдут ли тамъ суд и справедливост? Или утаило ся вам тое, яко православные многокрот и без личбы прибѣжище до Скарги творят, а послухаючого их правды знайти не могут? Или не вѣдаете того, яко православные всѣгды наслѣдуют, а справедливости своему утиску, бѣдѣ и крывдѣ никакоже отнести не могут? Іли не слыхали есте того, яко православные Скаргу всѣгды пилнуют, а от Скарги о правдѣ николи слыхати не могут, а то чему? Для того, иж тые великіе книги сумлѣня своего перед ними затворил, оглох, онѣмѣл, суду праведного в них показати не хочет, своее вѣрѣ прелести догажаючи. Чого-ж далѣй православных до Скарги бѣгати нудите, которые всѣгды Скарзѣ служат, и вѣкъ свой служачи изгубили сут, а справедливост выслужити никакоже не могут? Чого-ж далѣй у православныхъ хочете? Уже и вашу волю исполняют, во слѣд Скарги всѣгды трудят ся, а вытрудити, выпросити, выжебрати и выплакати собѣ у Скарги справедливости никакоже не могут. Оставтеж теды православным дорогу до великих книгъ Скаржиных показовати, коли в них и найменшее правды нѣмашъ. Нехай православные... (Дальше вже є в напечатанім тексті).

Ст. 252 стовп 2 стих 11 з гори: онъ богатъ гласъ — *ркп.* онъ бо той гласъ.
„ 253 „ 1 „ 6 „ быти приспѣ — *ркп.* быти сему приспѣ.
„ „ „ 2 „ 6 з долу: на слові „сопротивници" *ркп.* урывається ся.

Отже бракує посланию до епископів, як можна через порівнаннє з напечатаним текстом переконати ся, до кінця вже зовсім небогато.

Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII-ого столїтя.

Подав **Др. Осип Маковей.**

До молдавських грамот, що виходили з канцелярий господарів, дуже корисно було би зібрати і ті документи, що їх писали по селах давної Молдави на пів грамотні писарі, не зважаючи на канцелярську форму. Вони інтересні і своєю мовою і тими звістками про давнє житє, які часом у них можна найти.

З гуцульського села над Черемошом, з Ростік на Буковинї, надіслано менї купку документів саме з того часу, як Австрія дістала Буковину від Туреччини. Переглядаючи сї документи, ми бачимо, що в Ростоках в другій половинї XVIII-ого столїтя списували люди свої контракти та жалоби мовою волоською, польською і українською (гуцульським діялєктом). Українських документів найбільше. Тілько, коли вже Австрія почала на Буковинї заводити свої нїмецькі порядки, появляють ся помалу і нїмецькі урядові письма.

У Ростоках жив коло р. 1770 піп Прокопій Попович, як з документів виходить, зі своєю попадею Параскевою і синами Василем, Федором, Іваном і Петром. І попадя і сини були неписьменні, підписували ся все знаком хреста і стали з часом очивидно звичайними Гуцулами. Моральний рівень сих попівських синів і їх батька був, як побачимо з документів, далеко не красший, як у тодїшнїх Гуцулів.

Найбільше звісток про Василя Поповича. Він оженив ся у богатого мабуть Гуцула Василя Лукєна ще десь перед 1772 р., бо в документї із сього року називає ся вже зятем його. Та не

в тім діло, що син попа у Гуцула доньку за жінку взяв, а в тім, як він то зробив. Ото з кревними напав „гаталма“ хату Лукена, побив його, забрав доньку розбоєм, а батько-піп повінчав сина з Гуцулкою в ночи „по злодійськи“, хоч Лукен на те не годив ся. Мало того, Василь потім ще далї нападав на свого тестя, так що той за своє житє бояв ся; забрав записи і богато добитку Лукенового — одним словом урядив напад чисто опришківський (пор. документ ч. 1). Притім помагали йому брати. Славні були попівські сини — нічого казати...

І Лукен і „цїла громада“ ростіцька просили дідича, взяти з села Василя Поповича, та до того не дійшло, мабуть погодив ся Лукен зі своєю долею. Є навіть угода Василя Поповича з тестем Василем Лукеном з р. 1772 (у німецькім пізнїйшім перекладї), списана приятелем і мабуть свояком Василя Поповича, „капітаном“ Антохієм Поповичем, з котрої видко, що ростіцкі „інтелїґенти“ в родї обох приятелів, Василя і „капітана“ Антохія Поповичів, взяли ще у Лукена лошака і 20 овець і за ту цїну позволили йому сидїти спокійно на своїм ґрунтї, а Василь Попович згодив ся платити від забраних у Лукена ґрунтів дідичеви десятину. На тім мабуть скінчила ся пригода із зрабованєм доньки.

З дальших документів, писаних уже за австрійських часів (попом у Ростоках був уже тодї якийсь Чернявський), видко, що Василь Попович (також Попюк, по волоськи Apopi) займав ся торговлею, їздив за пашпортом до Фурешт у Молдаву з кіньми (1786) і все мав якісь рахунки зі своїм тестем. Скуповував також ґрунти (пор. документ ч. 2) — за цїну таку, яка нам здаєть ся тепер просто смішною (у цїнї названі напр. сардак і холошнї) — та промишляв мабуть і иншими способами, коли могла у громадї повстати така чутка, що він украв у Гуцула Чолана вола (пор. документ ч. 4).

Не лїпший від Василя був, як видко з документів чч. 3 і 5, і його брат Іван, що родиною „колотив кілька рік“ через якісь записи, котрі украв у свого батька, щоби переписати сїножать на свою річ.

На остаток один запис (пор. документ ч. 6) з заклятєм на кінци, звичайним у тодїшнїх записах.

Що до мови, то впадають в очи в сих документах волоські слова, уживані за молдавських часів в актах: мартор, марторія (свідок, свідоцтво), лев (гріш), буката (частка), готар, джурат (громадський присяжний), локу (місце) і гуцульські

слова: лази, гаталма (з угорського, значить: на силу), вигодити час, дріб (вівці), головництво, ґрунь, прочерть, холошні, ватаман, вібчина, кріс, лядский (галицький), поміркувати за своє (привластити собі), вершадь і ин. Стилїзація у сих документах також чисто народна. З німецької термінольоґії закрали ся вже у ті документи слова: крайкомісар і о б е р(д)ворник.

Ч. 1.

Я василь лукан чиню марторѣю, щоби даль А(н)тофѣеви воли за левовь к҃ѕ, коня левовь і҃є, ѡвець з҃ на веснѣ за десіеть левѣвь, вся худоба за левок пієдь десят҃ и ѡ҃день при людехь годнихь, даль мѣнѣ запись и҃ при своихь кревнихь на вашнѣевѣ лази] потѣмь купил я оу петра илчука дворисще за таляровь і҃ десять и на тое даль мѣнѣ панъ антохии ис петромь запись на вѣки.

василь поповичь пришовь гаталма и ѕвяль оу мене донку розбоемь и еще здоровя моего оуймиль и(с) своеми кревними. потомь я посдавь человѣка до ѡтца его попа, щоби не даль шлубу, а вѣнь оу ночи слубъ далъ по злодѣйски. потомь я зрѣ(к)ся своеи дитини прев тое. а я през лудеи прозбу [опущене слово, мабуть: дав] свеи дитинѣ воли и двѣ коровѣ. теперь вѣнь оувязался мого дому и моих лазѣвь, вигодиль такии часъ, коли мене ни було дома и женни моеи, комору мою розбиль, скриню ро(з)рубаль, записи мои забраль з братами своими.

теперь я справи питаю оу пана свего и его, а справи ни мау, през тое ни чинить ми, бо ѡ(тпи)саль его на мои лази, забраль все добро, зелѣзо плугове, що було, не було и букати мои забравь, дробу девятеро взяль и през него слуги ѡтримати ни можу оу букать своих оу дому своемь служницу оудержати ни могу анѣ слугу и я ѡ҃ дому оуступив, бо хвалится мене оубити альбо запалити.

просить цѣла гром(ада), щоби его звѣти взяти, бо вѣнь головниств(о) оучинив.

Ч. 2.

҂аѱпз м҃ця марта дня д҃.

Я андрей романюкъ даю записъ и(с) своими братями родними илѣя, якова, димитрия, танасѣя, николая, ивана, и то даемо записъ ми всѣ братя роднѣ на ввесъ грунь радурѣвъ вѣд товарницѣ до пѣдбочкѣвъ, даемо пофторне по дѣдови своему томѣ гританови, бо нашъ дѣдъ продавъ тотъ ґрунь радулѣвъ ис прочиртю и з лѣсомъ василеви попови и на тои почитокъ узявъ сардакъ и холошнѣ и три золотѣ гроший и ми по своему дѣдови узяли пара бикѣвъ за штири леви и три вѣвци ѕ ва-

силꙗ поповича и василꙗ мѣхаелюка и даємо имъ записъ на тои ґрунь радулѣвъ на вѣки вѣчнѣ. При томъ були марторѣ

Іерей Геѡргий Чернявски, парохъ ростоцки'
ꙗ василь томякъ †
ꙗ ѳеѡдоръ пилипюкъ, ватаманъ †
ꙗ иванъ шемберко, ватаманъ †
ꙗ петро шемберко †

Ч. 3.

По приказу пана краикомѣсаря и пана ѡберворника ми громада ростоцка даємо марторѣю василеви поповичиви и панѣматка василева стара признаєтъ своємъ сумлениємъ, що дали вѣбчину росѣшни василеви, своєму синови, котору вѣбчину купивъ Ѿцъ ихъ прокопѣи у людии вѣжницкихъ у готари пана стурдзи, и ми, вся громада признаємо, що ихъ подѣливъ тимъ росѣшнимъ, половицу давъ василеви, своєму синови, а половицу федорови Ѿцъ ихъ прокопѣи, а потому взявся василь поповичъ та купивъ у своєго брата федора тую половицу того рошѣшного за девять ѡвецъ из вовновъ и из ягняти на веснѣ и за бики тритяки и за телицу тритячку; а потому василь поповичъ взявся та заложивъ братови своєму иванови за коня, а кѣнь таксовании за штиринадцять левовъ и тоє заложивъ на три роки на вѣрѣбъ; потому иванъ поповичъ взявъ крѣсъ у своєго Ѿца и понѣсъ до тихъ, вѣд кого бувъ росѣшний и давъ тимъ тои крѣсъ людемъ и взявъ у нихъ записъ на вѣки и през тои записъ мною колотивъ кѣлька рѣкъ, а потому заложивъ лядскому человѣкови за пятдесять левовъ и за два крадки, а потому, якъ умеръ мѣй братъ иванъ, а я ся довѣдавъ, що вѣнъ заложивъ мѣй грунтъ питомий, а я упрашаю ласки панскои, ачейби грунтъ мѣй ся ѡставъ якъ бувъ.

1787 иꙋлия єі҃.

и ми вся громада ростоцка признаємо, що той грунътъ василѣвъ поповичѣвъ бувъ и на тоє ся подписуємо руками своими власними знакомъ креста святаго.

я калина попадѣя, мати василева †
я петро, братъ василя †
я ѳеѡдоръ пилипюкъ, ватаманъ †
я геѡргий темюкъ, цꙋратъ †
я василь мицканъ, цꙋратъ †
я василь мѣхаелюкъ †
я петро шемберко †
я василь томякъ †
я ивахнюк иванъ †

Ч. 4.

Велможни пане комѣсарю нашъ.

Ми вся громада ростоцка даемо марторѣю василеви поповичиви яко ѡнъ естъ из доброго дѣда и ѡтца и ми василя поповича до сихъ чисѣвъ не пѣдоздрѣли нѣ в якихъ речахъ злодѣйскихъ и василь попович наиде собѣ людий, що за него поприсягнѫтъ за чоланового вола. и ми на сие подписѫемося рѫками своими власними знакомъ креста святаго.

я иванъ шемберко, ватаманъ †
я ґеѡрґий темнюкъ, цѫратъ †
я григоръ шемберко †
я петро шемберко †
я танасѣй вециґа †
я юрѣй цѫрякъ †
я иванъ пвахънюкъ †
я митро Симовонюкъ †
я андрѣй Стринадюкъ †
я иванъ яковюкъ †
я митро яковюкъ †

1788 февр8арѣй к н'

Іереи ґеѡрґии Чернявский, парохъ ростоцкий.

И ми на тое признаемо своимъ сѫмлениемъ, що иванъ чоланъ мавъ злодѣя своего василя хавчѫка и его водивъ до пана Ґафенка и голов8 из своего вола носивъ и ног8 едн8 до пана Ґафенка — и ми на тое подписуемося, яко ми при тому були, и на тое подписѫемося рѫками своими власними, яко ми т8ю голов8 и ног8 видѣли и при томъ правѣ були и в ростокахъ и в баниловѣ.

я григоръ яковюкъ †
я феѡдоръ шемберко †
я ґордѣй темюкъ, цѫратъ †

1788 февр8арѣя кд.

Ч. 5.

Я иванъ шемберко, ватаманъ ростоцкий, и ми громада ростоцка признаемо своимъ сумленіемъ, якъ Ѿцъ прокопии давъ сѣножать 8 подѣлъ своем8 синови василеви и др8гом8 синови федорови, а потом8 василь поповичъ 8звявся та заложивъ своему братови тую сѣножать росѣшнии иванови, своем8 братови за 14 левовъ. а потом8 иванъ поповичъ 8звявся та вкравъ записи 8 своего Ѿтца прокопѣя, що мавъ Ѿцъ прокопѣй на т8ю сѣножать росѣшнии и переписавъ на свою рѣчъ и помѣрковавъ за свое и не допускае насъ до того лок8 и заставъ не хочи 8 насъ брати, а ми на тое признаемо своимъ сумлениемъ и на тое ся подписуемо своими р8ками власними знакомъ креста святаго.

я петро поповичъ, братъ родниии василя поповича †
я иванъ шемберко, ватаманъ ростоцкий †

ꙗ Ґордѣй темюкъ, присꙗзни †
ꙗ василь поповичъ, братъ первий василꙗ поповича †
ꙗ василь мицканъ †
ꙗ василь ивонюкъ †
ꙗ петро вашнѣи, цꙋратъ ростоцкіи †
ꙗ юрѣи лесюкъ †
ꙗ василь хромеичꙋкъ †
1795, Іꙋлии 25.

Ч. 6.

Ꙗ иваниха поповичка даю записъ петрови василюкови, ꙗко ꙗ замѣняла ватѣнъ ѹ черешневѣ свою парть вѣд вершады на штуба, вѣд штуба право до ꙗсѣника, вѣд ꙗсѣника вершадю в долину по при пори, и тое ꙗ замѣнꙗла на вѣки вѣчнѣ, а хтоби нашъ сеи записъ касовати (опущене слово: хотів?), то тои щоби бук неблагословении ѿ бога, и на сие подписꙋюсꙗ рꙋкою своею власною знакомъ креста свꙗтаго
ꙗ параска поповичка †
ꙗ петро поповичъ †
на сие свѣдомѣ ми и подписꙋемо сꙗ рꙋками своими знакомъ креста свꙗтаго.

ꙗ стефанъ плиска †
ꙗ петро поповичъ †
ꙗ петро томюкъ †
ꙗ иванъ цꙋрꙗкъ †
ꙗ федоръ алеѯюкъ †
ꙗ семенъ плиска †
ꙗ иванъ матѣясюкъ †

15 априль 1795.

Українські драматичні вистави в Галичині
в першій половині XIX століття[1]).
(Замітки й матеріяли).

Подав **Михайло Возняк.**

I.

Розвій українських драматичних вистав у Галичині стояв у своїх починах під впливом західньо-европейського через польські драматичні вистави і польську драматичну літературу; заразом ішов він паралельно до розвою українського театру взагалі. Вправді український театр не переходив усіх тих фаз, які переходила драма в західній Европі, бо православна церква або ворожо віднесла ся до нього, або що найменше не допускала його до себе; одначе вагу драматичних вистав для культурного житя зрозуміли інтеліґентні Українці скоро та вже в 17 в. школа львівського братства вибрала драму як спосіб релїґійної пропаґанди. Мабуть в полемічній цїли против унії перекладено грецьку траґедію, приписувану Григорієви Назіянзенському „*Χριστὸς πάσχων*“, та видано тілько „Верше съ трагедіи Христосъ пасхонъ“ (Львів, 1630 р.)[2]).

Українські школи йшли за прикладом польських шкіл. Як у кождім майже місті давньої Польщі, де тілько осїли Єзуїти, відогравали без сумніву й ученики львівських шкіл зразу латинські, а потім польські діяльоґи; одначе до нас дійшли тілько скупі звістки про такі вистави. Зрештою в отсїй статї й не

---

[1]) Читано на семінарі Проф. Д-ра Ол. Колесси.

[2]) Ом. Огоновський — Исторія литературы рускои, ч. I, Львів, 1887, ст. 342.

ходить о повноту таких згадок, а тілько о виказаннє, що пізнійші українські драматичні вистави в Галичині, які мали місце між иншим у мурах українського духовного семінара у Львові, продовжали тілько давню шкільну традицію, давнійші шкільні вистави.

Драматичнє представленнє устроїла шкільна молодїж на честь і принятє архієпископа Івана Солїковського в червнї 1583 р., а описує його консуль Вартоломей Зіморович у своїй хронїцї міста Львова [1]). В тій самій хронїцї стрічають ся ще два рази звістки про публичні вистави у Львові, під р. 1611 з нагоди здобутя Смоленська від Москви, а 1622 р. з нагоди свята канонїзації Ігнатія Льойолї і Ксаверія. Більше нїж 50 осіб, не вчисляючи підрядних роль, виступає в штуцї в 5 актах, переплїтаній інтермедіями: Rypsyma panna i męczenniczka, albo Tyrydat przemieniony. Відограно сей діяльоґ у вірменській колеґії у Львові 1666 р.[2]).

У хронїцї Дениса Зубрицького, основаній на документах архіву міста Львова, находить ся тілько в однім місцї побіжна згадка про учeницькі вистави [3]). Під датою 1711 р. пише Зубрицький, що львівських Жидів увільнено від обовязку позичати одїж студентам і ректорови міської школи до грання комедії. В єзуїтських школах, заложених у Львові 1608 р., грано 1719 р. діяльоґ п. з. „Facilis descensus Averni a Vitoldo, nuper imperii comite, mox carceris a sua sponte daemonis mancipe [4]). Також представлено діяльоґ: Dziwne zrządzenie mądrości boskiej Rubikana, albo Szach-Nadira, króla Persji z pasterza i głowy łotrów na wezyrstwo i królewstwo wynoszące. Щоби почтити воєводу Климентія Браницького, відограли ученики єзуїтських шкіл траґедію Андрія Филипецького: „Leo filozof, cesarz wschodu“.

Постійної театральної сцени або хотяйби зорґанїзованої театральної трупи не бачила Галичина до 1776 р. Що йно

---

[1]) B. Zimorowicz — Historya miasta Lwowa, przez... konzula niegdyś tegoż miasta po łacinie napisana, a teraz na polski język przez Marcina Piwockiego przełożona, Львів, 1835, ст. 235—236.

[2]) Wł. Chomętowski — Dzieje Teatru Polskiego od najdawniejszych czasów do r. 1750, Варшава, 1870, ст. 81—84.

[3]) Денис Зубрицький — Kronika miasta Lwowa, Львів, 1844, стор. 272.

[4]) K. Estreicher — Teatra w Polsce, Краків, 1879, т. III, стор. 108.

в сім році для вдоволення потреб німецьких урядників — звісно, що 1772 р. прилучено Галичину до Австрії — прибув до Львова німецький театр Ґеттерсдорфа. Се був саме початок німецького театру у Львові, який субвенціонувала Галичина майже сто літ у значній части з краєвих фондів [1]). Польська театральна трупа прибула до Львова перший раз аж 1780 р. під проводом Томи й Аґнішки Трусколявських [2]). Одначе ся трупа вибула у Львові ледви рік, бо не могла видержати конкуренції з німецьким театром і виїхала до Люблина.

Продовжуючи традицію львівських шкіл і під вражіннєм вистав польської театральної трупи, питомці українського духовного семінара, який недавно 1783 р. заснував цїсар Йосиф II, давали кілька разів від 1794 р. в семінарських мурах драматичні вистави, розумієть ся, польські. На початок грали шкільні комедії Богомольця, бо в них нема жіночих роль, а далї й инших авторів. Поміж питомцями, що брали участь у тих представленнях, визначав ся правдивим драматичним талантом питомець Йосиф Чернецький. Від 1797 р. оживили ся сї вистави, почали частїйше повторювати ся і стягати до себе численнїйшу публику з поза мурів духовного семінара. Бо в тім році придбав семінарський театр нову драматичну силу в особі Івана Сточкевича, що саме 1797 р. вступив на теольоґічний видїл [3]).

Надїлений лїтературним хистом, звернув Сточкевич на себе увагу проф. Гана, що заохотив його посвятити свої спосібности польській лїтературі. Він переклав на польську мову віршами ідилічно-сентіментальну поему „Der Frühling“ — Wiosna, poema Kleysta, видану 1802 р., а кромі того перекладав і перероблював богато драматичних штук для семінарського театру [4]).

---

[1]) Stanisław Pepłowski — Teatr polski we Lwowie 1780—1881, Львів, 1889, ст. 14.

[2]) ibidem, ст. 14. Твердженнє Добрянського в Перемишлянинї, ст. 68, повторене потім і в передруцї в „Исторіи епископовъ“, ст. 72—73 (Госаковскій Василій), немовби „передъ рокомъ 1794 не было жадного представленія театрального въ польскôмъ нарѣчію вô Львовѣ“, немовби „первый крокъ къ тому предпріяли и здѣлали тогдашніи питомцѣ общого сѣменища въ тôмъ роцѣ“, неправдиве, як виходить з вище сказаного.

[3]) Teatr polski, ст. 7—8; Stanisław Pepłowski — Teatr ruski w Galicji, Львів, 1887, ст. 4; Перемышлянинъ на 1856 р. ст. 68; Антін Добрянський — Исторія епископовъ, Львів, 1893, ст. 72—73; Wiosna, poemat E. C. Kleysta, Львів, 1802, ст. 62—63, передмова Л. Петкевича.

[4]) Іван Сточкевич уродив ся в перемиськії дієцезії 1779 р. Скінчивши в вісімнайцятім році житя ґимназію у Ряшові, записав ся на

Зберіг ся зміст одної такої драми одноактової, перекладеної з німецького. Пепловский і Пяткевич дають її заголовок „Lekkomyślność i dobre serce“, а Добрянський „Syn marnotrawny“[1]). Представлювано її в останні днї мясниць, а головну ролю грав у ній сам Сточкевич. Се історія молодого чоловіка, гуляки-сина, що позатягав на імя свойого батька численні довги. А що батько не мав звідки їх заплатити, тому посадили його до тюрми. Марнотравний син отямив ся; йому стало жаль батька, проте вступив до війська та призбирав там тілько гроший, що викупив батька з тюрми.

Про дальші вистави в мурах семінара згадуеть ся аж під рр. 1829 і 1830. В тих роках відбули ся в мясниці театральні вистави, що здобули собі тоді в цілім Львові голосну славу. Про сї вистави висловлював ся з великою похвалою сам директор тодїшнього польського театру, заслужений також для польської драматичної штуки Іван Камінський. В мужеських ролях відзначили ся тоді питомці Ковальський, Шудлинський і Урицький, а в жіночих Слоневський. Кілько було вистав, хто занимав ся ними, які грали штуки, Добрянський, що згадує про сї вистави, не говорить, на жаль, про се. Се одно певне, що ті вистави відбували ся у польській мові так само, як попередні, бо раз тоді був такий дух у семінарі, а друге за тим промовляє присутність польської публики на виставах.

Дві дальші вистави відбули ся 1833 або 1834 р. В тих представленнях брав живійшу участь о. Онуфрій Ганкевич, пізнійший парох Вовча, турчанського повіту. Декорацій і костюмів випозичив питомцям на ті представлення директор польського театру Камінський, що й сам був присутний на них. Хорові і сольові співи подобали ся йому так дуже, що він почав навіть

львівський унїверситет. Дня 14 липня 1803 р. покинув Сточкевич семінарські мури та одержав небавком висвячення, а потім і парохію в околиці Дрогобича, де в цвітї віку, маючи ледви 28 літ, умер „той муж повний найкрасших надій“. Полишили ся по нім поезії, які зберігає у себе „якась зависна рука“. Розуміеть ся, писав їх у тодїшнім „języku ojczystym“, очитаний добре в польській літературі, передусім в письменниках золотого віку. Тому на студії польської лїтератури посвячував увесь час, вільний від станових занять. (Wiosna, 1822, Передмова Пєткевича).

[1]) Рукопись сеї драми находить ся у д. Ів. Ем. Левицького. Чи не є ся драма перерібкою драми, надрукованої у збірнім варшавськім виданню 1794 р.: Teatr polski czyli zbior komedyi drammy tragedyi (усіх 56 томів).

вербувати співаків-соліїстів до свого театру тай обіцював їм добру плату. Хором управляв пізнійший міністеріяльний радник Григорій Шашкевич, що й сам мав дуже гарний тенор. У грі відзначили ся звісні вже Ковальський і Слоневський, а крім того Ріпецький. Представляли штуку про Петра Великого в польській мові [1]).

Шкільна традиція, вплив вистав польських труп і спольонізованнє тодішніх галицьких Українців мали се в наслідку, що в українськім семінарі відбували ся представлення довший час у польській мові. Та 1835 р. видав Осип Лозинський „Ruskoje Wesile“, першу систематичну збірку весільних обрядів і пісень. З тої книжки довідали ся українські питомці, що український мужик має богаті завязки драматичної поезії у своїх весільних обрядах. І от повстала поміж семінаристами гадка відограти в спосіб драматичної вистави мужицьке весіллє з його піснями та обрядами. В роках 1837—1841 повіяло в семінарі свобіднійшим духом по уступленню з ректорства о. Телиховського, що стояв дуже на перешкоді розвойови сценічних представлень у семінарі, що не терпів ніяких вибриків і карав гостро за куреннє люльки та за перебираннє себто відограваннє питомцями маленьких звичайно імпровізованих штук, а радше гумористичних діяльоґів. І видно, що ся невинна забава дуже подобала ся питомцям, коли вони не покидали її помимо заказів і кар. З одним і другим ховали ся по кутах, та мимо того, а може саме длятого діяльоґи, імпровізовані Мохом і його товаришами, робили дуже сильне враженнє на слухачів, нераз просто очаровували цілий семінар і давали на цілий тиждень тему до розмови [2]).

Під сю пору були в семінарі дуже гарні духові сили. Між питомцями було тоді декількох людий наділених сценічними спосібностями, з гарним акторським і ораторським талантом, а передовсім визначували ся між ними Мох, Кашубинський і Твардієвич. Вони передягали ся часом за Жидів, мужиків, економів й инші подібні фіґури та відґравали перед питомцями короткі гумористичні діяльоґи, щось в роді давніх інтермедій.

Коли ректорство обіймив Яхимович, він не то що не перешкаджав інтеллєктуальним розривкам своїх вихованків і не ка-

---

[1]) Ів. Франко — До историѣ нашого ôдродженя, Зоря 1886, ст. 271 і 272.

[2]) Ів. Франко — Рускій театръ въ Галичинѣ, Зоря, 1885, ч. 23, ст. 268 і 269; Pepłowski — Teatr ruski, ст. 7.

рав нікого за се, але й сам заохочував питомців до устроювання формальних театральних вистав. Доси грали польські штуки. Яхимович завів виклад церковно-славянської мови й обряду, заохочував питомців читати церковні книжки [1]) і тим розбудив почуте можности українських вистав, а першою пробою української театральної вистави саме було відограннє українського весілля з усіми обрядами та пречудовими піснями [2]) — найправдоподібнійше по книжці Лозинського.

Друга половина 30-х р. се той час, коли духовний семінар взяла таку живу участь в відродженню галицької України. В часї обнятя ректорату Яхимовичем уже опустили семінарські мури Маркіян Шашкевич й Іван Вагилевич, але в серединї були ще Яків Гоковацький, Антін Могильницький, Микола Устиянович, Михайло Козанович, Михайло Вербицький, Осип Шухевич, Келестин Скоморівський (Долиняненко), Софрон де Витвицький і богато инших, що позанимали пізнійше більше або менше видні становища чи в галицько-українській літературі, чи в публичнім житю. Ректором був Яхимович тільки чотири роки, а то від жовтня 1837 р., коли уступив з того місця строгий і педантичний Телиховський, до р. 1841. В тім роцї зістав помпейопол̓ітанським епископом in partibus і львівським суфраґаном, тому й уступив з ректорства.

Та враженнє вистави українського весїлля на питомців було за сильне, щоби вона проминула безслїдно. Тому хоч уступив лїберальний Яхимович, одушевленнє до вистав не зменшило ся. Доказом правдивости сього твердження є оповіданнє про одну таку виставу д-ра Ів. Франка, яке записав він від учасника польських конспірацій 1842—1846 р., пізнїйшого урядника Товариства Кредитового земського у Львові, Аполїнарія Стоковського. На пущеннє 1842 р. устроєно саме сю театральну виставу, на якій був присутний і Аполїнарій Стоковський. Режісером був танцмістр Пардінї, а костюми визичено семінаристам із польського театру. Вистава складала ся з кількох сцен, переважно імпровізованих. Представляли ярмарок, українське весїлле і вибір рабіна [3]).

---

[1]) Стефан Качала — Згадка за бл. п. Григорія Яхимовича, митрополита галицкой Руси, выголошена въ Тернополи 1865, Львів, 1868, ст. 5. Про Яхимовича: Дмитро Вінцковський — Григорій Яхимовичь и современное русское движеніе, Львів, 1892.

[2]) Крім д-ра Франка і Пепловського ще: Историія основаня и розвою русско-народного театру въ Галичинѣ. Коломия 1904, ст. 5.

[3]) У весїллю грав передусім знаменито свою ролю війт. І так прим. нагорілу свічку чистив він в той спосіб, що наперед втикав пальцї за

II.

Завдяки недавнїм учасникам семінарських вистав побачили галицькі Українцї 1848 р. перші прилюдні театральні вистави у своїй рідній мові. На жаль звістки про такі вистави продирали ся тільки рідко до тодїшнїх часописий. Відбували ся вони в рр. 1848, 1849 і 1850. Розпочала їх Коломия. Там був тодї парохом о. Іван Озаркевич, батько пізнїйшого посла також о. Івана Озаркевича, а дїд письменниці Наталїї Кобринської. З задатками артистичного хисту в своїй натурі і поривами до чогось вищого, чим се, про що загально думало наше духовенство, при незломній енерґії, яку оживив іще 1848 р., не жалуючи трудів нї коштів, зложив гарну аматорську трупу, яка в червні 1848 р. дала на перше представленнє Котляревського „Наталку

пазуху, отерши їх о голе тїло, потім прикладав їх до рота, а послинивши внимав „злодія“ зі свічки.

Вибір рабіна відбував ся в отсей спосіб: До старого рабіна приходить купа Жидів з молодим кандидатом на рабінську гідність і просять його, щоби перепитав кандидата. Він приказує їм втишити ся, виносить величезну книгу та кладе її на стіл. Кандидат стоїть і тремтить, а старий рабін муркоче щось, бере ніж, зажмурює очи й втикає його вістрем у книгу, щоби хто не думав, що він якбудь стороннично хоче питати кандидата. Отворивши книгу ножем, він муркотячи читає, читає у нїй, а потім каже:

— Ну, сину, ту стоїть таке питаннє: чому когут зажмурює очи, коли піє?

Кандидат увесь стрепенув ся, хапаєть ся за пейси, за бороду, махає головою і охає, що на його долю випало таке труднє питаннє. Його товариші підповідають йому підшептом — та один дурнїйше від другого, що очивидно викликує серед слухачів вибух сміху. Далї кандидат надумав ся, випростовуєть ся і говорить:

— Heiliger Cadyk! Я думаю, що когут піючи тому замикає очи, бо він уміє вже сю пісню на память.

— Добре, сину, добре! — каже рабін. І знову з попереднїми церемонїями розгортає ножем книгу в иншім місцї і проморкотївши завдає друге питаннє:

— А скажи менї, чому пес, заки положить ся спати, мусить обернути ся довкола?

І знову наступають турботні міни кандидата, підповідання Жидів, аж поки по глубокій розвазї кандидат не здобуваєть ся на відповідь:

— Heiliger Cadyk! Пес поступає так тому, бо шукає, чи хто не поклав йому подушки під голову.

— Добре, сину, дуже добре!

Наступає третє питаннє такого самого глубокого фільософічного змісту:

Полтавку“ в перерібці таки Озаркевича „На милуване нема силованя“[1]).

Як приняла публика сю новину, найкраще свідоцтво того в листї Йосафата Кобринського до Якова Головацького з 8 червня 1848 р. „Съ театру иду, писав він, и зо мною кôлька сотъ Русинôв самых веселых. Nе набувбысся на руском дивалѣ. Чудо не игра. — То инше дѣло чудо рôдне слово, видѣти народное дѣйствіе. Дѣвчина на вôдданію или на милованье нема силованье нынѣ вôдограли на коломыйском театрѣ, есть то перероблено из оперы Украйнской тобѣ свѣдомой. Писеньки дуже удалися всѣм намъ. Музыка дуже пишна — а Нѣмцѣ так зрусилися, чтобысь казавъ не Нѣмцѣ“[2]). Постановлено, що кождого четверга, в день засїдань Коломийської руської Ради, має відбувати ся українська драматична вистава. Тяжше мала ся справа з репертуаром. „Брате, просив Кобринський Головацького в тім самім листї, присилай твои всѣ театры комедіи и трагедіи що лишь маешь, а я чѣм борше то перероблю абы було що грати. Єсть у тебе Дмигро Самозванец-Єрмак и пр. Скоро получишь сее письмо, бери посланця умисного и шли нимъ книги яки маешь театральни минѣ до Косова. Стокми посланця а я его

— Коли два пси біжуть за заяцем, один білий з них, а другий чорний, то перед котрим з них утїкає заяць дужше?

Яке потанне, така була й відповідь:

— Заяць утїкає дужше перед білим, бо думає, що сей роздяг ся до сорочки, щоби швидше бігти за ним.

Коли кандидат ось так знаменито відповів на всї три питання, старий рабін признавав його спосібним бути рабіном і його наслїдником. Жиди піднимали радісний крик, заводили танець довкола нововибраного, який зі свойого боку витав їх віршованою промовою.

На тій виставі був присутний ректор семінара й деякі канонїки, а також численна світська публика з міста запрошена*). Крім хлопських ріль вела ся цїла вистава в польській мові так, що вистава українського весїлля з часу ректорату Яхимовича була, здаеть ся, першою і останньою виставою в українській мові до 1848 р.

[1]) Про сю виставу: Зоря Галицка, 1850, ч. 23, ст. 137; Пчола, 1849, ст. 39.

[2]) Кореспонденція Головацького в Бібл. Нар. Дому у Львові, ч. 1254; Проф. Кирило Студинський — Кореспонденція Як. Головацького в лїтах 1835—1859, ст. 259.

*) Ів. Франко — Матеріали і уваги до історії австро-руського відродженя 1772—1848. II. Обяви русько-польського братаня 1842 р. Житє і Слово, Львів 1895, т. III, ст. 114—115.

заплачу. Лишь не забудь — Бо то идет о руское... Маем уже 3 штуки на три театри наперед а далѣе не утнемъ? Але на Бога надѣя"[1]).

І хоч як невинні були сї вистави, все таки стрічали ся з перепонами з боку Поляків. Про перекупленнє актора натякнув у своїм листї до Якова Головацького о. Григорій Боднар, людина з претенсіями до поезії (під псевдонїмом Жукотинський), що два рази відійшов з вистави „Дївка на відданю" або „На милованє нема силованя" задоволений, як рідко коли з польського або німецького театру у Львові: „Я чувємъ же якогось пѣдплатили були Актора въ самъ день завязаного комѣтету руского в Коломыи — 200 рс. — та мусѣвъ ся розхорувати! а відтакъ аж пôзнійше на тиждни гравъ, коли не було мужикôвъ и попôвъ в Коломыи много!"[2]) В тім самім листї звернув ся з просьбою о драми: „Єслибисте мали ѩковыи драмати малороссійскыи то пришлѣтъ менѣ з ласки своєи, бо ѡ· Озаркевичъ просивъ мене дуже, би му ѩкихъ дати, а овѣнъ (sic) переробивъби на нашу поточну мову на сцену Коломыйску".

Під свіжим вражіннєм розписаної Мохом передплати на „Клекотинську справу" удав ся до Рудольфа Моха знову о. Йосафат Кобринський з просьбою прислати йому один примірник „Клекотинської справи", хотяй би корректурні аркуші, а будуть грати її в Коломиї, „поки не отѣхали актори". До 30 липня 1848 р. відбули ся уже три представлення під проводом Лейстера. „Два рази представляли Наталька Полтавка, а раз — Жовняр Чаровник (Москаль Чаровник) сочиненія Котляревскаго — а набито було народа — якъ въ Зарваницѣ на празник св. Івана Крестителя"[3]). Натяк на від'їзд акторів промовляв би за зорґанізованнєм правдивої вандрівної трупи, та про неї нема ніяких даних.

В орґанізації аматорської трупи помагав Озаркевичеви Микола Верещинський, що 1837 р. дав наклад на Днїстрову Русалку, і коломийський бурмістр Дрималик. У представленнях брали активну й пасивну участь не тілько люди ріжних станів, але й ріжних народностий. Крім „Дївки на відданю", що найбільше полюбила ся коломийській публицї і її представлювано

---

1) ibidem, ст. 260.

2) ibidem, ст. 286. Дата листу 10. IX 1848. Кореспонденція Як. Головацького в „Бібл. Нар. Дому" у Львові, ч. 1298.

3) Пор. мою замітку — Із кореспонденції Р. Моха (Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. 81) ст. 169. Дата листу 12 жовтня 1848.

кілька разів у Коломиї [1]), грали також водевіль Котляревського „Москаль Чарівник" мабуть у перерібці Озаркевича п. з. „Жовнір-Чарівник", здаєть ся також дві инші перерібки Озаркевича: Квітчиного „Сватання на Гончарівці" і Степана Писаревського „Купала на Івана" п. з. „Wesilie" [2]).

Одушевленнє до аматорських вистав передала Коломия столиці краю — Львовови. Ініціятором їх був знов Озаркевич. Від 19 до 26 жовтня 1848 р. відбував ся у Львові перший з'їзд „руських учених". На збори прибув також Озаркевич з Коломиї і привіз з собою видруковану в Чернівцях перерібку „Наталки Полтавки" [3]). Заки відбували ся збори, зорґанізував Озаркевич невеличку аматорську трупу, вивчив її свою перерібку та на закінченнє зборів 26 жовтня „зроблено ученим руським несподівану приємність відограньом в вечер тогож дня руської комедіопери під назвиском: „На милуванє нема силованя", котра враз з красними співами і танцями руськими дуже утішила всіх в многім числї зібраних гостей" [4]). Ся вистава відбула ся в однім із музеїв семінара, де збори мали свої засїдання [5]). Без сумніву ся імпровізована аматорська трупа складала ся з давнїх учасників семінарського театру та з питомців українського духовного семінара.

З великим успіхом відограли аматори вдругє ту саму штуку „ві второк по Михайлї". Чистий зиск виносив 100 зр. і його призначено для Головної руської Ради [6]). Ось що писав про се представленє Петро Далибор Головацький до брата Якова дня 25 листопада 1848 р.: „Рускій театръ тутъ бѣду заводитъ. Вѣдданицю ще разъ випроваджувалисьмо на сцену — а такъ

---

[1]) Пчола 1849, ст. 39.

[2]) Про сї перерібки згадує проф. Ом. Огоновський — Історія литературы рускои, ч. II, відділ 2, Львів, 1889, ст. 939; пор. також д-р Ів. Франко — Писаня І. П. Котляревського в Галичині (Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. XXVI, ст. 1—44); idem — Галицький „Москаль Чарівник" (ibid. т. XXVII, ст. 1—22).

[3]) Komedyo-opera. Diwka na widdaniu, abo na mylowanie nema sylowanie. Złożena w Kołomyi. Без року і місця видання, 8⁰, ст. 38+2. (Пор. Литературный Сборникъ, Львів, 1886, в. II, ст. 217; Ив. Ем. Левицкій — Галицко-руская Библіографія XIX ст., Львів, 1888, т. I, ст. 36, № 419).

[4]) Зоря Галицка, 1848, ч. 25, ст. 106.

[5]) Литературный Сборникъ 1886, о. Ѳома Поляньскій, біографическій очеркъ составленный его школьнымъ товарищемъ, ст. 217.

[6]) Зоря Галицка, 1848, ч. 32, ст. 134.

величаво, що намъ доконче хибань рускими акторами бути. Однѣ гонятъ насъ на сцену до Скарбка театру; другіи раятъ сполчитись въ товариство любовникôвъ пôдъ Дирекцію актора Слоньского, котрій намъ зъ многими капѣталами и всѣми належностями прямо накидае (ся). Якъ буде, такъ буде; зъ минувшого представленя далисьмо на Раду 100 зр., а собѣ по 30 зр. лишилисьмо; теперь грати будемъ, але на свой дохôдъ. Що маешъ драматичного руского або московского, присилай — бôйся Бога, таки заразъ по отриманю сего письма, но борзо, бо люди спокою не даютъ, хотятъ платити, коб' лише дивитись [1]). Одначе в Головацького Якова не було драматичних штук; дві штуки забрав Кобринський. Тому радить братови грати тимчасом „Справу Клекотинську" — та просити Моха, щоби скоро написав щось иншого [2]).

Рудольф Мох і відзначив ся головно в тих виставах „świetnym swoim talentem", передовсім в комічних сценах з сільського житя [3]).

За прикладом львівських аматорів відограли й перемиські Українці 1848 р. „в користь заведеня „Матери руської" комедіоперу Котляревського: „На миловане нема силованя" з випередженем пісни „Мир вам, братя, всім приносим" в чотири голоси" [4]). Ся пісня стала від тодї національним гимном Галицької України. Всіх таких вистав мало бути в Перемишлї в 1848 і 1849 р. коло 15, а одно з них, здаеть ся друге з черги відбуло ся 14 грудня 1848 р.[5]). Про зорґанізованне перемиської трупи в листопаді 1848 р., одначе на більші

---

[1]) Проф. К. Студинський — Кореспонденція Як. Головацького, т. II, ст. 315—6. Лист мае дату 25. XI, 1848. Кореспонденція Як. Головацького в „Бібл. Нар. Дому" у Львові, ч. 1307. Згідно зі змістом листу Головацького стверджуе і часопись Polska за прикладом „Oesterreichische Correspondenz", що українська людність сї вистави „jako nigdy niewidziane lecz oraz jako z tęsknotą spragnione zjawisko z entuzyazmem powitała" (Polska 1849, ч. 31, ст. 132).

[2]) ibidem, ст. 324. Дата листу 19. XII, 1848.

[3]) Polska, ст. 132.

[4]) Зоря Галицка, 1848, ч. 32, ст 134.

[5]) Зрѣлище рѹское (Афіш комедіо-опери Ів. Котляревського: Москаль Чарівник). Без подання року й місця друку (в Перемишлї, в еписк. друкарнї, 1848 р.), на отвертім піваркуші (пор. Як. Головацкій — Дополненія къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго". СПет., 1874, ст. 54, № 356; Ив. Ем. Левицкій — Галицко-руская Библіографія XIX ст., Львів, 1888, т. I, ст. 36, № 407).

розміри, ніж у Коломиї і у Львові, подав інтересне оповідання безіменний біоґраф Томи Полянського: Зорґанізувала ся театральна трупа під дирекцією пані Саарової, жінки ґуберніяльного радника й ц. к. окружного старости в Перемишлі (а рідної сестри пізнійшого президента Державної Ради Смольки), а режісером театру був Іван Айталович Витошинський, тоді правник, а пізнійше міністеріяльний секретар. Театрального репертуару себто творів для руської сцени достарчували руські літерати перемиські, як з духовної інтелїґенції, так і зі світської під проводом о. Томи Полянського, а то: о. Йосиф Левицький, духовник семінара та професор пастирського богословя; о. Юстин Желехівський, катехит ґімназії; Іван Айталович Витошинський і Михайло Полянський, правники, тай инші. Вони перекладали польські і німецькі драми на українську мову. Кождий твір, заки приймлено його до представлення, переходив строгу критику пані директорки, тому й відзначали ся усі вистави особливою приличностию, що притягало публику з висших станів як німецьких, так і польських, бо Українці вже з патріотизму ходили численно на українські вистави.

Музику для тих творів укладали Михайло Вербицький, тоді ще консисторський канцеліст, професор ґімназії Гофман і директор хору латинського катедрального костела Льоренц (оба Чехи), Вінкентій Сервасій, директор хору руської катедральної церкви (Моравянин) — самі гарні знавці музики й композитори.

Жіночий театральний персонал творили під дирекцією пані Саарової Українки, Польки, Німки і одна Французка, а то: панна Сальомея Чайківська (Українка), пані Каспржиковська, жінка капітана польських військ з 1831 р. (Полька), дві панни Льоренц, дочки бурмістра міста (Німки) і панна Левицька, дочка ґімназіяльного професора (Укр.); панна Мехович, сирота по священику (Укр.) і панна Панкевич, дочка директора народньої школи (Укр.) й инші. Мужеський персонал складав ся з правників, покінчених богословів і екстерністів, що ходили на теольоґію у Перемишлі, а саме: Іван Айталович Витошинський і Михайло Полянський, правники; Іван Трешкевич, Іван Кормош і Андрій Скородинський, слухачі теольоґії; крім тих іще Михайло Вербицький, Корнило та Йосиф Раставецькі, діюрнїсти при ц. к. повіті — всї три гарні співаки. Репертуар творили свобідні переклади, як пр. Старий перевізник Петра III, Козак і Охотник, Проциха, Верховинці, також Котляревського „Наталка Полтавка“ і „Москаль Чарівник“ і инші.

Через ті вистави кріпшала українська народність і зростав патріотизм.

Протекторат української сцени з боку такої знаменитої і всіми дуже поважаної пані мав се в своїм наслідку, що кожда з тутешніх пань уважала для себе за честь взяти співучасть у тих виставах, хочби в роді статистки, „чтобы пощеголяти одѣяніемъ народнымъ, по фантазіи своей вкусно перестроенымъ. Любопытность собственная хорошому полу, увидѣти якъ той или иной до лица народный костюмъ, привлекало множество публики женской на представленія театральныи — а языкъ русскій въ нѣжнихъ устахъ хорошихъ дѣвушекъ не выдавался уже такъ грубымъ, якъ собѣ многіи представляли". А передовсім чудова музика Вербицького робила українські вистави дуже популярними, а українські театральні пісні, співані по сальонах в супроводі фортепяну, ввійшли в моду [1]).

Я нароком навів се цікаве оповіданнє в цілости, бо воно кидає гарне світло на тодїшні громадянські відносини в Перемишлї. Про вистави перемиських аматорів згадує коротко також о. Юстин Желехівський у своїй Автобіоґрафії, що находить ся в Бібліотеці „Нар. Дому" у Львові. До тих представлень причиняв ся дечим і капітан Николай Ледухович, а саме тим, що на представлення і проби привозив пані своїм ориґінального виду однокінним фаетонїком. Інтересував ся тими виставами також епископ Григорій Яхимович і підпомагав їх. На кожде представленнє давав 10 зр. і „фунтъ кармельковъ для дамъ-актрисъ — даже удостоилъ одинъ разъ таковое представленіе своимъ присутствіемъ" [2]).

Між перемиськими аматорами визначили ся передовсім в жіночих ролях: Сальомея Чайківська, Юлія Панькевич, Емілія Матічек і Кляра Левицька; в мужеських [3]): Іван Витошинський, Кормош, Трешкевич, Дрималик і Раставецький. Дат сих вистав не богацько звісних. Крім дати 14 грудня 1848 р., згаданої уже вище, звісні ще дати 2, 14 і 18 січня 1849 р. 2 січня представлено „Москаля Чарівника" Котляревського та „Козака і Охотника", перекладеного з німецького Іваном з Вукової, в переповненій салї. На загальне бажанне задумали аматори повторити обі сї штуки 18 січня. На се безплатне представленнє

[1]) Литературный Сборникъ, 1886, ст. 217—218.

[2]) Автобіоґрафія Ю. Желехівського, Кореспонденція Желех. в Бібл. „Нар. Дому" у Львові, XXVI, ч. 155.

[3]) Новины, 1849, ст. 10.

запросили міщан і поблизьких селян в тій ціли, „щоби їм показати, що руська мова самостійна й до найвисшого розвитку й виобразуваня спосібна“[1]). 14 січня 1849 р. мало відбути ся представленне на дохід фонду будови руської церкви в Перемишлі[2]).

Про дальші вистави в Перемишлї згадуеть ся в сучасній пресі аж в осени. Під режісерією Івана Айталовича відіграли аматори драматичної штуки перший раз по здавленню Мадяр сполученими військами комедію в трьох діях: „Муж заманений“, перекладену Іваном Наумовичем з французької мови, з інтермеццами, (се перерібка Молієрової комедії „George Dandin“ звісна п. з. Гриць Мазниця) „досить удачно в хосен руської бібліотеки“. На дохід Перемиського міського фонду Інвалідів відіграли Перемиські аматори 13 жовтня одноактову комедію Коцебу: „Старий візник Петра III“, а 25 жовтня „комедіооперу“: „Процика або Поплета (пльотка) часом придасть ся“, в трьох діях, як і першу штуку осінного сезону „в хосен руської бібліотеки“. Музику до пісень утворив „знакомий зі своеї штуки музикальної“ Михайло Вербицький. Подаючи сї звістки, кінчить перемиський кореспондент ось якою рефлексією: „Так стараують ся ту Русини образувати свою мову й на драматичнім полї і показати світу, що до всього е спосібна, щоби тілько найшла ся принука; та се біда, що сеї принуки нема в нас, і висше поставлені Русини глядять на все холоднокровно“[3]).

„Руські театральні представлення в Перемишлї богато причинили ся до розширення любови до нашої мови“ і „все мали повно всякої народности та стану видців“. Одначе потім, як поспрaвляно вже „зрѣлищныи аппарата“ й дорогу розпочато дуже щасливо, загирили ся із незвісної причини. 1852 р. збирали ся в Перемишлї дати одну театральну виставу на погорільців Буцова, та з того заміру, здаеть ся, не вийшло нічого[4]).

Скупі також звістки про театральні вистави у Львові 1849 р. При кінцї мясниць 24 і 25 січня відбули ся дві вистави те-

---

[1]) Новины, 1849, ст. 10.

[2]) Афіш на сю виставу був такий: **Зрѣлище рꙋское. Въ недѣлю дня 14. сѣчня 1849 г. представленна бꙋде любителями искꙋства драматического въ хосенъ оучрежденія храма народного въ Перемышли.** Без поданя року й місця друку (1849 р.) на отвертім піваркуші (пор. Ив. Ем. Левицкій — Галицко-руская Библіографія XIX ст. Львів, 1888, т. I, ст. 46, № 536).

[3]) Галичо рускій Вѣстникъ, 1849, ч. 46, ст. 184.

[4]) Зоря Галицка, 1852, ст. 52.

атральні в пасторальнім музею українського духовного семінара. Всї ролї грали питомцї. В суботу відограно „Жовпіра-Чарівника“ Котляревського (вдаєть ся перерібку), якого „многочисленне зібраннє з великим задоволеннєм приняло“. В недїлю представили маленьку драму: „Згублена дитина“, яку переклав з німецької мови на українську Василь Ковальський [1]) і прислав аматорам. На кінець устроєно живий образ, що представляв вільну галицьку Україну. В глубокій задумі сидить жінка, а коло неї з одного боку Верховинець, з другого Подолянин, оба в кайданах, жалю і розпуцї. Се поневолена Україна. Ангел сторож зближуєть ся в торжественнім походї і дивуєть ся зі сердечним пожалованнєм українській недолї; зносить руки до неба та просить спасїння для України. Покритий чорною пітьмою небозвід роззорюєть ся, кайдани спадають з нещасливих українських дїтий, а вони наче з просоння встають і здивовані розглядають ся довкола. Ангел-сторож клякає, аби подякувати Всевишньому за свободу, дану українським дїтям. Тимчасом входять инші Славяни: Хорват, Серб, Чех і Чорногорець, подають руки вільним Українцям і роблять так союз межи собою. А зза куліс співає хор: „Мир, Словяни, вам приносим“ (Розуміеть ся, се перелицьоване „Мир вам, братя, всім приносим“ Ів. Гушалевича). На загальне бажаннє повторено живий образ [2]). Сей живий образ се неначе просте продовженнє старої традицїї шкільних містерій з їх аллеґоричними фіґурами, персоніфікованнєм абстрактних понять і з необхідними кантатами на кінці.

Третя українська театральна вистава у Львові з 1849 р., про яку маємо згадку в тодїшнїх часописях, відбула ся 15 мая підчас памятного фестину в перші роковини знесення панщини. Місцем фестину був поєзуїтський город [3]). „Зрілище“ почало ся

---

[1]) Що се переклад В. Ковальського, зазначено на рукописи „Згубленої дитини“, яка находить ся в Бібл. „Нар. Дому“ у Львові, ч. LV 2. Саму рукопись, інтересну для мови і для перекладчика, друкую у додатках. Переклад Ковальського вільний. Німецький ориґінал „Das verlorene Kind“ має такі особи: Lord Allhorst, William, sein alter Haushofmeister; Georg, ein Landmann; Arabelle, sein Weib; Tony, ihr Sohn, ein Knabe von vier bis sechs Jahren. Der Schauplatz ist ein offener Platz im Walde; im Hintergrunde das Meer. (Theater von August v. Kotzebue. Zwanzigster Band. Wien und Leipzig 1841, ст. 35—52).

[2]) Зоря Галицка, 1849, ч. 17, ст. 100. Зі Львова.

[3]) З цїлого фестину найінтереснїйше, що того дня „руський нарід подарував свому цїсареви в доказ своєї вдячности за одержані ласки

о 6 годині. Представлювано драму „одним писателем особливших дарованій в язиці руськім умисне на той день стихом сочинену, виставляющу превосходно красно состоянє народа перед і після наданя конституції“[1]). Кождий хотів бути на тій виставі, але місце, хоч дуже просторе, було переповнене та не помістило й половини тих, що бажали бути видцями. Ту були висланники від громад, зібрані з цілого краю на се свято, явив ся також ґубернатор ґр. Ґолуховський і богато державних достойників, були й російські ґенерали Чаадаєв і Сас, що тоді саме йшли на Угорщину. Виставлено Мохову драму „Терпен — спасен“. Вона пізнійше була друкована в цілости, але виривки з неї опублікувала „Зоря Галицка“ вже в 1849 р. в чч. 89, 90 і 93. Вже сї виривки показують її малу літературну вартість. Се не дуже вміла проповідь проти пянства, в які богате тодішнє галицько-українське письменство. За те сам фестин дорого оплатив український нарід, бо видатки на нього виносили 9330·63 корон, в тім на „зрілище“ 362·70 корон.

З одної звістки виходить, що були також аматорські вистави в Тернополї 1849 р. Кореспондент „Вѣстника“ тішить ся, що хлопці дуже гарно говорять по українськи та що вони „безъ розличья народности всякихъ вычѹютъ ся декламацій, особливо поезїи и драматическїи сцены нашихъ оукраинскихъ родимцôвъ дѹже до сердця промовляютъ“. Тернопільці надіють ся, що в пущеннє удасть ся їм, як се бувало в Тернополї від давнїх лїт, приготовити кілька драматичних вистав для місцевої і довколїшної української публики. Чистий зиск мав піти на заложеннє української читальнї або якусь иншу добродійну й загально корисну ціль[2]). Чи з сих гарних одушевлених замірів вийшло що путнього — годї сказати, бо нема ніяких звісток про се.

по давньому звичаю велит-бохонець хлїба й миску ярого меду“. Той хлїб, прикрашений лавром і народньою хоругвою, тягнули на нарочно до того приладженім возї, покритім синьо-жовтими покривалами, з чотирма народнїми хоругвами, 12 волів запряжених у синьо-жовті ярма, з позолоченими рогами. 24 висланників громад з 12 українських округів провадили ті воли на синьо-жовтих поводах, а 12 членів Головної Руської Ради, межи ними трьох священиків і 24 висланників з 12 руських громад провадили цїлий похід з музикою на переді. Цїлий похід із тьмою народу, з музикою і співом потягнув через цїле місто до ґубернатора. (Зоря Галицка, 1849, ст. 326).

[1]) Зоря Галицка, 1849, ст. 327.

[2]) Галичо-рускій Вѣстникъ, ч. 69, 1849, ст. 282.

Виставами по містах заінтересували ся також і селяни. Без сумніву вистава на памятнім фестині з 1849 р. вбила ся в память присутним селянам. І вже 1850 р. відмічує редакція „Галицької Зорі“ той відрадний факт, що „наши селяне мають вже понятіє о театрахъ“. Вправді більше звісток крім одної мені не вдало ся найти про сільські вистави, але вони, здаєть ся, не обмежили ся на тім одинокім випадку. Маю на думці селян з Угринова (Жовківського округа), що самі з себе без ініціятиви якоїсь інтеліґентної одиниці представили на площі коло памятника знесення панщини „дѣйствіє въ смыслѣ уничтоженія панщины — а то такъ докладно, такъ красно, же присутьствующихъ тамже и просвѣщенныхъ въ удивленіє впровадили, на которихъ прошеніє благоволили тіи честніи господари, по вочернѣ и науцѣ катехѣсмовôй повторити“ [1]).

Одначе на склоні 50-тих рр. одушевленнє до театральних вистав чим раз більше меншало й гасло. Про якусь українську виставу в Перемишлі в 1850 р. нема ніякої звістки. Є згадка в часописях тілько про одну виставу у Львові в 1850 р. Вона відбула ся в українськім семінарі 12 марта 1850 р. [2]). Виставу дали питомці семінара в честь членів збору українських учених, а закінчив його знов живий образ, що представляв „Русинів посеред усіх Славян Австрійської держави в найкрасшій згоді“. Розуміеть ся, вистава закінчила ся австрійським гимном [3]).

Здаєть ся, найдовше задержали ся вистави в Коломиї. В перших днях марта 1850 р. відбули ся там три вистави. Перша вистава в гарно приряджeнім театрі „комедіо-опера „Сватанє або жених навіжений“ виповнила салю по береги і вдоволила публику дуже. Навіженого Стефанка віддав артистично ц. к. поручник полку охотників ґрафа Сирмай Ляйтнер, що взяв на себе дирекцію трупи. „Чистий тенор Залуцького доказав, що може руська пісня“. У виставі брали участь і Німці Маєр і Келер [4]).

Здаєть ся, що саме ся вистава дала нагоду до повстання леґенди про побут Квітки-Основяненка 1850 р. в Коломиї. Кореспондент „Галицької Зорі“, що скрив ся під криптонімом ъ..., ось як представляє зародок сеї леґенди: „По відогранім пред-

[1]) Зоря Галицка, 1850, ч. 51, Народноe Торжество въ Угрыновѣ округа Жолкôвского въ день 3. Мая 1850, ст. 307.

[2]) Після Вѣстника, 1850, ст. 58, ся вистава відбула ся 14 марта.

[3]) Зоря Галицка, 1850, ч. 22, ст. 130.

[4]) *ibidem*, 1850, ч. 23, ст. 137.

ставленю одушевлена публика стала кричати: автор, автор! — Аж ту вибігає автор! (?) — страх мене обіймив, чи Основяненко встав з гробу? — Нї, то знакома особа представила ся"[1]). Чи грали тодї „Сватаннє на Гончарівцї" Квітки в ориґіналї, чи в вище згадуваній перерібцї Озаркевича, на що вказували би в заголовку слова „Жених навіжений", чого не має ориґінал, — не знати, бо на зміну заголовків позволяють собі не то аматори, але й постійні сцени. Одначе сам кореспондент написав, що грано „оперу Гр. Основяненка під надписом: Сватаннє". Так отже ентузіязм який заявила коломийська публика для пок. Квітки (8 серпня 1843 р.), хибно віднїс д-р Франко до Котляревського, пересуваючи пору сеї забавної пригоди на два роки скорше [2]).

Друга вистава в Коломиї в 1850 р. відбула ся 4 марта. Грали: Аничка або на милованє нема силованя (перерібка Озаркевича). Ролю Петра віддав по майстерськи Качковський, а ролю возного Тетерваковського грав Санойца, що був „досконалий у своїм дїлї". В четвер 7 марта відограно шутку: „Що не поможе наука, то поможе батіг". На вистави ходили люди ріжних народностий і ріжних станів. І сї вистави — се головна заслуга Озаркевича, що „не щадив нї гроша нї труду при заведеню театру"[3]).

Ще в 1851 р. відбула ся в українськім семінарі вистава, але вже в здеґенерованій формі. Як колись відогравання питомцями монольоґів, діяльоґів і лекших драматичних штук вироди́ло ся в пустий сміх блазнів, авторів оди до табакерки чи „Mowy żydowskiej starozakonnego Rabina", так стало ся і тепер з заініціованими виставами в духовнім семінарі 1848 р. Ректор заборонив якесь „представленіе драматическое". Одначе в часї виїзду ректора зі Львова проти виразному заказови наставників питомцї дали сю виставу. Тому ректор повернувши до Львова, заявив публично своє негодованнє, що „зганбленый языкъ русскій и корчемное представленіе мѣщанства русского питомцевъ, которыхъ родичи тому ч. сану принадлежатъ, такою горкостію наполнило, що разпря между ними самыми ся обявила"[4]).

---

[1]) Зоря Галицка, 1850, ч. 55, ст. 332.

[2]) Анекдоту про побут Котляревського 1848 р. в Коломиї подав д-р Франко в „Рускій театръ", op. cit. ст. 269, а повторив в „Писання І. П. Котляревського в Галичинї", Записки Н. тов. ім. Шевченка т. XXVI, ст. 4. [3]) Зоря Галицка, 1850, ч. 23, ст. 137.

[4]) Вѣстникъ, 1851, ст. 71.

III.

Вагу театральних вистав для розбудження народнїх почувань, для розпалення любови до рідньої мови та словесности зрозумів відомий діяч з тих часів Лев Трещаківський. На засїданню Головної руської Ради з дня 15 червня 1849 р. поставив він внесенне в справі будови Народнього Дому, а мотивував його близше на засїданню 20 липня. Вказавши на потребу великої салї, заявив він, що в нїй мали найти захист і театральні вистави. „Що касается зрѣлища, мотивував своє внесенне Трещаківський, то знайдутъ ся въ початку любовники, котори охочо до того дѣла ся возмуть. Тоє зрѣлище ще тую ползу будетъ мало, що кромѣ доходу грошового причинится найбôльше до обудженія народности, котра во Львовѣ и въ окрузѣ Львôвскôмъ и другихъ мѣстахъ доси такъ дуже притлумлена була; бо скажѣтъ, якіпже голосы тутъ во Львовѣ ся ôдзиваютъ? — Зрѣлище будитъ также и художества, естетику, нравнôсть, розжене на Русинахъ тую пятьвѣковую тугу, котра му не позволяла доси слобôдно навѣтъ и гадати. — Драматургіа обудитъ писателей, историкôвъ, музику народну и пр. зъ чого выходитъ, же зрѣлище до найпершихъ потребъ числити принадлежитъ“[1]). Се й головна між иншим по думцї Трещаківського цїль заснования „Народного Дому“[2]). Один член аматорської коломийської трупи і режісер її задумував начеби в доповненню до проєкту Трещаківського зорґанїзувати мандрівну українську трупу (може й коломийську зробити мандрівною) і просив Головну руську Раду о потрібне поперте у правлїння, та хоч Головна руська Рада була навіть готова прийти йому з помочию[3]), сього гарного заміру не введено в житє.

Українські театральні вистави в Галичинї завмерли на довгий час; здаєть ся, ідея панрусизму, яка головно спричинила десятилїтнїй антракт, богатий в погубні наслїдки для нашого відродження на кождім полї, приложила й до них свою тяжку руку. Не дивно, що без успіху полишили ся і „Декотри мысли о русскомъ театрѣ въ Львовѣ. Вымокъ изъ листу“[4]).

Виходячи з того погляду, що скорше можна найти гроші на місце й уряджение театру, нїж спосібних акторів обох полів,

---

[1]) Зоря Галицка, 1849, ч. 60, ст. 357.
[2]) Вѣстникъ, 1863, ст. 378.
[3]) Вѣстникъ, 1850, ст. 143.
[4]) Вѣстникъ, 1850, ст. 147.

що були би в силї з успіхом віддати драматичний твір, висловив незвісний прихильник театральної штуки, може й член якоїсь аматорської трупи, ось які гадки в листї до Трещаківського: передовсім треба глядїти за талановитими аматорами будучої трупи й подумати над способами, як можна би справити для неї ґардеробу на кілька театральних вистав. Тимчасом найдуть ся українські театральні штуки. Давши з десять представлень у Львові, могла би трупа переїхати ся по українських містах і місточках Галичини. Свою гадку мотивував тим, що у Львові нема так численного українського населення, що могло би довший час або й цілий рік заповнювати театр і не буде зразу тілько драматичних штук, аби можна було представляти їх на переміну довший час. З другого боку жиє по містах і місточках східньої Галичини богацько Українців, що підуть радо на кілька українських вистав. Якесь число видців дадуть і сусідні села, а таким робом трупа роздобуде засоби удержати себе, справити інвентар і ґардеробу, бо найде скрізь свіжу, охочу й численну публику. Театральні вистави з одного боку розбудять дрімаючого народнього духа, а з другого виведуть на денне світло скриті таланти драматичних письменників і акторів.

Обїхавши протягом весни, лїта й осени міста й місточка східньої Галичини, могла би трупа вернути на зиму назад до Львова, щоби з весною з побільшеним персоналом і репертуаром наново почати таку саму мандрівку. Заки Поляки дочекали ся величавого театру Скарбка, перший їх „ревнитель театральный Богуславскій вандровалъ также по свѣтѣ“.

Випімок з сього листу подав Трещаківський із заміткою, що „прецѣнь може и у насъ знайдется русскій Богуславскій, который би учрежденію театра русского ся посвятилъ, а надѣятись, що знайшолъ бы для себе поле стосовное и отповѣдное“. Вплинув би значний дохід, може найшов би ся і другий Блажкевич, але передовсім потрібний хтось, що заняв би ся виключно сею справою.

Вкінці просив Трещаківський прислати на його руки, як у кого находять ся „сочиненія штукъ театральныхъ“ пр. о Хмельницькім, Мазепі, дївчинї з Рогатина (звісна тема про Роксоляну, яку потім обробив незугарно Якимович) і пр., а „одинъ изъ нашихъ краснорѣчивихъ поетовъ пріймає на себе тую обязанность, народни штуки выробити“[1]). Кого треба розуміти під тим

[1]) Вѣстникъ, 1850. ibid.

„красноречивим поетом“, Рудольфа Моха, Миколу Устияновича чи звісного вже нам Івана Озаркевича, годі сказати з недостачі докладнійших звісток.

Незалежно від проекту зорґанізовання вандрівної трупи автора листу до Трещаківського забрав голос в справі драматичних вистав в читальнї, по празниках, соборчиках і т. д. Северин Шехович 1851 р., тодї ще ученик 8 ґімназіяльної кляси. Мотивуючи потребу отворення читальнї у Львові, наводив він як один з доказів за отворенням читальнї се, що в читальнї могли би відбувати ся драматичні проби молодих талантів і такі проби уважав він найліпшим способом народнього підему, бо нинї вони є завеликим доказом, „кôлько могутъ на умъ й сердце и быстроуміе вліяти“. За тими словами, які свідчать про враженнє, викликане аматорськими виставами на видців, радив Шехович завести драматичні вистави по приватних домах на вечерницях замісць пустої забави, по празниках, соборчиках замісць фантових ігор, карт і т. д. Бо й така забава не монотонна й користь з того велика. Підчеркнув також, що до того всього надають ся передовсїм історичні драматичні твори, бо „поле історії нашого краю широке, предметів до драматичних штук повне“, коли буде досить драматичних творів, тодї можна впровадити їх в прилюдне житє. Інтеліґенція нехай дасть початок, а нарід сам видобувати ся ме з темноти. Такі історичні драматичні штуки повинні автори поміщувати в Зорі[1]). Підчеркуваннє ваги історичних драматичних штук для розбудження національної свідомости і самоповаги викликало в перших галицько-українських драматурґів декілька історичних драм, але, на жаль, таких, що не встигли дістати ся у репертуар, мусїли на все покидати сцену.

Для галицьких Українцїв міг на разї заступити польського Богуславського й висше згаданий Ляйтнер, мабуть Німець, що, як сказано, хотів утворити мандрівну українську трупу, а Головна руська Рада заявила навіть охоту допомогти йому в тім предпринятю. Ролю Скарбка[2]) був би переняв клич „Народ собі“, та вбожество культурних засобів, недостача свідомости і своєї самосили серед народнїх мас, а зрозуміння соціяльних і економічних потреб народу в його провідників, некультурність

[1]) Гадка до „Гадки о рускôмъ языцѣ“ (Зоря Галицка, 1851, ч. 20), ст. 165.

[2]) Ґр. Скарбек вибудував своїм коштом перший польський театр у Львові.

у загалу, патріотизм на словах, а в дійсности й продайність себе за готівку чи за вищі почести всім, тілько не народній справі у богатьох з тодішньої галицько-української інтеліґенції — все те головно збочило нашу інтеліґенцію 50 рр. минулого віку з простого та ясного національного шляху й спричинило десятилітній антракт в історії нашого духового розвою. Переривають ся живі зносини з духовим житєм України, з розвоєм її літератури, а як живою була звязь України з Галичиною при кінці 40 рр., видно се між иншим і з репертуару тодішніх аматорських вистав.

(Конець буде).

Miscellanea.

Пригода сумських козаків у Львові з епископом Шумлянським (1685 р.)

В маю 1685 р. три підписані козаки слободського сумського полку післали свому полковникови Гарасимови Кондратовичу, а радше його синови, котрий полковникував разом з батьком, такого листа:

На нас велце ласкавый пане пол. Андрей Гарасымов а добродѣю наш.

Степан Кондратов, Манко Гаврылов, Грыцко Батюк напрод с Кыева ішлы на Хвастов, на Котелню, на Кодню, на Слободыща, на Пятку, на Чуднов, на Мырополя, на Полонне, на Судылков, на Шепетювку, на Заславя, на Острюв, на Дубно, на Берестечко, на Холуюв, на Стремылову Камяпку, на Жовкву, на Кулыков до Лвова. А узрѣвшы очевисне, же обоз кролевскый стягает ся гетман коронный і полный, іменно же крол сам мѣл рушыты в обоз под Лвув іюня лі҃, а стягши ся под Лвув іты к цѣсару на помочь. А турецкый царъ под Выдню тежъ во всѣмы сыламы своѣмы, а башый два і синъ ганскый з ордамы, — іменуют орды сорок тысяч, — под Камянец, а с Сулымкою войска козацкого чтиры тысячы ордѣ на помоч і прышлы под Немиров, войско позапиралы всюди, почали в обоз стягат ся под Грицевом і под Трембовлям другый обоз. Як орда вдарила с под Камянця, так оны вхватылы ся в Грыцевъ а другиѣ в Трембовля. Орда вибрала і вирубала м҃-десят сѣлъ, Чемериси (sic!) тулжинские вдалы ся, подданих своѣх вабрали с собою. А и Лвув кролевский а надаия епископу Шумлянскому Лвов-

скому, же он владѣет всѣм Львовом, а ведлуг рахунку держит собѣ жида. А скоро пришли до Львова, зараз взяли до вязеня мая зї Степана Кондратова, Манка Гаврылова по скарзѣ лядской к Шумлянскому епископу Львовскому". Зи Львова ахпє, мая ка. к сему списку іменному Степан Кондратов, Манко Гаврылов. Князю Михаилу Андрѣевичу[1]).

(Главный Московскій Архивъ Министерства Юстиціи. Бѣлгородскій столъ, столб. № 1170, л. 636).

Яким способом і зачим опинили ся козаки з далекої Слобідщини аж у Львові? Рік 1685, се, як відомо, час горячкових заходів Собеского коло витворення протитурецької лїґи, час переговорів в сїй справі з Москвою, що закінчило ся т. зв. згодою Ґжимултовского. Обережна Москва своїм звичаєм пильно збирала всякі відомости навкруги про свого союзника: про военні засоби, про настрій суспільства і т. д. Сумський полковник Кондратович, який нераз в українських справах, дякуючи свому обзнайомленню з ними, приходив в поміч московському правительству, зробив те і в сїм випадку. В цвітнї тогож року він вислав трох своїх козаків, Степана Кондратовича (він же Новомлинець), Манька Гаврилова і Грицька Батюка „в заднепрские городы і в полскую сторону для провѣдываня в тѣх сторонах всякихъ вѣдомостей". Докладне, а передовсїм ширше й інтереснїйше, ніж їх лаконїчний лист, справозданне з своеї поїздки подали розвідчики в червнї тогож року перед московськими властями в Курську, куди їх по повороті післав тойже полковник. Маршрута їх подана докладно в наведенім листї. До Львова вони приїхали 17 мая і „стали под городом за посаду". Тут коло возів лишив ся Грицько Батюк, а Степан і Манько пішли в город, де „ходили по городу, розвѣдывали меж тамошних жителей всяких вѣдомостей". Про дальші їх пригоди у Львові наводимо їх власне оповіданне в формі, записаній московськими піддячими:

„І в торгу-де во Львове сошлис они с тамошнимъ жите(ле)мъ с Ѳедоромъ, что наперед сего бывал нѣжинской козакъ. И тот-ж казакъ спросил их, что они приѣхали із Сумина, и они-ж, Степанъ да Манойла сказали тому козаку, что они приѣхали во Львов іс Полонова для соленой покупки. И полякъ-де львовской, услыша их розговоры, сказал про них старшинѣ львовскому Иосиѳу епископу Шумлянскому, кото-

[1]) Ґолїцину.

рому панство львовское от короля полского вручено. І Иосиѳъ, епискупъ, велѣл их сыскать и привесть перед себя і ихъ роспрашивал, ис которых мѣстъ они во Лвов приѣхали. І они-де, Степан і Манойла сказалис ему, что они іс Полонова, а после сказали, ис Сумина приѣхали во Лвов для соленой покупки. И тот-де лвовской старшина, Іосиѳъ епискупъ, велѣл их скават(ь) в желѣзы, і держали-де их в желѣзах три дни а на четвертой день велѣл их свободит(ь) і изо Лвова отпустит(ь) і дал-де им, Степану и Мануйлу, Иосиѳъ епискупъ от себя к сумскому полковнику, к Гарасиму Кондрат(ь)еву писмо во своею печат(ь)ю. А в том писмѣ, что написано, невѣдают. І изо Лвова-де, купя соли, поѣхали они маия въ кӑ-м числѣ і до Киева ѣхали тѣмиж полскими городами, которыми до Лвова ѣхали“.

Тут годить ся підкреслити те, що козаки сливе з найдальшої окраїни української території почувають себе доволї свобідно в далекому Львові, наче в якому небудь Гадячі, і, що цікавійше, стрічають ся тут зараз же першого дня з близшим своїм земляком Ніжинцем, який теж через щось покинувши козакувати, зробив ся львівським міщанином, хоч, міркуючи по поведенню такогож міщанина Поляка, у Львові не особливо солодко Українцям жило ся. З тону справоздання не видно, щоби Сумців здивувала така, здавалось би, досить несподівана стріча з бувшим ніжинським козаком, — очевидно такі переходи були звичайним явищем. За те заімпонувала їм друга річ, яку вони так в листї до полковника як і в справозданню підносять, а власне становище епископа Шумлянського, якому „панство львовское от короля полского вручено“, „же он владѣет всѣм Лвовом“, хоч він в фінансових справах і несильний, скоро „ведлуг рахунку держит собѣ жида“. Так принаймнї можна толкувати сей куріозний коментарій. Щож до дальшої частини справоздання, то козаки, невважаючи на прикрий львівський інцідент, справдї богато вивідали, тільки-ж все те належить виключно до справ, для котрих їх і післано (приготовання коаліції до турецької війни, татарські напади, пригноблений настрій польського суспільства і т. д.). З того для нас можуть бути цікаві, хоч зрештою менш більш знані вже з инших жерел, звістки про Могилу і Палїя, які стояли по сторонї Поляків, і рашківського Сулимку, що піддав ся Туркам. Козаки підчеркують страшне спустошенне правобічної України і ростіч місцевого населення; утікали, хто куди: на лївобереже і навіть до Рашкова до Сулимки, який дякуючи тому мав більше коло

себе війська (4000 козаків), ніж немирівський гетьман (3000) і Палій (600 кінноти) разом взяті. (Гл. М. Арх. М. Юстиціи. Бѣлгород. Столъ, столб. № 1170, лл. 630—635).

Лишаєть ся нам сказати ще про згаданий козаками лист Шумлянського до Кондратовича. Лист заховав ся в оригіналї. Ось він:

Josyf Szumlanski z milosci bozey episkop lwowski, halicki, administrator episkopiiy Łuckiey, podkomorzy lwowski.

Mosci panie Harasym Kondratowicz, pulkownika (sic!) symynski (sic!)! Lubo nieznaiomosc nasza z waszeciami, jednakże moi na...[1]) pokłon y modlitwy moie pasterskie przeposyłamy. Dlia wiadomosci wm. mego moscipana, ze mi było przywiedziąno gosci a mieszczan wm. na ymie Stephana Kondratowicza, Manka Gawryłowicza y Hrycka Batiuka dla rospitania słuszney okazyiy o wszystkim. Kturzy byli v mnie 3 dni y odprawiłem ich ze Lwowa ze wszystkim. R. P. 1685 miesiąca junii 1 dnia.

Josyf episkop Lwowski Ręką. (епископська печатка).

(Лист власноручний, ibidem, л. 637).

Сам зміст сього листа, як бачимо, не дає ніяких інтересних фактів. Зате цікавий він для характеристики такого історичного діяча, як епископ Шумлянський. Він як полїтичний аґент Собєского, уживаний для переговорів в українських справах між королем і українськими гетьманами Дорошенком, а потім Мазепою[2]), і тут користаючи з нагоди стараєть ся навязати якісь зносини з чоловіком хоч собі особисто не знаним, та за те дуже впливовим в українсько-росийських відносинах. Гарасим Кондратович мав чимале значіннє серед української лївобережної старшини, коли в часї заверюхи викликаної Брюховецьким в 1668 р. росийське правительство уживає його посередництва для приєднання собі назад старшини прихильної Брюховецькому а потім Дорошенкови. Дякуючи власне сьому значінню він якийсь час

---

[1]) Вирвано.

[2]) Про него див. між иншим: Моск. Арх. Минист. Юстиціи. Дѣла Малоросс. Приказа, кн. № 17, л. 502, а також В. Антоновичъ, Очеркъ состоянія православной церкви въ Югозападной Россіи по актамъ (1650—1798), Кіевъ, 1871 passim; Шараневичъ, Іосифъ Шумлянскій рускій епископъ львовскій отъ 1667 до 1708 г. (Временникъ Ставропиг. инстит. за 1897 р. с. 150—165).

був серіозним конкурентом Многогрішного до булави і по словам Многогрішного навіть називав себе гетьманом[1]). Знайомість з таким чоловіком могла Шумлянському коли небудь придати ся і він уважав потрібним написати до його лист хоч би лиш для того, щоб загладити свій поступок з сумськими „гостями“.

Іван Джиджора.

До статї М. Зубрицького „Урядові заходи против холєри в р. 1831“.

Завдяки крилош. о. Долинському, парохови в Бродах, я в змозї подати декілька доповнень до цитованої в горі статї о. Зубрицького, а то на підставі оригінальних документів, що переховують ся в архіві брідського деканату.

Вже два літа раньше, заки холєра вдерла ся до Галичини і викликала страшну, доси небувалу, епідемічну катастрофу в р. 1831, була вона на границях нашого краю і сусїдної Буковини. В р. 1829 д. 16 лист. п. Nr. 3431 митр. М. Левицкий видає до духовенства своєї епархії куренду, де зазначує, що по вказівкам ц. к. Президиї з д. 12 лист. б. р. Nr. 8583 ся страшна слабість, прозвана в митр. обіжнику загально „pestis“, „horrendum malum“, вближилась до границь Галичини і Буковини. Надїючись, що Бог за молитвами вірних відверне нещастє від „наших осїдків“, митрополит велить деканам, аби без проволоки приказали своїм кондеканальним і ігуменам монастирів, коли вони є в їх деканатї, по отриманю митрополичого розпорядку і доки небезпека не мине, що недїлї і сьвята „in liturgiis sacris collectas za wsiakoje proszenije adhibeant“. По службі божій сьвященики мають виставити на великім олтарі св. Тайни, змовити на колїнах разом з народом три рази Отче наш, Богородице Дїво, додати гимн „sub Tuum praesidium confugimus“, відсьпівати суплїкацію та, поблагословивши нарід св. Тайнами, додатково упімнути вірних, аби „privatim“ у щоденних горячих молитвах просили Бога о відверненє нещастя; ті, що почувають ся до провини, хай кають ся та жиють по релїґійним приписам.

---

[1]) М. Арх. М. Ю. Столб. бѣлгородскаго стола, № 623, лл. 240—242; № 412, лл. 134—135; Дѣла Малоросс. Приказа, кн. № 5, лл. 17, 21—22, 63—65.

Небезпека пошести минула. Відповідно но президіяльного інтимату з д. 14 мая 1830, Nr. 3996 митрополит наказує курендою з д. 19 мая с. р. духовенству своєї епархії, аби відправило благодарительну Службу божу, відмовило з народом молитви, вказані торічною курендою та після виставленя св. Тайн відсьпівало гимн Тебе Бога хвалим, бо нещасте відійшло від мешканців краю.

Та пошесть холери притихла тільки на короткий час, на кілька місяців. На другий рік холера не минула майже ні одної мужицької стріхи. Духовна власть видавала обіжник за обіжником, поновляла свої вказівки з р. 1829, подавала і реальні способи, як берегтись холери. Народ слухав по церквах епископських рад, але що епідемія таки на добре лютувала, темні маси звертались і до забобонів, щоб вбити холеру. Інтересне, що у тому ділї причасними були деякі сьвященики. В обіжнику з д. 8 липня 1831 р. Nr. 1575 консисторська канцелярія пише до свойого духовенства: дійшло до відома тутешньої консисторії, що деякі душпастирі, щоб відвернути пошесть холери від своїх осель, обійшли з процесією свої парохії та веліли закопати осикові хрести на чотирьох частях поза селом. Один сьвященик приказав крім сего оборати село. Таке поведене має сї наслїдки, що нарід із сусїдних сел напастує і своїх душпастирів, що виповняють приписи власти, aby i „u nich podobne krzyże osikowe zakopywano i processya z Najświętszym Sakramentem około wsi odprawiona była“. Вказуючи духовенству на його обовязки: відводити нарід від забобонів та утверджувати його в чистих правдах віри, консисторія звертає позір сьвящеників на давнїйші свої куренди та поученя, які для боротьби з холерою видала санїтарна власть. *Іван Созанський.*

Лист Ксенофонта Климковича до Марка Вовчка.

Року 1862 редакція „Вечерниць“, що з того року почали виходити, одержала від Марка Вовчка і умістила в ч. 10 початок оповідання „Пройдисвіт“, написаного тогож 1862 року заграницею. Про се автор (Марія Марковичка) так пише в одному з листів своїх до чоловіка: „а от тобі завтра або позавтрому пошлю, що написала для Вечорниць у Львові — „Пройдисвіт“; усї кажуть, що вже краще нїби й не можна, а я се тобі переказую, бо знаю, що любиш таке слухати. Пе-

решлю теж і лист тобі, що одібрала із Львова" (лист без дати, але очевидно писаний в червні 1862 р.).

Лист, про який згадує М. Вовчок („із Львова") був від Ксенофонта Климковича, редактора „Вечерниць", який не знаходить слів для подяки авторови за „Пройдисвіта", бо „усі ми предвиджуємо, що неоціненим ділом Вашим в наших „Вечерницях" становить ся нова епоха в нашій галицькій письменности". Одначе Марковичка кінця оповідання не прислала, хоч оповіданнє було докінчене (се оповіданнє видруковане теж у ЛНВістнику, 1908, II кн.). Правда, що написала вона його не одразу, бо в одному з листів писаних до чоловіка у місяці липні тогож року, вона згадує, що „тепер я кінчаю „Пройдисвіта". Але треба сказати, що українська редакція, отсе недавно видрукована, значно коротша від російської. Початок оповідання автор поправив ще раз і післав у „Вечерниці", а на більше не спроміг ся.

Висловлюючи подяку Марковичці за оповіданнє, Климкович досить докладно оповідає їй про два літературно-політичні напрями в Галичині: молодий, щиро-народній, український, репрезентанти якого спромогли ся на перший орґан „Вечерниці", і москвофільський. Перший в порівнанню з другим був такий ще слабенький, що „тепер нема у нас ани одного писателя, який хоч трохи умів би нашу українську мову!" Климкович цікаво оповідає про те, як молоді „вечерничники" з усієї сили заходили ся знайомити ся з українською (з российської України) літературою і які перепони їм ставили москвофіли; напр. „Основа" вже $1\frac{1}{2}$ року виходить, а їм ледво перших дві книжки першого року довелось прочитати.

Лист Климковича — цікавий матеріял для історії відродження української ідеї в половині XIX ст.

Вельми шановна Пані!

Не прогнівайтеся, Ваша Милость, що я, незнакомий Вам чоловічок осмілів на стілько, щоб моїм писанням, нежданим і незванним, Вам якусь часинку наскучити. Но се вже так водить ся на світі: чим хто більше заслужив собі у людей і любві і слави, тим більше вони єго нудять своїми шанобами. Мабуть Вам, Милостива Пані, не тайно що Ваша слава широко-далеко тягнула вже по Словянському світу, і що не найде ні одного свічного, свою народность щиро любящого чоловіка між тим 15-міліонним народом, которого молоденьку словесность Ви обдаряєте вічно-цвітущими квітами Вашої як весна прекрасної Музи, — не найде,

кажу, ні одного щоб не почув для Вас горячої вдяки і незагасної шаноби у своїм народнім серцці. Не подивуйтеж про те, Ваша Милость, що і в мене, одного — та чей не першого і не самого — из тисячей Ваших почитателів: чим душа повна, тим і переливаеть ся; що і я не видержав уже стояти одалеки в шануючим мовчанням, та таки осмілів поклонити ся Вам своїм нерічивим словом. Коли виноватий то будьте ласкаві, простить мене, — бо і як же тут не завинити?...

А в мене, щоб знали, есть ще таки инша і важна причина, поклонитись Вам і подякувати. Ви пошанували наших Галичан одним из пречудесних творів Вашого — сказав би, од самих грацій подарованного — пера, посилаючи для тих наших починкових, та тому таких неудачних іще „Вечерниць“ першу часть Вашої повістки: „Пройдисвіт“. Я читав її, я видів почерк Вашої руки, я божеволів в радости, я... увобразіть собі, прошу, що діеться, коли кому лучиться побачити у живі очи дорогее письмо славного чоловіка, которого любять — ні! — обожають?... Що ж инше, як не те, що він кинеться і жарко цілуватиме кожну строчку письма, що як би живе стоіть собі на папірі, та неначеб то промовляе: се я, которого ти обожаеш! Спасибі Вам, — великий спасибі! Я объявляю отсе од імені всіх вечерничників сиріч: від имені всеї нашої молодої идеею нашої малоруської народності на-скрізь пропикнутої интелігенціі, від имени всеї а всеї молодежи, від имени всіх розумних, незапроданних і незакуплених, живу гадку живою душею понімаючих старших! Усі ми превиджуем, що неоціненним уділом Вашим в наших „Вечерницях“ становиться нова епоха в нашій галицькій письменності. Проте іще раз повторяю наше: спасибі!

Тут належить сказати кілька слов за наши политичнё-літературні відношення, щоб вияснити, длячого тії Вечерниці, наш перший щирий народнё-словесний подвиг, такі собі слабенькі як тее мабуть Ви самі уже завважали, переглянувши 16 номерів сёго письма, которе ми для Вас на руки пана Бернатовича послали. И рад би в царство, та гріхів багацько! Гріхи то книжницькі та фарисейскі, в которих ми бідні Галичане заковизнули.

От як воно і сталось. Утворилась було у нас щё до 1848 року невелика партія сами Царслависти та Москвофіли. Од 1848 року, коли то ми Галичане пробудилися до життя народнёго, отся партія гаразд більшала. Нещастя хотіло, що вона всю нашу літературу під свою власть загорнула: і литературні органи і видавання книжок школьніх і професорські посади так на университеті, як і по гімназіях, одним словом все, що могло служити для розвою нашого народнёго слова. Вона, замість образовати народню мову, заправляла молодіж нашу в якомусь язикові, которим у нас, ба навіть в Московщині не говориться,

а то все тому, аби колись виступити явно в чисто-московськім строю. Очевидно, що наша молодіж не робила ніяких поступків в науці того язика, бо таким язиком (що справді е як-би якась екзотична рослина) у нас ніхто з живих людей, а навіть самі книжники-фарисеі не говорять, — а як які, то і совсім нерозуміють. Тим воно і сталось, що теперь, коли ввесь молодий мир почув сильно і узнав ясно потребу одного письменного малоруського язика, і то такого, який образують на Украіні, коли, кажу, в тій идеї удалось нам помимо всіх забігів володіющого у нас царславистичнёго москвофільства, основати один одинісенький орган: „Вечерниці", сталось, бачите, таке, що теперь нема у нас аби одного писателя, який хоч трохи умів би нашу українську мову! — Недавно тому лучилось, що кілька українських книжечок досталося „в неосвященниї, хлопоманськиї, украінофілскії руки" нашої молодіжі на злость всім Царславистам і Москвофилам. Тут нам новий світ показався. Восторг і восхищення несказанне! Усі теперь нічого не бажають, як тілько познакомитися з українською літературою, з всіми а всіми ділами, які пишуть ся на Вкраїні, учитися найпільнійше тіеї мови, і приймити її безусловно в письмі і товаришеськім розговорі, — одним словом: становити один тісний союз народній, і одну самостайню народню словесность з нашими за-Збручевими братьями Українцями.

Наші книжники, страх, як бояться того впливу української письменности на нашу молодіж. Вони бачать тут конець своёго панування. Усіми силами старають ся вони, аби у нас не розширялися книжки украïнські. Вони дотеперь уміли так упораться, що „Основи", котора уже, славити Бога, другий рік виходить, лиш дві перші книжки довелось нам читати. Нечуване діло!

Щоб сему лиху зарадити, завязало ся у нас товаришество: запренумеровали „Основу", і через одного тутешнёго купця (Диметом зовуть) веліли собі спровадити всіх українських книжок, які теперь в Питері друкуються, — з кожноï хоч по 100 екземплярів, щоб бодай самим лучшим із наших по одній досталося. Та ба! Уже ж бо ми другий місяць, чи й не більше, дожидаемся, а все такі ані тої „Основи", ані тих книжок не бачимо. Такий то трудний оборот межи Галичиною а сусіднёю Россією, неначе з далеким Китаем! Но есть сподіватися, що сими днями достанемо уже і книжки і „Основу". Тоді зачнемо учитися, зачнемо инакше писати в наших „Вечерницях", народня ідея побідить всіх книжників і фарісеів, бо

„В своїй хаті своя правда,
„И сила і воля!"

як мовляв наш народній геній, вічної памяти наш Тарас Шевченко, которого дух завсіди підкріплятиме нас у святій борбі за правду і за волю!

От і закінчаю мое предовжезне письмо. Извиніть, щом пропустив з уваги головне і перше правило, яке заховати належить в писанню листів — що я прогрішив, кажу, великою глаголивостию. Іще лишь прибавляю нашу низеньку просьбу: будьте ласкаві, Ваша Милость, прислати нам продовженне Вашої прекрасної повісти за котору дякуемо Вам з усёго сердця, бо од того зависить піднесенне поваги тих наших Вечерниць перед читаючим світом, а через те саме і побіда нашої ідеї. Вашу правопись заховаемо з дипломатичнёю точностию; я сам заньмуся коректою того друковання, аби ані найменьша погрішка друкарська не взялася.

А поки що, маю честь поручатися Вашій Милості, наша Словутная Пані,

Ваш слуга і почитатель Ксенофонтъ Климкович.

Львів, дня 25-го Мая — 6-го Червця 1862.

Подав *В. Доманицький.*

Наукова хроніка.

Етноґрафія в західно-европейських часописях за 1906 р.[1])

5. Часописи територіяльні (Landeskunde) й історичні.[2])

Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands hrg. v. Wachter, 1905, 1906 (III, IV). В четвертім томі перша часть праці Д. Бартельса, Die älteren ostfriesischen Chronisten und Geschichtsschreiber und ihre Zeit.

Altbayerische Monatschrift V містить кілька статей преісторичного змісту Reinecke (Zu älteren Funden vor- und frühgeschichtlicher Zeiten aus Altbayern, 37—45, 137—143; Zwei Grabfunde der älteren Bronzezeit aus Oberbayern (101—118) і Вебера, Vorgeschichtliche Wohnstätten in Karlstein bei Reichenhall (156—70). З етноґрафічного боку цікава статя Böhmländer'a, Die Bekämpfung des Heidentums durch die Karolinger nach den Kapitularien (61—76), з якої довідуємо ся про заборони всіляких поганських звичаїв і вірувань (в чортів, палене мерців, в демонів, чари, замовлюваня і т. д.). E. K. Blümml подає Historische Volkslieder aus Bayern (76—81, 122—8) м. и. пісню про облогу Білгороду 1630 р.

---

[1]) Початок диви „Зап. Наук. Тов. ім. Шевч.“ т. LXXXV.

[2]) В отсім огляді по раз остатній оглядаю ще часописи присвячені розслідам територіяльної історії і тому доповнюю усі видавництва з попередніх томів. На будуче цілий пятий розділ буде пропущений: так само будуть обмежені відділи часописий ґеоґрафічних, педаґоґічних і присвячених студіям релїґії з огляду на се, що приносять дуже мало цікавого для нас матеріялу, а забирають дуже богато часу і вимагають великого накладу праці. Сю прогалину заступить врештою Zeitschriftenschau, що виходить від 3 літ стало при Hessische Blätter für Volkskunde.

Altpreussische Monatschrift, Königsberg 1906, XLIII. Можна згадати статї Е. Льоха, Der Silberschatz der altstädtischen Kirche und sein Verkauf im 19 Jahrh. (332—88), С. Маера, Zur Arzneikunde des 17 Jahrh. (482—92) і М. Брунса, Königsberger Feuerwehr (509—574, далї буде) — від найдавнїйших часів.

Annalen des historischen Vereins f. den Niederrhein, 1905 (LXXXVII) містять працю І. Ґревінґа про Wohnungs- und Besitzverhältnisse der einzelnen Bevölkerungsklassen im Kölner Kirchspiel St. Kolumba vom 13—16 Jahrh.

Annalen des Vereines für nassauische Altertumskunde und Geschichtforschung, 1906, XXXVI. Три преісторичні статї: Е. Ріттерлїнґа, Toranlagen römischer Kastelle des ersten nachchristlichen Jahrhunderts (1—14), Г. Мацата, Weilburg vor tausend Jahren (15—44) і Р. Бодевіґа, Römische Gehöfte zwischen Limes und Rhein. Инші розвідки історичного змісту; крім того справоздане з товариства і з музея, дати про товариство в Герборн і бібліоґрафія нассавської історії.

Anzeiger für schweizerische Geschichte, 1906 (XXXVII). Кілька статейок культурно-історичного змісту.

Archiv für Geschichte und Altertumskunde von Oberfranken, 1906 (XXIII, вош. 1) містить м. и. статю A. Hänlein'a, Zur Geschichte der Kissinger Heilquellen „Rakoczy“ und „Pandur“ зі здогадкою, що обі назви походять з уст народа.

Archiv für österreichische Geschichte, Wien 1905, 1906/7. (XCIII, XCIV, XCV). 93-ий том приносить самі історичні працї. В 94-ім томі уміщені по дві розвідки Г. Вольтелїнї про судівництво, його повстане і розвій в баварсько-австрійській правнїй територіі і в Тиролю, Е.. Ріхтера, Immunität, Landeshoheit und Waldschenkungen (41—62) і Gemarkungen und Steuergemeinden im Lande Salzburg (63—82) та Шрнадта, Das Land im Norden der Donau (83—310) і Das Gebiet zwischen der Traun und der Enns (465—661) — усї під спільним заголовком Abhandlungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. В 95 томі (1906) стрічаємо працю А. Левінзона, Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus d. Jahre 1655—8 (1—144), що вже була обговорена в Записках і Ф. Кайндля, Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien (163—234) що повинна також бути осібно обговорена.

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 1905, 1906 (XXXIII, вош. 1—4). Крім справоздань уміщено дуже обширний слївник Кіша і збірку румунських казок в перекладї

П. Шуллерус, Rumänische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale (з. 2, 302—466, з. 3, 467—692). Ш. дає наперед досить великий вступ про те, як забирала ся до збираня етноґрафічних матеріялів і замітки про людність, віруваня, звичаї і обряди, хрестини, весїлє і поминки, голосїня і про народнїй календар, а відтак оголошує 126 казок (і 11 з долини Альти), які дуже надають ся коли не до спеціяльної студійки, то бодай до більшої рецензії. Дуже богато між ними таки нашого народнього добра, богато також цїкавих паралель і відмін (от примірок до нашого оповіданя про бальмус: біжить хлопець і щоб не забути говорить гальмеш, бальмеш і т. д.).

Archiv für hessische Geschichte u. Altertumskunde приносить в збірцї Beiträge zur Geschichte der Universitäten Mainz und Giessen (1907) кілька статей культурно-історичного змісту.

Archiv für die Geschichte und Altertumskunde von Oberfranken 1904/5.

Archiv des historischen Vereins d. Kantons Bern, 1906, XIX.

Argovia, 1905, XXXI, 1906, XXXII.

Archivalische Zeitschrift, 1906, XIII. Обервайдер пише про архів міста Спіри з кінцем XVII ст., К. Штаудінґер про военний архів в Монахові. Згадаю також статю О. Рідера, Urkundenkuriosa des königlich. allgemeinen Reichsarchivs insonderheit der Gerichtsbrief über die Leibeigenschaft der Staufner vom Jahre 1467 (103—59).

Aus Aachens Vorzeit. Mitteilungen d. Vereins f. Kunde der Aachener Vorzeit, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906 (XV—XIX). (15) Ц. Фоґельґезанґ, Zur Geschichte des Aachener Münzwesens (34—62). (16) Продовжене статї Ф—а. (17) Статї Г. Вольфґартена, Der Totenkeller in St. Leonhard (38—40), Г. Савельсберґа, Aachener Arbeitslöhne am Anfange d. 17 Jahrh. (144 і д.) і його Geschichtslitteratur des Jahres 1904 (146—153). (18). (19). Г. Савельсберґ, Die keramischen Funde und Pfahlbauten in der Korneliusstrasse (7—21), Ф. Крамер, Ausgrabungen und Funde aus vorgeschichtlicher und römischer Zeit in Erschweiler und Umgegend (22—30), А. Карль, Aachener Reiseverkehr im Mittelalter (91—122) і Ф. Бекер, Aachener Briefe des 18 Jahrh. (168—73).

Baltische Studien, 1904, VIII, 1905, IX. (8) Статя Шмідта про походжене і історію родини Мальцан (докінчене). В 9-ім річнику праця О. Гайнемана, David Herlitz' Prodromus vel primum specimen ac delineatio Factorum vel Calendarii historici Pomeraniae (1617) (137—59), в якій надруковано передрук інтересної книжки Герліца зі

звістками про вибір, житє і смерть священиків, про весїля бурмістрів і т. и.

Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde, 1906, VI. 1. До занотованя дві статї А. Нордмана, Über den Judenfriedhof in Zwingen und Judenniederlassungen im Fürstentum Basel (120—151) і K. Stehlin'a, Fabrikate einer Basler Töpferwerkstätte (160—162) — з років 1397—1457.

Das Bayerland, 1905, XVI. Доволї дрібних статейок і матеріялів про побічні занятя ката, про будівництво в Роттах (3), кравця в устах народа (6), історію, форми і написи дзвонів (Г. Бірґера, 12), про помешканя і господарство лицарів в середновічних часах (13—15), про цехи, товариства, деякі старинні звичаї (Т. Фірман, Der Pflugzug von Hollstadt, 19, Г. Краус, Studentische Schlittenfahrten im Carneval, 21—22). Далї рими в 18 ст., народні піснї, написи на гробах, леґенди, перекази (М. Шінаґль, Niederbayerische Volkssagen) і довша статя І. Вальтера, Neuer Beitrag zur pfälzischen Volkskunde (N. 28—30, 30, 34—36), обіймаюча матеріяли про дїти, загадки, пословицї, народні піснї, замовлюваня і звичаї та обряди прим. при мерци.

Beiträge zur Erforschung steierschen Geschichte. Graz, XXXV, приносить звістки про архіви і біблїотеки.

Beiträge zur alten Geschichte, 1906, V, 3. Thulin, Eine Polygonalmauer aus mykenischer Zeit.

Beihefte тої ж часописи містять в 3-ох найновійших томах працї: 4) I. Sundwall, Epigraphische Beiträge zur sozialpolitischen Geschichte Athens im Zeitalter des Demosthenes (VII+94). 5) Г. Ґуммерус, Der römische Gutsbetrieb als wirtschaftl. Organismus nach den Werken des Cato, Varro und Columella (VIII+100) і 6) Б. Фільов, Die Legionen der Provinz Moesia von Augustus bis an Diokletian (X+96).

Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock і

Blätter für bernische Geschichte, Kunst und Altertumskunde приносять переважно самі статейки культурно-історичного змісту.

Beiträge zur St. Gallischen Geschichte не удало ся менї дістати.

Der Böhmerwald, 1905, VII. З поміж більшого ряду статейок належить згадати статї: М. Урбана, Wilhelmine. Ein Volkslied als Beitrag zur deutsch-böhmischen Volksliederkunde (про що також причинки в D. Volkslied.), К. Кайзер, Ein Dutzend Soldatensprüchel — з дол Австрії в діялєктї — I. Köferl'a, Die Feier der drei christ-

lichen Hauptfeste in Westböhmen (Різдво, Новий Рік, Трех королів) і А. Шахерля, Die weisse Frau in Neuhaus.

Brandenburgia, 1905, XIV, 1906, XV. (14) Дуже богато етноґрафічних статей і матеріялів: Roland-Rundschau (19—23), E. Лемке, Der Birnbaum in der Volkskunde (44-67) з доповненями других авторів, G. Steinhardt, Böten, Bieten, Besprechen, Bannen und anderer Aberglaube (80—90 і перекази). О. Монке, оголошує два оповіданя про дїдьків (140—1) і кілька заміток про деякі звичаї (м. и. матрозів). K. Poetter описує Schiffstypen in der Mark (145—159), Копп представляє житє священиків по великій війнї (159—166), G. Steinhardt дає кілька заміток про цехи, ремесла і написи. Стрічаємо також збірки замовлювань. В. Шуленбурґ описує Vorgeschichtliche Fundstätten (189-93), Г. Лянґе місто Боґумін, Г. Єнч лужицький народний стрій (219—220) а А. Бухгольц передісторичні знахідки в Люкау (499—502). В 15 ім річнику крім менших статейок розвідки А. Ґірца про топоґрафічні назви в околиці Freuenbrietzen, Ґ. Ґаллянда про марійський костел в Берлїнї (175—179), R. Jülicher'a, Märkische Inschriften und Sprüche (250—258) і E. Лемке, Volkstümliches Gebäck (389—404).

Braunschweigisches Magazin, 1904, X, 1905, XI. (10) Статя Ціммермана про гуманїста Е. Кордуса і Спомини та замітки одного подорожника з Брауншвайґу в поч. XIX столїтя. (11) K. Steinacker описує Bau- und Kunstdenkmäler des Kreises Holzminden (51—58, 75—82), K. Vibrans, Flecken Calvörde und seine wirtschaftliche Entwickelung (133—40). Є також кілька заміток: про почитанє жерел (56), про деякі імена і назви, про деякі рими і т. д.

Carinthia, 1906, XCVI. З цїлого річника занотуємо лише статї Канаваля, Zur Frage der Edelmetal-Produktion Oberkärntens im 16 Jahrh. (28 і д.), Поґачніґа, Etymologische Sagen aus Kärnten (41-49), П. Лєсяка, Ein Beitrag zur kärntischen Ortsnamenkunde (129 і д.) і Вутте про язикові відносини в Каринтії на підставі чисел в 1900 р. і про зміни на протязї 19 ст. та справоздане з розкопів в 1905 р.

Darstellung. und Quellen zur schlesischen Geschichte. 2-ий том (за 1906 рік) приносить працю О. Майнардуса, Das Neumarkter Rechtsbuch und andere Neumarkter Rechtsquellen. В четвертім томі за 1907 р. уміщено працю J. Ziekursch'a, в якій характеризуєть ся пруських урядників на Шлєзку.

Dresdner Geschichtsblätter, 1905, XIV (N. 2—4), 1906, XV. (14) Розвідки Г. Бешорнера і П. Рахеля, Die alte Orgel und die Friedrichstädter Kirche і Aus den Akten der Goldschmiedein-

nung і ряд статей О. Ріхтера про Древно в XIII столітю, улиці, доми і т. д. і замітка Landesfürstliche Geburts-, Vermählungs- und Todesanzeigen im 15 Jahrh. В 15-ім річнику дає Бешорнер доповнене до своєї статї про орґани, Е. Зіґісмунд статю Dreissig Jahre Dresdner Kunstaustellungen (1801—30), а Ц. Крольман нотатки бурґрафа Хрістофа zu Dohna про Древно в 1616 і 1618 роцї.

Deutsche Geschichtsblätter, 1905, VI, 1905/6, VII, 1906/7, VIII. (6) Th. Lohmeyer обговорює німецькі назви рік (104—106, 117—119), В. Нелле подає в статї Das Gesangbuch und die Heimatkunde (11—12, 291—311) огляд гимнольоґічних праць від 1792 до 1905, що відносять ся до пізнаня краю. (7). З обсягу ономастики уміщено статї P. Zinck'a, Zur Geschichte unserer Vornamen (39—53) і Ф. Ільвофа, Beiträge zur Namenforschung der Steiermark (214—9). Інтересні розвідки М. Вінґенрота, Neues auf dem Gebiete der Denkmalpflege (100—109) і В. Песслера, Die Hausforschung, vornehmlich in Norddeutschland (203—214). С. Вільке доказує (Wo lag die Heimat der Kimbern und Teutonen (291—310), що вітчина Кимврів і Тевтонів була над середною Лабою. Крім того статї Ф. Гана, Die Zentralkommission für wissenschaftliche Landeskunde von Deutschland (1—8), J. Rübsam'a, Postavisi und Postconti aus den Jahren 1599 bis 1624 (8—19) і Ф. Гельмольта, Geschichtslügen und andere Schlagwörter (311—318). В осьмім томі (за 1906/7 р.) уміщено кілька інформативних статей, прим.: Ф. Ільвофа про стирійських істориків від 1850 до тепер (1—19, 27—40), К. Борхлїнґа, Die landesgeschichtliche Literatur Ostfrieslands im XIX Jahrh. (145—135), K. Spiess'a, Trachtenkude (145—197) і R. Kötzschke, Flussnamenforschung und Siedelungsgeschichte (173—97) — усї важні задля богатої лїтератури. Інтересна також розвідка Г. Ольберца, Die Idee der mittelalterlichen Totentänze (108—120).

Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols, 1906, III. Докінчене праць В. Вопфнера, Das Tiroler Freistiftrecht і В. Бесмельманса, Zur Geschichte der niederösterreichischen Münzstädte Ensisheim in Oberelsass з попереднього тому. Для нас специяльно вартні статї Л. Горнбаха, Malerischer Hausschmuck in Tiroler Dörfern (119—146) і К. Унтеркірхнера, Tirolisch-voralbergische Bibliographie. Згадаю ще дві розвідки М. Mayr'a, Beiträge zur älteren Geschichte der Stadt Dornbürn (97—118) і Zum 40-jährigen Bestande d. Innsbrucker k. k. Statthalterei-Archivs (249—56).

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Leipz. 1906, XIX. М. Ляуберт, Eine Denkschrift des Legationsrats Heinrich Küpfer über die Germanisierung

der Provinz Posen (1837) (187—221) — рукопись з тайного державного архіву.

Forschungen zur Geschichte Bayern, München, 1905, XIII. I. Heldwein, Religienverehrung in bayerischen Klöstern am Ausgange des Mittelalters (80—92).

Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg, 1906, XLI. Дуже богато статей культурно-історичного змісту як В. Вальтера про політично-ґеоґрафічні підстави аґрарного устрою Маґдебурґа в 2 полов. 18 столїтя і його загальний розвій (169—290), I. Maenss'a про господарські відносини Маґдебурґа в часї семилїтної війни (309—318), Ц. Ґебауера про французький елемент в французько-вестфальськім періоді (377—406) і F. Andreae, Aus den Geschichten des Magdeburger Bürgers um die Wende des 18 und 19 Jahrh. (291—308) зі вступом про міщанську штуку в 18 віці. В томі 42 за 1905 р. була уміщена стаття Ансфельда про соціяльне положенє Штрасфурта з початком 17-ого столїтя.

Der Geschichtsfreund, 1905, LX, 1906, LXI. (60) E. Wymann містить обширну працю Liturgische Taufsitten in der Diözese Konstanz (1—151) і обговорює в нїй усї звичаї і обряди, звязані з хрестом і хрестинами, о скілько вони дотикають костела. Ту саму тему порушує в части і I. Брандштеттер в статї Westerlege und Schlotterten (155—161) спиняючись спеціяльнїйше над дарунками похресникам і хрестинами. Варта також згадки праця K. Lütolf'a, Die Gotteshäuser der Schweiz. Historisch antiquarische Forschungen (про деканат Сурзее) (162—231). (61). Ф. Гайнеман оголошує бібліоґрафію до Теля (1—188), E. Wymann причинки до історії шкіл і театру в Урі (189—220) а Lütolf продовженє своєї працї з попереднїх томів.

Hannowersche Geschichtsblätter, 1904, VII, 1905, VIII. (7) Виїмки з хроніки Абельмана з часів 7-лїтньої війни, всїлякі старі розпорядженя з XVIII столїтя, цікаві з культурно-історичного боку (прим. проти акторів) і статя Рупрехта про топоґрафічні назви в третім відмінку. (8). Акти міста Ганновера (про гру в кістки, ярмарки, уличне житє) і дальші брауншвайґсько-лїценбуржські розпорядженя з 18 ст. (про гостинницї, зрубуванє „маїків“, заборони стріляня при заручинах, весїлях і хрестинах, проти надужить друкарів, про слуги і т. д.). Цікаві також витяги з одної церковної книжки з Ганoверу, старі пляни і види Гановера (O. Jürgens'a, 97—113), перекази з Редекера гановерській хронїцї з 1764 р. (113—115) і дрібні замітки, між тим про одну передісторичну знахідку коло Steinbeck з камінної і бронзової епохи (508—510). Між більшими статями стрічаємо річ К. Ґооса, Ar-

menpflege und Wohltätigkeit im alten Hannover (4—6, 145—176). Є також матеріяли до ономастики.

Die Heimat. Monatsschrift zur Pflege der Natur- und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg 1905, XV. Статї Й. Месторф, Verbreitung und Alter der Spiele (19—21) — про Schurrkater і Ehemalige Wohnstätten in der Kieler Föhrde (77—82). К. Бебензее оголошує Plattdeutsche Sprichwörter und Redensarten (74—5, 99—100), Г. Філїпзен, Sagen und Sagenhaftes von Föhr (115—119), Д. Христіянзен, Volksaberglauben aus dem östlichen Holstein (123—4), В. Віссер, Volksmärchen aus d. östl. Holstein (143—146, 188—192), Хр. Ензен, Weihnachtsbräuche aus Nordfriesland (261—264) а G Meyer, Plattdeusche Rätsel (274—76). Крім того доволї дрібних заміток, пословиць, римів, казок, пісень (між тим діточі піснї до бузька).

Hessenland, 1906, XX — не містить нїчого для нас. З попереднього річника варта ще навести статю G. Schöner'а, Der Bachtanz zu Langenselbold (21—22, 294—296, 313—15).

Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 1906, XXVII. Нїчого важного. Цїнний віддїл рецензій, звісток і огляд часописий. В т. зв. Novitätenschau (редаґ. J. Weiss'ом і Dr. E. Freys'ом) уміщена на стор. 900—901 рецензія Ґруппа на Грушевського, Geschichte d. ukrainischen Volkes, I. По вступних увагах, де рецензент полемізує з деякими поглядами автора, читаємо ось що: „Trotzdem ist das Werk eine ausgezeichnete Leistung der Gelehrsamkeit und Gründlichkeit und verdient die wärmste Empfehlung; besonders rühmend hervorzuheben ist der Reichtum an kulturhistorischen Einzelnheiten. Niemand, der sich mit diesen Dingen befasst, auch kein politischer Historiker, der sich mit den Anfängen des russischen Staates beschäftigt, wird an dem Werke achtungslos vorbeigehen dürfen" (901). Загальний інтерес має лише статя М. Янзена, Die Geschichtsauffassung im Wandel der Zeit (1—34).

Historisch-politische Blätter, 1905, CXXXV, CXXXVI, 1906, CXXXVII, CXXXVIII. (135) Кілька статей публїцистичного характеру про Росію: Röhm, Das Verhältniss der russichen Kirche zum Altkatholizismus und zum Anglikanismus (403—19, 465—80) — на підставі Мальцевого Октоіха —, Die Reform der russ. Kirche (644—53) і Р. Молїтора, Über die Restauration des gregorianischen Chorals im 19 Jhrh. (653—64, 727—36, 825—34). В 136-ім томі знов кілька подібних статей Die Wiederbelebung Georgiens und die Unterdrückung seitens Russlands (295—301), Die katholische Kirche in Russland einst und jetzt (397—413), Ruthenen und Polen (769—77), а крім

того статї Г. Альвати, Das elsässische Kulturproblem (117—93) і A. Pöllmann', Schweizer Thespisfahrten (210—31). (137). Ґ. Ґрупп, Von dem Judenwucher im Mittelalter (157—160), G. Schnürer, Die historischen Grundlagen unserer Kultur (797—809, 877—91 і I. Pietsch, Die Aufgaben der Völkerkunde und die Missionare (892—906). В 138 томі до занотованя статя про Völkertod (649—51) і про Стаблевського (885—92).

Historische Zeitschrift, 1906, XCVI, XCVII. (96). K. Гампе, Die Wundmale des hl. Franz von Assisi (385—402). (97) Статї E. Troltsch'a, Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt (1—66) і P. Sakmann'a, Die Probleme der historischen Methodik und der Geschichtsphilosophie bei Voltaire (327—79).

Historische Vierteljahrsschrift, 1906, IX (4 вошити). Г. Бешорнер (Wesen und Aufgaben der historischen Geographie, 1—30) обговорює відносини ґеоґрафії до антропоґеоґрафії і характеризує ґеоґрафію як „Anwendung der Geschichte auf die Geographie". П. Гааке пише статю Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen (31—84) на основі матеріялів з саксонського архіву, надворної біблїотеки в Дрезні і корон. тайного архіву в Берлїнї. P. Heck, Die Rolandstelle des Bremer Henricianums (305—323). Кречмер виступає в статї Bemerkungen über Wesen und Aufgaben der historischen Geographie (457—69) проти виводів Бешорнера. Р. Шольц, Zur Beurteilung Bonifaz VIII und seines sittlich religiösen Charakters (470—515).

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen, Posen, 1905, 1906, VI, VII. (6). Пердельвіц дає замітки Zur Geschichte der evangelischen Kirche in Schmiege (1—10), Г. Моріц описує Die Schausammlung des Kaisers Friedrich Museums zur Geschichte des polnischen Münzwesens (17—27). Культурно-історичного змісту є статї K. Schottmüller'a, Das Begräbnis der Grafen Lukas und Andreas Gorka 1585 (33—41), А. Варшауера про сойм в 1603 р. в історичній традиції а в Шіллерівськім Деметрію (65—76), М. Ляуберта, Ein Kolonisationsprojekt Flottwells (108—113), G. Peiser'a, „Le beau Polonais" (114—118), R. Prümers'a, Polnische Bauernbedrückung (123—125), P. Пердельвіца, Aus einem Schmiegeler Innungsbuch (139—142), T. Borke про познанську школу Марії Маґдалени в 50 і 60-их роках 16 столїтя (142—145) і Г. Баймерта, Bromberger Musik- und Theaterleben vor 100 Jahren (203—207). О. Кноон оголошує дальші Beiträge zur Volkskunde der Provinz Posen (155—161) про спляче військо і про місцевости. (7) На підставі нового матеріялу написані статї I. Ляндсберґера, Die in den Jah-

ren 1795 bis 1803 geplante Erweiterung der Judenstadt zu Posen (1—12), М. Ляуберта, Eine Episode aus dem Schmugglerwesen unserer Provin (33—37), P. Pietsch'a, Aus dem Leben eines südpreussischen Landdragoners (52—58) і інтересні виїмки з дневника саського офіцира в 1808 р. (113—126), А. Вундрака, До історії німецьких осель в давній Польщі (81—86) і Th. Wotschke, Der Bericht eines Königsberger Stadtschreibers über seine Verhandlungen in Posen, Kosten und Fraustadt (145—153). A. Koerth дає Ein Beitrag zum Volkstum unserer Provinz (86—89), а в нім кількапацять замовлювань. В обох річниках Übersicht der Erscheinungen auf dem Gebiet der Posener Provinzialgeschichte, де окремо зібрано німецьку, а окремо польську літературу.

Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte und Altertumskunde, 1905, XVII, 1906, XVIII. (17) С. Вольфрам, Der Einfluss des Orients auf die frühmittealterliche Kultur und die Christianisierung Lothringens (318—352): про сирійських купців в Льотаринґії, про грецьку службу і штуку. (18). Цілий ряд статей археольоґічного змісту: Р. Форрер, Die ägyptischen, kretischen, phönikischen Gewichte und Masse der europäischen Kupfer-, Bronze- und Eisenzeit (1—77) і про кельтійську нумізматику, І. Беопре, Nouvelles observations sur les sépultures sous tumulus de la Lorraine (131—142), Т. Вельтер про кольонїзацію підніжя Воґезів (371—97) враз з справозданем з розкопок і з додатковими замітками І. В. Keune, який крім того містить статї: Die Fundstücke aus dem Bauerngehöft römischer Zeit bei Urville (436—449) і знахідки з епохи бронзи в Urville (338-341), Гінріхс, Zwei prähistorische Befestigungen bei Rombach. З етноґрафічного боку може заінтересувати статя Н. Гуперта, Lothringisches Landleben gegen Ende des 18 Jahrh. (463—470).

Jahrbuch für schweizerische Geschichte.

35. Jahresbericht der histor.-antiquar. Gesellschaft von Graubünden і Jahresbericht des Vereines für Geschichte der Stadt Nürnberg не приносять для нас нічого.

Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken- und Isergebirge, 1905, XX. Уміщено трохи пословиць та приповідок (Ресселя) і діточих римів і статю І. Міхлера, Mundartliche Stabreime aus dem Jeschken-Isergau (27—34).

Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Atertumsvereine, Berlin 1906, LII. A. Götze дає огляд розкопок за попередній рік (Vorgeschichtliche

Funde, 12—21), Антес містить подібну статю Bericht über die wissenschaftlichen Untersuchungen im Verbandsgebiet von Ostern 1904 bis Herbst 1905 (49—59). Вольф пише про Römische Töpfereien vor dem Nordtore von Nida (65—71), B. Müller про рівкий тип преісторичних параменників (79—84), Гельбіґ про камінні хрести в Саксонії на означене границї (123—8), Воссідльо про досліди над будівництвом (129—132), D. Rübel про франконську кольонїваційну систему в горішній Франконії (153—169), Г. Бешорнер про поступи розслїдів над назвами рік в Німеччинї (278—294) і Фрізен про результати здобуті при збираню назв рік в Саксонії (120—123). Важна статя E. Devrient'a, Nach welchen Grundsätzen soll der Historiker bei Quellenausgaben verfahren (343—363), де промовляє за змодернїзованем видань. Крім того докладнї справоздання зі зїздів, стан археольоґічних, історичних і етноґрафічних товариств, музеїв, архівів і т. д.

Magdeburger Geschichtsblätter, 1905, XL, E. Ансфельд, Die letzten Wölfe und Wolfsjagden im Gebiete des Herzogt. Magdeburg (178—194).

Mannheimer Geschichtsblätter, 1905, VI, 1907, VII. (6) Звістки про місцеві проповіди з карнавалу в 18 ст. (66—69), наслїдуване французьких звичаїв в 1689 р. (232—33), про вандрівні комедіянтські трупи 1770 р., про штрайк теслярських помічників в 1784 р. і статя Ф. Вальтера, Eine Mannheimer Gesellenordnung vom Jahre 1718 (278—85). (7) Дрібні матеріяли про новорічні дарунки (18), одїж в часї жалоби 1685 р. (156—157), про цех кравців в Кірхгайм в 1705 р. (192—197), документ з 1804 р. до дїточих балїв (20--21), виїмки з записок одного авантуриста (197—208) і замітки К. Рісбака про Палятинат ок. 1780 р. (246—253).

Mansfelder Blätter, 1905, XIX. Статї M. Könnecke про візітації костелів в 16 столїтю та про стан шкіл в Мансфельд (1—36), H. Grössler'a про місто Eisleben (74—123), реліквії з Ваттерроде (176—182) і справоздання з розкопок в околици Мансфельда. Також рими, написи і піснї.

Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, 1906, XXVII (4 зош.). S. Rietschel, Landleihen, Hofrecht und Immunität (385—421); В. Бауер про почту Таксіса і висилане листів Кароля V в р. 1523--1525 (436—59); О. Редлїх, Historisch-geographische Probleme (545—559) — крім історично-топоґрафічних розслїдів не треба занедбувати і фізично-ґеоґр. проблемів. A. Böbl, Beiträge zur Geschichte der kaiserlichen Zentralverwaltung im ausgehenden 16 Jahrh. (629—677).

Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1906,

XIX. F. Ahn містить статю про J. Manuels deutsche Druckwerke (1575—1593) (1—28), важні для історії турецьких нападів і початків журналїтики. Дальші статї Ф. Коматара про архів замку в Ауерсперґ (37 і д., 99 і д.) і К. Бухберґера про історію копалень в Вайсенфельс і Лябіц ще недокінчені. Luschin v. Ebengreuth оголошує зі спадщини по покійнім Левецу Zwei Bruchstücke des landesfürstl. Urbars von Kärnten, Krain und d. Windischen Mark (29—36).

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1906, XLIV містить богато культурно-історичних статей і дві етноґрафічні: F. Büchse, Volkserzählungen der Stadt Krummauer Bevölkerung aus den Jahren 1653 u. 1710 (46—76) і E. Blümml'a, Johanneslied (270—272).

Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1905, XLV, 1906, XLVI. (45) Л. Пецольд, Bürger u. Bürgertum in der Stadt Salzburg (23—36). О. Кльове, Die Hügelgräber bei der Fischermühle und bei Schleedorf (1—116) — справоздане з розкопок. Дуже цїкава збірка К. Адріяна, Salzburger Volksspiele, Aufzüge und Feste (1—160) з описом всїляких забав і обходів як примірom перегонів, вільхи, Купала і т. д. В статї S. Greiderer'a, Volkskunst in Salzburg (1—34) узглядиено прикраси домів, меблїв, домашнїх знарядів, одїжи і хрестів. (46) В обох томах Landeskundliche Literatur i Namen-Register zu den Urkunden des Benediktininnen-Stiftes Nonnberg. Статї П. Лїнднера, Processbuch des Stiftes St. Peter (1—328) і Ф. Мартіна, Die kirchliche Vogtei im Erzstifte Salzburg (339—436).

Mitteilungen des Vereines für die Geschichte Berlins, 1905, XXII, 1906, XXIII. (22) H. Rehm, Berliner Puppenspiele im 18 und 19 Jahrh. (138—139). (23) E. Thiele, Das Glockenspiel der Parochialkirche zu Berlin (15—17) і Ф. Допп, Die Entwicklung der Industrie im 18 Jahrh. (17—19).

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Dresdens, 1904/05, 17/18, 1906, XIX. В 17/18 зошитї статя A. Hantzsch'a, Namenbuch der Strassen und Plätze Dresdens, в 19-ім його ж Dresdner auf Universitäten von 14 bis 17 Jahrh.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VII. В четвертім томі розвідка І. Кауфмана, Über Danzigs Sanitäts- und Medizinalwesen im 16 u. 17 Jahrh. (4—17, 26—36) і Фольца про правні відносини і історію пруської Фрідляндії.

Mitteilungen des historischen Vereins des Kantons Schwyz, 1906, XVI.

Mitteilungen des Geschichts- und Altertumsvereins zu Leisnig, 1906 й

Mitteilungen des historischen Vereins für Donauwörth und Umgebung, 1906, III — не мав я нагоди бачити.

Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins, Giessen, 1905, XIII, 1906, XIV. (13) Г. Драґендорф, Der Wert der Gefässkunde für die provinzielle Archäologie (3—17). R. Schäfer, Das herrschaftliche Gericht zu Höchst an der Nidder (64—79): I часть від 1539 до початку 17 століття з матеріялом з карного і цивільного права. A. Fritzsche в статї Über Gelegenheitsgedichte (80—100) наводить всїлякі припагідні, весїльні, похвальні і инші подібні поезії. R. Schäfer наводить Quellen zur Kulturgeschichte des Schlitzerlandes а то витяги з церковних книг, Крамер подає справоздане про нові передісторичні знахідки (113—120). В 14 томі уміщені культурно-історичні статї Віґенера, Шеделя і Шефера (Zunftbriefe).

Mitteilungen des Freiberger Altertumsvereins, 1905/6, 1906, XLI, XLII. Ряд невеликих статей етноґрафічного змісту на місцеві теми Р. Кнебеля: Alt-Freiberg im Dunkel der Nacht (3—18) про поліцийну службу, жите по пивярнях, улицях, публичних домах і підчас карнавалу, Widmungskränze im Altertumsmuseum (66—68), Der von Schönbergsche Haus, Freiberger Goldschmiedekunst, Ein alter Feuersegen (182—3), Ein Diebessegen і т. д. Р. Бухвальд містить статю про забави підчас зелених сьвят (45—54), Ф. Боде про лїярню дзвонів в Ф., Дістель про один засуд палїя, а Е. Ваплер, Ein geheimnisvoller Fund. 42-ий том не приносить нїчого інтересного.

Mitteilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Meissen, 1905, 1906, XXIV, XXV — не містять нїчого для нашого реферату.

Mitteilungen des Vereins f. Rochlitzer Geschichte, 1905, IV. Ц. Пфау, Geschichte der Töpferei in der Rochlitzer Gegend.

Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i. B., 1905—1906, XVII приносять дві статї В. Фішера, Die kirchlichen Gerätschaften Plauens zur Zeit der Einführung der Reformation і Просьба священиків і учителїв з 1598 р. і розвідки Бенедікта, Scherzworte, Rätsel und Spottverse aus dem Vogtlande та Trauer-Striefen'a, Verzeichniss der Vogtländischen Ringwallanlagen.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte Annabergs und Umgebung, IX für 1902—1904, II, зош. 4 — містить працю Л. Барча, Die Annaberger Bortenschotten (221—286), про шкотських гандлярів і похатників 16 і 17 століття. X für 1905—1907,

II, вош. 5 (1907) приносить для нас лише статю Ґ. Шмідта, Die Glocken der Epkorie Annaberg.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück, XXIX, XXX. (29) Статї Г. Еллїнґгаува про границї оснабр. племени і діялекту і Р. Бінделя про квакенбріксьні хронїки. (30) Г. Еллїнґгаув, Zur mittelalterl. Topographie Nordwestfalens — зі списом місцевостий.

Mitteilungen des Altertumsvereins fur Zwickau und Umgegend, 1905, VIII. Дві статї О. Лянґера про платню в Цв. в 16 столїтю і про випосажене доньки цвікавського горожанина за часів 30-лїтньої війни та Р. Гофмана, Das älteste Zwickauer Armbrustschiessen в 1489 р.

Mitteilungen d. Vereins f. anhaltsche Geschichte und Altertumsforschung, 1906, X.

Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich, 1906—1907, III (Wien 1907). Дрібні статї, які до того не мають для нас нїчого цїкавого. Згадати можна статї О. Редліха, Princeps in compendio. Ein Fürstenspiegel vom Wiener Hofe aus dem XVII Jahrh. (105—124), О. Мітіса, Die Orientreise des Hans Christoph Freih. v. Teufel (1587—1591) (337—340) і Е. Фрішауфа, Heimatschutz (353—363) та бібліоґрафію V. Thiel'а, Bibliographische Beiträge zur Landeskunde von Niederösterreich im J. 1905.

Monatsblätter der Gesellschaft für pommernsche Geschichte und Altertumskunde, 1905, 1906. (1905) А. Штубенраух, Wendische Götzenbilder oder Grabplatten in früher Christenheit (6—8), цинкові нашийники в бронзовій епосї (19—20); A. Matthias, Aufdeckung eines Urnenfriedhofes (164—168); G. A. Strecker, Die drei ersten Jahrzehnte d. ältesten Kirchenbuches der Parochie Fritzow (129—137, 146—52). (1906) G. Strecker, Hochzeitsbräuche in der Parochie Fritzow um das Jahr 1750 (98—113).

Neue Heidelberger Jahrbücher, 1906, XIV. Скіц Б. Халятянца, Die armenische Literatur des 19 Jahrh. (16—38). Г. Ротт, Briefe des Heidelberger Theologen Zacharias Ursinus aus Heidelberg und Neustadt (39—172) і Вілле, З старої і нової гайдельберської бібліотеки.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichte, 1906, XXXI, 2, 3. М. Маніціюс, Ein Brief des 13 Jahrh. (728—732).

Neues Archiv für sächsische Geschichte u. Altertumskunde, 1906, XXVII. Важні: Übersicht über neuerdings erschienene Schriften і Aufsätze zur sächsischen Geschichte und Altertums-

kunde (180—194, 391—404). Статї: Ґ. Міллера, Visitationen der Universität Leipzig zur Zeit des 30 jährigen Krieges (18—59), Е. Ціммермана, In welchem Jahre wurde das Meissner Porzellan erfunden (60—88) і Г. Бешорнера, Beschreibungen und bildliche Darstellungen des Zeithainer Lagers von 1730 (103—151).

Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg und der rheinischen Pfalz, 1906, VII, зош. 1. Розвідка Е. Блюма про костел в Гандшусгайм і його памятки. 2 ий зошит появив ся в 1907 р.

Neues Lausitzisches Magazin, 1905, 1906. (1905) Р. Ехт розказує в святочній промові історію товариства і його заслуги для розслїдів місцевих відносин. (1906) Крім кільканацятьох рецензій і справоздань дві довші працї Е. Brückner'a, Die Glocken der Oberlausitz (1—222) і дра Р. Ехта, Über die in Görlitz vorhandenen Handschriften des Sachsenspiegels und verwandter Rechtsquellen (223—264), з яких перша особливо інтересна, бо подає огляд горішнолужицьких дзвонів, їх вік, величину, виливанє, написи, прикраси, спис виливачів, перекази і повіря, привязані до поодиноких дзвонів, а вкінци докладний їх опис.

Neujahrsblätter der badischen historischen Kommission, N. F. Heidelberg, 1904, VII, 1905, VIII, 1906, IX, 1908, X. В 7-ім зошитї статя Фр. Панцера, Die Heldensage in Breisgau, а в 10-ім Е. Ґотайна про Брайсґау під Марією Тересою і Йосифом II.

Niedersachsen, 1904, IX, 1905, X. Часопись богата на етноґрафічний матеріял і дрібні фолькльорні замітки. Так приміром стрічаємо тут замітки про значінє народного строю, будову домів, діточі рими, піснї і забави, жертви при будові домів, всїлякі народні звичаї і обряди, знаряди, замовлюваня, народню медицину, демонольоґію (упирів) і т. д. Доволї богато оголошено також сирого матеріялу, між иншим діточі піснї, рими і загадки, всїлякі піснї і пословицї, перекази і т. д.

Oberschlesien, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VI. Можна хиба занотувати в 5-ім томі працю Р. Reh'a, Oberschlesier auf der Universität Frankfurt a. O. (461—472) — за час від 1506 до 1707. Крім того розкинено трохи дрібного етноґрафічного матеріялу. Доповнюючи два попередні томи (II, 1903/04 і III, 1904/1905) додамо, що в 2 ім томі уміщені перекази Дрекслера, чотири казки А. Барча (246—260), діточі забави Кнетеля (420—29), народні вірші і звороти Клїнґса і перекази König'a, а в 3-ім статя Гайна, Das oberschlesische Volkslied (258—265), Р. Вістулянуса, Eine Bauernhochzeit

im Weichseltal (266—270), П. Дрекслера, Das persönliche Leben im schlesischen Volksglauben (369—74) і Das häusliche Leben des Schlesiers (501—507) — про поживу, а в окрема про хліб.

Oberschlesische Heimat, 1905, I, 1906, II. Крім статї, згаданої в попереднїм томі розвідки Фоґта, Hochzeitsbräuche im Kreise Leobschütz (121—138) і Вільперта про шлезькі танцї (139—140) та Ґраби перекази з округа Плес (155—157).

Pommernsche Jahrbücher, 1905, VI, 1906, VII. В 6-ім томі праця Т. Пиля про розвій драматичної штуки і театру в Ґрайсфальдї (15—47), між тим і про духовну та шкільну драму.

Quellensammlung der schleswig-holsteinsch. Geschichte і Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte не удалось менї видїти.

Quellen zur lothringischen Geschichte, 1906, IV — нїчого для нас.

Revue des questions historiques, 1906, 78, 80. (79) V. Ermoni, L'essénisme (1—27), La vénérable Jeanne d' Arc prophetisée et prophétesse (28—56). M. le Bèque de Germuny, La révolte du 26 décembre 1825 a Saint-Peterbourg d'aprés des documents inédits (197—207). Г. Ганзік, Venceslaus—Vl. Tomek (207—213). Е. Родоканакі, Les esclaves en Italie du XIII-e au XVI-e siècle (383—407). P. de Vaissiére, Les origines de la colonisation et la formation de la société française a Saint-Dominque (471—566). (80) A. Bonnefonds, Le culte de la raison pendant la terreur (199—222). P. Allard, Les légendes hagiographiques (223—226).

Revue historique, Paris, 1906, XCI, XCII, XCIII. В 91 томі статя Якшіча, La Russie et la porte ottomane de 1812 a 1826 (281—306).

Revue d'histoire moderne et contemporaine, 1905—1906, VII і

Revue historique vaudoise, 1906, XIV — не містять для нас нїчого.

Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung, 1905, XXXIV, 1906, XXXV. В 34-ім річнику статя Е. Кнаппа про подїї в містї Бухторн в р. 1752—1753 (3—17), в 35-ім K. Schwärzler'a, Zur Geschichte der Märkte der Bodenseegegend (65—70) — докум. з 1739 р.

Strassburger Beiträge zur neueren Geschichte, hrg. von M. Spahn, 1906, I. В 2-ім зошитї праця E. Gfroerer'a, Strassburger Kapitelstreit und bischöflicher Krieg im Spiegel der elsässischen Flugschriftenliteratur (1569—1618).

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, 1905, XLV, 1906, XLVI. (45) J. H. Thalmann, Das Landleben im mittleren Thurgau während der ersten Hälfte des 19 Jahrh. (52—118). J. Meyer, Mangolts Fischbuch (119—185). J. Büchli, Thurgauische Literatur a. d. J. 1904 (202—210). (46) J. Thalmann пише в статї Eine dem Untergang entgegengehende Kultur (42—80) про управу льну і конопель. A. Міхель, Die Ausgrabung der Altenburg bei Märstätten (81—86). Бібліоґрафія літератури за 1905 р.

Thüringer Monatsblätter, 1904, XII, 1905, XIII. (12) Розвідка Ґ. Коха, Die Felsbildung „Mönch und Nonne" in Wielandscher Beleuchtung (82—83, 93—94, 106—8, 115—18, 129—30) і звістки про розкопки. (13) Гіссбах пише про німецького мужика і розширенє Німців, П. Прайс про процес одної чарівниці з 1676 р. (105—107), Г. Гельмбольд про охорону старих назв улиць (113—116), Ґ. Кох про т. зв. Welzentag (142—3). Крім того замітки про ролю звірят в народній медицині.

Veröffentlichung des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg, 1906 — містить працю Ф. Куршмана, Die Diözese Brandenburg. Untersuchungen zur historischen Geographie und Verfassungsgeschichte eines ostdeuts. Kolonialbistums (стор. XV +487).

Württembergische Vierteljahrshefte für Landeskunde, 1906, XV. Переважно статї культурно-історичного змісту: R. Staklecker'a Причинки до висшого шкільництва в Тібінґен (1—102), Мерінґа до історії панів з Вайнсберґ (279—83), Гермелїнка про початки гуманїзму в Тібінґен (319—36), Боссерта про гуманїста Th. Reysman'a в T. (368—86), Камана, Листи з віртемб. війни з 1519 р., Вевера п каплицю Катерини в Ґмінд (484—89), Гофмайстера про збірку майолїк власности віртемб. короля (505—509). Адам оголошує Das Seelenbuch des Klosters Reichenbach (420—435) a Шмідт одну поезію про напад на Туттлїнґен 1643 р. (490—95).

Zeitschrift des deutschen Vereins f. die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1906, X. Крім статей згаданих в попереднїм огляді варта ще згадати статї М. Бретгольца, Zur Lösung der Christianfrage (1—81), Берґера, Zur Geschichte zweier schlesischen Dörfer (262—292), A. Бахмана, Der erste Fortsetzer des Cosmas (301—336), Simböck'a про орден Темляріїв на Моравії (180—187), A. Гаусоттера про архів в Куневальдї (417—424) і A. Кеттнера, Einiges aus der Ausstellung der Goldschmiedearbeiten in Breslau (425—427).

Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, Breslau 1906, XL. Варта в доповненю до попереднього огляду додати статї Ґ. Бауха, Beiträge zur Literaturgeschichte des schlesischen Humanismus, VIII (140—184) і In Erfurt als Artisten promovierte Schlesier (1450—1521) (325—332) і М. Треблїна, Kleine Beiträge zur Siedlungskunde im ehemaligen Fürstent. Schweidnitz (314—324).

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, 1906, XXI. Статї В. Бікеріха про вівітації еванґелицького костела в Лїссї в XVI ст. (21—42), Г. Брауне про похід Фридриха Барбаросси проти Поляків (1157) після німецьких, чеських і польських жерел (43—64), Т. Borke про історію еванґел. громади в Мезеріц до 1604 р. (65—144) та про ґімназію в Лїссї з початком XVII ст. (161—198) і М. Ляуберта про остатні міські привилеї de non tolerandis judaeis в Познанщині (45—60).

Zeitschrift des Ferdinandeums, Innsbruck 1906 містить статї А. Унтерфорхнера про розслїди над тирольською топоґрафією (191—282), Г. Брауне, Die kirchliche Wandmalerei Bozens um 1400 (1—114), І. Мадера про кольонїзацію в Аферс коло Бріксен (157—190) зі збіркою місцевих назв, А. Сікори, Zur Geschichte der Volksschauspiele in Tirol (339—372) і Г. Семпера, Die Altartafel der Krönung Marias im Kloster Stams in Tirol und deren kunstgeschichtliche Stellung (421—454).

Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, 1905, XLVIII, 1907, XLIX. (49) Біддер, Beiträge zu einer Geschichte des westpreuss. Schulwesens in polnischer Zeit (1572—1772) (273—349).

Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde, 1905, XXXVIII, 1906, XXXIX. В 39 річнику стаття Е. Якобса, Zur Geschichte d. Werbewesens 1690, 1712 (317 і д.). В 38-ім томі статї Гельшера про церковні звичаї (1—58) і Штрасбурґера про археол. знахідку.

Zeitschrift d. Vereins f. thüringische Geschichte, 1905, XXIII, 1906, XXIV. (23) В статї H. Francke, Die Beziehungen der Geraer Statuten zu denjenigen von Schmölln und Crimmitschau (291—334) подано ріжнородний матеріял про відносини в родині, занятя, господарство, житє на улицях і т. д. A. Müller описує Prähistorische Grabstätten in der Nähe von Weimar und Erfurt (403—5). (24) Між ин. стаття Шмідта, Die Ausgrabung im Kloster Cronschwitz (347 і д.).

Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen, 1906.

Zeitschrift des Vereins f. hamburgische Geschichte, XIII.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Altertumskunde (Westfalens), 1906, LXIV i

Zeitschrift d. historischen Vereins f. Schwaben u. Neuburg, XXII — не приносять для нас нїчого важнїйшого, хиба кілька статей культурно-історичного змісту.

Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinsche Geschichte, Kiel 1905, XXXV. D. Detleffen, Das „Friesische Recht“ zu Elmshorn (37—55) і Р. Гаупт, Seltsame Glockeninschrift.

Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark, Graz 1906, V. К. Ляхер, Die Hausindustrie und Volkskunst in Steiermark (17—32), Р. Райзенберґер, D. deutsche Siebenbürgen in älterer und neuerer Zeit (48—68) і Дайч про грацький театр.

Zeitschrift f. d. Geschichte und Altertumskunde Ermlands, 1905, XV, 1906, XVI. (15) G. Lühr, Die Schüler des Rösseler Gymnasiums nach dem Album d. marianischen Kongregation, докінчене в 16 річнику (158—312) за роки 1710—1748. Там же подає Матерн історію шпиталїв в Е. (Die Hospitäler im Ermland (73—157).

Zeitschrift des Oberrheins, Heidelberg 1905, LIX (N. F. XX), 1906, LX. (59) Статї К. Гампе про монастир Марбах з початком 13 стол. (8—18), J. Veen'a, Шість листів Ґерляха з Ельс в 16 ст. (94—102), К. Обзера, Три баденські образи князїв з 16 ст. (146—152), Л. Пфлеґера про М. Гільсбаха, педаґоґа в 16 ст. (252—59), М. Вінґенрота, Die in den letzten 20 Jahren aufgedeckten Wandgemälde im Grossherzogt. Baden (293—309, 428—461), В. Беельманса, Der Hexenprozess gegen die Grossmutter des Dichters J. Balde (259—288). Важні біблїоґрафічні працї Ф. Франкгаузера (Badische Geschichtsliteratur des Jahres 1904 (462—504) і Г. Кайзера (Elsässische Geschichtsliteratur d. J. 1904 (621—668) і показчик до 20 томів часописи, зладжений Кайзером.

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, 1905, XXVII, 1906, XXVIII. (27) А. Шооп, Die römische Besiedelung d. Kreises Düren (129—172), Е. Паульс, Entsühnung der Kirche der Abtei Steinfeld (257—259) і Ältere Mühlen- und Brauereizwangsrechte in der Aachener Gegend (445—50) в 28-ім томі, де також уміщена його ж статя Flössereibetrieb auf der Roer von der Grenze herzoglich jülichschen Gebietes an bis Düren (458 і д.) з 16 столїтя.

6. Часописи історично-літературні, фільольоґічні і педаґоґічні.

а) Орієнтальні часописи.

Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 1906, XX. М. Вінтерніти, Brhaddevatā und Mahābhārata (1—36). І. Гертель, Was bedeuten die Titel Tantrākhyāyika und Pañcatantra? (81—9). A. Freimann, Pandnāmak i Zaratušt (Pahlavi Text, 149—166, 237—80); толкованє і критичні поясненя. І. Гертель, Zu Kalīla wa Dimna (184—207). Ф. Грозні, Das Problem der sumerischen Dialekte und d. geographische System der Sumerier (281—290). T. Zachariae, Ein jüdischer Hochzeitsbrauch (291—301): обговорює индийський звичай кидати рибу на повитанє жінки по вінчаню і наводить жидівські паралелї. Риба означає плодність і приходить в тім значіню у віруванях ріжних народів: звісні примїром погляди, що риба помагає заплодненю та що жінка може від неї завагітніти. При тій нагоді згадує автор звичай обкидувати молодят зерном і обговорює значінє звичаю переступати через предмети. О. Франке, Jātāka-Mahābharāta-Parallelen (317—72). Крім того ряд малих заміток.

Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde, 1906, XLII. А. Ерман,Die Geschichte d. Schiffbrüchigen (1—26): виданє і поясненє тексту. A. H. Gardiner, Four papyri of the 18th Dynasty from Kahun (27—47). H. Madsen, Die Totenfeier im Garten (51—4): поясненє нового релієфа і коротке resumé усього, що знаємо про египетські похорони. A. H. Gardiner, A statuette of the High Priest of Memphis, Ptahmose (55—9). D. Krencker i H. Schäfer, Eine neue Art altägyptischer Riegelschlösser (60—5), в рисунками. H. Schäfer, Die Entstehung einiger Mumienamulette (66—70), він же про Altägyptische Geldgewichte (70—1) i Das Zeichen für *t*wn (74—6). П. Вреде, Eine Vase Amenophis III. (71—2); W. Spiegelberger, Ägyptologische Randglossen zu Herodot (84—96). Г. Юнкер, Poesie aus der Spätzeit (101—27); W. Spiegelberger, Ein Denkstein auf den Tod einer heiligen Isiskuh (129—35). K. Sethe про імя богинї Neith (144—7) і бога χνβ (147—49). J. Leitpoldt, Ein botanisches Lied zum Preise Schenutes (152—6) — в перекладї.

Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft, 1905, 1906, V, зош. 2, 3, 4, 5; VI, зош. 2. (5/3). Ф. Борк, Zur Erklärung der elamischen Briefe (401—4) і J. Hehn, Hymnen und Gebete an Marduk (279—400). (V/4). T. Friedrich, Altbabylonische Urkunden aus Sippara (в 42 сторонами автоґр. тексту клинового письма, 21 образами і 2 таблицями). (V/5). Macmillan, Kerr Duncan, Some cuneiform Tablets bearing on the Religion of

Babylonia and Assyria (531—732). (V/2). К. Фоллерс, Die Gedichte des Mutalāmis (149—232). (VI/2) містить працю П. Гаупта, Purim ([II] + 52 + (I]).

Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete, 1905, XIX, містить працю Ш. Охсера, Das mandäische Königsbuch (64—97) з транскріпцією і перекладом тексту та в примітками.

Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 1906, LX. Й. Гель, Al-Farazdak's Lieder auf die Muhallabiten (1—48). L. H. Mills, The Paklavi Texts of the Srōš Jašt, being those of Yasna (73—94) — видане в перекладом. Г. Ольденбурґ, Vedische Untersuchungen (115—164, 707—58). Ц. Гунмус, Das syrische Alexanderlied (169 209, 558—92, 802—824) — видане в перекладом. G. Bergh, Altchristliches und Orientalisches (210—212). I. Ґольдціґер, Das Prinzip der takijja im Islam (213—32). Г. Якобі, Eine Jaina-Dogmatik (287—325, 512—551) — переклад і коментар. А. Штайшнайдер дає доповненя до статї Zur alchymistischen Literatur der Araber (327—334). А. Конраді, Indischer Einfluss in China im 4 Jahrh. vor Chr. (335—351). Й. Йоллї оголошує дальші виїмки рукописий з обсягу індийської медицини (413—68). О. Франке, Zum Manuscript Dutreuil de Khins (477 - 511). E. König, Kalenderfragen im althebräischen Schrifttum (605—644). А. Франке про результати місийної подорожі до Цанґскар в Західнім Тибеті з археольоґічного боку (645—661). Початок праці Гертля, Über einen südlichen textus amplior des Pañcatantra (769—801 і 1907, 18—72). E. Mahler, Das Himmelsjahr als Grundelement der altorientalischen Chronologie (825—38). Як передше Wissenschaftlicher Jahresbericht über die wissenschaftlichen Studien im Jahre 1905 (255—283) в причинками Брокельмана про семітські, Преторіюса про абесинські діялекти, Беера про студії над Старим Завітом і Клема про індольоґію. Важний також відділ рецензій.

Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft, 1904, 2—5, 1905, 1—4, 1906, 1. (1904, 2). W. Müller, Neue Darstellungen mykenischer Gesandten und phōniz. Schiffe in altägyptischen Wandgemälden. (4) B. Ербт, Urgeschichte der Bibel. (5) B. Ляндау, Vorläufige Nachrichten über die bei Sidon gefundenen phōnizisch. Altertümer: продовжене 1905, 1. (1905, 3). I. Morgenstern, The Doctrine of Sin in the Babylonian Religion (стор. 156). (4). Meissner дає третю часть Assyriologische Studien, друга і перша були уміщені в 2-ім і 3 вошиті за 1904 рік. (1906, 1). Г. Вінклер, Der alte Orient und die Geschichtsforschung (стор. 124): автор пред-

ставляє стан нинїшної науки, жерела, порушує квестію біблїї і виступає проти того, що в тих справах забирають голос цїлком непідготовані критики і тому квестіонують усе нове.

Indische Forschungen in zwangslosen Heften hrg. von Hillebrandt: протягом 1906 і 1907 р. появили ся три працї: 1) Die Apokryphen des Rgveda, hrg. u. bearb. v. J. Scheftelowitz, 2) Die Jaiminīya-Samhitā mit einer Einleitung über d. Somadevaliteratur v. Prof. Dr. W. Caland, 3) Beiträge zur Kenntniss der indischen Namenbildung v. Dr. Hilka.

б) Часописи, присвячені клясичній фільольоґії.

Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, 1906, XIV. Я. Вакернаґель, Zu den lateinischen Ethnika (1–24) — поясненє імен і назвиск. S. Schlossmann, Tributum, tribuere, tribus (25—40) і Stipendium (211—19). K. E. Goetz доказує в статї Waren die Römer blaublind (75—88), що Римляни таки не були невражливі на синю барву. O. Hey, Eine Predigt über Christi Höllenfahrt (253—68) і H. Stadler, Neue Bruchstücke der Quaestiones medicinales des Pseudo Soranus (361—8). Дві етимольоґічні розвідки І. Целлєра, Vicus, platea, platiodanni (301—16) і Ц. Тулїна, Fulgur, fulmen und Wortfamilie (369—91).

Hermes, 1906, XLI. Тим разом доволї мало статей. Статя В. Діттенберґера, Ethnika und Verwandtes (78—102, 169—219) представляє інтерес так для історика, як і для етнольоґа і фільольоґа. Варта уваги розвідка П. Штенґеля, Opferblut und Opfergerste (230—46), в якій доказуєть ся, що спершу були жертви крови призначені для землї за те, що давала нове житє. Згадаю ще статї Th. Thalheim'a, Der Eid der Schiedsrichter im Athen (152—6), I. Geffcken'a, Die Verhöhnung Christi durch die Kriegsknechte (120—9) і S. Sudhaus'a, Der Mimus von Oxyrhynchos (247—77).

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1906, XVII, XVIII. Як звичайно присвячений другий том (18) педаґоґічним працям, між якими не находимо нїчого для нашого реферата. В 18 вошитї уміщено за те доволї значне число інтересних праць. Г. Ольденберґ (Indische und klassische Philologie) (1—9) вказує на звязь між индийською і клясичною фільольоґією і поручає індольоґам з методольоґічного боку студіювати кляс. фільольоґію. D. Mülder розбирає критично Die Phäakendichtung der Odyssee (10—45) і доказує, що жерелом переказу про побут Одисея у Феаків було старе жерело, яке відтак перероблено і розширено. K. Dieterich обговорює в статї Neugriechische Sagenklänge vom alten Griechenland (81—101) збірку Полїта:

Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ і заохочує до студійованя середно- і новогрецької літератури (народної), що в не однім пояснює старо-грецькі погляди. K. T. Preuss пояснює (Der dämonische Ursprung des griechischen Dramas, 161—93) грецьку драму мексиканськими паралелями. F. Köpp містить статю Die Ausgrabungen bei Haltern (198—205). W. Marées (Die Ithakalegende auf Tiaki, 135—45) старає ся доказати, що опис Гомера не годить ся цілком в виглядом Thiaki і що проте Одисей міг бути лише на острові Левкас. T. Зелїнскі обговорює в статї Die römischen Bleitesserae (264—88) працю Ростовцева. Цїкава розвідка Ґ. Фінслера, Das homerische Königtum (313—36, 393—412), в якій характеризуєть ся власть королїв після даних у Гомера. Загальну тему порушує R. M. Meyer, Kriterien der Areignung (349—89). Сподїємо ся пізнїйше обговорити сю цїкаву статю. Занотую ще статї У. Вількена, Hellenen und Barbaren (457—71), K. Reuschel'a, Chamissos Balladendichtung (439—54), A. Müller'a, Die Strafjustiz im römischen Heere (550—77), К. Крумбахера, Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften (601—59) і W. Golther'a, Das älteste französ. Tristangedicht (692—703).

Philologus, 1906, LXV (N. F. XIX). D. Mülder перепроваджує Analyse des zwölften und zehnten Buches der Odyssee (193—247) і доходить до переконаня, що в тім епізодї перехрещують ся впливи всїляких переказів, з яких два мали рішаючу силу. Л. Ергардт дає замітки Zum Text von Tacitus Germania (283—8), якими покористують ся і історики. Важна статя Р. Асмуса, Vergessene Physiognomika (410—24), головно через те, що в ній наведено богато примірів з старинних писателїв про вигляд лиця, приміром у залюблених, типи поодиноких племен (Жидів) і т. д. Інтересні розвідки А. Кльоца, Über die Expositio totius mundi et gentium (97—127), W. Dörpfeld'a, Alt-Athen zur Königszeit (128—41), S. Eitrem'a, Der homerische Hymnus am Hermes (248—82), А. Домашевського, Beiträge zur Kaisergeschichte (321—56) — на підставі археольоґічного матеріялу, М. Вундта, Die Schlussszene der Sieben gegen Theben (357—81) і В. Шміда, Ein übersehenes Citat aus einem griechischen Troiaroman (558—66). L Bürchner і M. Mayer дають причинки до топоґрафії — про пристань Панормос на Самос (481—9) і про Апулїю (490—544). Семазіольоґічний матеріял вібрано у Л. Радермахера, Griechischer Sprachgebrauch (142—53). 1906 р. появив ся при 64 томі Ph—a 10-тий Supplementband, в якім уміщено важну працю I. Marquart'a, Untersuchungen zur Geschichte von Eran (1—258); тут обговорено між иншим імена маґів та деякі скитсько-іранські імена,

примірои Масаґетів, Сколотів, Алянів, наведено богато старих переказів і пояснено більше число імен осіб, рік, гір та написів. Досить цікава також розвідка А. Гана, Zum Sprachenkampf im römischen Reich (695—718).

Rheinisches Museum für Philologie hrg. v. Bücheler u. Brinkmann, 1906, LXI. Можна згадати лише про дві невеликі замітки: F. Reuss'a, Der Leichenwagen Alexanders des Grossen (408—19) і O. Seeck'a, Zur Geschichte des Weihnachtsfestes (144).

Wiener Studien, Wien 1906. O. Вільдер в статї Zur Kyklopengeschichte in der Odyssee (84—102) противить ся рішучо гадцї Д. Мільдера, що ся історія в піснї ı не Гомера а вставлена. К. Мрас, Eine neuentdeckte Sibyllen-Theosophie (43—83). А. Енґельбрехт, Neue lexikalische und semasiologische Beiträge aus Tertullian (142—159). К. Горна, Eine unedierte Rede des Konstantin Manasses (171—204). Й. Ендін, Die Opferspende des Achilleus (205—22). H. Siess, Über die Charakterzeichnung in den Komödien des Terenz (229—262).

в) Часописи присвячені індоґерманській фільольоґії і порівняній історії лїтератури.

Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, 1906, приносить, як звичайно, огляд найновійшої фахової лїтератури.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Braunschweig, 1906, 116, 117. Доперва в 116-ім томі докінчено довшу працю F. v. d. Leyen'a (1—24, 282—300) — ми обговорили її докладнійше в 83 т. „Записок", стор. 203—208). Докінчено також статю M. Förster'a, Die Burghsche Cato-Paraphrase (25—40) і подано дальші розділи розвідок Л. Йордана, Studien zur fränkischen Sagengeschichte (50—66) і А. Фаріпеллї, Note sul Boccacio in Ispagna nell' Età Media (67—96). A. Heussler обговорює Heimat und Alter der eddischen Gedichte (249—81) і доказує, що вітчиною Едди була виключно Ісляндія в часів перед Вікінґами. M. Förster зачинає серію заміток під спільним заголовком Altenglische Predigtquellen (301—14) і характеризує відносини між 1. Pseudo-Augustin а 7. Blickling Hamily, Pseudo-Augustin a Aelfric, Adso a Wulfstan та доказує, що Sermo in festis S. Mariae Virginis (Kluge, Angelsächs. Leseb., 1888, 71—4) відписано в 9-ої гомілїї Анзельма з Canterbury, та що теольоґічний трактат De peccato etc. є толкованем з 2-ої книжки Elucidarium Гонорія. Між малими замітками уміщено Kleinigkeiten zur englischen Wortforschung (97—103) Е. Еквалля, статейку Ф. Бранки, Die Bedeutung der Wörter Himmel und Himmelreich (362—7), де

вібрано доволї інтересний семазіольоґічний, топоґрафічний і ономастичний матеріял, M. Förster'a, Die Lösung des ae. Prosarätsels (367—71), Ф. Гольтгаузена, Beiträge zur Quellenkunde der me. geistlichen Lyrik (373), Л. Кельнера, Ein englisches Kinderlied (374) і доповненя Г. Йордана до статї Quellen und Komposition von Eustache le Moine, а спеціяльно до поодиноких мотивів і до питаня про жерело Trubert'a (375—81); між тим наведено тут деякі нові паралелї до популярної теми: хлопець зводить дївчину перебраний в жіночу одїж. Віддїл рецензій, як звичайно, вельми богатий і обширний, містить м. и. огляд Р. Печа, Neue Literatur zur Volkskunde (143—53). (117). В 117-ім томі уміщено конець працї Фарінеллї, Note sul Boccacio... (114—141) і четверту частину працї Л. Йордана, Studien zur fränkischen Sagengeschichte (304—327). А. Копп описує Die Liederhandschrift des Petrus Fabricius (1—16, 241—55), з якої виїмки подав вже давнїйше І. Больте в Jahrb. d. Ver. f. niederdeuts. Sprachforschung (XIII, 1887, 55—68). Збірка походить з 17 столїтя і містить около 200 пісень, римів, загадок переважно штучного походженя. П. Тольдо зачинає нову, інтересну серію Dall' Alphabetum narrationum (68—85, 287—303), H. Logemann дає статю On some cases of Scandinavian influence in English (29—46, 268—286), О. Ріммер доповненя, Burnsiana (47—57) і до Büchmanns Geflügelten Worten (144—147). E. Hoffmann-Krayer наводить паралелї до звороту Ins Gras beissen (142). Дещо для фолькльориста дає статейка П. Кабеля, Die Quellen für Heines „Bimini" und „Mohrenkönig" (256—67). Р. Тоблєр розслїджує мотив казки Ляфонтена Der Schuster und der Reiche (328—44). Занотую ще розвідку L. Gauchat'a, Sprachgeschichte eines Alpenüberganges (Furka-Oberalp) (345—361) і дві замітки M. Förster'a, Zur altenglischen Mirabilien-Version (367—70) і Zu dem mittelenglischen Abc of Arystotle (371—5).

Beiträge zur Literaturgeschichte hrg. v. H. Graef, Leipzig, 1906. I, II, III, IV, V, VI. (1) H. Graef, Schillers Romanzen in ihrem Gegensatz zu Goethes Balladen (ст. 42). (3) П. Кунад, Immermanns Merlin und seine Beziehungen zu Richard Wagners Ring des Nibelungen (16 стор.). (6) Е. Вільденбрух, Das deutsche Drama, seine Entwicklung und sein gegenwärtiger Stand (49 стор.)[1].

Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte, Leipzig 1905, 1906. VII, VIII. (7) A. Lowack в статї Die Mundarten im hochdeutschen Drama bis gegen das Ende des XVIII Jahrh. Ein Bei-

[1]) На усї шість томів докладна рецензія в Archiv f. d. Stud. d. neur. Spr., т. 119, стор. 213 і д.

trag zur Geschichte des deutsch. Dramas und der deutschen Dialektdichtung (стор. VIII + 171) обговорює 115 драм і штук, в яких головно висміваєть ся селян і для того уживаєть ся діялєкту [1]). (8) Dr. A. Kutscher, Das Naturgefühl in Goethes Lyrik bis zur Ausgabe der Schriften 1789 (с. X + 178).

Forschungen zur neueren Literaturgeschichte, 1906, XXXI. Е. Кайка, Kleist und die Romantik (с. VIII + 210).

Hermaea, 1905, I, II, III, 1906, IV, V, VI. (1) О. Фрайтаґ, Die sogenannte Chronik von Weihenstephan: причинок до переказу про Карла. (3) Е. Кеґель, Die Verbreitung der mittelhochdeutschen erzählenden Literatur in Mittel- und Niederdeutschland, nachgewiesen auf Grund von Personennamen. (4) Праця Ф. Венцляуа в історії німецького провового стилю. (5) W. Harring, A. Gryphius und das Drama der Jesuiten (XX + 148). (6) Граматична праця.

Indogermanische Forschungen, 1906, XIX. Мерінґер дає четверту частину своєї праці Wörter und Sachen (401—57), яка по укінченю буде окремо обговорена. Для славяньської фільольоґії статї К. Йоганссона, Arische Beiträge (112—139) — про зубн. + с (з) + зубн., А. Цімермана, Das Slavische in dem etymologischen Wörterbuch der griechischen Sprache von Prellwitz (202—208), Бруґмана, Zu den Benennungen der Personen des dienenden Standes in den indogerman. Sprachen (377—391), про яку поговорю принагідно і А. Лєскіна, Altkirchenslavisch ojьminъ (398—99). Згадаю ще працї Ґрінберґера, Das carmen arnaule (140—171) і Г. Остгофа, Griechische und lateinische Wortdeutungen (217—240). В Beiheft zum XIX B. (1906) появила ся праця C. Bartholomae, Zum altiranischen Wörterbuch (Nacharbeiten und Vorarbeiten, XIII + 287).

Literarhistorische Forschungen v. Schick u. Waldberg, 1903, XXVIII, 1904, XXIX, XXX, XXXI, 1905, XXXII, 1906, XXXIII, XXXIV, 1907, XXXV. (29) A. Lüderitz, Die Liebestheorie der Provençalen bei den Münnesingern der Stauferzeit (с. 136) — зрецензовано в 117-ім томі Archiv f. d. Stud. d. neuer. Spr., 450—51). (31) К. Шмід, I. Barclays Argenis. (32) Р. Ценкер, Boeve-Amlethus. Das altfranzözische Epos von Boeve de Hamtone und der Ursprung der Hamletsage (XX + 418): автор обговорює питанє походженя, наводить богато паралель і порівнує тему Гамлета з иншими подібними старшими і новійшими обробітками. (33) О. Маурер, Shelley u. die Frauen: про ролю жінок в вихованю і житю S—а і його погляди на любов, жінки і подруже. (34) П. Аронштайн, Ben Yonson: зі вступом про

---

[1]) Рец.: Zeitschrift f. deuts. Mundarten, 1906, стор. 186.

стан комедії і драми перед Шекспіром і про тодішні погляди, теми і мотиви. (35) A. E. Richards, Studien in English Faust Literature. I. The English Wagner Book of 1594 — видане зі вступом.

Münstersche Beiträge zur neueren Literaturgeschichte hrg. v. Dr. Schwering, 1906, 1907, I, II, III, IV. (2) Ц. д' Естер, Das Zeitungswesen in Westphalen von den ersten Anfängen bis zum Jahre 1813. (4) J. Klövekorn, Immermanns Verhältnis zum deutschen Altertum mit besonderer Berücksichtigung seines Romanenzyklus „Tristan und Isolde".

Revue celtique, 1905, XXVI, 1906, XXVII. (26) W. Stockes, The Colloquy of the two Sages (4—64). E. Ernaut, Sur l'étymologie bretonne (65—94, 112—128, 320—58). V. Tourneur, Le Mystére breton, de saint Crépin et de Saint Crépinien (96—111, 200—217, 289—319). W. Stockes оголошує The adventure of St. Columba's Clerics (130—170) і Three Legends from the Brussels Manuscript 5100—4 (360—77). D'Arbois de Jubainville, Les dieux celtiques a forme d' animaux (193—99). Продовжене статї I. Льота, Études corniques (218—267). (27) Продовжене працї Ernaut'a (49—80, 133—150, 209—256). W. Purton, A note on a passage in the Irish Version of the Grail legend (81—84). D'A. d' Jubainville, Le culte des menhir dans le monde celtique. Показчик до томів 19—24, зладжений Le Nestour'ом (1—77).

Quellen und Forschungen hrg. v. Brandl, обговорені далї в 7-ім роздїлї.

Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, 1905, V, 1906, VI. В додатку до 5 тому, присвяченім Шіллерови, уміщена статя Арнольда, Eine russische Übersetzung von Schillers Fiesko (346—377) — з 1803 р. Шестий річник отвирає праця Е. Штемплїнґера, Studien zum Fortleben Homers (1—25), де зібрано бібліоґрафію праць і музичних творів, в яких взято теми з Гомера. Інтересні статї К. Фосслера, Tassos Aminta und die Hirtendichtung (26—40) і Фарінеллї, Voltaire et Dante (86—138, 166—227). I. Kohler (Übersetzung und Nachdichtung, 161—65) промовляє за свобідним перекладом. Ґ. Манакорда дає нові дані про зависимість комедій і фацецій Ганса Сакса від італїйських авторів, особливо ж від новель і фацецій (Beziehungen Hans Sachsens zur italienischen Literatur, I, 228—233). В відповідь на се забирає голос A. Stiefel і в статї Wechselbeziehungen zwischen deutscher und italienischer Literatur (338—341) порушує тему впливу італїйської лїтератури на Сакса і ставить відворотно питане, який вплив мала нїмецька анекдотична лїтература на італїйську. П. Тольдо дає продовжене працї Leben und

Wunder der Heiligen im Mittelalter (289—333), в якій обговорює слідуючі мотиви: 13) Vervielfältigungen, 14) огонь (йти через огонь, пробувати в огненній печи, самі свічки без нічого засвічують ся, огняний дощ, вугле на руці на означене невинности, гасити огонь, являти ся світлом на гробі і т. д.), що грав також велику ролю у Індів, Греків, Римлян і Перзів і був у всїх народів символом божества, 15) вода (переміна в вино, вода завертаєть ся в потоках, помічні жерела, переходити по верхи води, успокоювати бурю, викликувати жерела, ходити попід дощ не змокнувши, жерела з гробів, витримати в горячій воді, перепливати моря, віддихом попихати корабель і т. д. — мотиви популярні також і в Орієнтї, у Греків та Римлян), 16) астрономічні і земні чуда (сонце пече ціле літо без перестанку, завертати вітри, здержувати сонце і т. д. К. Дрешер містить статю Zu Boccacios Novelle Decamerone VII 6. II. Hans Sachs und Helena (334—337). T. Zachariae обговорює Die indische Erzählung vom Zwiebeldieb (356—365): злодїй мусить за украдену цибулю або зїсти 100 цибуль або витримати 100 київ, щоби увільнити ся від грошевої кари. Одначе не видержує анї одного анї другого і платить вкінци 100 рупіїв. Сю тему обробив Ляфонтен, Паулї, Г. Сакс, а і в жидівських оповіданях стрічаємо її доволї часто. Згадаю ще невеличкі статейки А. Сікори, Die Jungfrau von Orleans im tirolischen Volksschauspiel (401—408) i E. Blümml'a, Zur Motivengeschichte des deutschen Volksliedes (про лїлію на гробі) і дві рецензії Нерінґа на Історію рос. лїтератури Брікнера (369—374) і на працю Чурчіна, Das serbische Volkslied (508—11).

Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literaturgeschichte, hrg. v. Walzel, 1906, IX, X. Обі працї з того року мають велику вартість. Р. Сексау оголошує простору працю Der Tod im deutschen Drama des 17 und 18 Jahrh. ([II] + XVI + 262) і збирає в нїй звістки і замітки про драми з мотивом смерти. По черзї обговорює він технїку тодїшнього театру, всїлякі модні стімули як прим. убийства, морди і т. д. і малює спосіб представленя смерти на сценї і усї періпетії мотиву смерти, специялїзуючи усї роди смерти (як морд, самоубийство, смерть в поєдинку, природна смерть, передсмертна сцена, смерть поза сценою) і їх значінє для розвою драми. В 10-ім томі уміщена інтересна праця проф. С. Зінґера, Schweizer Märchen, Anfang eines Kommentars zu der veröffentlichten Schweizer Märchenliteratur (VI + 166 + [I]), *в якій оброблено кілька тем (прим. про Попелюха,* кравця і скарб, молодого князя) — між тим і усї варіянти і теми привязані до кости (прим. кість співом зраджує убийника) — і наведено в звязкій формі богато паралель, відмін і зіставлень.

Zeitschrift für celtische Philologie, 1905, V. K. Meyer

оголошує Mitteilungen aus irischen Handschriften (21—25, 495—504) і Three poems in Bérla na Filed (482—494). Хр. Плюммер, New light on the Brendan legend (124—141). Три статї Л. Штерна, Das Märchen von Etáin (522—34), Über das Páirlement Chloinne Tomáis (541—49) і Ossianische Gedichte aus Caithness (550—565) — опис чотирох вошитів баляд, записаних в 18-ім столїтю. В додатку показчик до усїх томів.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 1906, XL. В двох остатнїх вошитах кілька статей з обсягу славянської фільольоґії: Е. Цупіци, Lit. naujas (250—55), Г. Леві, Čech. kostel (255—6), Ф. Гардера, Zu čech. kostel-Kirche (424), В. Шульце, Ahd. suagur (400—418) і J. Charpentier'a, Zur arischen Wortkunde (425—77). Від 1907 р. виходить Zeitschrift як Neue Folge vereinigt mit den Beiträgen zur Kunde d. indo-germ. Sprachen.

Zeitschrift für deutsches Altertum; 47 том, що вийшов в 1904 р. і 48 том з 1906 р. були вже обговорені.

г) Часописи присвячені романській фільольоґії.

Archivio glottologico italiano, 1906 і Supplementi periodici (1907, VIII) містять самі граматичні і діялектольоґічні статї.

Gesellschaft für romanische Literatur, 1903, VI, 1904, VII, VIII, IX, 1905, X, XI, XII, XIII. (7) Gedichte eines lombardischen Edelmannes des Quattrocento mit Einleitung und Übersetzungen, hrg. v. L. Jordan (стор. 74). (8) Il canzioniere provenzale della Riccardiana no 2909 вид. Giulio Bertoni (XLVI + 245 + 2 табл.). Усї три томи з 1903 і 1904 р. вийшли щойно в марті 1906 р. (9) Der engadinische Psalter des Chiampel neu hrg. v. I. Ulrich (XXX + 437). (10) El libro de Alixandre, з мануск. нац. бібл. в Парижі (№ 488) видав A. Morel (XXVIII + 333). (12) L'estoire Joseph, вид. E. Sass (стор. 118). (13) Das altfranzösische Motette der Bamberger Hs, з поясненями і слївником вид. А. Штімміґ (XXXVI + 229).

Giornale Storico della Letteratura Italiana, 1906, XLIX—LI — короткий некрольоґ А. Веселовського в 49-ім томі.

Giornale Storico e letterario della Liguria, 1906, VII, не має нїчого до зреферованя.

Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig hrg. v. Weigand, 1904, XI, 1906, XII. Одинацятий том не містить для нас нїчого — він обговорений докладно в Zeits. f. rom. Phil., 1906, 621—626. З дванацятого тому годить ся згадати ста-

тейки П. Папагаті, Rumänische Etymologien (100—111) і M. Hiecke, Die Neubildung der rumänischen Tiernamen (113 і д.).

La Moyen-Age, revue d'histoire et de philologie, 1905, 1906.

Münchener Beiträge zur romanischen und englischen Philologie hrg. v. H. Breymann u. I. Schick, 1903, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, 1904, XXX, XXXI, XXXII, 1905, XXXIII. (26) Праця Ф. Голля про тенденцийні політичні і релігійні драми у Франції в 16 стол. (с. XXVI + 219). (28) М. Фрівунац, Guillaume Budé's de l'institution du prince (причинок до історії ренесансу у Франції, XVI + 108). (31) А. Вінценті, Die altenglischen Dialoge von Salomon und Saturn (XXI + 125) — з історичним вступом, коментарем і слівником. (32) Праця Е. Ліндпера про поетичну перзоніфікацію в молодечих творах Кальдерона ([II] + X + 150).

Revue des langues romanes, 1906, XLIX. Е. Кастнер, Les versions françaises inédites de la Descente de Saint Paul en enfer (49—62, 321—351, 427—449). Castets, Les quatre fils Aymon (97—209, 369—426). Jeanroy, Notes critiques sur la Passion de Semur (210—29) і Бертоні, Sulla vita provenzale di S. Margherita (299—301).

Revue de philologie française et de littérature, 1906, XX. Цікава стаття J. Gillieron'a et J. Mongin'a, Études de géographie linquistique (81 і д., 161 і д.) з причинками до територіяльного розпросторення 6 слів враз з картами. P. Barbier, La racine cap- (tête) dans la nomenclature ichthyologique — про назви риб. Стаття A. Danzat'a про вплив французької мови на діялекти, Ф. Емануеллї про мову в Оріні. Показчик до перших томів.

Romanische Forschungen, 1906, XX. В 20-ім томі уміщені м. и. праці F. B. Luqniens'a, The Roman de la Rose and medieval Castilian literature (284—320), Ґ. Бертоні, Catalogo dei codici spagnuoli della Biblioteca Estense in Modena (321—92), Ф. Віске, Über Georges Gourdons Gedichtsammlung „Chansons de Geste" und ihre Quellen (741—892) і Й. Ульріха, Historia del Bolognese (893—913).

Romania, 1906. P. Meyer оголошує дальші Fragments des manuscrits français (22—67), а то фраґмент chanson de geste про війни Карла Великого в Еспанії, fragment du Renart і кілька инших уривків з 13 і 14 ого столїтя. G. Huet дає доповнене (Encore Floire et Blanchefleur 95—100) про арабське походжене теми. P. Meyer, L'évangile de l'enfance en Provençal (337—64). A. Jeanroy, Sur quelques sources des mystéres français de la passion (365—78). J. Bédier,

Sur deux Chansons de Croisade (379—93). A. Delboulle, Mots obscurs et rares de l'ancienne langue française (далї, 394—427), L. Lavergne, Fragment d'un nouveau Ms de la Chanson de Roland (445—53). J. L. Weston, Tristan Ménestrel. Extrait de la continuation de Perceval par Gerbert (497—530).

Studi romanzi, 1906, IV,

Studi di filologia romanza, XXXVII i

Studi glottologici italiani

не мав я під рукою.

Zeitschrift für französische Sprache u. Literatur, 1906 — була вже обговорена.

Zeitschrift für romanische Philologie, Halle 1906, XXX. Особливо значне число граматичних праць або статей етимольоґічного і семазіольоґічного змісту. До перших належить між иншими праця Й. Зубака, Zum Judenspanischen (139—185), в якій оголошено також дещо з текстів і порушено загальні питаня, до других цїлий ряд дрібнїйших і більших розвідок А. Горнінґа, Faluppa (202—6), C. Salvioni, Шухардта [Zur Wortgeschichte (207—214), Zur Verbreitung des Katalanischen (329—32), Zu den Fischnamen des Polemius Silvius (712—32) i Romano-griechisches, 747—9], О. Ґерльофа, Ґ. Відосіча (Etymologie, 202—6), S. Pieri, Appunti etimologici (295—306), L. Sainéan'a, Notes d'étymologie romane, 307—319 (між иншим поясняє походжене слова мамалиґа з дїточої мови, зі слова мама). А. Кльоц обговорює Die Bedeutung Galliens für die römische Literatur (186—201), А. Шульце дає статю Zur Brendanlegende (257—79) і звертає ся в нїй проти виводів Ціммера. Етноґрафічні і культурно-історичні звістки стрічаємо в статях Ґ. Стеффенса, Zur Karlsreise (280—94), E. Hoerpffner'a, Anagramme und Rätselgedichte bei Guillaume de Machaut (401—13), A. Parducci, Notizia di un ms. contenente componimenti religiosi in antico dialetto piccardo (660—74), L. Foulet'a, Le Prologue du Franklin's Tale et les Lais bretons (698—711) і в продовженю Sfiefel'a, Notizen zur Bibliographie und Geschichte des spanischen Dramas (540—55). Вельми інтересна розвідка Р. Мерінґера, Zu französisch landier (414—423) в якій розібрано термінольоґію триніжка (Feuerbock). Як звичайно богатий відділ рецензій і огляди часописий.

Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Phil. В 1906 р. вийшли томи 4—10. 8-ий том містить: R. A. Meyer, Französische Lieder aus der Florentiner Handschrift Strozzi-Magliabecchiana CL. VII. 1040. 9-ий том: F. Settegast, Floovant und Julian. Nebst einem Anhang über die Oktaviansage. 10-ий том: L. Sainéan, La création méta-

phorique en français et en roman. Images tirées du monde des animaux domestiques. Le chien et le porc avec des appendices sur le loup, le renard et les batraciens.

д) Часописи з обсягу ґерманїстики і анґлїстики.

Acta germanica. До тепер появило ся шість томів сього видавництва. В 1-ім томі вийшла як 3-ий вошит збірка І. Больте, Der Bauer im deutschen Liede, обіймаюча 32 пісні з 15—19 ст. Другий том складаєть ся в 3 зошитів, в яких уміщено: 1) Ґ. Герцфельд, D. Räthsel des Exeterbuches und ihr Verfasser, 2) А. Бельшовскі, Geschichte der deutschen Dorfpoesie im 13 Jahrh., 3) Ц. Дрешер, Studien zu Hans Sachs. I H. Sachs und die Heldensage. В 3-ім томі появила ся як 3-ий зош. праця М. Осборна, Die Teufelsliteratur des XVI Jahrh., в 4-ім зош. і в 4 ім томі оголосили F. A. Mayer і H. Rietsch, Die Mondsee-Wiener Liederhandschrift und d. Mönch von Salzburg. Eine Untersuchung zur Literatur- und Musikgeschichte nebst den zugehörigen Texten. В 5-ім томі уміщено розвідку Ф. Шольца про історію німецької літерат. мови в Ауґсбурґу до 1374 р., в 6-ім праці Р. Генчиньского, Das Leben des hlg. Alexius von Konrad v. Würzburg (зош. 1) і Й. Гофмана про Wormser Geschäftssprache від 11 до 13 століття.

Anglia, 1906, XXIX. Статї Г. Ґускара, Fletchers Monsieur Thomas u. seine Quellen (3 часть, 1—54), Ф. Клебера, Notizen zum Beowulf (378—82), W. Heuser'a, Eine vergessene Hs des Gurtelspsalters und die dort eingeschalteten mittelenglischen Gedichte (385—412) і W. Pfändler'a, Die Vergnügungen der Angelsachsen (417—526).

Beiblatt zur Anglia. Mitteilungen üb. engl. Sprache u. Literatur u. üb. engl. Unterricht, 1906, XVII, 1907, XVIII приносить самі рецензії і дрібні замітки.

Anglistische Forschungen hrg. v. Hoops. Heidelberg, 1906, XVIII, XIX, XX, XXI. (19) Van Zandt Cortelyon, Die altengl. Namen der Insekten, Spinnen und Krustentiere (VII + 124). (21) J. J. Köhler, Die altengl. Fischnamen (c. 87).

Bausteine. Zeitschrift für neuenglische Wortforschung, Berlin 1906, I. З цїлого річника можна лише занотувати статю: A. Wüstner, „Sentiment und sentimeutal“ (250—95).

Berliner Beiträge zur germanischen und romanischen Philologie, 1906, XXX. Germ. Abt. (17) Праця А. Фріса про Кляйста.

Bonner Beiträge zur Anglistik, 1905, XVIII, XIX, XX,

XXI, 1906. На 19 зошит складаеть ся збірка всіляких праць; між ними стрічаемо річ М. Траутмана, Alte und neue Artworte auf altenglische Rätsel Hasu (167—218). В 20-ім томі уміщена праця М. Версгофена, Charakterisierung durch Mithandelnde in Shakespeare's Dramen. В 1906 році не появив ся ані один том.

Englische Studien, 1905/1906, XXXVI. Статї М. Ферстера, Eine nordenglische Cato-Version (1 55), A. Western'a, Some remarks on the use of English adverbs (75—99), E. Wright'a, Notes on „Sir Gawayne and the Green Knight (209—27), A. Stiefel'a, Zur Quellenfrage von J. Fletschers Monsieur Thomas (238—243), K. Webster'a, Arthur and Charlemagne. Notes on the Ballad of King Arthur and King Cornwall (337—369) і Г. Гехта, Neuere Literatur zur englisch-schottischen Balladendichtung (370—84); остатня інформуе про виданя баляд, поодинокі обробітки і займаеть ся питанем, кого уважати автором баляд.

Euphorion, 1906, XIII. А. Гауфен продовжуе своï Fischart-Studien (52—57) і обговорюе Anmahnung zu christlicher Kinderzucht в 1578 р. А. Копп дае доповненя до працї Deutsche Volks- u. Studentenlieder (117—131). Ґ. Відман містить працю Griseldis in der deutschen Literatur des neunzehnten Jahrh. Ein Beitrag zur Behandlung eines mittelalterlichen Stoffes in der neuesten Zeit (1—47, 535—56), в якій характеризуе саму тему і її провові обробітки, увглядню-ючи народні книжки і казки. P. Stötzner згадуе Ein noch nicht bekannter Druck geistlicher Lieder (131—32). А. Гауфен реферуе Neue Schriften zur deutschen Volkskunde (143—154), між тим Volkskunde Кайндля, Streifzüge Райшеля, Volkskunde Крауса і Das deutsche Volkstum Маера. Як VI Ergänzungsheft появила ся праця О. Роммеля, Das Wiener Musenalmanach. Eine literar-histor. Untersuchung (VIII + 225).

Germanistische Abhandlungen v. Vogt, 1906, XXVI. Розвідка А. Гайнріха, Joh. Rothes Passion. Mit einer Einleitung u. einem Anhange (X + 174).

Goethe Jahrbuch, 1906, XXVII

Goethe- und Schillerstudien hrg. von R. Petsch, München, 1905, I. і

Hebbelforschungen hrg. von R. M. Werner und W. Bloch Wunschmann, Berlin, 1907, I, не містять для нас нічого.

Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft 1906, XLII. Сема часть статї G. Sarrazin'a, Neue italienische Skizzen zu Shakespeare (179—186). Л. Бернацкі дае (Stanislaus August Poniatowski als Shakespeare-Übersetzer, 187—202) проби перекладу

Ст. А. Понятовского з Цезара в рукописи музея Чарторийских № 911. В. Келлер, Die Sprichwörtersammlung im „Book of Merry Riddles" (212—213). В бібліоґрафії R. Schröder'a (Shakespeare-Bibliographie, 1905, 348 - 467) подано показчик усїх праць про Шекспіра.

Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft, 1906, XVI. Можна хиба занотувати статю А. Зауера, Über den Einfluss der nordamerikanischen Literatur auf die deutsche (21—51).

Kieler Studien zur englischen Philologie, N. F. Kiel, 1905, I, II. Граматичні статї. 3-ий і 4-ий том появив ся в 1902 р., 5-ий в 1904 р. Четвертий том містить працю О. Гартенштайна, Studien zur Hornsage (зміст теми, будова і обробітки), пятий О. Генка, Die Frage in der altenglischen Dichtung.

Marburger Studien, 1906, XI, XII. (11) Праця О. Dellit'a про латинські елементи в середноанґлїйській мові (VIII + 101), обговорена в Archiv f. d. Stud. d. n. Spr. т. 117, с. 411—413: важний роздїл про культурне значіне чужих слів (52—68).

Morsbachs Studien zur englischen Philologie, 1906, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII. (24) Г. Ремус, Die kirchlichen und speziell-wissenschaft. Lehnwörter Chancers (XII + 154). (25). Г. Райхман, Die Eigennamen im Ormulum (с. 117). (27) Б. Зібурґ, Schicksal und Willensfreiheit bei Shakespeare (XV + 128)[1].

Münstersche Beiträge zur englischen Literatur hrg. von O. Jiriczek, I, II, III, IV. В 2-ім вошитї праця Г. Бартельса, W. Morris, The Story of Sigurd the Volsung and the Fabl of the Niblungs, про відносини епоса до жерел.

Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1906, XXXII. К. Каро оголошує Kinderspiele und Kinderreime vom Niederrhein (55—77), між тим 14 забав в камінцї, 12 в пилку, 25 в бігане, 3 в підскакуване, 9 всїляких і 18 товариських, що в значній части знані і у нас, як прим. забави: заганяти камінцї в дїрку, до пари, неба і пекла, в розбійників і жандарма, в злодїя і судію, красти вівцї і хованки.

Palaestra, 1905, XLIX, L, 1906, XLIII, XLV, XLVII, LII, LIII, LIV, LIX. (50) W. Baeske, Oldcastle-Falstaff in der englischen Literatur bis zu Shakespeare (VI + 119). (43) Анґльо-сакс. палеоґрафіяг В. Келлера. (47) Г. Гаман, Die literarischen Vorlagen der Kinde und Hausmärchen und ihre Bearbeitung durch die Brüder Grimm (с. 147). (52) М. Плессов, Geschichte der Fabeldichtung in England

[1]) Рец. в Archiv f. d. St. d. n. Spr. т. 118, с. 182—3.

bis zu John Gay (1726).. (LII + 392). (53) Sir Eglamour. Eine englische Romanze des 14 Jahrh. auf Grund der gesamten Überlieferung hrg. von Prof. Dr. G. Schlaich [1]. (55) C. Thürnau, Die Geister in der englischen Literatur des 18 Jahrh. Ein Beitrag zur Geschichte der Romantik (VIII + 148) [2]; дуже інтересний розслід мотиву, що мерлець являєть ся на сцені, в оповіданях, анекдотах і поезії. Инші праці переважно граматичні.

Prager Studien, 1906, II, III. (3) Праця про переклади і перерібки Й. Боде в англійського на німецьке і про їх культурне значінє.

Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Seminar in Leipzig, 1904, I, II, III, 1905, IV, V, VI, VII, VIII, 1906, IX. (1) C. Höfer, Die Rudolstädter Festspiele aus dem Jahre 1665 - 67 und ihr Dichter (XI + 215). (4) B. Пантенїюс, Das Mittelalter in L. Wächters (Webers) Romanen (c. 92). (5) A. Soergel, Ahasver. Dichtungen seit Goethe (VIII + 172). (7) C. H. Kaulfuss - Diesch, Die Inszenierung des deutschen Dramas an der Wende des XVI und XVII Jahrh. (VIII + 236). (9) H. Меркер, Studien zur neuhochdeutschen Legendendichtung (VIII + 153) [3]. Причинок до історії німецької культури з розслїдом німецької леґенди від 18 ст. по 1850 рік.

Schriften der Goethe-Gesellschaft, 1906, XX і

Stunden mit Goethe, 1905, I, 1906, II, не мають нїчого, що можна б згадати в нашім рефераті.

Studien zur englischen Philologie приносять за три остатні роки самі граматичні праці.

Teutonia. Arbeiten zur germanischen Philologie, 1902, I, 1903, II, 1904, III, 1906, IV, V, VI. Збірка дуже інтересних праць, що майже усї зачіпають етнольоґічні й фолькльорні питаня. До тепер появило ся 6 томів в слїдуючими працями: 1) W. Gloth, Das Spiel von den sieben Farben (XII + 92). 2) Й. Неґеляйн, Das Pferd im arischen Altertum (XXXVIII + 179) [4]. 3) К. Райшель, Die deutschen Weltgerichtsspiele des Mittelalters und der Reformationszeit; nebst Abdruck des Luzerner „Antichrist“ von 1549 (XII + 356) [5]. Загальний вступ про „остатні річи“, есхатольоґічні теми, як витворили ся есхатольоґічні драми і їх розвій, розслїд драм про 10 дївиць і т. зв.

---

1) Рец. в Archiv f. d. St. d. n. Spr., т. 118, стр. 441—444.

2) Рец. ibid., 117, 430—431.

3) Рец. ibid., 1906, т. 117, 400—405. В Archiv-і зрецензовані також инші томи сеї збірки.

4) Праця була усюди обговорювана, прим. в Hess. Blätter für Volksk. і в Zeitschrift d. Ver. f. Volksk.

5) Рец. в Archiv f. d. St. d. n. Spr., т. 118, стор. 405—406.

Antichristspiele, причім розбір драм про конець світа, обговорене всіляких рукописий і обробіток, представлене судного дня в процесіях, а спеціяльно в процесіях Божого Тіла і вступлене Христа до пекла. Вкінци драма Блєца з 1549 р.

Wiener Beiträge zur englischen Philologie, 1906, XXIII, XXIV. В 23-ім зошиті праця Е. Зіґерта про героїчну драму в Анґлії.

Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie hrg. von R. Heinzel, J. Minor u. S. Schipper, 1886, I, 1887, II, 1888, III, 1904, IV. В 2-ім томі праця I. Wackernell'a, Die ältesten Passionsspiele in Tirol, в 4-ім старо- і середно-анґлійська граматика Цупіци в семім виданю Шіппера.

Zeitschrift für deutsche Philologie hrg. v. H. Gering u. F. Kauffmann, Halle 1906, XXXVIII. Н. Гаґен містить статю Wolfram und Kiot (1-38, 198—237), а R. C. Boer докінчене праці Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage (39—109) — про льокалізацію теми, Тідреквиґу. Ф. Шульц вдає справоздане з обрад ґерманістичної секції 48 зїзду німецьких фільольоґів і педаґоґів в Гамбурзї (110—123), Г. Ґерінґ з найновійших праць про руни (124—143). B. Sijmons обговорює пісню про смерть короля Ермепріха і її звязь з нім. епічною поезією (Das niederdeutsche Lied von König Ermenrichs Tod und die eddischen Hampésmól, 145—166). R. M. Meyer дає статю Ikonische Mythen (166-77), F. v. d. Leyen звістки Über einige bisher unbekannte lateinische Fassungen von Predigten des Meisters Eckehart (177—97, 334—58). А. Пауч оголошує Bruchstück einer Margarethenlegende (242—4), Й. Гефнер, Die Ochsenfurter Fragmente der Alexandreis des Ulrich von Eschenbach (298—300), Р. Прібш дальші замітки Aus deutschen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Brüssel (301—333, 436—467), в яких обговорює збірку з 2-ої половини XVII столїтя, обіймаючу пісні світські і духовні, рими, пословиці, пріямлї, загадки, рецепти і анекдоти. Занотую вкінци статї А. Енґлєрта, Bernhard Schmidt und Johann Fischart (244—250), Ф. Гольтгаузена, Zwei Segen (366—7) з кінця 18-ого і початку 19-ого столїтя і етимольоґічні замітки Ґ. Бінца (Etymologien, 367—72) і Н. Schröder'a (Beiträge zur deutschen Wortforschung, II, 518—28).

Zeitschrift für deutsche Mundarten (змінений заголовок м. Z. f. hochdeutsche M.), 1906, VII. Як звичайно богато матеріялу для лєксікоґрафії, семазіольоґії, реалїїв і етимольоґії (як прим.: O. Weise, Einige sprichwörtliche Redensarten, 10—13). Крім того кілька статей з фолькльорним матеріялом, особливо з пословицями (В.

Унвельд, Schwäbische Sprichwörter und Redensarten, 30—35, 177 185, 264—8, А. Басс, Sprichwörter aus den oberitalienischen sieben Gemeinden von Vizenza und aus Luzern, 138—145) і оповіданями (прим. А. Гертля в сульськім діялєкті, 20—3, К. Франке, 259 264, Е. Даубе в альтенбур. діял., 271—4). Вкінци наведу статї О. Майзінґера, Wagen und Pflug in der Mundart von Steinen (im Wiesenthal) (86—87) і О. Гайлїґа, Alte Flurbenennungen aus Baden (24—29, 295—307).

Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins, 1906, XXI. Часопись пригадуюча польський Poradnik językowy містить богато заміток поясняючих поодинокі слова, звороти і т. д., між тим слова Russen und Reussen (Riuzen) (125).

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, 1906, VIII. Доволї богатий матеріял етимольоґій о культурно-історичнім значіню (Р. Арнольд, Wortgeschichtliche Zeugnisse, В. Фельдман, Fremdwörter und Verdeutschungen des 18 Jahrh.).

е) Педаґоґічні часописи.

Blätter für das Gymnasial-Schulwesen, 1906, XLII містять м. и. дві статї: A. Rehm'a, Zur Pflege der Kunst und Kulturgeschichte des Altertums an unseren humanistischen Gymnasien (43—68) і К. Райссінґера, Zur Leukas-Ithaka-Frage (497—523).

Die deutsche Schule, 1906, і

Der deutsche Schulmann — не містять нїчого для нас.

Gymnasium, 1906, XXIV. Статї Берндт, Ovids Darstellung des Niobemythos als tragisch-dramat. Stoff betrachtet і Stürmer'a, Die Entstehung der Odyssee.

Das humanistische Gymnasium, 1906, XVII зі статею К. Шмідта, Aus der griechischen Papyrusforschung (33-48).

Lehrproben und Lehrgänge, 1906 приносять річ Шмітта і Гартлїба, Zur Behandlung der Behandlung in Tertia.

Monatsblätter für höhere Schulen, 1906, V, містять статю Ф. Зайлера, Zur deutschen Kulturgeschichte (240-246), в якій обговорено працю Штайнгаузена, Gesch. d. deutsch. Kultur.

Österreichische Mittelschule, 1906, XX — переважно рецензії.

Pädagogisches Archiv, 1906, XLVIII і

Pädagogische Blätter von Kehr, 1906 — для нас нема нїчого.

Pädagogische Studien, Dresden, 1906, XXVII. До занотo-

ваня розвідка В. Бабурґера, Die altorientalischen Forschungen und ihre Bedeutung für die Wissenschaft (398 - 413).

Zeitschrift für österreichische Gymnasien, 1906, LVII - переважно рецензії.

Zeitschrift für Realschulwesen, 1905, XXVI, 1906, XXVII. (26) Статя Л. Френкеля, Schillers Balladen und ihre Bedeutung für Volk und Jugend (218 і д.). В 27-ім річнику справозданя з конґресів і богатий відділ рецензій.

Zeitschrift für das Gymnasialwesen, 1906, XL. —

Zeitschrift für den deutschen Unterricht, 1906, XX, 1—6. Кілька дрібних статей прим. E. Damköhler'a, Zur geschichtlichen Volksdichtung Braunschweigs, R. Sprenger'a, Die Quelle von Simrocks Gedicht „Habsburgs Mauern".

7. Часописи мішаного змісту (етноґрафія, ґеоґрафія, історія, фільольоґія, історія культури).

Alemannia, 1905, 1906 (XXIII, XXIV). (1905) Р. Кребс, Die Weistümer des Gotteshauses und der Gotteshausleute von Amorbach (1-24 — конець). К. Баас, Gesundheitspflege im mittelalterlichen Freiburg im Breisgau (25-48, 104-52): звістки про заложене міста, лікарів, аптикарів, шпиталї і т. д. B. Kahle, Über einige Volksliedvarianten (48—56). О. Гаффнер, Die Pflege der Volkskunde in Baden (57—62, 238—40): огляд діяльности баденського етноґраф. товариства. Фр. Пфаф, Dorfsprüche oder Ortslitaneien aus dem badischen Oberland (153 160): відповіди на спеціяльний квестіонар. К. Берче, Die volkstümlichen Personennamen einer oberbadischen Stadt (161—224): історія Möhringen, початок прізвищ взагалї, місцеві назви, прізвища, клички і діточі передражнюваня. Ф. Пфаф, Freiburger Bruchstück einer mitteldeutschen Stephanuslegende (225--7) - в рукописи універс. бібліотеки (№ 590) у Фрибурзї. L. Sütterlin, Abergläubisches aus Heidelberg (299—304): зібрано на підставі розпитів між дівчатами невеликий матеріял про щасте, нещасте, смерть, сповнене бажань і т. д. (1906, XXIV). О. Гаффнер містить далї статю Die Pflege der Volkskunde in Baden (75 8, 143—151), К. Берче дає дві статї про Möhringen а то: Die Namen der Haustiere in Möhringen (130—7) і Kinderspiele aus M. (233-5). E. John, Zum geschichtlichen Hintergrunde des Nibelungenliedes (103—112). O. Meisinger, Volkslieder aus Baden (66—74). Фр. Вільгельм, Drei Fabeln (113—21). Інтересні також статї A. Steinbrenner'a, Sagen aus Höpfingen und Odenheim (138—42), Ch. Pöhlmann'a, Zwei Volkslieder „Ich habe den Frühling gesehen" und „Es welken alle Blätter (252—5), В.

Kahle, Reimereien der pfälzischen Handschriften des 16 Jahrh. (202—18), E. Blümml'а, Zwei teutsche Lieder gegen Ludwig XIV von Frankreich (219—224) — з 1672/9, друга пісня з 1681 року, В. Гільдебранда, Volksüberlieferungen von Walldürn (255—79) і І. Больте, Ein Augsburger Flugsblatt auf den Frieden zu Rastatt (1714 р.) (289—91).

Archiv für Kulturgeschichte, 1906, IV. E. K. Blümml оголошує 14 досї незнаних історичних пісень (Historische Lieder auf Jud Süss, 439—57); про народню медицину уміщено дві статї К. Бааса, Zur Geschichte der mittelalterlichen Heilkunst im Bodenseegebiet (129—58, про лїкарів, аптики, купальні, шпиталї і т. д.) і Witry, Ein Advokat und Kurpfuscher im alten Kurfürstentum Trier (466—72), з обговоренєм процесу в 1792 р. Інтересні розвідки А. Гофмайстра, Rostocker Studentenleben vom 15 bis ins 19 Jahrh. (1—50, 171—96, 310—18) і G. Crüwell'а, Die Verfluchung der Bücherdiebe (197—223 — від найдавнїйших часів до тепер). Народного господарства дотикають статї Г. Мауерсберґа про розвиток долїшно-саксонського господарства (51—80), Зоммерфельдта, Ländliches Zinswesen in Schlesien 1381 (81—3) і О. Шеля, Burgtürme und Burghäuser auf bergischen Bauernhöfen und in bergischen Dörfern (159—70). Згадаю ще невеликі працї Т. Лїндпера про реакцію і контраст в історії (273—85), G. Liebe про Waffenkunde und Kulturgeschichte (286—95) і A. Meister'а, Zur Deutung des „Hautgemal“ (393—402).

Archiv für Landes- und Volkskunde der Provinz Sachsen nebst angrenzenden Landesteilen, 1905 (XV), 1906 (XVI). 15-ий річник містить працю H. Grössler'а, Die Einteilung des Landes zwischen unterer Saale und Mulde in Gaue und Archidiakonate (17—43), що має вартість для дослїдника славянської кольонїзації і топоґрафії. Инші статї не входять в обсяг нашого реферату. 16-ий річник (1906) приносить наперед доповненя Л. Ґербінґа до статї Die frühere Verteilung von Laub- und Nadelwald im Thüringerwald (70—2), а далї три статї: Л. Ляпґера, Die Grenze der Bistümer Verden und Halberstadt von der Elbe bis zur Ohre (1—12), Г. Вістенгаґена, Beiträge zur Siedelungskunde des Ostharzes (13—69) і А. Кірхгофа, Das Slaventum in Buttstädt (73—4). Остатня, се коротке доповнене до працї дра К. Куна, Aus dem alten Weimar (1904) в тім напрямі, що славянська кольонїзація сягала ще далї як приймаєть ся, бо до середньої Туринґії.

Beiträge zur Landes- und Volkskunde von Elsass-Lothringen, Strassburg 1903, 1904. 29-ий зошит з 1904 р. містить

історичну працю Ґ. Корцфляйша про альватський зимовий похід в 1674/5 р. (стор. VIII + 178).

Byzantinische Zeitschrift буде мабуть обговорена спеціальнійше; тут згадаю м. и. статю Ґардтгаувена, National und Provinzialschriften, цікаву для слявістів.

Der ferne Osten, 1905/1906, III. Передовсім згадаю кілька описових статей, в яких розсипано досить етноґрафічних заміток: I. Pannier, Hanoi (8—17); I. Green, Der Westsee bei Hang-chou (18—40). Sinophilus, Ein Besuch bei den Ureinwohnern Chinas (53—60); F. Boehm, Eine Reise ins Land der aufgehenden Sonne (61—80, 135—157). Фільхнер, Am oberen Hoang-ho (81—90). C. Kleye, Die Sträflinge auf Sachalin (96—113). А. Бах, Land und Volk von Pakhoi und Hinterland (114—20). Ф. Baac, Der chinesische Rhein (176—191), Loi, Ein Besuch bei den Jaotze (209—225). A. A. Pieters, Eine Eisenbahnfahrt in Nord-Korea (349—362). А. Чепе, Der Tigerhügel oder Ho-kiushan nordwestlich von Su-chou mit seinen Heiligtümern (897—408). Г. Гульберт оголошує і поясню є Eine alte chinesische Erdkarte (41—45). Мауріціюс описує усї роботи коло бавовни (Chinesische Baumwolle, 46—52). Й. Д. Ц. дає кілька заміток про хінські дїти (158—160). Інтересні звістки Ф. Вільгельма про хінські звичаї і погляди (Chinesische Umgangsformen, 161—175). В статї Die Glocken von Mokanshan (202 7) наведено м. и. леґенди і перекази про скарби. Богато нового для нас матеріялу приносять статї B. B., Wo und wie lebt der Chinese des Mittelstandes (226—40) і I. Genähr'a, Die pädagogische Literatur der Chinesen (262—75, 295—305). Згадаю ще статї W. Kingsmill'a, Felsengräber in Szechuan (281—93) і С. Ф., Das Bettlerwesen in China (409—412). Про уживанє опіюм подано цікаві звістки в статї Eins der schwierigsten moralischen Probleme des Orients (323—41).

Finnisch-ugrische Forschungen nebst Anzeiger, 1905, V, 1906, VI. (1905) Крім двох біблїоґрафічних праць — біблїоґрафії фінської фільольоґії і етноґрафії за 1902 рік і огляду викладів і вправ в того обсягу на европейських унїверситетах 1905 і 1906 рр., обходять нас в тім річнику розвідки: К. Крона, Lemmikäinens Tod Baldrs Tod, I. Микколи, Finn. pajsaiset (комашня) і Lüüs'a, Spuren alter esthnischer Ansiedlungen in den Gouverniements Pleskau und Witebsk. В першій з них доказує автор, що епізод про смерть Л—а, який так дуже зближений до переказу про Бальдра в Еддї, опирається на християнській леґендї. (1906) Кілька поважних праць: Манзікки, Das Lied von Ogoi und Hovatitsa (40—65), У. Т. Сіреліюса, Über die primitiven Wohnungen der finnischen und ob.-ungrischen Völker

(74—104, 121—154), де автор, навязуючи до праці Харузіна (в Этн. Обозр.), дає огляд початкового розвою фінської хати, головно шатра, при помочи богатьох ілюстрацій, M. I. Eisen'a, Über den Pekokultus bei den Setukesen (104—111), К. Крона, Lappische Beiträge zur germanischen Mythologie (155—80) і А. Канніста, Über das wogulische Schauspielkunst (213—37). В Anzeiger'i подано огляд фахової літератури.

Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, 1906, XVI, 3, 4. В зошиті 3-ім праця Шульца з ботаніки, в 4-ім зошиті розвідка R. Bielefeld'a, D. Geest Ostfrieslands. Geologische und geographische Studien zur ostfriesischen Landeskunde...

Globus, Braunschweig 1906, т. 89, 90. (89) Посередно дотикає України лише статя С. Вайсенберґа, Speise und Gebäck bei den südrussischen Juden in ethnologischer Beziehung (25—30), в якій досить обширно обговорено спеціяльно жидівські обряди і звичаї при приладжуваню і їдженю страв і описано усї страви і напитки, уживані в будень і в свята. Загальні теми порушує тільки кілька статей. Так подає Р. Леман-Ніче новий проєкт антропольоґічної термінольоґії (Paläoanthropologie, 222—4), С. Вайсенберґ, Anthropometrische Prinzipien und Methoden (350—1). В остатнїй статї стараєть ся автор доказати, що при антропометричних помірах не треба уживати занадто богато скомплїкованих приладів — вистарчить лента і циркель — і помірів: вказує при тім на те, що деякі уживані поміри цїлком непотрібні або і хибні, инші знов непевні. Антропольоґічного змісту є ще статя Стефана (Anthropologische Angeben über die Barriai, Neupommern, 14—15) а в части і замітка Аранцаді, Zur Ethnographie des Ochsenjochs und zur Baskenkunde (298), яка головно займаєть ся описом форм і назвами ярма. Преісторія заступлена кількома розвідками (переважно аж надто спеціяльними) Mehlis'a (Die neolithische Ansiedelung an der Eyersheimer Mühle in der Pfalz [57—59], Archäologische Forschungen in der Pfalz, 367—3 і Die bemalten Kiesel vom Böhl bei Neustadt a. d. Hart, 170—7), Passarge'a (Der paläolitische Mensch an den Victoriafällen des Sambesi, 108), Reindl'a (Die letzten Spuren urältesten Ackerbaues in Südbayern, 189—190) і Гедінґера (Das wirkliche Ende der Nephritfrage, 357—358), що противить ся теоріям про азійське походжене нефриту і вказує на його присутність в альпейських горах.

Найбільше статей припадає, як що року, на етноґрафію і фолькльор позаевропейських народів. Про европейську територію маємо лише статї A. Andrae, Hausinschriften aus deutschen Städten und Dörfern (181—189), Геберлїна, Brennmaterial und Feuerherd auf den Halli-

gen der Nordsee (177—180) — тут дуже цікавий звичай спільного приряджуваня опалу з гною — і кілька невеликих заміток. Більше або менше етноґрафічного матеріялу дають статї про т. зв. дикі народи і споминп з дороги прим. Д. Гуттера, Im Ölgebiet von Kamerun (1—7), Волляндa, Bilder aus Armenien und Kurdistan (41—4), Ф. Бібера, Reiseeindrücke und wirtschaftliche Beobachtungen aus Gallaland und Kaffa (117—122, 133—139), К. Саппера, Der Einfluss des Menschen auf die Gestaltung des mexikanisch-mittelamerikanischen Landschaftsbildes (149—152), Т. Кох-Ґрінберґа, Kreuz und quer durch Nordwestbrasilien (165—169, 309—316, 373—380), М. Ревера, Bilder von der Gazelle-Halbinsel (200—5), В. Фріча, Eine Pilcomayo Reise in den Chaco Central (213—220, 229—234) — з дуже цікавими етноґрафічними спостереженями, Й. Шерера, Streifzüge in Oran im Sommer 1904 (236—239, 249—253), H. Niehius, Zenana-Leben in Ostindien (246—253), К. Шіллїнґа, Tamberna (261—4), Вайса, Land und Leute von Mpororo (266—271, 325—332), Г. Фортіша, Die Neger der Goldküste (277—283, 292—7) — з дуже богатим матеріялом. Г. Кльове містить інтересну статю Musik, Tanz und Spiel in Togo (9—13, 69—75), Р. Каруц дає розвідку Von Buddhas heiliger Fussspur (21—5, 45—49). Ґ. Фрідеріці обговорює звичай здоровленя слезами (Der Tränengruss der Indianer, 30—34) і вказує на його значне розширене серед індіянської людности в Америцї. Ф. Ґольдштайн доказує, що усї жертви з людий є наслїдком реальної полїтики племен (Die Menschenopfer im Lichte der Politik und der Staatswissenschaften, 37—41). Інтересні статї Ґ. Фрідеріці, Über eine als Couvade gedeutete Wiedergeburtszeremonie bei den Tupí (59—63) і Р. Андрее, Mythologischer Zusammenhang zwischen der Alten und Neuen Welt (89—90): в останнїй переповідає автор коротше свій відчит, про який я згадав на иншім місци докладнїйше і доповнює його звістками, здобутими з книжки Еренрайха про міти і леґенди полуднево-американських племен. K. Biehringer збирає результати розслїдів про Геро і Леандра (Die Sage von Hero und Leander, 94—7) і доповнює їх новим матеріялом. На його гадку не можна говорити про індоевропейське походжене теми, бо стрічаємо її навіть на Новій Зеляндії. З другої сторони богато промовляє за орієнтальним (индийським) походженем основного мотиву, який автор аналїзує і ілюструє деякими паралелями. Р. Ляш обговорює Einige besondere Arten der Verwendung des Eies im Volksglauben und Volksbrauch (101—105), особливо значінє і уживанє яйця по похоронах і на поминках, вороженє з яйця і його значінє при заручинах і весїлях — тут є символом плодности. W. Deecke містить невелику замітку про Feuerkugeln und Meteoriten in 1001 Nacht

(158—9), Б. Ґутман описує Trauer- und Begräbnisssitten der Wadschagga (197—200). З поміж инших розвідок згадаю ще розвідки F. Goldstein'a, Der Monotheismus Kanaans (234—5), E. Meyer'a, Handarbeiten der lettischen Bevölkerung auf der Kurischen Nehrung (317), E. Nordenskiöld'a, Der Doppeladler als Ornament auf Aymarageweben (341—347) і C. B., Zur Volkskunde der schwedischen Bauern im Mittelalter (380—4).

90-ий том з того самого року не містить також жадної статї про Україну: дуже мало тим разом звісток про т. зв. дикі народи. Більше за те етноґрафічного і фолькльорного матеріялу. Преісторія заступлена досить слабо статею Müller-Brauel'a, Die Besiedelung der Gegend zwischen Elbe und Weser in vorgeschichtlicher Zeit (149 і д.). Богато статей — більше як звичайно — присвячено антропольоґії. Л. Вільзер реферує (Studien zur Vorgeschichte des Menschen, 225) працю Швальбе в Z. f. Morph., яка була у нас обговорена. Giuffrida-Ruggeri пояснює Das sog. Aussterben der Neanderthal-Spy Rasse (253—5), а Krämer подає Anthropologische Notizen über die Bevölkerung von Sierra Leone (13—16). Проф. Р. Мартін відповідає С. Вайсенберґови на його статю, уміщену в попереднім томі (Zur Frage der anthropometrischen Prinzipien und Methoden, 31—3) і слушно закидає йому ненаучність деяких його порад (прим. міряня довжини лентою), які є лише кроком взад в розвою техніки міряня. Р. В.(айнберґ) з Дорпату остерігає в малій нотатці Sog. „diluviale“ Schädelformen (36) перед шафованем терміну „неандертальський“ і квестіонує в части подібне означенє черепа, знайденого К. Столигвом в Яцковици, київської ґубернії і описаного в Святовіді, опираючи на тім, що автор нераз вже робив похибки в означуваню. Ф. Маурер дає статю про Israelitisches Asylrecht (24—25), E. Lohmann опис подорожі Durch Sophene und Kataonien (37—42, 53—57), W. Lehmann статю Die mexikanische Grünsteinfigur des Musée Guimet in Paris (60—1). W. Bülow збирає результати дослїдів над вітчиною людности Полїнезії (Die Bemühungen um die Feststellung der Urheimat der Polynesier 61—66), приписуючи вагу головно лїнґвістичним і етнольоґічним доказам. Інтересні статї Preuss'a (Der Mitotetanz der Coraindianer, 69—72 і Weiteres über die religiösen Gebräuche der Coraindianer, insbesondere über die Phallophoren des Osterfestes, 165—169), М. Бухнера (Das Bogenschiessen, 75—79, 85—90) і Г. тен Кате, Aus dem japanischen Volksglauben (111—114, 126—130), де оголошено збірочку вірувань, чарів, снів, астрольоґічних поглядів, обрядових церемоній і лїчничих способів. Маурер вичислює Tabu im Alten Testament (136—8). Ф. Тецнер містить статю Zur Volkskunde der Bulgaren in Ungarn (138 і д.):

автор описує в ній дещо із звичаїв і обрядів Болгарів в селї Вінґа, вигляд села, розклад і умебльоване хати, обістє і т. д. Плян хати доволї характеристичний пригадує тип бойківської хати: під одним дахом містить ся тут комната, комора, стайня і шпихлїр, а не бракує також типічного піддаша перед входом, що впадає зараз в очи. При мерци, як в наших горах, відбувають ся забави гостий в получеию з комашнею, між иншим відгадуване при помочи карт, чи душа буде спасена і бите по руцї того, що програє в кати. Цікаві статї F. Graebner'a, Wanderung und Entwickelung sozialer Systeme in Australien (181—6, 207—210, 220—4, 237—241), Е. Зелера, Parallelen in den Maya-Handschriften (187—193) і продовжене праць Фортіша і Кох-Ґрінберґа з попереднього тому. А. Гельвіґ збирає матеріял до звичаю переношеня недуг на дерева (Das Einpflöcken von Krankheiten, 245—9). Вкінци згадаю статї А. Зенфта, Die Bewohner der Westkarolinen (279—283), Ґ. Фрідеріці, Die Ethnographie in den „Documentos Inéditos del Archivo de Indias" (287—289, 302—305), W. Lehmann'a, Altmexikanische Mosaiken und die Geschenke König Motecuzomas an Cortés (318—22), F. Goldstein'a, Politik, Staatswissenschaften und Ethnographie (332—335, 342—45), В. Несслера, Die geographische Verbreitung des altsächsischen Bauernhauses in Pommern (358—362) і Д. Гуттера, Die wissenschaftlichen Ergebnisse der Expedition Foureau-Lamy 1898/1900 (362—67, 380—383).

Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft, 1905, III, містить м. и. статю Л. Врешнера, Rabbi Akiba Egers Leben und Wirken (1—78), в якій наведені також деякі жидівські перекази і звичаї.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Lothringens, Strassburg 1904, 1905, 1906 (XX—XXII). (20) Найважнїйші тут замітки І. Больте, Zu Montanus Gartengesellschaft (78—81), Eichler'a, Zur Geschichte des Post- und Reiseverkehrs im alten Strassburg (25—32), Г. Менґеса, Sagen aus dem krummen Elsass (263—97) і В. Тайхмана, Unsere elsässisch. Volkslieder (130—60). В 21-ім річнику уміщена передовсїм статя А. Клясcерта, Entehrung Mariä durch die Juden. Eine antisemitische Dichtung Thomas Murmers (78—155), за яку стягнула на себе редакція закид антісемітизму. (21) І. Больте оголошує летучий листок в 1622 р.: Die beiden Nebenbuhler zu Colmar (156—59).

Kultur, 1906 (VII) З обсягу етноґрафії уміщені статї Шенбаха, Die Vorauer Novelle. Dem 14 Jhrh. frei nacherzählt (49—56), E. Blümml'a, Genovefalied aus Steiermark. Ein Beitrag zur Legende von der Pfalzgräfin Genovefa (204—9), Несслера, Die Faustsage

und ihre Behandlung (341 52) і Беце мера, Zwei javanische Tierfabeln. Загально інтересну тему порушує далї Е. Лїндль, Die Bedeutung der Assyriologie für das Alte Testament und unsere Erkenntnis der altorientalischen Kultur (237—73). Зрештою присвячено кілька статей Росії і її культурі (В. Здвєховскі, W. Soloviev, Ein Blick in das russische Geistesleben der Gegenwart, 304—22 і Г. Брентано, Zur Geschichte des Katholizismus in Russland, 385—410) та Галичинї (с. Хотковского про старші монастирі жіночі в Галичинї 1773 1848 і про знесене закона Єзуїтів).

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1905, XLIX. A. Büchler, Das Ausgiessen von Wein und Öl als Ehrung bei den Juden (12—40), звичай виливати вино і оливу при весїлях і похоронах, A. Ackermann, Der märkische Hostienschändungsprozess vom Jahre 1510 (167—82 і 286—99) і статї Бльоха, Енштайна і Ґросса про Каббалу і кабалїстичну лїтературу.

Nord und Süd, 1906. Між иншими статї Т. Ґольдшмідта, Über Tiere in der Kunst (384—92), В. Кірхбаха, Der literarische Charakter des ersten Buches Mose (373—90) і В. Морґенрота, Die Völkerwanderungen der Neuzeit (327—38), про еміґрацію до Америки.

Ost und West, Berlin 1906, VI. Чисто етноґрафічних статей не богато: надруковано кілька народнїх пісень і мельодій (Der Bischen Brot), кілька переказів (Бар-Амі, Aus der jüdischen Sagen- und Märchenwelt (679—84), Ц. Л. Шляйх і А. Зандлер умістили замітки про антропольоґію Жидів (Jüdische Rassenköpfe, 227—44), а М. Штайф дав статейку про Ironie in der Bibel (575—82). Найбільше статей про жидівство взагалї і про остатнї подїї в Росії. Тут належать статї: Die russische Revolution und die Judenfrage (6—15), Г. Бурхардт, Die Juden in Persien (105—110), Verbotene Malwerke in Russland (303—8) — репродукція образів, представляючих жертви погромів, М. Ґольдштайн, Über das Wesen des Judentums (347—54), Й. Бруцкус, Das Blutbad von Bialystok, Жданов, Der grosse Befreiungskampf in Russland, Й. Мовес, Bialystok-christliche Nächstenliebe. Варта ще згадати кілька статей Кутни: про Каїна і Авля (245—7), про Ное (339—49) і про Абрагама (701—24) в штуцї та статї Дубнова, Ein Fall Hilsner in Russland vor 80 Jahren (661—72) і М. Ценвора, Der Wunderrabbi von Sadagóra (683—8).

Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker, 1875—1907. В минувшім роцї вийшов вже 101-ий том тої важної бібліотеки. Користаючи з тої нагоди хочу тут звернути увагу бодай на ті статї, що обходять близше

етноґрафа і фолькльориста. (№ 8) Ecbasis captivi, das älteste Thierepos des Mittelalters hrg. von E. Voigt, 1875. (12) В. Шерер, Geschichte d. deutschen Dichtung im 11 u. 12 Jhrh. 1875. (16) Th. Wissmann, King Horn. 1876. (25) Kleinere lateinische Denkmäler der Thiersage aus d. 12 bis 14 Jh. hrg. v. E. Voigt. 1878. (31) P. Геннінґ, Nibelungenstudien. 1883. (42) E. Мартін, Zur Gralsage. 1880. (47) P. Геннінґ, Das deutsche Haus in seiner historischen Entwicklung. 1882. (51). W. Mannhardt, Mytholog. Forschungen. 1884. ($55/_1$, $_2$) O. Lasius, Das friesische Bauernhaus (1885) i P. Геннінґ, Die deutschen Haustypen. 1886. (70) E. Koeppel, Studien zur Geschichte der italienischen Novelle in der englischen Literatur des 16 Jh. 1892. (74) K. Шорбах, Studien über das deuts. Volksbuch Lucidarius und seine Bearbeitungen in fremden Sprachen. 1894. (77) Міхельс, Studien über die ältesten deutsch. Fastnachtspiele. 1896. (91) D. Schönfeld, Der isländische Bauernhof. 1902. (96) Ф. Крафт, H. Steinhöwels Verdeutschung d. Historia Hierosolymitana des Robertus Monachus. 1905. (97) V. Beyer, Die Begründung der ernsten Ballade durch G. A. Bürger. 1905. (Інтересна розвідка: про збірку Percy, вплив народньої поезії, церковних пісень і біблії за часів Бірґера, відтак характеристика баляди, її техніка, порівнаня, метр і головнійші мотиви. (98) Граматика. 1906. (99) З історії літератури про Гельдерліна. 1907. (100) E. Мартін, Der Versbau des Heliand und der altsächsischen Genesis. 1907. (101) Ф. Аусфельд, Die deutsche anakreontische Dichtung des 18 Jahrh. Ihre Beziehungen zur französischen und antiken Lyrik. 1907.

Schau ins Land, 1906, 1907, XXXIII, XXXIV. A. Buisson, Zur Baugeschichte der ehemaligen Benediktinerabtei St. Blassen (1—34) i I. Dieffenbacher, Der Freiburger Bildhauer F. X. Hauser u. seine „Beweinung Christi“ in der städtischen Skulpturensammlung (50—56). В 31-ім річнику за 1904 р. були уміщені статї Г. Швайцера, Die Bilderteppiche und Stickereien in d. städtischen Altertumssammlungen zu Freiburg (35—64) і Ф. Ґайґеса, Der alte Fensterschmuck des Freiburger Münsters (65—132). З 32-ого річника варта навести статю М. Шторка, Sant Jörg am Oberrhein (1—30), в якій обговорено леґенду про св. Юра і його звязь з хрестоносними походами і з фрибурським цехом перекупнів. 34-ий річник не містить за те для нас нічого інтересного.

Umschau, 1906, X, містить, як звичайно богато невеликих, переважно ілюстрованих статей з усїх обсягів знаня для ширшого загалу. Антропольоґія, археольоґія і етноґрафія заступлені тут статями: Haacke, Das Rassenmischgesetz, К. Пенка, Zur Urheimat der Arier, Du

Bois-Reymond'а про вплив культури на розвій роду людського, Генніґа про еоліти, Ферворна про старші знаряди з каменя, Бушана про примітивні рисунки дітий і диких, Дітріха про індіянські ткачки, Відемана про штуку рисованя у Єгиптян, Люнда про німецьке рибальство, Günther'а, Gab es ein Bronzezeitalter? Потоцького, Gottesurteile der Afrikaner i Fürstenau'а про Wünschelrute.

8. Часописи присвячені студіям релїґії і теольоґії.

Archiv für Religionswissenschaft, Leipzig 1906, IX. Fr. v. Duhn, Rot und Tot (1—24): автор пояснює виписану в заголовку пословицю і доказує на примірах, що червону барву від найдавнійших часів звязувано зі смертю. Гроби були у богатьох народів мальовані на червоно, мерців накривано пурпуровим покривалом, а навіть покривано їх верствою червоної краски. Особливо цікаві т. зв. мальовані кістяки, які стрічаємо не лише в Европі але і далеко поза її границями. Червоною краскою хотїли кревні пригадати помершим приємности житя і розсвітити їм сїру, гробову монотонність. Червона краска була символом сили і величи-демонїчности, тому була атрибутом богів і духів. Т. Зелїньскі дає конець праці Hermes und die Hermeneutik (25—60), B. Kahle докінчує свою розвідку Der Ragnarökmythus (61—72) а F. C. Conybeare статю Die jungfräuliche Kirche und die jungfräuliche Mutter (73—86). Г. Шрадер публікує передсмертні нотатки Г. Прота з обсягу грецької релїґії ΜΗΤΗΡ (87—94). А. Домашевскі пояснює Die Schutzgötter von Mainz (149—158). Ф. Швальлі обговорює Die biblischen Schöpfungsberichte (159—175), K. Vollers, Die solare Seite des alttestamentlichen Gottesbegriffes (176—184). Інтересні статї З. Судгауза, Lautes und leises Beten (185—200) — з нагоди одного місця у Пропорція, Л Веніґера, Feralis exercitus (201—247) [чорне військо Гаріїв і біле військо Фокійців], Л. Радермахера, Walfischmythen (248—252): в остатній зібрано кільканацять оповідань про побут людий в жолудку кита і про те, як їм звідтам удало ся висвободитись. Інтересне тут досить велике розповсюджене теми і її присутність навіть поза границями Европи, в Полїнезії. Стрічаємо її також між иншим у Люкіяна, у Москалїв (Афанасьев в перекладї Маєра, 1906, I. 27) і полудневих Славян. M. Höfler пояснює звичаї звязані з іменем св. Луції 12 грудня (St. Lucia, auf germanischen Boden, 253 261). І. Ґольдціґер, Die Bedeutung der Nachmittagszeit im Islam (293—302). А. Домашевскі, Die Juppitersäule in Mainz (303—311). S. Reinach, Ἄωροι βιαιοθάνατοι (312—322). F. Cumont, Iupiter summus exsuperantius (323—336). M. Gothein пояснює зворот Ґетого в Фаустї Der Gottheit lebendiges Kleid (337—64). К. Голь містить

цікаву для нас розвідку про повстанє і значінє іконостаса в грецькій церкві Die Entstehung der Bilderwand in der griechischen Kirche, 365—384). До тепер приймало ся гадку, що іконостас повстав в часах іконоклястів: Голь відсуває його початок значно дальше в зад, наводить його присутність у Коптів, що вже в шестім столїтю відлучили ся від церкви, і стверджує його старину звістками з грецьких жерел. На їх основі констатує істнованє іконостасу в церкві св. Софії вже в 573/4 роцї та бачить первовзір уряджения горішньої части церкви коло вівтаря в грецькім театрі, в проскенїон. Г. Браус подає кілька цікавих заміток про похорони і переховуванє мерців в дол. Італїї (Leichenbestattung in Unteritalien, 385—396): тамошня людність стараєть ся як найдовше доховати останки померших, тому уміщує домовини в вульканїчній земли, від якої тїло не розкладаєть ся а ссихаєть ся на спосіб мумії. По роцї або по півтора року викопуєть ся за зложенєм певної квоти грошевої домовину і переховуєть ся її в окремих каплицях. A. Thomsen, Orthia (397—416). R. M. Meyer, що в новійших часах виступив з кількома методольоґічними працями (прошу порівнати висше згадані „Kriterien der Aneignung" і „Ikonische Mythen"), містить тут дальшу студію подібного характеру: Mythologische Fragen (416—428). Автор виступає рішучо проти усїх односторонностий і „мод" в етноґрафії і виказує на кількох примірах, як розвивали ся і змінювали ся деякі погляди відповідно до часу і до людий, які з ними виступили. Докладнїйше спиняєть ся він над розвоєм поглядів про повстанє релїґії і культу і вкінци займаєть ся студіями про чари, а спеціяльно поглядами знаного спеціялїста Preuss'a, що перецїнює значінє чарів і видить в усїм, навіть в забавах і мові, наслїдок вродженого нахилу до чарів. Дрібні замітки в порівнаню зі статями досить убогі. W. Spiegelberg дає причинки до символїки бальсамованя у Єгиптян (143—4) і наводить з Papyrus Rhind II, 1, 9, що вираз „класти на землю" означав „родити", бо дїйсно Єгиптянки злягали на земли (144—5). R. Wünsch згадує на підставі кількох паралель звичай дотикати ся деяких членів тїла малих дїтий для чарів (145—6). M. P. Nilsson прецизує ріжницї між Totenklage und Tragödie (286—7). Ґ. Казаров містить Thrakisches (287—9), A. Becker, Ein Pestsegen (290—1). Згадаю ще замітки F. Münzer'a, Zum Jahvethron (517—8), C. Brockelmann'a, Ein syrischer Regenzauber (518—520), Ц. Бецольда, Orientalische Studien (520—5)—про збірку видану в 70 роковини уродин T. Nöldeke, L. Sütterlin'a, „Mutter Erde" im Sanskrit (533—7), A. Sonny, Rote Farbe im Totenkult (525—9) і Th. Zachariae, Sterbende werden auf die Erde gelegt (538—41). **А. Сони доповнює статю Дуна і противить ся його поглядови, неначе-б червона краска мала бути символом житя. Прихиляєть** ся

за те до його гадки, що червоною барвою думано заступити кров і розвиває погляд, що те посипуванє було релїґійним обрядом. У відділї справоздань уміщені справоздання Preuss'а про релїґії первісних народів Америки, Juynboll'а про Полїнезію, Відемана про египетську релїґію, Фр. Швальльього про семітські релїґії і L. Deubner'а, Russische Volkskunde (276–285, 445–63), де обговорено книжку Аничкова, Весенная обрядовая пѣсня.

Zeitschrift für d. alttestamentliche Wissenschaft, 1906, XXVI, містить м. и. слїдуючі статї: К. Будде, Zum Text der drei letzten kleinen Propheten (1–28), S. Krauss, Zur Zahl der biblischen Völkerschaften (33—48) — з нагоди працї Познаньского в 24 томі часописи, J. Weerts, Über die babylonisch punktierte Handschrift № 1546 der II Firkowitschschen Sammlung (Codex Tschufutkale № 3) (49–84): рукопись з 9 столїтя. Stade, Der „Völkerprophet" Jeremia und der jetzige Text von Jer. Kap. I. (97—123): з нагоди коментара Cornill'а до Еремії. Він же, Die Dreizahl im Alten Testament (124—128): автор присвячує статю памяти небіщика Узенера і доповнює його працю: Dreiheit. Ein Versuch mythologischer Zahlenlehre (Rhein. Mus. N. F. LVIII), збираючи приміри з старого завіта. J. Boehmer, Zu Psalm 72 (147—158). E. Нестле, Miscellen (159—171, 281–292) — 26 дрібних заміток. Westphal, Aaron und die Aaroniden (201—230). A. Zillessen, „Tritojesaja" und „Deuterojesaja". Eine literarkritische Untersuchung zu Jes. 56—66 (231—276).

Biblische Zeitschrift, Freiburg i. Br. 1906, IV. Проф. К. Мікета веде далї статю Das Sothisdatum des zweiten Papyrusfundes von Kahun und die biblisch-ägyptischen Synchronismen (1–19). А. Янзен дає кілька Textkritische und exegetische Bemerkungen zum Buche Ekklesiastikus (20 4). А. Блюдау, Papyrusfragmente des neuesten Textes (25–38). Ф. Шуберт, Das Zeugniss des Irenäus über die öffentliche Tätigkeit Jesu (39—40). Дуже цінні Bibliographische Notizen (67—112, 200–23, 297—336, 418–45) з докладною лїтературою і короткими рефератами. P. Riessler, Der Urtext der Bücher Esdras und Nehemias (113—8), J. van Bebber, Zur Berechnung der 70 Wochen Daniels (119—141). E. Ляур, Thr. 1—5 (142—51, 232—46, 380–5) — в перекладом. F. Maier, Zur Apostolizität des Jakobus und Judas (164—191, 255—66): після евангелий. Ф. Гуммельбауер, Salomons ehernes Meer (225–231) — в 3 книзї Кор. 7, 23—26, 3 Хр. 4, 2–5. Н. Й. Фоґель, Der vom hl. Augustinus in der Schrift De consensu evangelistarum verwandte Evangelientext (266—95). Ґ. Гоберґ, Über den Ursprung des Pentateuchs (337—46). P. Riessler, Die Tore und Mauern Jerusalems unter Nehemias (347–56). J. Hont-

heim, Studien zu Ct. 1, 1—2, 7 (357—79).

Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments hrg. von W. Bousset u. H. Gunkel, Göttingen. В тій дуже важній бібліотеці уміщено до тепер ось які праці: 1) Г. Ґункель, Zum religionsgeschichtl. Verständnis des Neuen Testaments. 1903. 2) W. Heitmüller, Im Namen Jesu. Eine sprach- und religiongeschichtliche Untersuchung zum Neuen Testament speziell zur altchristlichen Taufe. 1903. 3) J. Weiss, Die Offenbarung des Johannes. Ein Beitrag zur Literatur- und Religionsgesch., 1904. 4) Dr. G. A. v. d. Bergh v. Eysinga, Indische Einflüsse auf evangelische Erzählungen. 1904. 5) K. Meinhold, Sabbat und Woche im Alten Testament. 1905. 6) Dr. H. Gressmann, Der Ursprung der israelitisch-jüdischen Eschatologie. 1805. 7) M. Dibelius, Die Lade Jahves. Eine religionsgeschichtl. Untersuchung. 1906. 8) W. Wrede, Das literarische Rätsel des Hebräerbriefes. Mit einem Anhang über den literar. Charakter des Barnabasbriefes. 1906. 9) H. Schmidt, Jona. Eine Untersuchung zur vergleichenden Religionsgeschichte. 1907. Ся праця особливо цікава для фолькльористів тим більше, що тут крім теми звязаної з Йоною порушено і инші мотиви. 10) W. Bousset, Hauptproblem der Gnosis. 1907. Збірку поручаємо горячо і фолькльористам.

Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, Leipzig 1906, XLIX. G. Förster, Die Neumondfeier im Alten Testamente (1—17). J. Häcker, Die Jungfrauen-Geburt und das Neue Testament (18—61). W. Lüdtke, Die koptische Salome-Legende und das Leben dés Einsiedlers Abraham (61—65). A. Гільґенфельд дає дуже поважну працю Der Clemens-Roman (66—133), в якій піддає сей роман основному розслідови. A. Wächter обговорює Israelitische Namen (153—193): найбільше місця присвячує автор граматичній характеристиці імен власних, відтак займаєть ся їх змістом і значінєм, а вкінци і топоґрафічними назвами. A. Гільґенфельд, I. Wellhausen und die synoptischen Evangelien (193—238). I. Dräseke, Zur Frage der Eschatologie bei Hippolytos Refut. IX, 10. (239—252). F. Görres містить статю про релїґійну політику еспанського короля Ґотів Свінтілї в 7 стол. (253—70). A. Гільґенфельд забирає голос в справі новооголошених Λογία Ἰησοῦ (270—3). H. Gressmann виступає проти поглядів Вінклєра про староорієнтальну культуру (Winclers altorientalisches Phantasiebild, 289—309). Інтересна праця M. Вундта про Аполльонїя з Тіани (A. v. T. Prophetie u. Mythenbildung, 309—366). Крім того уміщені ще статї J. Dräseke про нові листи Бессаріона (366—87), П. Закмана про Вольтера як критика біблії і христіянства (398—421, 494—571), A. Мекленбурґа, Über den Ephod in Israel (433—460)

і F. Görres'a, Der echte und der falsche Victor von Cartenna (484—491).

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft u. d. des Urchristentums, Giessen, 1906, VII. E. Шварц подає в Osternbetrachtungen (1—33) історію Великодня. G. Klein, Die ursprüngliche Gestalt des Vaterunsers (34—50). E. Schürer, Die θύρα oder πύλη ὡραία Act 3, 2 u. 10 (51—68). E. Нестле дає поясненя і паралелї до Der süsse Geruch als Erweis des Geistes і Evangelien als Amulet am Halse und am Sofa (95—96). Х. А. Буґґе, Über das Messiasgeheimnis (97—111): автор доказує, що Христос дійсно тримав головні гадки своєї науки в тайні мабуть тому, що уважав час за невідповідний до висказаня цїлої правди. M. Brückner, Zum Thema Jesus und Paulus (112—119): автор виступає проти поглядів Фішера і боронить своєї тези, що Павло не був зависимим в своїх науках від Христа, а дав припадково те саме, бо подібні погляди були тодї на часї. V. Bartlet, The origin and date of 2 Clement (123—135). G. Krüger, Zu Justin (136—139). І. Франко, Beiträge aus dem Kirchenslavischen zu den neutestamentlichen Apokryphen (151—171): автор дає третїй з ряду причинок до Revelatio sancti Stephani, про яке згадуєть ся в Decretum Gelasianum і публїкує в нїмецькім перекладї два церковно-славянські тексти україн. редакції з кінця XVI або з початку XVII столїтя, що кидають нове світло на сей доволї загадковий твір. Автор розслїджує грецький і латинські тексти Revelatio, що після Вінтерфельда знане п. з. Epistola Luciani ad omnem ecclesiam de revelatione corporis Stephani martyris primi et aliorum" і доказує, що в усїх текстах нема нїчого такого, за щоби можна було сей „апокріф" уміщувати на індексї. Очевидно доховані тексти не дійшли до нас в первіснім видї: се й показує автор на обох примірах церковно-слав. тексту, в якім видно слїди основної форми, хоть в однїй редакції значно затерті. Вкінци порівнує автор усї знані тексти між собою і установляє час написаня твору на першу чвертину пятого столїтя. В дальшім четвертім причинку (224—235) оголошує Др. Франко текст про мученичу смерть св. Фетинії в нїмецькім перекладї з 2 тому своїх Апокрифів (Львів 1899, стр. 767) і доказує, що маємо тут до дїла зі звичайним романом, в якім нема анї крихти нїчого історичного. А. Андерзен, Mt. 26, 26 flg. und Parallelstellen im Lichte der Abendmahlslehre Justins (172—5). P. Volz, Ein heutiger Passahabend (247—251): описує докладно вечеру в „пайсах". F. Spitta, Die chronologischen Notizen und die Hymnen in Lc. 1 u. 2 (281—317). F. C. Conybeare, The Gospel-Commentary of Epiphanius (318—332). H. Waitz, Die Quelle der Philippusgeschichten in der Apostelgeschichte 8, 5—40 (340—355). В Miscella-

неа уміщено кільканацять заміток Нестле, Шлеґера (Bemerkungen zu πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ і и.).

Zeitschrift für katholische Theologie, 1906, XXX. З поміж статей теольоґічного характеру можуть для нас мати інтерес слідуючі статї: Е. Дорш, Die Wahrheit der biblischen Geschichte in den Anschauungen der alten christlichen Kirche (671—92, 430—53, 227—65, 57—107). Е. Федер, Die Zahl der Bischöfe anf dem Konzil von Nicäa (172—8) — доказує, що число 318 символїчне. H. Siebert, Die Heiligenpredigt des ausgehenden Mittelalters (470—91). С. Гайдахер, Drei unedierte Chrysostomustexte einer Baseler Hs. (Cod. gr. 39, saec. IX—X) (572—82). І. Керн, Zur Kontroverse der kathol. u. der griechisch-orthodoxen Theologen über das Subjekt des hlg. Oelung (597—624) і Ф. Маєра, Die Echtheit des Judas- und zweiten Petrusbriefes (695—729).

Theologische Quartalschrift, 1906, LXXXVIII. Дуже богато статей загального характеру. Ф. Функ, Die ägyptische Kirchenordnung (1—27): в огляду на твір Горнера, The Statutes of the Apostles or Canones eccles. V. Feierfeil, Die historische Entwicklung der glagolitischen Kirchensprache bei den katholischen Südslaven (61—74). Е. Кребс, Das Salve Regina als marianische Schlussantiphon (74—81) — введене Домінїканами около 1230 р. Цїкава статя Функа, Ursprung des Weihnachtsfestes (158 і д.). П. Феттер дає статю Die armenischen apokryphen Apostelgeschichten. I Petrus- und Paulusakten (161—86) — з нїмецьким перекладом. K. Böckenhoff, Die römische Kirche und die Speisesatzungen der Bussbücher (186—220). Rohr, Die apokalyptischen Sendschreiben in ihrer Bedeutung für die Verfassungsgeschichte (369—90). Г. Кох, Tertullian und d. Zölibat (406—11). Тертулїяна не можна наводити на поперте целїбату. З його De exhortatione castitatis можна лише вносити, що тільки ординовані в безженности не можуть женити ся. А. Франц, Des Frater Rudolphus Buch De officio cherubyn (411—36) — в унїверс. бібл. в Липську з культурно-історичним матеріялом. П. Феттер, Die armenische Paulus Apokalypse (568—98) — нїмецький переклад в версії, знайденої Мехітаристами щойно в 1904 р.

Theologische Studien und Kritiken, 1906. Поміж статями кілька про ритміку в Новім Завітї прим. І. Бляcса, Zur Rhytmik in den neutestamentl. Briefen. Далї Шмідт, Absicht und Entstehungszeit des Buches Jona (2), König, Der Jeremiasspruch 7, 21—23 nach seinem Sinn, seiner kulturgeschichtlichen Stellung und sein geistesgesch. Anlass untersucht (4), Будде, War die Lade Jahwes ein leerer Thron (4) і Büchel, Der Hebräerbrief und das Neue Testament (4).

Theologisch-praktische Monatschrift, 1906, XVI. Ціммерман, Die Ehescheidung in Russland, Spirkner, Der Aberglaube am kirchlichen Gebiet, Ліппль, Der „Babel-Bibel“ Streit, Rümmer, Das altchristliche Fischsymbol і Ернст, Totenrotteln in den Pfarrkirchen.

Zeitschrift für Kirchengeschichte, 1906, XXVII, містить статї надто спеціяльні, щоб їх тут можна наводити.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich hrg. v. Dr. G. Loesche, Wien 1906, XXVII містить м. и. статю дра М. Доблїнґера, Ein Bauernlied aus dem Jahre 1626 (74—8).

Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte, 1905 (XIX), 1906 (XX). F. Dölger, Die Firmung in den Denkmälern des christlichen Altertums (1—41): в епіґрафіці і архітектурі. І. Віттіґ, S. Soteris und ihre Grabstätte (50—63, 115—33): автор згадує тут мученицю, яку позабуто вже в 5 столїтю і то так в церкві як і серед народу. І. М. Геер, Zur Frage nach der Heimat des Dichters Commodianus: м. и. про культ Сильвана. K. K. Schäfer, Frühmittelalterliche Pfarrkirchen und Pfarreinteilungen in römisch-fränkisch. und italien. Bischofsstädten (125—9): важне для правників. Віттіґ пише про катакомби в Гадрумедум в Африцї, що дають цінні звістки про старо-христіяньску культуру і штуку. І. Вільперт, Beiträge zur christlichen Archäologie (181—93) — про всїлякі малюнки Матери Божої. А. Баумштарк, Zur ersten Ausstellung für italo-byzantin. Kunst in Grotta-ferrata (194—219) і богато менших культурно-історичних заміток. В 20-ім річнику між иншим дальші Beiträge zur christlichen Archäologie (1—26) і статї А. Вааля, Die biblischen Totenerweckungen an den altchristlichen Grabstätten (27—48), А. Баумштарка, Palästinensia (123—49) та справозданя зі студий (157—88) і Ц. Кауфмана, Neue Funde in der Menas Stadt (189—204).

Quellenschriften zur Geschichte des Protestantismus, Leipzig 1905, вош. 2, 3, 4, 5.

Archiv für katholisches Kirchenrecht, 1906, LXXXVI: для нас лиш статї Е. Гірша, Der Simoniebegriff und eine angebliche Erweiterung desselben im 11 Jahrhund. (3—19) і E. Göller'a, Die Kommentatoren der päpstlichen Kanzleiregeln vom Ende des 15 bis zum Beginn des 17 Jahrh. (20—34, 259 і д.). В двох попередніх річниках (1904 і 1905) була уміщена праця A. Rösch'a, Das Kirchenrecht im Zeitalter der Aufklärung.

Der Katholik, 1906 (86, N. F. 33). Ф. Ф.[альк], Zur Sitte bei

der Aufschwörung im Domkapitel zu Worms. I. Hontheim, Das Todesjahr Christi und die Danielsche Wochenprophetie (12—36, 96—128, 176—180, 254 81): автор є за 7 цвітня 30. Sommerfeldt пише про переочений трактат з 14 століття, дотикаючий паризького спору о почитанє Матери Божої (50—7), В. Шміц про статути брацтва з 1481 р. в Швевніґу (281—8). До занотованя ще три статї Ф. Ф.[алька] Zum ehemaligen Reliquienfest im Dome zu Mainz (140), Ehe, Ehefrau, Ehestand im Mittelalter (317—9) і Bibelkenntnis und Bibelverehrung im Mittelalter (319 і д.).

Oriens Christianus, IV, 2. Статя Баумштарка, Zitate und Spuren der Petrusapokalypse in einem äthiopischen Texte.

Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Zisterzienorden, 1906 (XXVII). З культурно-історичного боку цікаві статї Л. Пфлеґера, Der Neuburger Abtsmord vom Jahre 1334 und sein Prozess (58—67, 350—55) — наведені теж акти, Р. Нецгаммера, Unter den Albanesen Kalabriens (73—102) і О. Штарка, Klostergewohnheiten in alten Tagen (465—78).

Revue Bénédictine, 1906, XXIII.

Archiv zur Geschichte der Diözese Linz, 1906, III. Варта занотувати статї Ф. Краковіцера, Der erste Linzer Buchdrucker Hans Planck und seine Nachfolger im 17 Jhrh. і К. Шіфмана, Die oberösterreichischen Ortsnamen (321—69) та Wie man unserem Volke im 15 Jahrhund. über den Ablass predigte (383—4).

Analecta Bollandiana, 1906, XXV. Між иншими статї Пеетерса, La légende de Saïdnaia та Miraculum S. Cyri et Johannis in urbe Monembasia, Delehaye, S. Silvanos і d' Alès'a, Les 2 vies de S. Mélanie la jeune.

Palästinajahrbuch des evangel. Instituts f. Altertumswissenschaft des heiligen Landes, що зачав виходити 1905 р. буде обговорений в антропол.-археольоґічнім огляді за слідуючий рік.

Neue kirchliche Zeitschrift, 1905, XVI. Для нас важні отсї 4 статї: Sellin, Der Ertrag der Ausgrabungen auf den Trümmerfeldern des alten Orients, insbesondere Palästinas, für die Erkenntnis der Entwicklung der Religion Israels (102—136) — м. и. згадки про жертви з дїтий і жертви з людий при будові, Bönhoff, Die Gebetserhörung der legio fulminatrix, Geschichte oder Legende (464—83), Meusel, War die vorjahwistische Religion Israels Ahnenkultus (484—94, 523—45) — важне задля поясненя деяких похоронних звичаїв, і Кльостермана, Beiträge zur Entstehungsgeschichte des Pentateuch

(569—604, 653—98) — між иншим цікаве з причини обговореня старинних звичаїв.

Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte für 1905, Leipz. 1906, Hft. 19. Fr. Blanckmeister, Sachsen und die Erbauung d. evangelischen Kirchen in Böhmen nach Erlass des Majestätsbriefs... für 1906, L. 1907 містить працю О. Клемена, Ein Stammbuch aus der zweiten Hälfte des 16 Jahrh.

9. Збірники (виданя наукових товариств) і бібліоґрафія.

Abhandlungen der historischen Klasse der bayerischen Akademie d. W. 1905/1906, XXIII, 3 часть. Друга половина праці Л. Рокінґера, Deutschenspiegel, sogenannter Schwabenspiegel (473—536) і С. Ріцлера, Nachtfelden und Jägergeld in Bayern (537—631).

Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der ksl. Akademie d. W. Wien, 1906, CLIII. Містять статї: 1) Schröder, Germanische Elben und Götter beim Estenvolke (1—92). 3) Müller, Semitica (1—48). 4) Schönbach, Studien zur Geschichte der altdeutschen Predigt. VI. Die Überlieferung der Werke Bertholds v. Regensburg. III. (1—162), 6) Аптовіцер, Das Schriftwort in der rabbinischen Literatur. Prolegomena (1—62).

Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse der Akademie d. W. München, 1906 (M. 1907). A. Furtwängler, Zu den Skulpturen der archaischen Bauten d. Akropolis zu Athen (143—150) і Zu den tegeatischen Skulpturen des Skopas (381—8). К. Крумбахер, Ein serbisch-byzanthinischer Verlobungsring (421—452).

Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft. Hist.-phil. Kl., Leipz., 1906. T. 24. Крім висше згаданих праць Рошера і Айленбурґа уміщені розвідки R. Meister'a, Dorer und Achäer (1 часть, 99 стор.), Гертля, Das südliche Pancatantra (140 стор.), про яку була згадка в першій частині огляду і Рошера, Die hebdomadenlehren der griechischen Philosophen und Ärzte (240 стор.). 25-ий том містить працю Ф. Деліча, Die babylonische Chronik (46 стор.).

Berichte über die Verhandlungen der K. Sächs. Ges. d. Wiss. in Leipzig. Philolog.-histor. Klasse. 1903—5. Томи 55, 56, 57. (56) Г. Лїпсіюс, Über Antiphons Tetralologien (191—204). (57) A. Köster, Über Sprechverse des 16 Jahrh. (1—17). A. Nägele, Über Arbeitslieder bei Johannes Chrysostomos. Patristisch-Literarisches zu Büchers „Arbeit und Rhytmus" (101—142).

Sitzungsberichte der philosophisch-histor. Klasse

der Kgl. Preuss. Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903—1904, 1905. (1903) Між иншими уміщені праці: А. Тоблер, Bruchstücke altfranz. Dichtung aus den in der Kubbet in Damaskus gefundenen Hss. (960—76) — оголошено три твори, Chanson de geste, Житє св. Марії в Єгипті і незнану до тепер поему про уродини Христа, І. Кіршберґ, Über das älteste arabische Lehrbuch der Augenheilkunde (1080—94) і Ґ. Шмоллер, Klassenkämpfe und Klassenherrschaft (1109—22). (1904) З поміж статей винотовуємо отсї: W. Dilthey, Die Funktion der Anthropologie in der Kultur des 16 und 17 Jahrh. (2—33, 316—47); Th. Wiegand, Dritter vorläufiger Bericht über die von den Kön. Museen begonnenen Ausgrabungen in Milet (72—91); А. Гарнак, Ueber einige Worte Jesu, die nicht in den kanonischen Evangelien stehen, nebst einem Anhang über die ursprüngliche Gestalt des Vater-Unsers (170—208); A. Wilamowitz-Möllendorff, Satzungen einer milesischen Sängergilde (619—40); К. Бурдах, Die älteste Gestalt des Westöstlichen Divans (858—900); Г. Ціммер, Antrittsrede (1000—03) — про Кельтів, їх творчість і початки кельтийської фільольоґії, промови Шефера і Маєра з обсягу історії, В. Шульце і Брандля з обсягу фільольоґії. (1905) А. Гарнак, Untersuchungen über den apokryphen Briefwechsel der Korinther mit dem Apostel Paulus (3—35); W. Dilthey, Studien zur Grundlegung der Geisteswissenschaften (312—43); Р. Пішель, Der Ursprung des christlichen Fischsymbols (506—32) — Індія; Th. Wiegand, Vierter vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen d. Kön. Museen zu Milet (533—48); E. Meyer, Die Mosesagen und die Leviten (640—52).

Philosophische und historische Abhandlungen der Kön. Preussischen Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903, 1904, 1905. (1903) К. Бурдах, Bericht über Forschungen zum Ursprung der neuhochdeutschen Schriftsprache und des deutschen Humanismus (62 ст.). Г. Ґельцер, Pergamon unter Byzantinern und Osmanen (с. 102) — аж до 17 ст. (1904) О. Франке, Beiträge aus chinesischen Quellen zur Kenntnis der Türkvölker und Skythen Zentralasiens (111 стор.). (1905) H. Diels, Die Handschriften der antiken Ärzte (стор. 158) — про Гіпократа і Ґалєна. І. Гіршберґ, І. Ліпперт і Е. Мітвох, Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde (117 стор.).

Schriften d. Naturwissenschaftlichen Vereins für Schleswig-Holstein, XIII, 1906 [за 1905—6 р.]. До занотовання тільки статя В. Геерінґа, Bäume und Wälder Schleswig-Holsteins. Ein Beitrag zur Natur- und Kulturgeschichte der Provinz (115—190, 291—404) і реферат Кірміса про Fayence-Industrie.

Schriften der physikal.-ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i Pr., 1906, XLVII i

Schriften der naturforschenden Gesellschaft in Danzig, 1906, XI, не містять для нас нічого.

Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken, 1905, VIII, 1906, IX, 1, 2. (8) H. Niese, Zur Geschichte des deutschen Soldrittertums in Italien (217—248). (9, 2) Шнайдер, Bistum und Geldwirtschaft. Zur Geschichte Volterras im Mittelalter (271—315, друга часть).

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia, Lötzen 1901, XI. До занотованя бібліоґрафія М. Романовского, Literatur über Masuren aus den Jahren 1902—1904 (155—167) і статя Mülverstedt'a, Die Vasallen-Register und Tabellen der Hauptämter in Masuren (80—100).

Allgemeines Literaturblatt, 1906, XV. Рецензії: Кайндля на Mater. antrop.-arch. i etn. VII c. 115—116), Й. Ґшпана на Götz'a: Kirchenrechtl. u. kulturgeschichtl. Denkmäler Altrusslands (c. 404) і Ґ. Алексіса на Караска, Slavische Literaturgeschichte (c. 527).

10. Музеї.

Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, XIII, XIV, 1905—1906, Czernowitz, 1908. Містить дві статї етноґрафічного і одну історичного змісту: Е. Фішера, Wehrmacht der Moldau zur Zeit Stephans des Grossen (29—44). Для нас представляє інтерес передовсім розвідка Л. Боднарескуля, Einige Osterbräuche der Romänen (1—28 + 5 таблиць) присвячена головно описови крашанок та писанок і представленю деяких великодних звичаїв. Вона варта була б окремого обговореня від кого з специялїстів в писанках. Заслужений історик менших народнїх ґруп на Буковинї, Полек, дає історію циган на Буковинї і заповідає другу часть, в якій обговорить їх звичаї та обряди (Die Zigeuner in der Bukowina, 45—63). Праця оперта на новім, недрукованім ще матеріялї.

Mitteilungen aus dem Städtischen Museum für Völkerkunde, Leipzig 1905, I, містять працю Г. Ефраїма, Über die Entwicklung der Webetechnik und ihre Verbreitung ausserhalb Europas (c. VIII + 72 + 57 табл. + 1 кар., вел. 4°), в якій в початку поділено технїку ткацьку на відділи відповідно до виробу, а відтак пороблено з ґеоґрафічного розширеня етнольоґічно-ґенеальоґічні конклюзії. На жаль виключено східно-европейський матеріял, без якого годї обути ся при розслїдах.

Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, 1906, VI, містить статї Г. Вельцля, Kleiner Beitrag zur Kunstgeschichte unseres Heimatlandes (15—86) і Ржевака, Die Schalensteine („Opfersteine im westmährischen Granitgebiet (235—90). В додатку оцїнюють Ржевак і Ян археол.-палеонт. збірку Машки а Сомбаті збірку Червінки.

Часописи за рік 1906 обговорені в тт. LXXXV і LXXXVII.

Internationales Archiv f. Etnographie.
Mitteilungen des Vereines für Erdkunde zu Halle a. S.
Mitteilungen des Vereines für Erdkunde zu Dresden.
Mitteilungen des Vereines für Erdkunde zu Leipzig.
Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin.
Geographische Zeitschrift v. Hettner.
Mitteilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien.
Mitteilungen des k. u. k. militärgeographischen Institutes.
Abhandlungen d. k. k. geographischen Gesellschaft in Wien.
Mitteilungen der geographischen Gesellschaft in München.
Mitteilungen der geographischen Gesellschaft in Hamburg.
Mitteilungen der geogr. Gesellschaft (für Thüringen) zu Jena.
Jahresbericht der geographischen Gesellschaft zu Greifswald.
Jahresbericht des Frankfurter Vereins f. Geographie u. Statistik.
Deutsche geograph. Blätter.
Deutsche Rundschau f. Geographie und Statistik.
Zeitschrift f. Schulgeographie.
Mitteilungen der deutschen Gesellschaft für Natur u. Völkerkunde Ostasiens.
Dr. A. Petermanns Mitteilungen aus J. Perthes' geogr. Anstalt.
Geographischer Literatur-Bericht.
Annales de Géographie.
La Géographie. Bulletin de la Société de géographie.
Land und Leute.
Geographisches Jahrbuch.
Geographischer Jahresbericht aus Österreich.
Deutsches Kolonialblatt.
Beilage zum Deutschen Kolonialblatt.
Deutsche Kolonialzeitung.
Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht u. Kolonialwirtschaft.
Mitteilungen des nordböhmischen Exkursionsklubs.
Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathenvereines.
Jahrbuch des ungarischen Karpathenvereines.
Altvater.
Österreichische Alpenzeitung.
Mitteilungen des österreichischen u. deutschen Alpenvereins.
Österreichische Touristen-Zeitung.
Deutsche Alpenzeitung.
Jahrbuch des Schweizer Alpenclubs.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde.
Zeitschrift des Vereines für Volkskunde.
Hessische Blätter f. Volkskunde.
Volkskunst und Volkskunde.
Das deutsche Volkslied.
Der Volksmund. Alte und neue Beiträge zur Folksforschung.
Wallonia.
Volkskunde. Tijdschrift voor nederlandsche folkklore.
Revue des traditions populaires.
La Tradition.
Archivio per lo studio delle tradizioni popolari.
Folk-Lore.
Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde.
Zeitschrift des Vereins f. rheinische u. westfälische Volkskunde.
Mitteilungen und Umfragen zur bayerischen Volkskunde.
Beiträge zur Volkskunde der Provinz Posen.
Beiträge zur Volkskunde.
Mitteilungen aus dem Verein d. Königl. Sammlung f. Deutsche Volkskunde zu Berlin.
Schweizerisches Archiv für Volkskunde.
Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen.
Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde.
Unser Egerland.
Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes.
Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands.
Altbayerische Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift.
Annalen des historischen Vereins f. den Niederrhein.
Annalen des Vereines für nassauische Altertumskunde und Geschichtforschung.
Anzeiger für schweizerische Geschichte.
Archiv für Geschichte und Altertumskunde von Oberfranken.
Archiv für österreichische Geschichte.
Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde.
Archiv für hessische Geschichte u. Altertumskunde.
Archivalische Zeitschrift.
Aus Aachens Vorzeit. Mitteilungen d. Vereins für Kunde der Aachener Vorzeit.
Baltische Studien.
Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde.
Das Bayerland.
Beiträge zur Erforschung steierschen Geschichte.
Beihefte.
Blätter für bernische Geschichte, Kunst und Altertumskunde.
Der Böhmerwald.
Brandenburgia.
Braunschweigisches Magazin.
Carinthia.
Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte.

Dresdner Geschichtsblätter.
Deutsche Geschichtsblätter.
Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols.
Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte.
Forschungen zur Geschichte Bayern.
Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg.
Der Geschichtsfreund.
Hannowersche Geschichtsblätter.
Die Heimat. Monatsschrift zur Pflege der Natur- u. Landeskunde in Schleswig Holstein.
Hessenland.
Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft.
Historisch-politische Blätter.
Historische Zeitschrift.
Historische Vierteljahrsschrift.
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen.
Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte u. Altertumskunde.
Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken- und Isergebirge.
Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine.
Magdeburger Geschichtsblätter.
Mannheimer Geschichtsblätter.
Mansfelder Blätter.
Mitteilungen des Institutes f. öster. Geschichtsforschung.
Mitteilungen des Musealvereines für Krain.
Mitteilungen des Vereins f. d. Geschichte der Deutschen in Böhmen.
Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde.
Mitteilungen des Vereines für die Geschichte Berlins.
Mitteilungen des Vereines für die Geschichte Dresdens.
Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins.
Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins.
Mitteilungen des Freiberger Altertumsvereins.
Mitteilungen des Vereins f. Rochlitzer Geschichte.
Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i. B.
Mitteilungen des Vereins f. Geschichte Annabergs u. Umgebung.
Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück.
Mitteilungen des Altertumsvereins f. Zwickau u. Umgegend.
Monatsblatt d. Vereins f. Landeskunde von Niederösterreich.
Monatsblätter der Gesellschaft für pommernsche Geschichte und Altertumskunde.
Neue Heidelberger Jahrbücher.
Neues Archiv f. sächsische Geschichte u. Altertumskunde.
Neues Archiv f. die Geschichte der Stadt Heidelberg und der rheinischen Pfalz.
Neues Lausitzisches Magazin.

Neujahrsblätter der badischen historischen Kommission.
Niedersachsen.
Oberschlesien.
Oberschlesische Heimat.
Pommernsche Jahrbücher.
Revue des questions historiques.
Revue historique.
Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung.
Strassburger Beiträge zur neueren Geschichte.
Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte.
Thüringer Monatsblätter.
Veröffentlichung d. Vereins f. Geschichte d. Mark - Brandenburg.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landeskunde.
Zeitschrift des deutschen Vereins f. die Geschichte Mährens und Schlesiens.
Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen.
Zeitschrift des Ferdinandeums.
Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins.
Zeitschrift des Harzvereins f. Geschichte u. Altertumskunde.
Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte.
Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinsche Geschichte.
Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark.
Zeitschrift f. d. Geschichte und Altertumskunde Ermlands.
Zeitschrift des Oberrheins.
Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins.
Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.
Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde.
Beiträge zur Assyriologie u. semitischen Sprachwissenschaft.
Zeitschrift für Assyriologie und verwandte Gebiete.
Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft.
Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft.
Indische Forschungen in zwangslosen Heften.
Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik.
Hermes.
Neue Jahrbücher für das klassische Altertum.
Philologus.
Rheinisches Museum für Philologie.
Wiener Studien.
Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde.
Archiv f. das Studium der neueren Sprachen und Literaturen.
Beiträge zur Literaturgeschichte.
Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte.
Forschungen zur neueren Literaturgeschichte.
Hermaea.
Indogermanische Forschungen.
Literarhistorische Forschungen v. Schick u. Waldberg.
Münstersche Beiträge zur neueren Literaturgeschichte.

Revue celtique.
Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte.
Untersuchungen zur neueren Sprach- u. Literaturgeschichte.
Zeitschrift für celtische Philologie.
Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.
Archivio glottologico italiano.
Supplementi periodici.
Gesellschaft für romanische Literatur.
Giornale Storico della Letteratura Italiana.
Jahresbericht des Instituts f. rumänische Sprache zu Leipzig.
Münchener Beiträge zur romanischen u. englischen Philologie.
Revue des langues romanes.
Revue de philologie française et de littérature.
Romanische Forschungen.
Romania.
Zeitschrift für romanische Philologie.
Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Phil.
Acta germanica.
Anglia.
Beiblatt zur Anglia. Mitteilungen üb. engl. Sprache u. Literatur u. üb. engl. Unterricht.
Anglistische Forschungen.
Bausteine. Zeitschrift für neuenglische Wortforschung.
Berliner Beiträge zur germanischen u. romanischen Philologie.
Bonner Beiträge zur Anglistik.
Englische Studien.
Euphorion.
Germanistische Abhandlungen v. Vogt.
Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft.
Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft.
Kieler Studien zur englischen Philologie.
Marburger Studien.
Morsbachs Studien zur englischen Philologie.
Münstersche Beiträge zur englischen Literatur.
Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins f. niederdeutsche Sprachforschung.
Palaestra.
Prager Studien.
Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Seminar in Leipzig.
Studien zur englischen Philologie.
Teutonia. Arbeiten zur germanischen Philologie.
Wiener Beiträge zur englischen Philologie.
Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie.
Zeitschrift für deutsche Philologie.
Zeitschrift für deutsche Mundarten.
Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins.
Zeitschrift für deutsche Wortforschung.
Blätter für das Gymnasial-Schulwesen.
Gymnasium.

Das humanistische Gymnasium.
Lehrproben und Lehrgänge.
Monatsblätter für höhere Schulen.
Pädagogische Studien.
Zeitschrift für Realschulwesen.
Zeitschrift für den deutschen Unterricht.
Alemannia.
Archiv für Kulturgeschichte.
Archiv für Landes- und Volkskunde der Provinz Sachsen nebst angrenzenden Landesteilen.
Beiträge zur Landes- und Volkskunde von Elsass-Lothringen.
Byzantinische Zeitschrift.
Der ferne Osten.
Finnisch-ugrische Forschungen nebst Anzeiger.
Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde.
Globus.
Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft.
Jahrbuch f. Geschichte, Sprache u. Literatur Elsass-Lothringens.
Kultur.
Monatsschrift f. Geschichte u. Wissenschaft des Judentums.
Nord und Süd.
Ost und West.
Quellen und Forschungen zur Sprach-und Culturgeschichte der germanischen Völker.
Schau ins Land.
Umschau.
Archiv für Religionswissenschaft.
Zeitschrift für d. alttestamentliche Wissenschaft.
Biblische Zeitschrift.
Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments.
Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie.
Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft u. d. des Urchristentums.
Zeitschrift für katholische Theologie.
Theologische Quartalschrift.
Theologische Studien und Kritiken.
Theologisch-praktische Monatschrift.
Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich.
Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte.
Quellenschriften zur Geschichte des Protestantismus.
Archiv für katholisches Kirchenrecht.
Der Katholik.
Oriens Christianus.
Studien u. Mitteilungen aus dem Benediktiner u. Zisterzienorden.
Archiv zur Geschichte der Diözese Linz.
Analecta Bollandiana.

Neue kirchliche Zeitschrift.

Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte für 1905.

Abhandlungen d. historischen Klasse d. bayerischen Akad. d. W.

Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der ksl. Akademie d. W.

Sitzungsberichte der philosophisch philologischen und der historischen Klasse der Akademie d. W. München.

Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft Hist.-phil. Klasse.

Berichte über die Verhandlungen der K. Sächs. Ges. d. Wiss. in Leipzig. Philolog.-histor. Klasse.

Sitzungsberichte der philosophisch-histor. Klasse der Kgl. Preuss. Akademie d. Wiss. zu Berlin.

Philosophische und historische Abhandlungen der Kön. Preuss. Akademie d. W. zu Berlin.

Schriften d. Naturwissenschaftlichen Vereins f. Schleswig Holstein.

Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken.

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia.

Allgemeines Literaturblatt.

Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums.

Mitteilungen aus dem Städtischen Museum für Völkerkunde.

Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums.

Бібліоґрафія

(рецензії та справоздання).

Emil König — Das Leben, sein Ursprung und seine Entwickelung auf der Erde. 2 Auflage. Berlin, Franz Wunder, 1905, стор. 498, 6 Mk.

Книжка автора, що виходить вже в другім виданю, присвячена розвязці дуже важних питань, до яких звертали ся не одні лише антропольоґи і біольоґи. Одначе арґументація автора, хоч дуже оріґінальна і нераз бистроумна, не має богато за собою і дуже часто, аж може за часто, переходить в сторону фантазії. Через те й результати книжки непевні і коли б хто шукав в ній що небудь позитивного, то дуже ошукаєть ся. Тих кілька слів най вистарчить на рекомендацію сеї нової публікації, що може когось притягнути своїм богато обіцюючим заголовком. *З. К.*

Ludwig Reinhardt — Der Mensch zur Eiszeit in Europa und seine Kulturentwickelung bis zum Ende der Steinzeit. München, E. Reinhardt, 1906, стор. 504.

В найновійших часах появило ся значе число книжок, що обговорюють початки людського житя і культури і призначені не лише для спеціялїстів, але і для ширшого загалу.[1]) З поміж них визначаєть ся

---

[1]) Для приміру згадаю важнійші: G. Engerrand, Six leçons de préhistoire. Bruxelles, Veuve F. Larcier, 1905; A. Rutot, Le préhistorique dans l' Europe centrale 1904; A. Doigneau, Nos ancêtres primitifs. Paris, C. Clavreuil, 1905, ст. 202, 8⁰; Manuel de recherches préhistoriques, publié par la société préhistor. de France, avec 205 fig. et 4 tableaux. Paris 1906; E. Hahn, Das Alter der wirtschaftlichen Kultur der Menschheit. Heidelberg, C. Winters Univers.

і змістом і обємом праця Райнгарда і може бути горячо поручена усїм, що хотять докладно і вірно поінформувати ся про стан сучасної преісторії і усїх з нею звязаних научних квестій. Головною її прикметою — широке і ясне трактоване предмету, а заразом приступність і прецизність стилю. Нема нічого зайвого і неналежного до теми, нема модних фантазій про расову приналежність первісних типів, нема також — часом може бистроумних — узагальнювань. Річ представлена дуже подрібно в усїх найменших подробицях з узглядненем найновійшої лїтератури, яку піддано основній критицї і перевірцї, так що праця Райнгарда мимо трохи популярного вигляду писана вповнї критично і самостійно. Самостійність автора видно і в самім прозорім укладї книжки і в рішеню деяких основних питань преісторії як походжень чоловіка, вартість т. зв. еолїтів, степенї розвою примітивної культури, істноване низької раси (карликів) і т. д. Мило вражає сильне узглуднюване питань, що дотикають ся розвою і стану первісної культури, і консеквентно і обережно переведений спосіб пояснювати тодїшнї прояви культури примі-

---

Buchh., 1905; S. Müller, Ungeschichte Europas. Grungzüge einer prähistorischen Archäologie. Deutsche Ausgabe unter Mitwirkung des Verfassers besorgt von O. L. Jiriczek. Strassburg, K. I. Trübner, 1905, ст. 204, 8⁰; C. H. Stratz, Zur Abstammung des Menschen, Stuttgart, F. Enke, 1906, ст. 29, 8⁰; G. Schwalbe, Die Vorgeschichte des Menschen. Braunschweig, 1904 i Studien zur Vorgeschichte der Menschen. Stuttgart, E. Nägele, 1906, ст. 228+4 табл.; E. Müller de la Fuente, Die Vorgeschichte der Menschheit im Lichte unserer entwickelungsgeschichtlichen Kenntnisse. Wiesbaden. I. F. Bergmann, 1906, ст. 163, 8⁰; A. Michaelis, Die archäologischen Entdeckungen des 19 Jahrhunderts. Leipzig, E. A. Seemann, 1906, ст. XX+325, 8⁰; Der Mensch und die Erde. Die Entstehung, Gewinnung und Verwertung der Schätze der Erde als Grundlagen der Kultur, herausgegeben von H. Krämer in Verbindung mit zahlreichen Mitarbeitern. Berlin & Leipzig, Bong & Co, (1906), 2 томи, ст. 560 і 595 (дуже інтересний підручник того самого типу що Weltall und Menschheit); W. Breitenbach, Abstammung und Vorgeschichte des Menschen. Eine gemeinverständliche Übersicht über den jetzigen Stand der Frage. Brackwede, 1907, ст. 54; H. Driesmans, Der Mensch der Urzeit. Kunde über Lebensweise, Sprache und Kultur des vorgeschichtlichen Menschen in Europa und Asien. Stuttgart, Strecker & Schröder, 1907, ст. XVI+198, 8⁰; Cancalon, Le progrès aux temps paléolithiques. Introduction à l' étude de la préhistoire. Paris, C. Reinwald, 1907 і т. д. Крім того варта згадати ще старші працї: M. Hörnes, Der diluviale Mensch in Europa, 1903; H. Klaatsch, Entstehung und Entwickelung des Menschengeschlechts, 1902; W. Bölsche, Die Abstammung des Menschen, Stuttgart, Kosmos, (1903) ст. 99 і A. Heilborn, Der Mensch. Sechs Vorlesungen aus dem Gebiete der Anthropologie. Leipzig, Aus Natur und Geisteswelt, 1904.

рами з житя сучасних „дикарів“, що ще жиють або до недавна жили в камінним періоді. З того боку особливо інтересні два остатні розділи, в яких змальовано фізичне і духове житє сучасних племен Ескімосів і Папуасів, що ще не дійшли до уживаня металю, і показано, кілько там переховало ся поглядів, звичаїв і обрядів, що сягають дуже старих часів.

Зміст книжки дуже богатий. Наперед подає автор ґеольоґічний розвій нашої землї і представляє розвій ростин і звірят аж до часів появи чоловіка. Відтак займаєть ся широко квестією походженя чоловіка в звязи з тодішними клїматичними і ґеоґрафічними обставинами і присвячує пильну увагу еолітам, в яких бачить таки продукт людської руки. Значна частина книжки відложена на змальованє початків людського житя і культури підчас ледової епохи і загально принятих чотирьох стадій розвою в часї палеоліту. При тій нагоді розслїджує автор і антропольоґічний тип чоловіка і дає характеристику та культурне розширенє т. зв. неандертальської і Cro-Magnon раси. Вкінци представлено неменше широко і деталїчно розвій неоліту, при чім діткнено цілого ряду цікавих питань (походженє орієнтальної культури, вітчина Індоґерманів, меґалітична культура і т. д.). Остаточні результати зібрано в девятім розділї, який присвячено спеціяльно розборови проявів культури.

З. Кузеля.

Т. Флоринскій — Славянское племя (Университетскія Извѣстія київські, 1907).

Ся „праця“ призначувала ся до видання петербурської Академії Наук — „Энциклопедіи славянской филологіи“, але, як каже автор в передмові до своєї праці, не могла бути уміщена там через „незалежні від автора причини“. Ми не знаємо сих причин, але перегляд праці свідчить про її невелику наукову вартість, про те, що се радше полїтичний памфлет, приправлений трохи науковою подливою, анїж наукова праця, і се мабуть дасть ключ до зрозуміння тих „незалежних причин“. Прочитавши передмову автора, де він пише: „завданнє сеї праці — викласти стисло статистично-етноґрафічні дані про славянське племя та про всї його відміни... обсяг та зміст даного огляду славянства визначає отся схема: теріторія кождого народу та її межі, розграниченнє від сусідів, загальні та окремі племінні назви, численність, етноґрафічні дані та полїтичне становище“, — подумав би, що й справді автор в своїй книзї дає те, що обіцяє в передмові. Щоб побачити, як виконав автор свою обіцянку, розглянемо, наприклад спеціяльно цікавий для нас розділ другий під заголовком „Русскіе“, а в ньому все, що умів автор сказати про український нарід. В параґрафі 1 сього розділу під заголовком „Русская область

и ея границы“, закреслює він межі „русскаго“ народу, залїчуючи до нього Українцїв і Білорусів, а при кінцї зазначує, що менша частина „русской“ области знаходить ся за межами Росії в Австро-Угорщинї й перелїчує повіти Галичини, Буковини й Угорщини, де більшість складають „русскіе“. В параґрафі 2 „Сосѣди русскаго народа и инородцы на территоріи русскаго народа и русскаго государства“ знаходимо виказ народностей, з котрими межує укр. нарід або котрі живуть островами на його території. Більша частина параґрафу 3 „Разновидности русскаго народа и ихъ названія“ присвячена полеміцї проти „галицьких сепаратистів-фільольоґів, етноґрафів, істориків та наших так званих Українофілів, що йдуть слїдом за ними“ (стор. 38), котрі „запровадили нові складні терміни: „Україна-Русь“, „Українець-Русин“, „українсько-руський“. Сї терміни, каже автор, не привили ся нї в лїтературі, нї серед української інтелїґенції, а замість них почали уживати терміну Українцї. „Проби сї виходили й виходять головним чином з Галичини, від істнуючих там полїтичних та лїтературних товариств, що пропаґують цїлком хибну ідею повної племінної, язикової, культурної та полїтичної відокремлености та самостійности Малорусів і силкують ся вишукати для сеї галузї русскаго народу таку назву, котра не вказувала-б на близький її звязок з иншими частинами русскаго народа“. Розглядаючи питанне про утворенне „русских“ народностей, автор не мотивуючи своєї гадки ширше, найбільшу вагу надає факторови державному: „Великоруська народність, декретує він, складала ся під впливом московської держави, білоруська — під впливом литовської держави, малоруська — в значній залежности від відносин її до Литви та Польщі“. Так само невідомо на яких підставах і проти встановленого в науцї погляду, прийнятого між иншим такими московськими істориками, як Ключевский, про вплив природи, клїматичних та ґеоґрафічних умов на утворенне окремих народностей, твердить він доґматично: „воно (повстанне і розвиток „русских“ народностей) відбувало ся незалежно від впливів неоднакової природи та клїмату земель, котрі помалу займав руський нарід, особливо під впливом своєрідних історичних умов, в яких опинили ся ріжні частини русскаго народа після татарського завойовання“. Далї він показує, як поділяють ся по ґуберніям Великоруси, Малоруси і Білоруси, й перелїчує місцеві назви сих народів.

Подавши в коротенькому параґрафі 4 під заголовком „Численность русскаго народа“, що займає всього дві сторінки, цифри про людність на підставі перепису 1897 та поділ „русскаго“ народа з релїґійного погляду, автор закінчує свій розділ чималим параґрафом 5 „Общія замѣчанія объ этнографическихъ особенностяхъ и политическомъ положеніи русскаго народа“. Все позитивне, що знайдеть ся в сьому параґрафі,

уміщуеть ся на перших двох сторінках. Тут ми довідуемо ся про поділ „руськаго" язика на наріча, про те, що з етноґрафічного погляду „русскій" нарід мае богато відмін, „при чому не тільки не гублять ся, а навпаки яскраво виступають численні риси загальнонародної едности", й нарешті про те, що важнійша характерна риса історії „русскаго" народу лежить в тому, що він, за винятком невеликої частини, що входить в склад австро-угорської держави, витворив для всеї своеї величезної маси політичну, національну й культурну едність. Решта місця, що займае більшу половину параґрафа, присвячена характеристиці „політичного та культурного становища" частини „русскаго народа" (по просту кажучи, Українців), котра „через якусь гірку іронію долі... входить в склад чужої держави — Австро-Угорщини". Ми не маемо потреби й навіть не можемо на сторінках „Записок" критикувати сю характеристику, бо вона живцем вийнята з „Галичанина", і не „Запискам" полемізувати з ним. Через те наведемо тільки виписку про культурне становище „Зарубежной Руси"; може ся виписка буде трохи за довга, та за те вона наочно покаже нам „науковість" розділу про „русскихъ" Словян праці проф. Т. Фльоринского, тим більше, що подібні випади проти Українців займають майже четверту його частину. Він пише:

„Тяжке політичне та національне істнованне русскаго народу в Австрії ускладнюеть ся внутрішною культурною боротьбою, котра перешкоджае духовій спільности та едности Карпатської Руси з рештою русскаго народу. Тут, у Львові, коли не повстало, то зміцнило ся й потім було перенесене до Росії так зване літературне та політичне українофільство, сепаратистичний рух, що силкуеть ся перевести в житє очевидно хибну та безґрунтовну думку про повну племінну та культурну самостійність та окремішність від решти Руси малорусів або, по ново вигаданій термінольоґії, України-Руси. На думку діячів сього руху „Україна-Русь", як особливий, різко відмінний від великорусів нарід, мае право на утвореннє своеї держави й повинна користувати ся своею окремою „українсько-руською" літературною мовою, як орґаном просвіти народу та висшої освічености. Відповідно до сього прінціпу українофільська партія визнае для Галицької, Буковинської та Угорської Руси, як мову книги, школи, науки, літератури тільки місцеве наріче, котре штучним способом, через ново витворені слова та запозичення з польської, німецької та инших чужих мов, підіймаеть ся на степень мови літературної. З зовнішного погляду книги та видання сіеї партії відріжняють ся особливим, нововигаданим правописом. Сі змагання, як такі, що мають на меті внести духовий розбрат серед могутнього русскаго народу, підтримують ся як центральним віденським урядом, так і впливовими місцевими польськими партіями і вже переводять ся

в житє. В школах та адміністрації допускаєть ся тільки місцеве наріче, а загальноруссReferences книжна мова переслідуєть ся. Для осягнення своїх цілей українофільська партія розпоряджаєількома науковими та просвітними інституціями (Товариство імени Шевченка, Просвіта та ин.), кількома катедрами на львівському університеті й деякою кількістю ґазет та журналів.

„Та думок і діяльности сеї партії не поділяє частина русской інтеліґенції й маса простого люду Зарубежної Руси. Поруч „українофілів“ в Галичині та на Буковині істнує друга партія, так звана „старорусская“ або „русско-народная“, котра вважає австро-угорських малорусів за частину єдиного русскаго народу і вважає загальноруску літературну мову спільним добром не тільки великорусів та білорусів, але й малорусів, а значить і Галицької, Буковинської та Угорської Руси. Вона отверто заявляє, що „визнає на підставі науки, дійсного житя та глубокого переконання національну та культурну єдність всього русскаго народу й через се визнає своїми плоди тисячолітної культурної праці всього русскаго народу“. Кермуючи ся таким поглядом, прихильники русско-народної партії боронять уживаннє в літературі Карпатської Руси нашої спільної русскої мови й самі пишуть та видають книги і ґазети на сїй мові. Вони також розпоряджають кількома просвітними інституціями (Ставропиґійський Інститут, Народний Дім, Галицько-русска Матиця, Общество Михаила Качковского та ин.) й кількома періодичними виданнями, але значно звязані в своїй діяльности з боку офіціяльних та неофіціяльних сфер, як поборники національної та культурної єдности всеї Руси“. *М. Залїзняк.*

Dr. M. Murko — Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen. (Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen, Band V, 2 Abteilung. Leipzig, C. F. Amelangs Verlag, 1908), ст. X+248.

В розпочатій накладом фірми Амелянґа серії історії літератур Сходу появила ся сими днями праця дра Мурка, перша після Шафарикової посмертно виданої (1864 р.) Історії південно-славянських літератур наукова праця, в якій спробувано виложити цілість південно-славянського духового житя в орґанічнім звязку. Виклад обіймає чотири південно-славянські племена: Словінців, Хорватів, Сербів і Болгар, які протягом віків переходили найріжнїйші колії, являли ся під ріжними назвами, ґрупували ся в ріжні державні орґанізми, розбивані ріжними посторонніми силами, падали і підіймали ся на ново, поки нарешті не розкололи ся на дві великі ґрупи, між якими глубоку демаркаційну лінію протягнув віковий антаґонізм між Сходом і Заходом, антаґонізм,

який одну націю, Сербо-Хорватську, переломав на дві частини, що й доси розвивають ся окремо, не вважаючи на численні проби духового і літературного поєднаня, і доси особливо в політиці і публіцистиці аж надто часто замісь дружнього змаганя виявляють ворожнечу основану чи то на обрядових, чи на инших антаґонізмах і антіпатіях. Задача представити духову історію таких племен в орґанічній цілости незмірно трудна, і не можна сказати, щоб вона вповні удала ся дру Муркови. Уклад його книжки, не вважаючи на всю старанність композиції, має по трохи хаотичний характер; дуже часто читаючи його книжку доводить ся жалувати, що він не волів держати ся ґеоґрафічної основи, обробляючи кожду національність в нерозривній цілости і зазначуючи при тім спеціяльні взаємини тої нації із сусідами. Супроти сього др. Мурко станув на становищі більш етноґрафічнім, при чім одначе міжнародній характер церковно-славянської мови, що панувала довгі віки у східної половини південних Славян, позбавляє його виклад тої провороcти, яку-б можна було осягнути ґрупуючи матеріял відповідно до ґеоґрафічної основи і хронольоґічного порядку.

Книжка дра Мурка розпадає ся на 13 розділів, із яких перші два присвячені етноґрафії, статистиці і початковій історії та хрістіянізації південно-славянських племен, третій розділ присвячений діяльности славянських апостолів Кирила і Мефодія та початкам церковно-славянського письменства в Моравії і Панонії. В звязку з тим стоїть розділ четвертий, що дає поняте про найстарші літературні памятки Словінців, зложені в звязку з діяльністю славянських апостолів. В пятім розділі подано образ церковно-славянського письменства в Болгарії, в шестім огляд творів зложених церковно-славянською мовою і глаголицьким письмом у Хорватів на побережю Адріацкого моря, а семий розділ подає загальні уваги про церковно-славянське письменство взагалі. Всї ті розділи обіймають заразом історичне житє південно-славянських народів більше-менше до початку XIV в. Осьмий розділ присвячений так званій середньо-болгарській літературі в Болгарії з оглядом на суміжну з нею Румунію і Сербію. Девятий розділ, найдетальнійший зі всїх, присвячений церковно-славянській літературі Сербії від кінця середнїх віків аж до часу національного відродженя. В десятім розділі подано короткий нарис письменства боснійського, що займало посереднє місце між сербським і хорватським. В одинацятім розділї представлено церковно-славянську літературу Хорватів над Адріатицким морем, а в тринацятім розділї подано загальний нарис впливу турецького панованя на південно-славянські племена і погляд на епічну творчість південних Славян. Подекуди припадковий характер має розділ дванацятий, у якім подано огляд середньовікових романтичних тем у письменствах Хорватів і Сер-

бів. До викладу, який після принятого в Амелянґовій серії порядку не повинен містити ноток в низу сторін, додано нотки на кінці; з огляду на те, що в тексті подано богато річий нових і подекуди несподіваних, було-б пожадано, щоб ті нотки були детальнійші і численнійші. Окремо додано цінний показчик бібліоґрафії, у якому виказано важнійші періодичні публікації, описи рукописів, учебники історії поодиноких літератур та моноґрафії про спеціяльні питаня. Закінчує книжку детальний показчик імен, предметів і тем порушених у книжці.

Що-до загальної методи викладу дра Мурка треба завважати, що в його книжці маємо радше пробу історії або культурної історії, ніж історії літератури славянських племен. Автор широко розводить ся про загальні відносини політичні, суспільні й літературні, та за те пропорціонально мало присвячує місця поодиноким авторам, а ще менше їх творам. Особливо що до найстарших епох видно велику нерівність у трактованю предмету. І так коли історичні партії найстаршої історії Хорватів і Сербів виходять досить детальні і богаті змістом, то відповідні партії літературної історії виходять далеко невдоволькяючими. З огляду на те, що південно-славянське письменство, особливо в його церковно-славянській парости, мало значний вплив також на наше південно-руське і загалом все старо-руське письменство, уважаю потрібним зупинити ся троха детальнійше над деякими розділами праці дра Мурка, особливо там, де його виклад менї видаєть ся менше докладним або хибним.

Починаючи від другого розділу присвяченого початковій історії південно-славянських племен, зроблю тілько одну увагу, що говорячи про христіянізацію південно-західних Славян автор за мало звернув уваги на відомий Libellus de conversione Bogoariorum et Carantanorum, занадто загально збув пробу державної орґанізації Самона, якого він зовсім без підстави називає загадковим, коли тимчасом його історія вияснена досить виразно сучасними записками (пор. моноґрафію дра Мирона Кордуби п. з. Перша держава славянська (в Записках Наукового Тов. ім. Шевченка, т. XIII ст. 1—20).

Що до історії наверненя Болгар на христіянство, то думка дра Мурка, буцім то славянські апостоли Константин і Методій не мали ніякого впливу на навернене Болгар, не видаєть ся менї оправданою. Дру Муркови лишила ся очевидно невідома старо-руська, а властиво первісно старо-болгарська традиція про апостольську діяльність Константина у Брегальниці перед його моравською місією.

Що до третього розділу, присвяченого славянським апостолам Константину і Методію, то др. Мурко стоїть на застарілім сьогоднї становищі повної автентичности панонських леґенд, які буцім то новими знахідками були підтримані (ст. 37). На віру панонського житія Константина він оповідає коротко житє солунських братів, приймає без засте-

режень відомости про сараценську і хозарську місію Константина, так само про їх побут у Венеції і про диспути з троязичниками. Дальші події по смерти Константина основано головно на житії Методія і на віднайдених недавно папських листах у справі славянського богослуженя. Між цитованими матеріялами являєть ся як новість віднайдена недавно славянська леґенда про св. Наума, ученика Методієвого, що подає деякі нові відомости про переслідоване славянського обряду в Моравії по смерти Методія і про те, що Наум був наступником Климента на охридській епископській катедрі (ст. 43—44). Инших памяток мораво-панонського письменства крім згаданого у нього Константинового перекладу євангелія др. Мурко не знає; що до обох тзв. панонських леґенд не подає нічого докладнійшого про їх зміст, авторство, місце або час уложеня. Що до винайденя славянської азбуки він стоїть на тім погляді, що Константин ще перед своєю моравською місією уложив тзв. глаголицю на основі грецького курсивного письма. Др. Мурко уважає сконстатоване сего факту одним із найблискучійших здобутків славянської фільольоґії XIX в. Взагалї справа глаголиці, її уживаня в письменстві і літурґічних книгах південних Славян займає дра Мурка найживійше. До відомости в житію Методія про доконаний Методієм переклад більшої або меншої части чи навіть і всїх книг старого і нового завіта др. Мурко ставить ся скептично.

В четвертім роздїлї дає др. Мурко детальну характеристику тзв. Фрайзінґенських памяток, віднайдених в 1803 р. у манастирі Фрайзінґен і перехованих тепер у Монахівській бібліотеці. Се кілька листків писаних у X або XI в. старою церковно-славянською мовою і латинськими буквами. На тих листках поміщено формулу сповіди, проповідь про сповідь і молитву по сповіди. Др. Мурко присвятив сим памяткам спеціяльний розділ, уважаючи їх справедливо найстаршою пробою перенесеня панонської церковної традиції на латино-католицький ґрунт. В памятках маємо католицькі молитви і проповідь з примішкою уступів згідних з проповідями Климента.

В пятім роздїлї, присвяченім найстаршим памяткам болгарського письменства, маємо поперед усего характеристику Климента, держану досить загально, без вичисленя хоч би важнійших проповідий. В невеличкій дискусії про авторство панонських леґенд (ст. 61—62) др. Мурко схиляє ся до думки, що автором житія Константина був сам Методій, а автором житія Методія Климент або котрийсь инший ученик Методія. Дальший уступ присвячений Константину Пресвитеру, якому належить авторство найстаршого Учительного євангелія, зложеного із скорочених, із грецького переведених проповідий на недїлї і свята цілого року, вибраних головно із писань Івана Златоустого і Ісидора Пелусіота і по-

переджeного віршованою передмовою в акростіхом, першою віршованою памяткою в церковно-славянській мові. В складнім питаню про кількох Константинів, яких твори із підписом Константин або Константин Філософ стрічають ся у старо-болгарськім і старо-руськім письменстві, др. Мурко не вияснає ся докладно. Він ідентіфікує Константина Філософа Симеоновської доби (X в.) з Константином Костенським з першої половини XV в., і приписує йому крім „деяких инших“ неназваних писань передмову до Євангелія (ст. 63), відоме Прогласіє, якого автором на мою думку треба вважати Константина Первоучителя.

Троха за мало уваги, бо тілько одинацять рядків (ст. 65) присвячено Григорієви Пресвитерови, авторови чи може лиш одному із авторів великого болгарського хроноґрафа, в якім крім перекладу пяти книг Мойсея, книг Ісуса Навіна, Судіїв і Царств містять ся переклади грецьких хроноґрафів, які пізнійше перенесені були на південну Русь і стали основою нашої найстаршої літописи. Варто зазначити, чого не зазначує др. Мурко, що той великий твір Григорія Пресвитера чи Епископа у болгарськім рукописї X або XI віку заховав ся доси в московськім архіві міністерства справ заграничних, входив правдоподібно у склад бібліотеки князя Ярослава і був доступний редакторови найстаршої київської літописи.

Не зовсїм вірно характеризує др. Мурко зміст тзв. Святославового, а первісно Симеонового Зборника з р. 1073. В тім Зборнику нема названого др. Мурком короткого хроноґрафа, а те, що він називає коротким уривком із Михайла Синкела, се не уривок, а повний його твір „О правой вѣрѣ“ з доданим на кінцї реєстром шістьох вселенських соборів, твір інтересний тим, що в скороченю і з повнійшим реєстром сїмох соборів війшов у текст нашої найстаршої лїтописи як наука корсунських духовних, подана Володимирови по його охрещеню.

Інтересний для нас уступ на ст. 68 Муркової книжки, присвячений тзв. Супрасльському Збірникови. Др. Мурко уважає його твором болгарським, що повстав у крузї письменників, який гуртував ся довкола царя Симеона. Чому др. Мурко уважає сей кирилицею писаний рукопис, а також глаголицею писаний Glagolita Clozianus болгарськими творами, на се не находимо нїякого мотивованя.

Перецїнює др. Мурко на мою думку досить конфузне писанє Монаха Храбра про початок славянських письмен. Храбр не знає нїчого про глаголицю, стоїть на тім, що Константин винайшов тзв. кирилицю, і написав свій твір в оборонї того славянського письма супроти грецьких претенсій на те, аби Славяне писали чисто по грецьки.

По розцвітї старо-болгарської лїтератури в часї Симеона починає ся доба більш як 150-лїтнього упадку болгарського письменства. Під

панованєм його наступника Петра (927—968) виринає популярна секта богумилів, що своїми доктринами, головно антипопівською тенденцією, грозить підірвати основи дотеперішнього суспільного і державного житя. Під впливом богумільства зменшив ся також запал до дотеперішнього письменства. Головний репрезентант православної полєміки против богумільства, Косма Пресвітер, нарікає на те, що люди зневохотили ся до писаного слова і старі книги полишають на з'їденє молї і хробаків. З полємічною тенденцією против богумилів і Вірмен писав також Іляріон *епископ Мегленський (ум. 1164 р.), по якім не лишило ся ніяких писань*, крім того, що наведено в його пізнїйше написаній біоґрафії.

В перекладаній лїтературі XII, XIII в. бачимо чим раз більше замилуваня до аскетичних творів. Рівнобіжно з розширенєм богумільства іде також розширенє православного монашества, якого найвизначнїйшим представником являєть ся Іван Рильський (ум. 946 р.). Др. Мурко присвячує окремий розділ характеристиці письменства того часу. Не зо всім, що він подає в тім роздїлї, можна згодити ся. Словами проф. Крумбахера характеризує він хронїку Іоана Малали, як „der erbärmliche Typus der byzantinischen Mönchschronik“, що в усякім разї не дає поняття про характер тої хронїки і не оправдане анї її змістом анї характером. Невірне й те, що хронїки Малали і Амартола в Болгарії пропали безслїдно, бо болгарські оріґінали і копії з них заховали ся і в Болгарії і на Руси. Невірно згадує др. Мурко про Зборник Святослава з 1073, первісно уложений для Симеона, зазначуючи, що в тім Зборнику містить ся також лїтописець римських кесарів від Августа до Константина (920 р.), бо такого хроноґрафа в тім збірнику фактично нема. Невірне видаєть ся менї все те, що подає др. Мурко про Палею (ст. 79—80). Він уважає її чимось подібним до західно-европейської „Biblia pauperum“, на що не дає найменшого доказу, бо „Biblia pauperum“ складала ся головно з рисунків на біблїйні теми з короткими популярними підписами, а Палея — твір зовсїм відмінний. Др. Мурко не розріжняє короткої, тзв. Історичної Палеї, що справдї була переробкою византийського оріґіналу, від тзв. Толкової Палеї, просторого трактату з полємічною антіжидівською тенденцією, уложеного правдоподібно не в Болгарії, але в південній Руси в XII—XIII вв.

Окремий роздїл присвячено апокріфічній лїтературі і богумільству. Автор признає значний вплив на реєстри заборонених книг Тактиконови Нікона Чорногорця, не зазначуючи того, що сей Чорногорець не походив із славянської Чорної гори, але названий від Чорної гори біля Антіохії в Сирії. Автор признає богумільській сектї значний вплив на розширенє апокріфів, хоча новійшими дослїдами, особливо проф. М. Соколова, сей вплив значно зредукований, бо в творах тзв. попа Єремії,

віднайдених в повнім складі, який подають реєстри ложних книг, нема ані слїду богумільства. Зазначуючи уділ богумілів у болгарськім і сербськім письменстві XIV—XV вв., автор підносить численні копії новозавітних книг доконані богумілами, але не дає нїякої відомости про ті додатки, які визначають їх богумільський характер, а тілько зазначує, що вони докладно держать ся старих текстів. Уступ про попа Єремію у дра Мурка (ст. 88—89) не зовсїм ясний і свідчить про те, що автор не знав працї М. Соколова. Не зовсїм ясний і не зовсїм докладний також уступ про апокріфи (ст. 89—93); вистарчить зазначити, що *апокріфічні* оповіданя про Авраама і Мелхіседека та апокріфічні заповіти 12-ти патріярхів не мають нїчого спільного з хронїкою Малали, як твердить др. Мурко на ст. 91. Зазначу ще одну характерну помилку на ст. 92, буцїм то Ліпсіус замало використав славянські апокріфічні тексти для поясненя апокріфічних євангелій; як відомо, Ліпсіус не займав ся апокріфічними євангеліями, але присвятив свій капітальний твір апокріфічним дїяніям апостольським, у якім славянські тексти власне при помочи М. Соколова були використані вповні достаточно.

Окремий розділ присвячено прозовим оповіданям південних Славян, черпаним із византійських жерел, особливо оповіданям про Троянську війну, про Олександра Великого, про Варлаама і Іоасафа, Стефаніта і Іхнілата, Премудрого Акира, Соломона і Китовраса і Вавилонське царство. І тут дру Муркови трафляєть ся неприємна помилка, буцїм то південно-славянське оповіданє про Троянську війну полягає на редакції в хронїцї Малали (ст. 96), бо в тій хронїцї нїякої редакції оповіданя про Троянську війну нема. Чи був Варлаам і Іоасаф перекладений у Болгарії, про се можна сумнївати ся; старо-болгарських рукописів того перекладу нема, а найстарший відомий нам рукопис церковно-славянського перекладу, доси не опублїкований, не старший від XIV в. Так само сумнївне твердженє дра Мурка про те, що оповіданє про Вавилонське царство, відоме в південній Руси вже в XII в., дійшло на Русь із південно-славянського жерела.

Полишаючи на боцї дальші розділи присвячені найстаршим періодам сербської і хорватської лїтератури в її ріжних розгалуженях, зупиню ся ще троха на 12-тім роздїлї, в якім автор подає дуже коротенько огляд середньовікових романтичних тем у Хорватів і Сербів. Мова тут про романтичні оповіданя, які через посередництво Сербії дійшли також до нас, а власне про роман троянський, роман про Олександра, роман про Трістана і роман про Буово д'Антона, відомий у Росії пт. повісти про Бову Королевича. Др. Мурко мабуть не знав спеціяльної працї про ті і инші повісти пок. А. Н. Веселовского і длятого не вмів про них сказати нїчого докладнїйшого, натомісь зачислив до сего ряду творів

безпідставно оповідане про Індийське царство, що прийшло до Славян правдоподібно не з Заходу, а з Византії.

Остатній розділ Муркової праці присвячений впливови турецького панованя на південних Славян. Особливо важний тут уступ про початки кирильського і глаголицького друку. Не знаю на скілько оправдане твердженє дра Мурка, що найвизначнійший репрезентант кирильських друків, публікованих у Венеції в першій половині XVI в., Божідар Вукович, походив із Болгарії; жаль, що др. Мурко не заглянув до бібліоґрафії Каратаєва і не спинив ся докладнійше при його друках, не згадав про виданий ним просторий молитвослов, а про Збірник подав хибну дату, немов би він був виданий уперве 1520 р, бо Збірник був виданий тілько раз 1537 р. у Венеції. Так само хибно подає др. Мурко зміст того збірника, бо в ньому нема, як він каже „dogmatische, liturgische und kalendarische Bestandteile“ (ст. 196), але містить він вибір із празничної Минеї, себто церковні служби на честь ріжних святих цілого року. Венецькі друки Божідара Вуковича важні в історії славянського книгопечатаня, як перші прояви круглої кирилиці зближеної до пізнійшої гражданки, а також задля своїх фіґурних вінет.

Показчик імен і назв доданий до книжки Мурка можна назвати вповні докладним і відповідним.

В усякім разї книжка дра Мурка головно задля маси нових історичних і культурних деталів являєть ся важною новістю у славістиці і розширює значно обсяг наших відомостий про духове житє і традиції південних Славян власне у найтемнійших, доси мало розслїджених епохах.

Іван Франко.

Г. Ильинскій — Значеніе Аѳона въ исторіи славянской письмености (Журн. Мин. Народн. Просвѣщенія 1908, ноябрь, ст. 1—41).

Ся статя, як звід головнійших праць про Святу Гору (Соколовъ — Состояніе монашества въ византійской церкви, Казань 1904) — в історичнім вступі дає систематичний огляд полуднево-славянської письменности афонського походженя по народностям — сербській і болгарській (богаті бібліоґрафічні вказівки) може послужити добрим інформацийним жерелом для всякого, що цікавить ся сим питанем. А що найстарша руська письменність тісно вяжеть ся з полуднево-славянською, особливо болгарською, проте праця та може освідомити де в чім і дослїдника по україновнавству, а бути може — і звернути його бачнійшу увагу на так мало освічену главу в історії Святої Гори, як її значінє для України, особливо через Паісія Величковского і його монастир на Афоні св. Іллї. Крім сього очевидного факту взаємин України зі

Святою Горою, є у нас ряд посередних свідоцтв впливу Афона на духовний розвій України і Прикарпатя — се монастирське житє й іконоґрафія. Сї обі сторінки нашого давнього культурного житя належало би вже раз належно прослїдити і документально розяснити — до чого може заохотить декого праця Г. Ілїнського, як нас заохотила до висловленя сих думок. *І. Свєнціцкий.*

Jan Ambroży Wadowski — Kościoły lubelskie. Краків 1907, накладом Академії Наук, стор. 598.

Праця кс. Вадовского (він помер підчас її друку) дає дуже повний звід звісток про люблинські костели; попри се широко малюєть ся католицьке житє взагалї, є й інтересні подробиці з історії самого Люблина. Очевидно в сїм пограничнім городї нашої території знайшло ся дещо цікавого до української минувшини.

Найважнїйше се фрески, що знаходять ся в костелї св. Тройцї — память давнього руського малярства. Про них згадували старі описи костела. З 1603 р. є звістка, що костел мальований „picturis antiquis“. В 1650 р. сї мальовання описані докладнїйше: „Ecclesia haec forma antiquissima murata, testudinata et picturis variis ritus graeci more adornata“. „Chorus structura sua veteri aliis ornamentis ecclesiae conformiter respondet, ex lignis fabricatus. Demum ecclesia ipsa cum antiquitate tum etiam fundatoris dote celebris, insignem tota sacrarum historiarum seriem graeco more relictam in se continet et demonstrat“ (с. 62; архів люблинського лат. конситора vol. 97 fol. 20). Але пізнїйше фрески були забілені й аж 1899 р. відкрив і сфотоґрафував невелику частину маляр Йосиф Смолїньский. В 1903 р. вела над ними дослїди петербурська археоґрафічна комісія і відслонила мальовання на великім просторі. Комунїкати про се поміщені в Любл. губерн. Вѣдомостях 1903 р. ч. 263, 285, 287 і 1904 р. ч. 1, 5, 53, 54 та в Gazecie lubelskiej 1904 ч. 67—69. Шкода, що кс. Вадовский подав про самі фрески тільки дуже недокладні звістки й лиш про частину. Оден образ має представляти на тлї костела і замку Богородицю в сидячій поставі з дитиною, з двома святими, що стоять по обох сторонах; оден із них тримає в руцї звиток перґамену; при ногах Богородицї клячить король в горностайнім плащі з руками піднесеними до гори; за королем трохи дальше стоїть молодець з мечем в руках, при нїм старша, поважна особа, може який духовник. На образах є написи (з них приводить автор тільки слова „сей костел“) і — важна річ — імя маляря Андрія і дата — 1415 р. (с. 68—70). Се лучить люблинські мальовання зі звісними вже давнїйше фресками часів Ягайла в Кракові, Сендомирі і ин.

В костелї св. Павла заховав ся нагробний памятник Теодора Стрільбицького з 1609 р., еміґранта з угорської Руси; початок написї грецький: ΕΠΙΤΑΦΙΟΝ — ΡΩΣΙΑ ΜΟΙ ΠΑΤΡΙΣ: ΘΕΩΔΩΡΟΣ ΤΟΥΝΟΜΑ ΗΝ ΤΟ — ΜΑΡΑΜΟΡΟΣ: Τ'ΑΡΧΗ ΛΟΥΒΛΥΝΙΟΝ ΔΕ ΤΑΦΟΣ, дальше напись латиньска в формі colloquium viatoris cum lectore (с. 575).

З 1519 р. маємо документ до історії церкви св. Спаса в Люблинї; парох піп Григорий міняєть ся своїм полем з шл. Бернардом Мацєйовским. Є й пізнїйші звістки про церков (с. 76 – 79). Про козацькі походи і руйнованнє костелів козаками 1661 р. згадуєть ся лякон\u0457чно (с. 53, 349). Ще згадка про церкву Василиян (с. 96), про образ Йосафата Кунцевича — се й все, що знайшли ми в книжцї до нашої історії.

Згадати-б дещо з історії реформацийного руху в Люблинї. Під 1555 р. описуєть ся інтересний процес Мартина Мровека, сїдляра, люблинського міщанина, що був оскаржений за єретичні науки: „Lublini in quodam hospitio et domo d. Laweczky ac locis aliis multis publicis coram multitudine populi sacratissimum corpus Domini nostri Jesu Christi et Deigenitricem Virginem Mariam cum sanctis omnibus blasphemavit, asserens illud non esse sacramentum verum et nec corpus Christi, allegansque Deigenitricem simplicem mulierem sicut et aliam, sanctos eius tanquam alios laicos esse, nullum honesta morte periise, sed quemlibet tanquam latronem morte turpissima condempnatum et peremptum fuisse, dicens, se etiam in quantum decollatus aut quocumque modo peremptus et interfectus fuisset, sanctum efficiendum esse; oreque suo faetidissimo ausus est non solum sanctos statutum (sic) et dignitatem sacerdotalem dehonestare illisque derogare, ipsos blasphematores, divini numinis esse derisores ac populi seductores, de aliisque ceremoniis ecclesiasticis impudenter et minus honeste locutum esse, petens propterea eundem iuxta sacrarum legum et canonum tanquam publicum haereticum etc.“ (с. 31 – 32; з архіва люблинського лат. консистора vol. 16 під 1555 р.). Більше до справи автор не подає. Инший епізод з часів реформації — спаленнє на люблинськім ринку „єретицької“ бібліотеки родини Слупецьких; стало ся се за приводом кс. Яцка Суского, єзуїта (с. 312). З 1633 р. звісні погроми кальвіністів, знов ініціовані католиками (с. 538).

І. Крипякевич.

Dr. Antoni J. (Rolle) — Do dziejów Kamieńca Podolskiego. (Przewodnik naukowy i literacki 1907 ст. 1, 116, 225, 322, 427, 534, 636, 732, 803, 905).

Під тим скромним заголовком дав померлий історик історію Камінця — не зовсїм повну очевидно, роблену дещо по фейлєтоновому, але

небезінтересну; є тут опис міста і його частин, перегляд історії камінецьких націй — Русинів, Вірмен, Поляків, Жидів, вичислені міські привілеї, описані промисли, торговля, щоденне і святочне житє. Зберемо тут звістки про камінецьку Русь. Польська окупація знайшла в Камінці ще перевагу руського міщанства (с. 326); тому й лишено руського війта і лаву. З початку війт був іменований королем, іменоване падало не все на відповідну особу, було багато надужить, так що частина міщан кинула місто. Аж 1491 р. дістала Русь привілей вибирати війта, а коли-б рядив погано, складати з уряду (ст. 428). Війт мав судити у всїх справах по руських правах з правом меча; був незалежний від воєводів, каштелянів, старостів; підлягали йому також Русини, що приходили з цілої Корони й з инших земель. Першим війтом виборним був Микола з Пістриць. Привілей був виданий лиш до „дальшої волї" короля; що йно 1549 р. затверджений Жиґмонтом Августом на віки вічні. В 1552 р. на просьбу війта Назарка Григоровича вилучено війтівство з під юрисдикції нації польської і бурмістрів (ст. 428). Се дуже було не до вподоби камінецькій Польщі, що починаючи від заведеня маґдебурського права в 1432 р. постійно зростала і випирала давне руське міщанство (ст. 327). Поляки мішають ся до руських справ, Русь протестує і виборює собі королївські листи против бурмистрів 1557 р. (ст. 428). Потім у кождого нового короля — Валєзія, Батория, Жиґмонта III дістають Русини затверджене привілеїв. В 1592 р. Жиґмонт III рішив, що апеляція від війтівського суду може йти тільки до асесорського (ст. 429). За Владислава IV і Яна Казимира дістають камінецькі Русини похвали за вірність в часї козацьких повстань; тодї дарував Ян Казимир Русинам каменицю (до нинї заховану) на ратуш, увільнив її від податків і кватерунків, позволив поставити „руський" млин (ст. 121, 429, 535). Але секатури з боку Поляків не покінчили ся: так к. 1667 р., коли прийшло підіймати якихсь послів, маґістрат хоч мав великі доходи, не заплатив нїчого, а всї кошти казав платити Русинам і Вірменам (ст. 427). В 1670 р. фактично знесено руське війтівство: формально прилучено його до польської юрисдикції; тодї появила ся характеристична назва „польсько-руського" народу. Маленький рух між руським міщанством знати і далї; ще 1750 р. Август III застерігає, щоби суд і маґістрат по половинї складали ся з Поляків і Русинів; „реґентом" мав бути на переміну Русин і Поляк.

Поза тим про житє камінецької Руси стрічаємо не богато. Автор згадує крім руського ратуша, також руський ринок (ст. 6); але торги між Русею мали бути невеликі, — Русь складала ся головно з бідного ремісництва. Жиґмонт Старий (чи Жиґмонт Август) і Баторий дали Русинам привілеї на горілку (ст. 230); Жиґмонт III в 1592 р. подав гра-

моту для руських різників (ст. 433). Згадують в місті кілька церков: Карвасарська, св. Тройцї, св. Михаїла на руськім ринку (ст. 7), св. Івана, котрої парох на початку XVIII в. забрав собі ратушеву каменицю; процес тягнув ся до 1738 р. (ст. 16).

З инших українських справ, що вяжуть ся з Камінцем згаданий побут в Камінцї гетьмана Сагайдачного, Тимоша Хмельницького, Юрка Хмельницького, Дорошенка (ст. 5, 537). З Камінеччиною вяжеть ся богато селянських рухів; звісні особливо левенцї і липки; гайдамацькі рухи захопили сю землю особливо 1734—5 р. (ст. 910—914).

Іван Крипякевич.

Проф. П. Н. Жуковичъ — Первое вмѣшательство западнорусскихъ козаковъ въ сеймовую борьбу съ церковной уніей (Христіанское чтеніе, 1907, I—III)

— Убійство Іоасафата Кунцевича (ibid. 1907, IX)

— Первый польскій сеймъ послѣ убійства Іоасафата Кунцевича (ibid. 1908, I і III)

— Передъ козацкимъ разгромомъ (варшавскій сеймъ 1625 года) (ibid. 1908, VIII—IX)

— Новые матеріалы для начальной исторіи сеймовой борьбы съ церковной уніей (ib. 1908, VI)

Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.), проф. П. Жуковича, випуски I—IV, Спб., 1903—8, ст. V+148, IV+121, VIII+203, V+173+31.

Свого часу на сторінках нашої часописи я звернув уваги наших наукових кругів на появу першої частини сеї працї (вид. 1891 р.) і вказав на її гарні наукові прикмети і на богатий зміст — далеко богатший, ніж скільки обіцює титул книги (Записки т. LXIX). Від того часу шан. учений не переставав далї працювати над сею темою, що року випускаючи одну-дві статї в „Християнськім Чтенію“ і потім збираючи їх в окремі випуски, що виходили далї під тимже титулом: „Сеймовая борьба православнаго западнор. дворянства“. На сторінках „Записок“ нотували ся все отсї статї, крім останнїх, що вийшли в рр. 1907—8; були обговорені і перші два випуски сеї нової серії. Тепер хочу сказати не тільки про статї двох останнїх років, а про цїлу другу серію сеї працї.

Говорячи про першу частину, я підніс, що праця дає далеко більше ніж обіцює її титул: маємо в нїй історію переведення церковної унії й боротьби з нею викликаної в сфері суспільно-полїтичній (лїтературну полєміку лишає автор на боцї, і се перша обставина, чому праця

при всім богатстві свого матеріалу не дає повного образу релїґійної боротьби, та й не має сього на метї; друге — се те, що ш. автор слїдить за тими епізодами боротьби, які здобували ширший розголос, мали відгомін в полїтичнім житю, і лишає переважно на боцї боротьбу місцеву, в формах більш дрібних, буденних — не характеризує її). В другій серії своєї роботи (від р. 1609) автор слїдить далї історію релїґійної (і національної) боротьби, на тім же соціально-полїтичнім полї, і сойми служать йому тільки провідною ниткою в сім розслїдї. На переважній більшости соймів релїґійна справа особливої ролї не грала, православна українська і білоруська шляхта — ще меньше (або принаймнї дуже мало знаємо про її парляментарну діяльність). Тому соймованнє дає привід авторови тільки схарактеризувати ситуацію, дати загальний погляд на обставини, щоб потім перейти знову до огляду тих подій, які розвивали ся поза соймами і соймованнєм: відносини єрархічні, питання церковної юрисдикції, боротьбу православних з унією в головнім огнищу її на Білоруси — в Вильнї, і новім українськім огнищу — Київі, а особливо розвій нового чинника українського національного житя — козачини. В міру того як рідшали ряди православного маґнатства і шляхти, як слабла опозиція православного міщанства без сих панських протекторів, козачина — в другім і третім десятилїтю — все більш рішучо виступала на перший плян, як головний репрезентант і оборонець національної церкви і національної ідеї українська козачина. Відчуває се ш. автор, що в першій частинї своєї працї (до р. 1609) тільки принагідно згадував козачину, і в першім випуску (рр. 1609—1614) дає ретроспективний екскурс про козачину п. т. „Запорожское козачество въ Смутную эпоху", де подав загальний начерк зверхньої історії козачини від реабілїтації її соймом 1601 р. до р. 1614, особливу увагу звернувши на відносини до козачини правительства і сойму і на перші прояви участи козачини в релїґійній боротьбі. Потім, почавши від другого випуска (рр. 1615—1619) він присвячує в своїх оглядах подій від сойму до сойму велику увагу подїям козацького полїтичного житя, старанно збираючи факти його, без огляду на якусь близшу звязь з релїґійною боротьбою — слїдячи історію козачини, зріст її сили і значіння, як першорядного фактора в тодїшнїх національних і релїґійних відносинах. В другім випуску оглядає він сї факти кінчаючи московською кампанією 1618 р. Третій випуск, затитулований: „Возстановленіе іерархіи", обіймає три роки, від комісії на козаків 1619 р. до смерти Сагайдачного. Хоч головним предметом розслїду мало послужити відновленнє єрархії, автор одначе не війшов близше в подробицї самого сього факту (багато де в чім неясного й досї), натомість особливу увагу звернув на факти козацького житя сих часів, становища козаків і відносин до сього многознач-

ного факту — відновлення православної єрархії. В супереч загально прийнятому погляду шан. автор поруч Сагайдачного, і навіть перед нього висуває Бородавку. „Имя запорожскаго гетмана Якова Неродича Бородавки въ исторіи русской церкви неразрывно связано съ такимъ первостепеннымъ по значенію въ ней фактомъ, какимъ было возстановленіе патр. Өеофаномъ высшей православной іерархіи въ Кіевѣ. Для этого дѣла рѣзкій и дерзкій, дѣйствовавшій безъ оглядки, козацкій вождь годился больше, чѣмъ вождь осторожный и корректный“, пише він (вип. III с. 183). Наші джерела одначе не дають ніякої підстави для того щоб надавати таке значіннє Бородавці. Можна теж закинути авторови забагато довіря до деяких непевних традицій — як на с. 187, 191 вип. III (про похід Хмельницького, про дари короля козакам).

Статї опублїковані в рр. 1907—8 і вібрані в IV випуску праці обіймають дальші три роки (1622—1625, до Куруківської кампанії). Автор починає від сойму 1623 р. і внесення до нього козацьких петицій та широко спиняєть ся на наших звістках (досить богатих) про події ввязані з сим соймом. Друга статя присвячена убийству Йосафата Кунцевича. Автор, використовуючи між иньшим ориґінал канонїзаційного процеса Й. Кунцевича (що знайшов ся в богатій колєкції документів, закупленій петерб. академією по смерти еп. Павла Доброхотова), головну увагу звертає на вияснениє питання, чи було убийство Кунцевича ділом православної конспірації, як виставляли се слїдчі судї, і приходить до виводу, що конспірації не було, що убийство було раптовним вибухом, хоч і на ґрунті давнїйшого вже роздражнення на суворого владику. При всїй цінности поданого аналїзу, можна пожалувати, що автор не взяв мети ширше — не використав сього богатого матеріалом епізоду для ширшої характеристики відносин.

Дві дальші статї присвячені подіям 1623 - 5 рр.: козацьким справам, релїґійній боротьбі і становищу супроти сих ґруп фактів соймів 1623 і 1625 р. Відомости з внутрішнїх козацьких відносин тих років дуже бідні; автор ставить здогад, що заміна гетьм. Голуба Дорошенком означала поворот козацької полїтики в льояльний бік, її уступку для правительства (с. 108, 128); в сїм можна одначе сумнївати ся, бо й Голуб далеко не був репрезентантом непримирених. Дещо в тодїшнїх козацьких відносинах і становищу до них правительства повнїйше й докладнїйше можна буде тепер представити на основі краківських матеріалів, виданих в VIII т. Жерел.

Але в сумі друга серія публїкації проф. Жуковича поруч історії релїґійної боротьби на публичній аренї дає досить повну і докладну історію козачини в першій четвертинї XVII в. — повнїйшу і докладнїйшу від усїх попереднїх праць по історії козачини. Правда вона до-

сить коротка і схематична; автор трохи механічно веде своє оповіданнє від сойму до сойму; оброблennє теми в виді осібних статей, потім без значних перемін злучуваних в одну цілість, теж відбиваєть ся на праці. Але при всім тім се мабуть найціннійша робота, яка появила ся в російській літературі за останній десяток літ по історії українського і білоруського житя тих часів. Проф. Жукович добре панує над ріжномовною літературою предмету, дуже старанно зібрав друкований матеріал і доповнив його цінними причинками невиданими, головно з рукописей Публ. бібліотеки, також Академії Наук, Ґен. штаба, Київської академії й ин. Для мало розробленого періоду 1601—1615 він подав кілька цінних причинків; у нього доперва знаходимо докладні відомости про козацькі петиції на соймі 1623 р., хибно перенесені Костомаровим на р. 1625, і т. и. З важнійших джерел лишила ся невикористаною збірка французьких депеш з Царгороду, в Historiae Russiae Monumenta, і кілька листів з 1620-х рр., виданих Ліске і Третяком.

Крім згаданих статей в IV випуск увійшла ще критично-бібліоґрафічна стаття з приводу виданих краківською академією актів сойму 1597 р. Проф. Жукович робить тут кілька цінних поправок, напр. в інструкції новгородського соймику хибно надруковано: Władykom prawa dawać nie godzi się, а в ориґіналї навпаки łamac nie godzi się. Крім того переглядаючи соймові акти, він витягає з них цікавійше для релїґійної справи і для суду над екз. Никифором.[1] *М. Грушевський.*

Е. Альбовскій — Валки, украинный городъ Московскаго государства, Харків, 1905, ст. 1—45 (відбитка з XVI т. Сборника харків. іст.-філ. тов.).

Ся розвідка, писана на підставі документів, що переховують ся в московському Архиві Міністерства Юстиції (документи Білгородського стола), являєть ся цікавим причинком до історії кольонізації Слобідської України. На великий жаль автор дуже вже формально зрозумів своє завданнє і не спробував навіть глибше вглянути ся і зрозуміти зібрані ним факти. Вправді він їх розложив в хронольоґічному порядку, показав, як повстало м. Валки, і прослїдив їх історію, наскільки се можливо було по переховании документам, аж до кінця сїмнадцятого віка, але на сьому тільки й обмежив ся. Не схотївши проаналїзувати зібраних фактів, він не звернув уваги на незвичайно цікаве питаннє, котре з першого ж погляду само кидаєть ся в очи — про кольонїзаційні відносини між Українцями і Москалями. Користаючи ся фактами, зібраними в розвідці д.

[1]) Завважу: протекторка Никифора султанша була донькою священика „Ніґропонтана“; се очевидно не призвище, а означеннє походження з Неґропонта (Евбеї).

Альбовського, ми й спробуємо на конкретному прикладї кольонїзації Валок представити образ сих відносин і зрозуміти бодай деякі з причин, через котрі українська кольонїзація не тільки поборола московську на тому теренї, де вони між собою стикали ся й дїлали одночасно, але вдерла ся на територію, від довшого часу зайняту московською кольонїзацією, й витиснула її звідти.

Колись, за перших часів істнування українсько-руської держави, „дикі поля“ пізнїйшої Слобідської України, на території котрої відбула ся кольонїзаційна боротьба, що нас тепер цікавить, були досить густо заселені, на них стояло чимало невідомих нам міст, про що й досї розповідають городища. З приходом кочовників, особливо Татар, ся країна надовго зробила ся пустинею. В XIV віцї смоленський діякон Ігнатій, що переїздив через Донецьку область, себто теперішню Харківську ґубернію, описує її як цілковиту пустиню. Він не зустрів там нї міста, нї села, нї людини, лише „звѣря множество“. І инші подорожники так само описують сю країну. І не один вік після татарського погрому лежали облогом сї „дикі поля“. І тільки в XVI віцї почав ся новий кольонїзаційний рух в сї краї, що йшов з двох бокій — українського і московського; таким чином появили ся з московського боку основані р. 1593 міста Білгород, Оскол і Валуйки, а за царювання Михайла Федоровича встановлюєть ся й кінчаєть ся формованнєм так звана „Білогородська черта“, що тягла ся по теперішнїм ґуберніям Харківській, Курській, Воронїжській і Тамбовській. Ся „черта“ за Михайла Ѳедоровича обороняла ся дванадцятьма кріпостями: Вільне, Хотмижск, Карпов, Білгород, що був в центрі її, Нижегольськ, Короча, Яблонів, Новий Оскол, Верхнесосенськ, Ольшанск і Коротояк. З українського боку появило ся місто ще далї на південь, засноване „Черкасами“, хоч що правда при помочи Москви. Року 1639 прийшов з Польської держави тодїшньої, „на государево имя“ український гетьман Яцко Острянин майже з цілим полком (біля тисячи чоловіка) і прохав „ихъ устроить на вѣчное житье на Сѣверскомъ Донцѣ на Чугуевѣ городищѣ“. Їх було прийнято й на перший час звелено видавати жалуваннє грошима і хлїбом. Нове місто мало чимале значіннє для Московської держави, бо воно було єдиним, що так далеко висунуло ся на південь. Инше місто Царево-Борисов, засноване Москалями р. 1600 в глухих степах там, де вливаєть ся Бахтин Колодець з р. Осколом, хоч лежало далї на північ, не могло витримати і в сїм часї або вже дуже підупало або або й не істнувало зовсїм, бо вже в документах з року 1644 стрічаємо тільки „Борисово-Городище“. Правда, Українцї тримали ся в Чугуїві не довго; через два роки виникли між ними сварки, котрі скінчили ся тим, що Острянина було вбито, а козаки вернули ся на Україну. Замість них було прислано в обмеже-

ному числї московських служилих людей і місто, засноване Українцями, істнувало далї. Та сї початки кольонїзації цїлковито губили ся серед безкраїх степів, і в першій половині XVII в. територія Харківської ґубернії все ж уявляла з себе пустиню. Се добре видко з отсих документальних даних. Р. 1626 Запорозький полковник Олексїй Шафран з трома козаками їхав з Дону до Київа й заблукав ся в придонецьких пустинях. „А ѣхати-де было имъ на Торна, на урочище на Самару“ (лївий доплив Днїпра). Цїлих дванадцять день нїде не затримуючи ся блукали вони „на вдачу“, дивлячи ся на „конь-звѣзду“, і за весь час не зустріли вони нї людини, нї нїяких ознак осїлого людського житя. Раз тільки наїхали вони „на шляхъ татарской новой“, себто побачили на траві свіжий слїд — „только передъ ними переѣхали татаровя“. Чим дуж сховали ся козаки в лїсї, бо Шафран уже закуштував татарської неволї, шість лїт вибувши на ґалєрах. Перечасувавши козаки пішли „степью три дня и три ночи ни шляхомъ, ни дорогою на вдачу чрезъ болото и чрезъ лѣсъ, не разсматривая ничего“. Нарештї, після довгої блуканини вони почули гарматні вистріли й поїхали в тому напрямі „чтобы наѣхать на городъ и людей, чтобъ и досталь не заблудить“. Так добили ся вони до московського тодї міста Валуйок. Такі безлюдні були за тих часів сї „дикі“, „вільні“ поля. Про се безлюдде свідчить і опис місцевости по річкам Коломаку та Мжу, себто Валківського повіту, зладжений з наказу царя р. 1645 Білогородцем Іваном Масловим та подячим Герасимом Жулїновим. Докладно описуючи місцевість, вони як на орієнтаційні точки вказують тільки на городища, річки, струмки і навіть на лїсові пляни, на останки старовинних укріплень, але не згадують нї про одну людську оселю, навіть таку незначну як хутір. Значить, за тих часів на чималій просторонї, яку вони тодї оглянули, не було нїякого осїлого життя. Та не дивлячи ся на се, сю країну часто навідували Українцї, московські станичники, ріжні „воровські люде“, мовляв московським виразом, а головно Татари, бо через землї теперішньої Харківської ґубернії тяг ся страшний Муравський шлях, що від Перекопу вів аж під саму Тулу й далї. За сим шляхом мусїли добре стежити московські воєводи, щоб повідомлювати людність про наближеннє татарських чамбулів, що несли в країну пожежі, смерть, рабунок, полон. Для сього ставили ся „станицї“, котрих в кінцї XVI в. було на території Харківської ґубернії сім; між ними перша була між річками Можем і Коломаком, себто там, де пізнійше повстали Валки. Станиця ся дуже далеко висувала ся в степ від відомих тодї міст — в чотирьох днях від Рильська та Путивля. Але рівночасно сюди починала сягати й українська кольонїзація. Маємо звістки, що після року 1571 названу станицю було знято, бо в урочище часто почали приходити канївські Українцї — „Черкаси“ й громити мо-

сковську сторожу. Після сього погрому в Москві на довгий час про Валки й не згадувало ся. Там навіть забули про них, бо аж р. 1636 білогородський воєвода Афанасій Турґенєв доносив цареви Михайлу Өедоровичу, що на Муравському шляху є татарський перелаз в урочищу Валки, про котрий він довідав ся від станичників. В Москві дуже зацікавили ся повідомленнєм воєводи „о той Валкѣ"; було дуже принадно відсунути межу держави далеко на південь і стати твердою ногою в такому „кріпкому" стратеґічному пункті на головнім татарськім шляху. Через се, одержавши повідомленнє Тургенева, „Государь сей отписки слушавъ, указалъ" послати сина боярського або певного станичного голову з чертежником і відповідною охороною, щоб докладно оглянути урочище Валки й усю ближню місцевість. Царь між иншим наказував вияснити, чи буде користь від будови острога й чи знайдеть ся відповідне місце побіля острогу для „жилецких людей", чи знайдеть ся матеріял для будови міста і т. и. І він наказував Турґенєву зробити все те, „не мѣшкавъ ни часу". Та не дивлячи ся на се, цілих десять літ минуло, перше ніж було приступлено до сеї справи.

Тим часом з деяких звісток можемо думати, що погром московської станиці р. 1571, про який говорено було висше, допоміг українській кольонізації в сих місцях. Вони почали заселювати ся виходцями з Литовської України; не дивлячи ся на те, що побливу не було ні міст, ні сильних сторож, „литовські люде", як називають їх московські документи, приходили в сї лїси й розводили бжіл. Що ся кольонїзація к половинї сімнадцятого віка була досить вже сильна, а значить тягла ся від довшого часу, можемо бачити в отсих звісток. Коли в урочище Валки приїхав, хоч що правда з запізненнєм в десять років проти царського наказу, року 1646 білогородський воєвода князь Хілков, щоб будувати тут московську кріпость і поставити залогу, до нього явило ся кілька чоловік Українців, що жили на пасїках по Можу та инших річках. Вини говорили, що в округї острожка, що почав будувати ся, було до 150 „литовських пасїк" і що на кождій з них жило по 5—6, а на деяких навіть по 10 чоловіка Українців. До того вони скаржили ся, що на них нападали „многіе воровскіе черкаси и ихъ-де и самихъ подбивали". Можливо, що вони прохали охорони. „Черкаси" говорили про пасїки, що були розкидані по близьких до Валок лїсах, але їх взагалї було багато й по инших місцях, як се ми побачимо далї. Ледве тільки кн. Хілков розпочав будову, як одержав протест — „листъ изъ литовскаго городка съ Плотавы", від її державця Яна Клосинського. Ось сей цікавий лист в ориґіналї: „Наяснѣйшаго великаго господаря Владислава четвертаго съ Божей ласки короля польскаго (йде докладний титул) ...его королевскаго величества Ян Клосинскій державца пултавскій и богацкій,

Божею милостью великаго господаря царя и великаго князя Олексія Михайловича всея Русіи самодержца... (йде докладний титул). Тебе старшему надъ тыми людьми которые тутъ вышли въ поля дикія довѣдовшися я отъ сторожей державы моей Пултавы которые перестерегаютъ шлаховъ татарскихъ же васъ людей московскихъ на урочищу вѣрыбнаго рогу кильку сотъ человѣков ест вачимъ умыслне посылаю посланцов моих до вас хотячи видет для какои причины кгрунт короля его милости пана нашего милостиваг наихали и в лиси становши обрубилися съ якымъ умыслем и для якой причины ознаймите ми. в пол и на пасѣках и по дорогах подъданым его милости пана краковского жебы не было отъ васъ кривды — затымъ вас Пану Богу поручаю. Дата с Пултавы дня 7 марта року 1646. вам всег добра вычливый Jan Klosinsky Bogaczky у Pultawski". На звороті адреса: „Старъшимъ темъ которые над тыми ми ест людми на уротшъчу у Зърибнаго рогу стоячихъ и въ поляхъ его королевской милости до рукъ его отдат належитъ". Сей лист разом з перекладом воєвода одіслав до Москви, а в Полтаву відповів, що білогородців поставлено на Муравському шляху „не для какого воровства и задору", а виключно „для береженія отъ безвѣстнаго приходу воинскихъ людей", що лежить в інтересах самої Полтави. Ся заява „Литовцями" своїх прав на землю (нагадаємо, що розмежуваннє земель між Польщею і Москвою відбувало ся ще р. 1638 і Коломак в нижній своїй частині вже був границею між обома державами) спонукало московське правительство до акції. На випадок нових претенсій з Полтави воєводі звелено було „литовскимъ людямъ говорить, что та земля московскаго царства искони, вѣчно и съ литовскою землею не сошлась". А через деякий час (р. 1647) було заборонено „литовським" людям закладати свої пасіки по річкам Мерчу, Мерчику, Братиниці, Радині, проти городів Хитмижська, Вільного, Лосицького, а також поблизу Валківського острога. Всїх литовських пасічників виселено було тоді назад за границю, при чому московські стрільці їх дуже пограбували; між иншим пограбували вони й пасіки тих Українців, що вже були в підданстві царя. Сими способами думав московський уряд забезпечити себе від небажаних кольоністів, і почав сам робити проби кольонїзації. Але при тій централїзації, яка завше була характеристичною для Москви, сї проби не повели ся. Насамперед воєвода білогородський, бажаючи яко мога швидше вволити бажаннє царя, щоб було збудовано острог, поспішив ся і вибрав лихе місце — дуже низьке й далеко від води. За сю будову по своїм „отписамъ" він одержав від царя дяку. Тим часом його наступник стольник Ляпунов знайшов, що острог за тїсний і почав будувати ще „рубленний городъ", але теж далеко від води і теж малий, такий малий, що підчас облоги нема де було поставити не тільки ще одної хати, але, як писав воєвода

„и малыя клѣтки“; не було де скласти й запасів. А брак води фатально давав себе відчувати мешканцям. Писали вони про се „многажды“ і до Білгороду і до Москви, але там мовчали. І взагалї там не дуже знали, де саме лежать Валки, бо на один указ царя тримати „въ украинныхъ городахъ“ вістунів, щоб Татарам „на Валки не безвѣстно быть“, воєвода мусїв відповідати, що йому „кромѣ степи“ нема куди їх посилати, бо „всѣ... городы стали назади Валок“, себто р. 1653 в кримський бік не було нї одного „городка“; сей указ дуже цїкавий і важний для лїпшого зрозуміння, чому в боку Москалїв так погано йшла кольонїзація.

Збудувавши місто треба його було заселити, і уряд узяв ся до сього. З ближших до Валок міст посилали ся тимчасово служебні люди й викликали ся „охочі“. Їм звелено було видавати хлїб, але все ж „охочих“ не було. Тодї почав для кольонїзаційних цїлей уряд посилати сюди на „вічне життє“ ріжних злочинцїв — за вбивства, за „многое воровство“, за бунти й инше, за що при инших обставинах могли б і на смерть покарати; засилали навіть за „Государево слово и дѣло“. Та не дивлячи ся на се, московські люде тїкали, втїк був навіть валківський сотник Марков. Не тільки заслані на вічне житє поселенцї московські обридали цареви своїми „слезными“ проханнями одпустити їх, робили се навіть служилі люде, що перебували там тимчасово, і воєводи, котрі міняли ся майже що року. І се не диво, коли ми скажемо, що Валковцям було заборонено їздити не тільки в „литовскіе зарубѣжные“ міста, але навіть в свої московські, як Білгород, Вільне, Курськ і т. и. Так само воєводи забороняли „литовським“ купцям навязувати з валковцями торговельні зносини. Що з сього виходило, можемо бачити з численних „челобитныхъ“ до царя. Ось що пишуть Валковцї в однїй з них про своє становище: „Мы бѣдные безъ всякаго харчу помираемъ голодною смертью“ — хлїба їм приставити з Білгорода „не вмочь“, а „на Валкахъ запасу купить хлѣбнаго и харчевнаго негдѣ — мѣсто не жилое“; вони просять дозволу купувати хлїб в „литовських“ людей“. Сим разом царь їх „пожаловалъ“: на імя воєводи Анісімова було послано указ, що дозволяв „литовським черкасам“ приїздити для торговлї під Валки, але все ж до міста купцїв чомусь заборонено було пускати. Та й після сього не дуже полїпшало, як видно, життє московських поселенцїв, бо за кожною дрібницею треба було посилати чолобитнї аж до Москви й роками чекати звідти відповіди. Гарну ілюстрацію до сього ми зараз побачимо. Постійні скарги поселенцїв та прохання перевести їх куди инде довели нарештї до того, що в Москві було знято питаннє про те, чи не скасувати Валки. І се робило ся р. 1661, коли українські кольонїсти, що не вязали ся царськими та воєводськими указами в задовольненню своїх потреб, встигли побудувати чимало слобідських міст, з котрих деякі стояли ще далї на

південь, ніж Валки, як наприклад Золочів. Робило ся тоді, коли вже повстав Харківський слобідський козачий полк, в склад котрого незабаром, між иншим, увійшли й Валки, як сотенне місто. Вияснити питаннє про істнованнє Валок царь Олексій Михайлович доручив білгородському воєводі кн. Гр. Ромодановському; він же мусів виясните, чи дійсно треба перенести Валки близше до води, чи ні. Як бачимо, московське правительство не любило спішити ся: тільки р. 1661 надумало ся воно „виясняти“ питаннє про воду, хоч валковці просили про се майже від самого початку заснування міста (р. 1646). Додамо ще, що указ царя про перенесеннє міста виконано не було. Як охочо йшли московські люде в Валки, видко з того, що коли Ромодановський послав туди 150 драгунів, вони по дорозї повтїкали всї до одного. Московська тяганина (справа з водою) та инші московські заборони так докучили валківським московським поселенцям, що вони почали тїкати світ за очима, і перед 1660 р. Москалів було всього 50 чоловіка, а „Черкес“ — Українців сто. І се „малолюдство“ на московських людей було тоді завдяки московським порядкам і по всіх инших містах Слобідської України. Наведені цифри про число людности свідчать, що місто вже почало залюднювати ся Українцями. В лютім 1661 р. на Валки зробив напад полтавський полковник Хведір Жученко, що перейшов на бік Юрка Хмельницького, і після сього нападу по царському указу всїх московських людей було виведено з Валок і переведено до Білгороду. В Валках лишили ся самі Українцї, й тільки „для провѣдыванія вѣстей“ посилало ся сюди по десять станичників, котрі міняли ся що місяця. Р. 1665 мешканцї Валок (тепер уже Українцї) послали проханнє до царя про перенесеннє міста близше до води, але не стали дожидати ся, поки прийде царський указ, а „начальство“ схоче його виконати. Вони зробили се самі — в чолобитній читаємо, що „валковскіе черкасы собрались съ разныхъ малороссійскихъ городовъ“ „сами безъ помощи (перенесли) городъ и всякія крѣпости“. Коли р. 1668 Брюховецький підняв повстаннє, а Сірко, що в той час жив в своїй слободї Мерефі теж виступив в оборонї „козацьких прав“, Валки не витримали — ціле місто перейшло до повстанців. „Валковскіе черкасы по прелестнымъ листамъ измѣнника Ивашки Брюховецкаго великому государю измѣнили, городъ собрали и пошли къ нему, Ивашкѣ, съ измѣнникомъ съ Ивашкой Сиркомъ, и нынѣ тотъ городъ пустъ“. Додамо, що так само зробили Українцї й инших сусїднїх міст Царево-Борисова, Маяцка, Зміїва, Колонтаєва, Мурахви, Котельви та Мерефи. Після смерти Брюховецького Дорошенко розіслав універсали з закликом до повстання, і до нього на правий бік Дніпра перейшов Сірко з слобідськими Українцями. Перед повстаннєм в Валках було мешканців: 746 рядових українських козаків, один отаман і нї одного служилого московського чоловіка. Значить Валки,

що довгий час були представником московської кольонїзації, перед роком 1669 вже були чисто українським містом, котре й увійшло в склад Харківського козацького полку.

Коли на Слобідській Україні затихло підняте Сірком повстаннє, московське правительство ужило ріжних способів до заселення „измѣнничьихъ“ зруйнованих міст Колонтаєва, Мурафи, Зміїва, Котельви та Валок. Будувати їх звелено було Черкасам. Але для Валок зроблено було виняток — їх будувати й жити там мали самі тільки московські люде, як се було перед поселеннєм козаків. Московське правительство бояло ся доручити такий важний пункт такому „непевному“ для нього елементови, як Українцї. Та тяжко було виконати царський указ — не було звідки послати в Валки московських людей через малолюдність міст „бѣлгородскаго присуду“, про що й повідомлено було Москву. Тим часом Українцї повертали ся й просили дозволу знову оселити ся по своїх містах. Кн. Ромодановський, повернувши ся з походу, своєю владою, проти звичаю, дозволив їм се й звелїв будувати: Колонтаєв — Ів. Іваницькому, Мурахву — Конст. Добрянському, Зміїв — харківському полковникови Донцеви і Валки — Богодухівцям Гр. Рогозенку і Кир. Остапенку. Одержавши повідомленнє про се від воєводи, царь загалом згодив ся на його розпорядження, але що до Валок ствердив свій давнїйший наказ — заселити їх московськими людьми. Невідомо, чим скінчила ся переписка, але, мабуть, або Ромодановський переконав царя змінити указ, або попросту не виконав його, бо з відомостей р. 1683 довідуємо ся, що в Валках жило Українцїв 265 чоловіка при двох сотниках; а з відомостей р. 1686 — Українцїв 600 чоловіка, а Москалїв тільки 6 пушкарів. Валки таки лишили ся містом українським.

Ми прослїдили українсько-московські кольонїзаційні відносини на конкретному прикладі Валок й бачимо, яка сувора боротьба тут кипіла. Українська кольонїзація, що почала ся тут з досить давнього часу, йшла з переривами й мусїла вести боротьбу на два фронти, і проти Москалїв не менше, ніж проти Татар. Побороти кольонїзацію московську і виперти її навіть звідти, де вона від довшого часу почала ся, Українцям пощастило опріч инших причин, про які тут не говоримо, через навичку до вільного житя й великий запас ініціятиви та самодїяльности. Московський уряд своєю централїзацією, заборонами й незнаннєм умов місцевого життя, яким він мав претенсію кермувати, сам допоміг перевазї української кольонїзації; та й не московським служилим людям того часу та „вічним“ поселенцям, „холопам“ свого царя, позбавленим всякої ініціятиви та енерґії, було конкурувати з Українцями тих часів. Такий висновок мусимо зробити з висше наведених фактів, зібраних д. Альбовським, котрий на жаль не схотїв проаналїзувати їх докладнїйше і дати

причинок до висвітлення того питання, яке ми поставили на початку нашої замітки. *Мик. Залїзняк.*

В. А. Бѣдновъ — Изъ прошлаго Екатеринославской епархіи, Катеринослав, 1907, стор. 84.

Зміст сеї книжки такий: 1) Перенесеніе архіерейской каѳедры изъ Новомиргорода въ Екатеринославъ (Страница изъ прошлаго Екатеринославской епархіи), 2) Свѣдѣнія объ архивѣ Екатеринославской духовной консисторіи (Документы XVIII в.), 3) Краткія свѣдѣнія объ архивѣ Самарскаго Пустынно-Николаевскаго монастыря. Всї сї розвідки спочатку друковані були в Лѣтописи Екатеринославской ученой архивной комиссіи" кн. IV.

З них найбільше цікавою являєть ся друга, й тому ми з неї й почнемо наш розгляд. Істнує Катеринославська епархія не так давно, біля ста тридцяти років, коли лічити роком її заснования рік 1775, коли 9-го вересня з наказу Катерини II було встановлено на Україні, в Новоросійській та Азовській ґуберніях, Славянську та Херсонську епархії. Хоч через відносну молодість епархії в архиві й немає дуже давнїх документів, всеж те що є має дуже велике значінне для істориків України, бо Славянська епархія обіймала величезну просторонь. В її склад входила вся теперішня Катеринославська ґубернія, східна половина Херсонської, південна частина Полтавської, частини Харківської ґуб. й области війська Донського і Таврійська ґубернія. В 90 роках XVIII ст. до неї прилучено було ще землї Очаківської области (частина Херсонської ґубернії між Бугом та Дністром) і землї даровані Війську Чорноморському (частина теперішньої Кубанської области). Весь сей район в половинї XVIII віка тільки що починали наново кольонізувати Українцї, і архів духовної консісторії дає опріче матеріялів до церковної історії та культурно-побутової дорогоцінний матеріял до історії кольонїзації полудневої України та для історичної статистики. Скрізь бо, де появляли ся оселї, починали будувати ся церкви, а будова церков примушувала людність навязувати зносини з своїм архиреєм, що жив тодї в Полтаві в Воздвиженському манастирі. Треба було мати його благословенство на будову церкви, а для сього треба було подати докладні відомости про час повстання даної оселї, про кількість її людности, про його матеріяльну забезпеченість і т. д. Та на превеликий жаль саме на XVIII вік, найцікавійший для кольонїзації полудневої України, припадає дуже мала частина архивного матеріялу. Се поясняєть ся ріжними причинами. Насамперед тут завинила нещаслива доля самого архиву. На початку істновання Славяно-Херсонської епархії він склав ся з діл, що були прислані з консисторій Київської, Переяслав-

ської, Воронїзької і Білгородської та з консисторій тих епархій, від котрих було відокремлено для нової Славянської епархії залюднені місцевости з орґанїзованими вже ранїще приходами. Тут опинили ся дїла, що доторкали ся приходів Вольностей війська Запорозького, Кременчуцького, Полтавського, Кобиляцького та Константиноградського повітів Полтавської ґубернії, полудневої частини теперішньої Харківської ґубернії, деяких округ области війська Донського і приходів гусарських та пікінерських полків в північній частинї Херсонської ґубернії (Єлисаветської провінції). В Полтаві архив, як і катедра Катеринославських архиреїв, перебував до р. 1798. Сього року з перетвореннєм Славянської епархії в Новоросійську його було перевезено разом з архирейським домом і консисторією в Новомиргород (заштатне місто Херсонської ґуб.), а року 1804, коли з наказу Олександру I архирейська катедра перейшла до Катеринославу, і архив також було перенесено туди. Сї перевозки дуже погано відбили ся на цїлости архива, багато документів зникло без слїду, і утрата була така велика, що р. 1807 було навіть визначено особливу комісію, щоб виясните причини та знайти винуватцїв, що розгубили архив; але ся комісія нїчого не вияснила. Опріч сих перевозок архива з одного місця на друге, зменшеннє його залежало також від зменшення самої Катеринославської епархії. Кожного разу, як засновувала ся по сусїдству нова самостійна епархія, до котрої відходила частина Катеринославської, в новозасновану консисторію пересилали ся всї дїла, що належали безпосередно до відділеної місцевости. Таким чином їх можна вустріти і в Харкові, де вони опинили ся після заснования р. 1799 Слобідсько-Української епархії, і в Полтаві (р. 1803 було засновано Полтавсько-Переяславську епархію), і в Кишиневі (р. 1813 засновано Кишиневську та Хотинську епархію), і в Одесї, де з р. 1837 знаходить ся катедра Херсонських архиреїв, до котрих відійшла значна частина Катеринославської епархії. Нарештї, третя причина, чому згинуло так багато дїл та документів, була та, що сей архив притягав до себе велику увагу ріжних аматорів старовини ще з тридцятих років минулого столїття, і сї аматори страшенно його розтягли, як се й виказує д. Біднов. Та не дивлячи ся на все се, те що лишило ся від документів XVIII в, і досї майже невикористане, хоч має визначну наукову вартість. Через се не можна не вітати працю д. Біднова, котрий переглянув усї документи з XVIII в., розложив їх по рокам і подав коротенький зміст найцїкавійших з дїл.

Подібну працю зробив він і для другого архиву в статї „Краткія свѣдѣнія объ архивѣ Самарскаго Пустынно-Николаевскаго монастыря". Сей монастир, один з найстаріших запорозьких військових монастирів, доля котрого в значній мірі звязана була з Запорозькою Сїчю, теж

мусів би мати чимало цінного й цікавого матеріялу з XVIII віка. Та на жаль доля сього архиву анї трохи не була ліпшою від долї архива катеринославської духовної консисторії. Пригадуємо тільки, що сей монастир витримав кілька татарських нападів (наприклад, після переходу Запорожжя під протекцію турецького султана р. 1709, потім р. 1736—1737); вони руйнували й палили його, і при сьому звичайно, гинули й документи. Потім р. 1771—1772 на півднї України була страшенна пошесть — чума, котра спустошила й самарський монастир; щоб запобігти ширенню пошести, тодї було спалено чимало келїй, з усім що в них було. При сьому легко могли загинути й документи. Та найбільше, як се виказує д. Біднов, зашкодили архивови знов таки „аматори", котрі, як висловлюють ся епископ Теодосій, до речи кажучи, також „аматор", „виїздили звідси з великими запасами та набутками"; таким чином було розікрадено найцїннїщі документи, як показує старовинний опис частини архиву. Але й те, що лишило ся й тепер почасти описане Бідновим дуже цікаве. Особливий інтерес мають „описи" церковного майна та монастирського господарства; значіннє сих описів збільшуєть ся ще тим, що в них опріч реєстру церковних річей з докладних їх описом, показуєть ся час, коли ту чи иншу річ набуто, особу, що її пожертвувала, й наводять ся написи на річах (евангеліях, начинню, хрестах і т. д.). Про документи XIX в. д. Біднов майже не говорить, хоч вони, як видко, дають багатий матеріял до соціяльно-економічної історії краю (книги рахунків за весь XIX вік, описи монастирського господарства, діла про переховуваннє селян-утїкачів, повідомленнє економів про доходи з піль, садів, млинів, черед і т. д.).

Статя В. Біднова „Перенесеніе архіерейской каѳедри изъ Новомиргорода въ Екатериносдавъ" (страница изъ прошлаго Екатеринославской епархії), розповідає докладно про сю подію, але особливої цікавости не має. *М. Залїзняк.*

Александръ Богумилъ — Начальный періодъ народничества въ русской художественной литературѣ (XVI в. —1812 г.), К., 1907, VIII+497 ст. 8⁰.

Ся робота на конкурсову тему, предложену історично-фільольоґічним факультетом київ. унїверситету в 1903 р., була друкована на сторінках Кіевскихъ Университетскихъ Извѣстій. — Не годимось в нїй з заголовком: „художественная" як близшим означенєм понятя „русская литература" — непотрібний плєоназм, бо нинї всім ясне, що не все писане і друковане становить лїтературу якогось народа. Лїтературний утвір сеж плід якраз „художественности" письменника так само, як ікона, картина, образ, будуть плодом „художественности" маляря. Коли говоримо про лїтературу, то

ніяк нам говорити про XVI в., в якім находять ся ледво деякі фраґменти й елементи літературної вартости, а ціла маса становить багатство русского письменства. Згадку про XVI в. вважаємо радше язиковою помилкою замість „пол. XVIII в.“, з якого то часу зачинаєть в роботї властива тема. Правда, автор говорить про відносини духовенства, боярства і козаків до мужицтва — холопа, раба, кріпака в сї давні часи; але кілька згадок про сей предмет не повинно би дати йому права на зазначенє сего вже в самім заголовку, тим більше, що всюди додаєть ся вступ. У вступі говорить автор про народню поезію і традицийне переслїдованє її христіянством (ст. 2.)Се правда, та не вся: по нашому не христіанство, чи його офіціяльні представники — духовенство, гонили народну пісню, а вона сама в силу еволюції її носителїв — християнїзовала ся, себто переміняла ся в своїй дохристіянській основі; місцеве і часове переслїдуванє народної „нехристіянської“ творчости ледви чи справилось би з так неуловимим елементом, як народ, тим більше — що більшість христіянського духовенства і церковного причту на Руси була до дуже недавнїх часів одним з найкращих консерваторів плодів народньої творчости (рукописні збірники апокрифів, пісенники, пародії духовного, похабні травестії). Рівнож „традицийним“ належить вважати оповіданє про значінє Візантії для Руси, але не скорше, як від часу принятя христіянства. Хоч автор тільки у вступі говорить про Византію, але його неприхильний для неї тон дивує нас і велить нам рішучо обстати за обєктивністю. Перш усего — Русь знала ся з Византією і її вірою на довгі часи до Володимира; а як пізнала ся, то зовсїм собі не зі шкодою, тільки з користю, коли могла стати ся участницею готової східно-грецької культури, яку ще довго опісля переварювали в собі і для себе західноевропейські народи. А що Русь, первобутна культура — і Византія, містерна культура, не могли нїяким робом дати гнучкого русько-культурного аліяжу, се вже не вина анї Візантії, анї старої Руси; се закон культурного розвою, якого автор не узгляднив. З огляду на се, вступ вийшов би дуже добрий, колиб автор був пропустив перших пять сторін, а зачав від 6-ої, на якій вводить нас від разу в течії культурного житя Московської Руси кінця XVI в. Але і тут належало авторови бачнійше важити слова поодиноких осудів, щоби не твердити, мов би то в князївський період була у нас ідилїчна близкість простонародія до висшого стану (ст. 18): бо по щож тодї були постанови і то не легкі Руської Правди про смердів, холопів, рабів? або з якого приводу староруські проповідники таки не рідко вставлялись у князів і боярства за простаком, щоб не чинити йому кривди? Так само не годить ся звалювати всїх причин появи Московського самодержавія на візантійсько-татарські впливи, бо тодї сї „впливи“

можна би дуже вигідно ужити і в західноевропейській історіософії, особливо що до передконституційного періоду, замість досліджувати ступені еволюції держави. Стільки про вступ. — Властива робота, се дуже цінне зґруповане літературного матеріалу, що повстав чи то завдяки впливам народної словесности, чи з приводу тяжкого житя кріпака-раба. Автор переходить сей матеріал по зовнішнім історичним періодам — Петро Вел., його наслідники, Катерина Вел., її наслідники, ґрупуючи його чи то по поодиноким письменникам, чи по внутрішньому змісту. Переважає ґруповане по письменникам, іще найліпше для прозорости і орієнтованя. Отже переклади з французької, німецької і анґлійської літератур в XVIII в.; ідейні засоби т. зв. псевдоклясиків, почипаючи від Ломоносова; журнали, початки народно-міщанської драми; солодкаво-сентиментальний елемент сеї літератури на довгі часи до Карамзіна. Діяльність Катерини — реформаторська і літературна (глави VI—XIII) з докладним зіставленем численних суперечностий в сїй діяльности. Що до характеристики Катерини належить замітити, що вона не всюди рівна, особливо в тих випадках, коли автор хотів би, щоби ся велика й ориґінальна історична особа була иншою (ст. 177—180), себто абсолютною носителькою і сповнителькою ідей загального (обєктивного?) поступу. Сатира, комедія, роман і їх народна основа, се зміст літературної части Катерининої епохи. В суспільній части говорить автор про поступовців і консерваторів, про їх змаганя в питанню освободженя і закріпощеня народної маси, появи патріотизму і націоналїзму, масонства, реакції після французької революції, відродженя поступових ідей в питаню про полїтичну й економічно-станову свободу на початку XIX в.

Як не богата, цікава і поучаюча ся робота зібрана матеріалом, то все таки вона далеко ще не повна, бо не могла увглядпити мало відомі рукописні матеріали, які тільки дуже незначео використовують ся для історії нової літератури. Перед нами виписки з рк. F. XVII) № 80 (Импер. Публ. Б—ка) п. в. Равные Сочиненія начаты 1793". Тут і „Молитва отъ Истины къ Богу внегда скорбети ей" (ст. 140), „Калугской общей и шестиголосной душѣ отъ бѣдныхъ горогскихъ жителей калугскихъ мѣщанъ слезнорыдателное прошеніе, а о чемъ когда изволите прочесть, то узнаете" (ст. 153), ліпші прототипи Гоголївських і Щедринських сатир на міщансько-дворянське колтунство, „Жалоби Ивана Семеновича Захарова вицегубернатора Могилевского 1796 г. февраля 8. на драгунского полковника Чичерина" (ст. 201), що на весїлю при гостях накинув ся на занадто ревного в справах охорони публичного гроша віцеґубернатора „обманщикъ безчестной — до ушей ротърать" за перешкоду „заробити" на фуражи 4000 рублїв; і „Челобитная къ Богу отъ Крымскихъ салдатъ на прародителя Адама" (ст. 156) і много инших статей. А все те

голоси подавленої насильниками народної правди-свободи, яких в сім XVII-ім відділї руських рукописів Публичної Бібліотеки буде чимало; бо довго приходило ся народови заносити в небеса благальні псалми, заки:

Возсталъ всесильный Богъ, да судитъ
Земныхъ боговъ во сонмѣ ихъ,
Доколь вамъ, рекъ, доколь вамъ будетъ
щадить неправедныхъ и злыхъ?...

Але земні боги:

Не внемлятъ! Видять и не знаютъ —
Покрыты мглою очеса;
Злодѣйствомъ землю пожрясаютъ,
Неправда выблетъ небеса.

Тому всї народи благають дальше:

Воскресни Боже! Боже правыхъ,
(сему) моленію внесили:
приди, суди, карай лукавыхъ
и будь одинъ Царемъ земли.

(Тамже ст. 206.) Ся молитва й лишила ся у русских писателїв по нинїшний день виразом насущних потреб Росії, частину яких показав нам і автор. *І. Свєнціцкий.*

Ф. Свистунъ — Крил. о. Никита Ижакъ яко цензоръ галицко-русскихъ изданій въ 1852—1857 гг. (Вѣстникъ „Народного Дома“, 1907, стор. 70—76, 90—94).

По знесенню воєнного стану в Галичинї, що трівав від 1848 аж до 1852 р. (а підчас його цензурованнє книжок було в руках військової власти), спеціяльним цензором для українських видань заіменував галицький ґубернатор львівського канонїка о. М. Іжака, який до сповнювання сеї функції зголосив ся сам добровільно; за се визначив йому річну ремунерацію в сумі 200 злр. Цензурованнє українських книжок почав Іжак від дн. 20 сїчня 1852 р. Невабаром, бо вже дн. 24 цьвітня с. р. за необережне виконуваннє свойого обовязку він дістав першу нагану. Річ у тім, що саме тодї почала „Зоря галицька“ виступати чим раз виразнїйше зі своїми симпатіями до руссофільської пропаґанди між галицькими Українцями. Мінїстер внутрішнїх справ, повідомлений про сей факт рапортом центральної управи воєнного стану (Centralleitung des Belagerungszustandes), наказав президентови міста Львова Тобіяшови звернути на сей москвофільський напрям „Зорі Га-

лицької“ спеціяльну увагу українського цензора Іжака. („Особливо ґазета „Зоря Галицька“, писав він, здатна тільки підготовити національно-сепаратистичний настрій низших кляс; також уміщує вона часто статї, які самі собою не тільки безтактовні, але і з язикового погляду відступають від галицько-руської народньої мови, а зближують ся більше до велико-руської. Взагалї замітно, що в галицько-руських виданнях постійно видко дивне наслїдуваннє велико-руських язикових форм, чужих галицько-руській народній мові“). Як пильну увагу звертав австрійський уряд на згадану руссофільську аґітацію у Галичині в 50-тих рр., видно з того, що в протягу неповного пів року цензор Іжак дістав іще два рази нагану; раз 10 жовтня 1853 р. від найвисшої поліцийної управи у Віднї, другий раз 15 марта 1854 р. від дирекції поліції у Львові, — оба рази знов за напрям часописи „Зорі галицької“ (в поліційній термінольоґії — „сепаратистичні змагання“).

„Як довго виконував Іжак обовязок цензора — для порішення сього питання, каже д. Свистун, недостає нам инших даних, крім асиґнат на побраний гонорар за його цензорську службу. Остання асиґната виставлена 7 мая 1857 р.“ Ми одначе можемо на се питаннє подати докладну відповідь на підставі офіціяльного документу, який тикаєть ся, з одного боку — звільнення з цензорського обовязку згаданого Іжака з кінцем мая 1857 р., з другого — іменовання на його місце концептового адюнкта львівської дирекції поліції Івана Бачинського. Крім того інтересні в ньому також інструкції, які директор поліції Хомінський подає новому цензорови в справі згаданої руссофільської пропаґанди у Галичині. Його текст такий:

Von der kais. königl. Polizei-Direktion der k. Hauptstadt Lemberg № 590 A. V. An den k. k. Herrn Polizei-Direktions Concepts-Adjuncten Johann Baczynski. Dem Domherr Nicetas Iżak wird mit Ende dieses Monats der Durchsicht der ruthenischen Druckschriften enthoben, und ich finde die weitere Besorgung dieses Geschäftes Ihnen anzuvertrauen — und Sie aufzufordern — die genaue Handhabung des Pressgesetzes — der Einhaltung der ertheilten Concessionen und die auftauchenden Tendenzen, der Verschmelzung des literarischen Lebens der österreichischen Ruthenen mit jenen Russlands durch Anschlus ihrer literarischen Bestrebungen in Sprachlicher Hinsicht an jene des russischen Staates, strenge zu überwachen und jeden Ausschritt, — in welcher immer Beziehung, — mittelst einer sinn- und wortgetreuen Uibersetzung der betreffenden Stelle, sogleich zur Kenntniss des Amtes zu bringen. Lemberg am 28 Mai 1857. Chominski.[1])

Ів. Кревецький.

[1]) Ориґінал у д-ра Ів. Франка.

Владимірѣ Даниловъ, Матеріалы для біографіи Н. И. Костомарова (Украіна, 1907, кн. XI—XII, с. 225—274).

— П. А. Кулишъ и „Кіевская Старина" подъ редакціей Ѳ. Г. Лебединцева (ibid. VII—VIII, с. 202—211).

Отсї матеріяли листи Костомарова до Максимовича і до першого редактора-видавця „Кіевскої Старини" Лебединцева — мають доволї випадковий характер, як нахідка в редакцийнім архіві згаданого журнала. До тих матеріялів додана, основана на них же, статя д. Данилова, яка переказує а часами коментує листи пок. історика, на жаль одначе використовуючи їх — особливо ті, що були писані до Лебединцева — о стільки, о скільки вони мають значіннє для характеристики відносин Костомарова до „Кіевскої Старини", відносин прихильного співробітника до журнала. Тих листів і уступів з них, в яких можна бачити погляди Костомарова або його становище до инших справ ширшого значіння, які через те дійсно де в чім становили б причинки до біоґрафії історика — автор статї або не тикає або зачіпає їх лишень злегка не підкреслюючи їх значіння. Через те, очевидно, для нас мають інтерес тільки самі листи.

Загалом беручи листи Костомарова до його біоґрафії дуже мало приносять такого, що досї булоб невідоме. Листів до Максимовича всего 4 за сїмнадцятилїтнїй період (1847—1864 рр.). Листи I (1847), II (1859) і IV (1864) присвячені науковим справам; в першому, крім запросин Максимовича на своє весїлле, Костомаров прохає Максимовича приспішити виданнє збірника українських пісень і тим недозволити Москві, куди Куліш „зрадивши" передав свою збірку Бодянському, випередити Київа, другий pendant до полеміки Максимовича з Костомаровим з приводу „Богдана Хмельницького", а в четвертому Костомарів просить у Максимовича поради в тій самій справі. Нарештї в третім (1864) просить Максимовича помогти якійсь дївчинї-Українцї Марусї, яку звів а потім кинув один з членів петербурської української громади Грицько Ч—ський (Честахівський?), в часї побуту на Українї при нагодї відпроваджєння тїла Шевченка до Канївської могили. Обуреннє таким поганим поступком Ч—ського і зайнятє долею дївчини, яке показав Костомаров в згаданім листї, приносить честь його гуманним почуванням.

За те маємо далеко більшу скількість листів Костомарова до Лебединцева, бо 21, і то за розмірно короткий час, від 1/10 1881 до 6/6 1884. З малими виїмками всї вони належать до справи співробітництва Костомарова в „Кіевській Старинї", і ми не маємо потреби їх переказувати. Зазначимо тільки, що Костомаров як найприхильнїйше ставив ся до того журнала з огляду на його вартість для історії, і всїми способами старав

ся йому помагати, реклямуючи його своїми рецензiями в столичнiй пресї (нiхтоб не сказав: в „Правительственномъ Вѣстникѣ“ і в „Новомъ Времени“!), даючи для його свої статї, хоч тут не вважав для себе можливим йти так далеко, як сього бажав Лебединцев. В 1883 р. наслїдком кепського матерiяльного положення „Кiевскої Старини“ її редактор прохав Костомарова писати iсторiю останнїх лїт гетьманщини і мiстити даром в „К. Ст.“ Костомарiв покликуючись на фiзичну неможливiсть для нього такої пропозицiї, вiдповiв вiдмовно. Що найбiльше обiцяв аґiтувати в крузї своїх знайомих, щоб журнал передплачували. Зрештою — кiнчить вiн свiй лист — „если южнорусскiй край не хочетъ поддержать единственнаго изданiя ему посвященного, то стоить махнуть на него рукою!“ (с. 271). Очивидно такої публїки, яка б пiдперала журнал з характеристичної точки погляду iнтересiв „южнорусскаго края“ не знайшло ся, а коли й знайшло ся то дуже небагато, бо Лебединцев, як се видно з листiв Костомарова, — i з того погляду вони теж iнтереснi — сильно клопотав ся про иншу помiч для „К. Ст.“ — правительственну субсiдiю. В заходах в сiй справi, в якiй участь приймав i Костомаров, Лебединцев звертав ся до академiка Бичкова (с. 263, 267), варшавсько-холмського архiєпископа Леонтiя (с. 246), Делянова, який повинен був переговорити з мiнiстром фiнансiв. В мовi був навiть київський ґенерал-ґубернатор Дрентельн (с. 263). Дiло дiйшло до наукового комiтету при мiнiстерствi просвiти, де журнал похвалили, але субсiдiї не дали, бо на такi речи, мовляв, не стало би грошей (с. 267). Як вiдомо по тiм мiнiстерство рекомендувало „К. Ст.“ школам. Супроти такого стану рiчий автор сеї статї, д. Данилов, сам простує звiстку, яку подав був в „Литературныхъ поминкахъ по Кiевской Старинѣ“, буцїм iстнував у правительства саме в тiм часї намiр закрити „К. Ст.“ (с. 245). Зi згаданих заходiв ми очевидно не хочемо робити яких небудь закидiв тим кругам, якi мали тодї в своїх руках „Кiевскую Старину“. Але для нас не можуть бути без iнтереса сї погляди, як дивили ся тi люде на своє дiло, коли в часах такого україножерства з боку властий, а спецiяльно Дрентельна, була можливiсть з одного боку вдавати ся о помiч для „К. Ст.“ хоч би до того самого Дрентельна (як пiзнiйше до Iґнатєва i Драгомiрова, хоч тут вже дiло не було в грошах), а з другого боку були вигляди на сяке таке пiдперте. Такi погляди певно не лишили ся без впливу i на епiґонiв згаданих кругiв.

Накiнець ми зацитуємо ще один лист Костомарова, де вiн дуже рiзко характеризує Кулїша порiвнюючи його з Мазепою. На звiстку про „Крашанку“ Кулїша i полємiку з сього приводу Костомарiв в листї з 18/4 1882 прохає Лебединцева прислати йому iнкримiновану брошуру i галицьку часопись „Дiло“. „Я — пише вiн дальше — прочиталъ въ „Но-

вомъ Времени“ о Кулишѣ и въ недоумѣніи, кто перещеголялъ кого въ подлости: Кулишъ или С....? Кулишъ разыгрываетъ въ миніатурѣ Мазепу; наплевавши на родную украинскую рѣчь и обмазавши грязью Шевченка, онъ заискивалъ у москалей, думалъ — ему отъ нихъ „соболи придутъ“, какъ говорили старые гетманы — а какъ увидалъ, что тамъ его не очень-то высоко цѣнятъ, ударился въ другую сторону и подлаживается къ полякамъ! С... же, съ больной головы на здоровую, восклицаетъ: вотъ куда хочеть привесть свою народность г. Кулишъ, вотъ къ чему въ концѣ концовъ ведетъ и украйнофильство! При переводѣ на ясный языкъ это значитъ: всякъ занимающійся чѣмъ-нибудь относящимся къ Украйнѣ, или украйнофилъ, таитъ такія же задушевныя тенденціи, какъ и Кулишъ! Зная Кулиша, какъ рѣдкій его зналъ, въ теченіе лѣтъ тридцати слишкомъ, я скажу, что это человѣкъ съ необузданнымъ самолюбіемъ; ему хочется быть чѣмъ-то необыкновеннымъ, быть силою, духовнымъ могуществомъ, и къ досадѣ его, ни у своихъ малоруссовъ, ни у москалей (великоруссовъ) не получилъ онъ за собой признанія такой власти, какой ему хочется. Съ досады, какъ Герострадъ, онъ пытается зажечь храмъ народной славы подъ гулъ вражескихъ рукоплесканій“ (с. 254). При кінци Костомаров обіцяє, що може напише відповідь Кулішеви. Справдї трудно собі уявити більш різко написану характеристику, хоч вона де в чім і вірна. Тількиж ми припускаємо, що обуреннє Костомарова, крім прінціпіяльних причин — запалення храма народної слави, що до котрого зрештою і самому Костомарову не було ясно, були і побічні мотиви. Йому видно сильно неприємні „восклицанія“ С..., які „перекладені на ясний язик“ означають, що всякий, хто займаєть ся Україною такий самий як і Куліш. Се стверджує те ваганнє, з яким Костомаров віддавав до „К. Ст.“ свою статю: „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“[1]). Він просить Лебединцева пождати трохи з нею. „Поговорите откровенно съ цензоромъ, что онъ скажетъ? Видите ли, я опасаюсь, чтобы толки въ печати о бывшемъ (на самомъ дѣлѣ никогда не бывшемъ) тайномъ обществѣ не побудили коситься и на меня, автора этой статьи, и на журналъ, который ее помѣщаетъ“ — лякає він редактора. „Погодите немного: она не уйдетъ, а между тѣмъ поговорите съ цензоромъ, и я кой съ кѣмъ здѣсь поговорю“ (с. 262, лист з 17/1 1883). Як на таку статю, то занадто великі осторожности. Ся прикмета в усякім разї підходить до характеристики пок. історика.

В тім же журналї маємо невеличку статю про Куліша того самого автора. Нїчого нового вона не приносить, а переказує тільки різку ха-

---

[1]) Уміщена в „Кіевск. Старинѣ“ за 1883, кн. 2, ст. 221 234.

рактеристику Куліша наведену висше в листї Костомарова, і написана не на підставі нового матеріялу, але радше з приводу двох листів Куліша до першого редактора „Кіевскої Старины". Тут же опублїковано згадані листи, що теж не мають особливого значіння; в одному з них Куліш корить Лебединцева за напади на Куліша ріжних авторів в „Кіев. Стар." а в другому дякує за річники „К. Ст.", які прислав йому Лебединцев думаючи тим полагодити той неприємний інцідент.

Ів. Джиджора.

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis eperjesiensis pro anno domini 1908, Пряшів, 1908, ст. 318, 8⁰.

На Угорській Руси так рідко появляють ся книжки, що наслїдком того навіть дуже слабенькі бувають сензацією, а лїпші творять мало не епохи в тамошній „лїтературі", коли загалом те слово можна прикласти до угроруських видань. Не диво отже, що я зазначую тут отсей шематизм, який по пятилїтній перерві появив ся в новім виданю.

Я не буду вдавати ся в його подробиці: чи подані тут правильно дати, що дотикають поодиноких парохій; чи парохи, дяки й учителї у тім самім місци, де їх надруковано; чи число душ парохій відповідає дійсно реальному числу і т. д. Се не було би зовсїм цікаве для читачів нашого журнала; за те зверну увагу на такі річи, які кождого інтелїґента можуть заінтересувати, а які можна витягнути з шематизма.

На першім місци належить сконстатувати, що мадярська нація і мадярська слава ростуть безупинно і збільшають ся на втїху Мадярів, хоч не знати, чи та втїха все буде тревати. А не знати тому, що се не природний ріст енерґічної нації, не еволюційний розвій, викликаний силою культури, але насильний розбій, сповнюваний на „недержавних" угорських народах систематично вправдї і з зимним вирахованем, але з незвертанем уваги на одно: що кожде насильство, хочби й як на перший погляд невинне, викличе швидше чи пізнїйше реакцію, обернеть ся в насильство другої сторони. Я маю на думцї тут насильну мадяризацію неславянських назв місцевостий, яка дійсно переходить аж в одур. Мадяри очевидно хотять довести до того, щоби в цїлій Угорщинї не було нї одної немадярської назви міста чи села, затерти тим способом слїди инших народів, а опісля зовсїм змадяризувати їх. Я подам тут у двох рядках назви місцевостий, які покажуть, як ті місцевости звали ся перед десятьма роками, а як нинї:

1898.	1908.
Livó (Львів)	Kavicsos
Krizse (Криже)	Kiskereszt

1898.	1908.
Kruzslyó (Кружльова)	Kötelep
Svirzsó (Свиржів)	Ferzsó
Mliniszka (Млиниска)	Malomvölgy
Sztulyani (Стуляни)	Varjúfalu
Pitrova (Петрова)	Végpetri
Piszana (Писана)	Alsóhímes
Bisztra (Бистра)	Bátorhegy
Medvedzse (Медвеже)	Kismedvés
Krajnyaporubka (Крайня Порубка)	Végortovány
Vagrinecz (Вагринець)	Felsövárgony
Gribov (Грибів)	Kisgombás
Dricsna (Дрічна)	Nagyderencs
Vladicsa (Владича)	Felsöladács
Szuha (Суха)	Szárazhegy
Kozsuhócz (Кожухівції)	Körmös
Bodruzsal (Бодружал)	Rózsadomb
Prikra (Прикра)	Meredély
Krajnya-Polyana (Крайня Поляна)	Ladomérmezö
Kruzslyova (Кружльова)	Ruzsoly
Viszlava (Вислава)	Kisvájszló
Kruzsinecz (Кружинець)	Körösény
Hrabóvcsik (Грабівчик)	Gyertyánpatak
Mesztiszko (Містиско)	Kishely
Stefurov (Штефурів)	Istvánd
Mlinarócz (Млинарівції)	Molnárvágása
Okruhle (Округле)	Kerekrét
Dubine (Дубинне)	Tölgyed
Scsavnik (Щавник)	Sósfüred
Dubova (Дубова)	Cseres
Jesztreb (Ястріб)	Felsökánya
Sztarina (Старина)	Poprádófalu
Kamenyicza (Камениця)	Tarkö
Plavecz (Плавець)	Palocsa

Чи маю продовжувати сей виказ? Думаю, що ні, бо тоді треба би виписати майже всї місцевости і видати цїлу брошуру, що одначе не вплине на зміну нашого погляду. Коли отже за 10 літ змінили ся так офіціяльні назви, то що буде за 50 літ?

Так виглядає з одного боку медаль мадярської величи і слави. А приглянькмо ся йому з другого боку за той самий період часу. Я подам тут число мешканцїв із кількох сїл із 1898 і 1908 р.

		Греко-кат.	Римо-кат.	Кальвіни	Жиди.
Тварощ	1898	828	146	330	17
	1908	**608**	175	355	32
Цегелка	1898	544			22
	1908	491	2		25
Грабське	1898	486	4		45
	1908	393	3		19
Львів	1898	1075	100		54
	1908	1138	22		36
Снаків	1898	587			29
	1908	502			31
Петрова	1898	925	11		28
	1908	**643**	14		24
Писана	1898	409	12		20
	1908	393	15		13
Крайня Бистра	1898	683	50		162
	1908	594	12	2	194
Медвеже	1898	405	8		82
	1908	**305**			121
Петрина	1898	330	2		28
	1908	455			12

Що кажуть нам сї числа? Що за 10 лїт людність у значній части сїл не тілько не зросла, як повинно бути при нормальних обставинах, але зменшила ся і то значно. А щож із нею стало ся? Виеміґрувала до Америки або на тамтой світ. І пишна „мадярська нація“ не силкуєть ся вплинути на зміну соціяльних теперішних обставин на своїм ґльобусї *в тім напрямі, щоб їх поліпшити і дати змогу угорському горожанинови* жити в „мадярськім“ краю, але займаєть ся будовою потемкинських сїл на мадярській краєвій виставі, бажаючи ними заслонити нужденні колиби руські, словацькі, румунські..., щоби хто не добачив їх. А що сї села не дібрані спеціяльно до наперед уложеної думки, видно з сумаричного числа вірних пряшів. епархії, яких 1898 р. було 169.254, а 1908 р. є 159.727. Правда, цифри шематизму не можна брати за абсолютно правдиві, і я того не роблю, але всеж релятивно вони дають достаточний погляд на справу. А що число вірних не зменшило ся наслїдком якоїсь релїґійної аґітації, видно з того, що й число римо-католиків, найсильнїйше заступлених на теріторії пряшівської епархії, зпало дуже значно, навіть більше, як греко-католиків, а так само число инших конфесій.

Коли придивимо ся в кінци, які розмірно маленькі угроруські парохії, тодї зрозуміємо також третю появу, злучену з тим: чому угроруська інтелїґенція, зложена майже виключно з духовних та дяко-учителїв, сидить тихше води, нижше трави та не стараєть ся розрухати народу. Поминувши полїтичні обставини, при яких тепер національно-полї-

тична аґітація такого маленького народця, як Русини на Угорщині, не можлива, бо її зараз придушено би, в ній не взяли би участи інтеліґенти, хочби були свідомі (переважно там інтеліґенти мадярони) ще й з тої причини, що їх економічне положенє не позволяє того; вони залежні зовсїм від правительства, яке признає їм дотації, і коли б спробували піти проти него, могли б легко опинити ся без кусника хлїба. А на се не спроможеть ся багато людий і в тім лежить цїла траґічність положення Угорської Руси. *В. Гнатюк.*

С. Малевичъ — Бѣлорусскія народныя пѣсни. (Сборникъ отдѣленія рус. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Т. LXXXII, N. 5, ст. 194, 8⁰). Спб., 1907.

Праця д. С. Малевича складаєть ся з отсих чотирьох частин: 1) З короткого загального вступу (ст. 1—6). 2) З перегляду важнїйших звуків, форм і будови білоруської мови з додатком одної казки (Мужик і пан у пеклї; ст. 7—22). 3) З текстів пісень, подїлених на десять розділів (ст. 23—163). 4) З короткого словарця (ст. 165—194).

Над вступом нема що спиняти ся, бо його характер орієнтаційний. Щож до мови, то вона належить до полуднево-західного діялєкту, з твердим **р**, неповним аканєм, мягким дзеканєм та дифтонґами **уо́** та **іе́**. Визначнїйші її прикмети ось які по словам автора: 1) Односкладові слова в живій бесїдї зам. **а**, **о** дають деколи глухий звук **ъ**, прим. бр**ъ**тъ, х**ъ**ць. Як той звук вимовляєть ся, сього автор не поясняє близше. 2) На місци акцентованого (автор при порівнаню послугуєть ся російською мовою) **о** чути раз дифтонґ **уо́**, при чім **о** має перевагу, другий раз **у**, прим. туорба, руоў, Буохъ, муой, хуць, кунь, гутъ (год). 3) На місци акцентованого **е** стоїть деколи **іе**, деколи **юо** (дифтонґ), а спорадично й **ю**, прим. піекло, мяціелица, пасьціель; нюосъ, вюосъ, мюотъ; нюсъ, цюмны, маюй. 4) На місци неакцент. **е** стоїть по звуках: ж, ч, ш, щ, ц, р — **а**, а в ненаголошених складах, що стоять зараз по наголошених, деколи **ю** — **у**, прим. жана, чаравикъ, шаптаць, рамень, царкоўны, щарбаты, даро́жунька, на верхнюй, изъ жытнюй. 5) Виговір звука **ѣ** мякший, як у російській мові; в деяких випадках стоїть зам. нього дифтонґ **іе**: хліепъ, зьвіеръ, а деколи чисте **и** (**і**) (як в україн. мові): си́ли, лисъ, сини, таби. Неакцентоване **ѣ** переходить часто в **я**, **а**: бялокъ, мяшокъ, рака, цана. 6) Звук **и** (і) неакцентований вимовляєть ся дуже часто як **й** (автор завважує при сїм: не **j**; але як саме, не пояснює знов): йшоў, зайграць, пяра, ймаць. 7) Перед мягкими самозвуками на початку, а деколи і в серединї слів, чутно приставне **j**: jимя, jикаўка, маjихъ; за те часто **j** випадає в серединї слова: маа, знаа, дуобраа. 8) Співзвуки **б**, **п**, **в**, **м** звичайно тверді (як в україн.

мові), хоч рідко і мягчать ся. 9) Співзвук г виговорюєть ся як h (як в україн. мові). 10) Будучий час творить ся часто при помочи дієслова імати (як в україн. мові): брацъ му, казацъ мешъ, ме, мемъ, меце, муць.

Що до пісень, то автор поділив їх на ось які розділи: 1) Щедрецкія. 2) Весеннія. 3) Купальныя. 4) Лѣтнія. 5) Любовныя. 6) Свадебныя. 7) Семейныя. 8) Солдатскія. 9) Молодецкія. 10) Шуточныя. Перший розділ містить 3 пісні, з того одна „коза" (що ходить на Маланки), друга пісня про образ Богородиці, який малював св. Лука. Обі до сього розділу, а бодай третя, не належать. Другий розділ містить 4 пісні; чому між ними відома українська пісня:

Ой лётъ тращиць
И вода плещыць,
А кумъ до кумы
Судака туощыць... і т. д.

зачислена між веснянки, Господь знає. Третій розділ містить 6 (зглядно 7) пісень, між ними одну, що в нас співаєть ся часто як гаївка. Чому четвертий розділ, що містить 24 пісні, має титул „літні", невідомо, бо такі пісні, як ч. 9 або 10 (тай инші ще) можна дуже добре співати в зимі, а ч. 11 може співати салдат у кождій порі року. Зовсім слушно належать до сього розділу числа 15—16, бо се обжинкові пісні. Відома в нас коломийка:

Апанасъ валыэ пасъ, Кацяᵉрына бычки,
Пачакай, ня ўцякай, куплю чаравички —

може співати ся також дуже добре на весні і в осени. Назва пятого розділу не має вже зовсім ніякої рації, бо і в попередних і в дальших розділах є цілий ряд любовних пісень, отже чого сї мають тут стояти окремо? Містить він 56 пісень, між ними ч. 50 постягане в одну пісню з ріжних відривків. Весільних пісень є 64 і вони вже правильно зібрані в одну ґрупу. Цікаво, що навіть між обрядові пісні, які звичайно бувають оріґінальні, втискають ся й українські, прим. загально знана:

Ня братъ, а татарынъ, —
Аддаў сястру за талинъ (таляр):
Русу косу за шаᵊстакъ,
А біело ціело аддаў такъ.

Родинні пісні можна би також розділити між ріжні инші ґрупи; їх усіх 48. Салдацьких небагато — разом 10 — і всі вони не білоруського походженя, але великоруського. Девята ґрупа, в числї 5 пісень, також не насуває мотивів, задля яких тут окремо поставлена. Між остатною ґрупою, що містить 37 чисел є і весільні і купальні пісні; правда, вони жартовливі, але відповіднійше місце для них при дотичних розділах. Очевидно, вага річи не лежить у самім поділї, але коли його перево-

дить ся, то він повинен більше бути уґрунтований, як у д. Малевича.

Що до самого виданя текстів, то воно зроблене давною методою; крім голих пісень, навіть не поназиваних, нема більше нічого; навіть лїтература предмету не вказана, хоч би тілько обмежена на самих Білорусів, що утрудняє дуже студії над піснями, бо хто займаеть ся ними, мусить перевертати гори матеріялу, з якого зробить кілька висновків і ціла праця, хочби дуже механїчна, не оплатить ся стратою великанського часу, зужитого на неї. А крім того нїколи не можна мати певности, що матеріял вичерпаний, бо головні збірки матеріялів можна дістати по більших бібліотеках, але де взяти инші, що часто належать до білих круків? Із тої причини повинні поставити собі за задачу всї наукові інституції й редакції не випускати сирих етноґрафічних матеріялів, не вказавши при них бодай лїтератури дотичної нації. Особливо потрібне се при видаваню білоруських пісень, які стоять під таким сильним впливом українським і великоруським.

Д. Малевич добачив навіть у своїй невеликій збірці великоруський вплив; ось що він про се каже: „Большинство пѣсенъ чисто народнаго бѣлорусскаго происхожденія съ нѣкоторыми немногочисленными и непрочными наслоеніями полонизмовъ; въ довольно рѣдкихъ случаяхъ среди нихъ попадаются и болѣе полонизованныя, а въ единичныхъ примѣрахъ и заимствованныя у великоруссовъ (нѣкоторыя солдатскія и молодецкія), но уже органически претворенныя и вполнѣ удовлетворительно переданныя по бѣлорусски“ (ст. 6).

Розуміеть ся, якби він був порівнав свою збірку зі збірниками великоруськими, українськими, по части й польськими, був би тут сказав трохи инакше. Про український вплив він навіть не згадує, а я при побіжнім перегляді, не порівнуючи текстів із жадними збірниками, знайшов між піснями ось які зовсїм певно українського походженя: II : 2; III : 3; IV : 17, 20, 22, 23; V : 3, 4, 10, 11, 16, 22, 25, 27, 30, 31, 36, 43, 45, 50, 55, 56; VI : 52, 53; VII : 4, 5, 6, 9, 11, 18, 25, 27, 35, 42, 45, 48; X : 3, 5, 9, 15, 18. Розуміеть ся, що при докладнїйшім розглядї число се збільшило би ся значно. З сього ясно, чому при піснях треба вказувати лїтературу предмета. А що те „запозичуванє“ не таке далеке, видно не лише з наведених повисше цитатів, але хоч би й з отсеї загально відомої в нас пісні (ч. 55, ст. 83):

Ой у поли жыто
Золотамъ аблито,
Падъ біелаю бяерозаю
Кавачэнька ўбиты.
Ой убиты, ўбиты,
На сьмерць ни забиты,
Чырвонаю китайкою
Вуочаеньки закрыты.
Ой прышла дзьяўчына
Шъ чуорными ачыма,
Якъ падняла китаячку,
Ды й загаласила і т. д.

Отже пiсня переспiвана зовсiм дословно!

Дуже цiкаво було би порiвнати всї пiснї бiлоруськi, оголошенi доси друком, iз українськими, великоруськими та польськими, бо аж тодї показало би ся, що в них орiґiнальне, а що напливове. Загалом видаєть ся, що народня пiсня бiлоруська не визначаєть ся великим богацтвом.

На скiлько надруковані тексти вiддають фонетичнi подробицї мiсцевого говору, в те не вдаю ся, бо таку рiч можна тiлько на мiсци справдити. А що до них доданий словарець, то се належить до плюсiв збiрки.

В. Гнатюк.

Kaarle Krohn. Der gefangene Unhold. (Sonderabdruck aus den Finnisch-Ugrischen Forschungen, VII, ст. 129—184).

Отся розвiдка професора етноґрафiї в гельсiнґфорськiм унiверситетї складаєть ся властиво з шiстьох окремих статейок, в яких кожда творить для себе цiлiсть, i вяжеть ся з иншими лише близшими або дальшими анальоґiями та спiльним головним мотивом, в якiм обробляєть ся леґендарна тема про пiдступне спiймане i заковане якогось потвора.

В першiй статейцї п. н. „Die Fesselung des Höllenschmiedes“ розповiдаєть ся про те, як Христос зiйшовши по воскресеню в ад, заковує в ланци чорта, якi той готував для нього.

У другiй статейцї „Die Bändigung des Amiran“ мова про кавказького героя Амiрана (= Арiман), який побiдивши героïв та змокiв, зачинає вбивати християн. За те визиває його Христос на поєдинок, вiдносить над ним побiду i заковує в ланци, в яких сидить вiн до нинї. Тут побiч отсеї християнської леґенди приходить iще окремий бiблiйний мотив про Самсона, як вiн пробував свою силу на тiм, чи розiрве вложенi на себе ланци.

У третiй статейцї „Die Bändigung eines Starken in den Märchen“ оброблений докладнiйше власне сей самсонiвський мотив iз европейських казок про невдячну сестру (або матїр), що видає свого брата (або сина) любасови, витягнувши з нього вперед тайну, в чiм лежить його сила (тут говорить ся також про вiдомi три волоски на головi) i звязавши його — звичайно шовковими нитками.

В четвертiй статейцї „Die Bändigung und die Gaumensperre des Fenriswolfes“ наведене iсляндське оповiдане, в якiм виступає як герой не чоловiк, але вовк. Його сотворили були боги, але побачивши, що вiн може стати ïм небезпечний, прикували його ланцом до скали. Колиж вовк розвявив пащеку, щоби ïх покусати, вони вложили йому в неї меч сторцом так, що вiн не годен уже затулити її i лише виє проразливо. Анальоґiчне оповiдане знане також Сербам, з чого можна припускати,

що воно було знане і в західній Европі, інакше було би трудно пояснити, як воно дістало ся в Ісляндії до Сербії чи навпаки.

В пятій статейці „Die Fesselung des Loki" наводить автор скандинавське оповідане, в якім герой переміняєть ся в лосося і впливає в водопад Франаґр; там боги привязують його кишками його власного сина, а над ним завішують їдовиту змію, з якої спадають на нього краплї їди. Жінка героя тримає під змією мисочку і збирає в неї їдь, але коли мисочка стане повна і вона піде її виливати, а краплї почнуть капати на героя, він так реве тодї, що аж земля трясеть ся. Ся леґенда відбігає вже дуже далеко від попередних, тому й сам автор завважує: „Jedenfalls ist es vorsichtiger die Lokisage getrennt zu behandeln".

В шестій статейці „Der Fang der Midgardschlange" подане скандинавське оповідане, в якім герой виїздить із товаришом на море і сам ловить два кити та виносить на беріг, а товариш ловить на вудку морського потвора, який ударений в голову, реве, що аж земля трясеть ся, видираєть ся і втїкає в море. Се оповідане, як і пяте, віддалене вже дуже від попередних.

Нарештї наводить автор ще деякі азійські паралелї до оброблюваного мотиву і кінчить ось яким висновком: „Wir sind somit zu dem Schlusse gekommen, dass eine Anzahl nordischer Sagen aus christlichen Legenden sich entwickelt hat und dass die vorchristlichen Vorbilder der letzteren nicht in Europa, sondern in Asien zu suchen sind" (ст. 184).

Треба признати, що автор виказав в отсій розвідцї докладне обзнайомлене з предметом і дотичною лїтературою ріжних народів тай що його метода в опрацьованю предмету зовсїм раціональна і не має нїяких таких вискоків, які нераз трафляють ся у ріжних фольклористів.

Для нас з цїлої розвідки має особливу вагу перша статейка і то не лише з уваги на наші леґенди, які оброблюють сей мотив широко, але й тому, що вказують на свій старший прототип у нашій давнїйшій лїтературі. В „Слові про збурене пекла", виданім д-ром І. Франком, сей мотив знаний, але неврозроблений:

Ад до Христа: А (ти) теперъ пекло збурилъ и столицу сплюндрувалъ,
А мене Ада вѣчними узами звязалъ.
Щожъ я теперъ чинити маю? (ст. 26).

На підставі теперішних народнїх оповідань можна припускати, що їх знано в такій самій формі також давно, тим більше, що їх походжене книжне, та що ширше оброблений мотив про закуване Ада віднайдеть ся ще чи то в якійсь великоднїй вірші, чи може в якім иншім списку „Слова про збурене пекла". Трудно припускати, щоби автор „Слова" знаючи

сей мотив, не хотів його використати, хоч він дає таку добру нагоду розвернути ся його поетичному талантови, що показуєть ся хочби з дуже гарної фінської пісні, цитованої проф. К. Кроном, та що потверджують наші леґенди. *В. Гнатюк.*

Das Märchen von dem Mädchen ohne Hände als Predigtexempel. Von Dr. I. Klapper. (Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, Heft XIX, ст. 29—45. Breslau, 1908).

Автор звертає в сїй статї увагу на важні для фолькльористів, а не використані ще достаточно всякі середновічні збірки проповідий (або матеріялів до них), в роді загально відомих: De proprietate apum Томи з Брабанту, діяльоґи Цезарія з Гайстербаху, Gesta Romanorum, Disciplina clericalis Петра Альфонса, — в яких криєть ся велике богацтво фолькльорних тем, повибираних із ріжних старих жерел, нинї недоступних або запропащених. Вони могли би дати дуже багато причинків особливо до того роду творів народньої словесности, які звикли ми називати казкою, леґендою, новелею, анекдотом. На доказ сих слів наводить він із рукопису: I, Q, 350 унїверситетської біблїотеки в Бреславі, писаної коло 1490 р. в монастири Авґустинів у Саґанї, в якій зібрані матеріяли до проповідий для простонародя, відому казку про безруку королївну в дословнім нїмецькім перекладї з латинської мови, якої загальна основа не змінена до нинї не тілько у Нїмцїв (пор. Grimm, Kinder- u. Hausmärchen, ч. 31), але і в инших народів (так само і в нас; пор. Етноґр. Збірник, т. IV, ст. 117, ч. 22). Фабула казки така: Король маючи з першого подружа доньку, женить ся другий раз. Мачоха не терпить пасербицї і користаючи з виїзду короля, приказує її убити, а на доказ принести їй пообтинані руки. Стрілець милосердить ся над нещасною і відтинає їй тілько руки та пускає живу. Покалїчену дївчину здибає в лїсї молодий панич, а що вона подобаєть ся йому, забирає її з собою до дому, а опісля женить ся. Швидко по вінчаню молодожон відходить на війну, полишаючи жінку при надії. Вона родить двох прекрасних хлопцїв. Тимчасом мачоха довідуєть ся про все, фальшує письма її мужа і приказує її прогнати з дїтьми (або убити). Тестї виконують приказ, хоч не радо, але тимчасом вертає син із війни і вся інтриґа відкриваєть ся. Син іде шукати жінки і знаходить її з дїтьми та забирає назад до себе. По сїм і король довідуєть ся про все та віддає мачоху під суд, який засуджує її на смерть.

Дальше вказує автор, що ся казка повстала з переказу (в якім приходять назви місцевостий і імена дїєвих осіб, що надає оповіданню історичної закраски) і як нїмецьке жерело її наводить переказ (Sage) із рукопису бреславської унїверситетської біблїотеки (I, Q. 454) з 1454 р.

п. н. „Die Tochter des Grafen von Poitou“. При тім зазначує автор зовсім справедливо, що казка не німецького походженя і висловлює погляд, що її основа опираєть ся на старофранцузькім переказі, нині невідомім, якого історичні підстави сягають до VII столїтя. Сей переказ попав опісля в збірку французького Домініканця, що називає себе: Johannes Gebii Junii, яка повстала коло 1300 р. і носить назву: Scala caeli. На підставі сього переказу повстав цїлий ряд середновічних поем. Лїтературу казки подав уже 1877 р. Герман Зухієр (Suchier) у статї: „Über die Sage von Offa (Paul Braunes Beiträge, т. IV, 514).

Автор не висловляєть ся ясно, чи вважає Францію місцем повстаня казки і не визначає часу повстаня. Можна напевно одначе сказати, що казка далеко старша від найстарших французьких переказів, про що може свідчити її розповсюднене по цїлім майже світї, куди не могла би дістати ся з Франції. Не можна також на певно сказати, щоби переказ був старший від казки; з греко-римської історії приміром знаємо, що там нераз зовсім казковий (мітольоґічний) матеріял перероблювано ex post у перекази (хоч би взяти тут Ромула і Рема та инших римських королів) з наміром, щоби певним особам надати авторітетности та овинути їх авреолею. Се саме могло мати місце і в нашім випадку

В. Гнатюк.

Україна, науковий та лїтературно публїцистичний журнал — огляд статей і матеріалів по етноґрафії.[1])

Етноґрафія заступлена була в „Україні“ доволї слабо. Перейдемо по черзї дотичні статейки й замітки.

І. Франко: Вій Шолудивий Буняка і Юда Іскаріотський (кн. І, ст. 50—55). Автор згадує про працї Сумцова, Милорадовича і Кузьмичевського, в яких вказувано на фолькльорні паралелї до Гоголевого „Вія“ та до половецького хана Шолудивого Буняка і звертає увагу на твердженє, яке висловлювано, що опис тих постатий не піддаєть ся фолькльорному поясненю, бо такої фіґури в народних оповіданях буцїм то нема. Аж як Кузьмичевський оголосив оповіданє про Буняка з Погонї, переконали ся дослїдники, що така фіґура знана в устній традициї. Др. І. Франко постановив віднайти первовзір оповіданя з Погонї і дійсно знайшов його в рукописї XVI ст., доси невідомій і не опублїкованій. Є се текст оповіданя про конець Юди Іскаріотського, який автор подає в цїлости і в якім опис вигляду Юди зовсім подібний до опису вигляду Вія або Буняка. Тим самим справа вияснена тепер докладно.

---

[1]) Загальний огляд сеї часописи поданий в т. LXXXVI, тут доповняємо його оглядом статей і матеріалів по етноґрафії.

Владимiр Данилів: Додатки до огляду українських лубяних співанників та малюнків (кн. III, ст. 390—393). Автор наводить тут шість назв книжочок, в яких подибують ся народні пісні та оповіданя, а опісля вичисляє ряд лубочних малюнків, між якими є й етноґрафічні теми.

Владимір Данилів: Порівняння смерті і весілля в українських погрібових голосіннях (кн. VI, ст. 351—355). Автор констатує, що порівнане смерти дївки або парубка з весілєм подибуєть ся не лише в руській й народній поезії, але й загально славянській; особливож розвите воно в українських голосїнях, з яких він наводить виїмки, хоч дуже нечисленні. За те не тикає автор зовсїм тих славянських матеріялів, про які згадує, а шкода, бо тема така цікава, що оплатило би ся посидїти над нею та опрацювати.

Краткія біографическія свѣдѣнія о жизни и дѣятельности Ивана Яковлевича Рудченка (кн. VII—VIII, ст. 92—100) основані на автобіоґрафії пок. українського етноґрафа, зладженій для О. Пипіна і використаній ним в історії української етноґрафії.

Е. Ткаченко-Петренко: Думы въ изданіяхъ и изслѣдованіяхъ (кн. VII—VIII, ст. 144—185) були вже обговорені у нас окремо.

Владиміръ Даниловъ: Обращеніе къ читателямъ о собираніи украинскихъ похоронныхъ причитаній (кн. VII—VIII, ст. 224—231) — се відозва в справі збираня голосїнь і з поученєм, як їх записувати.

О. Русов: Дещо про „панів" у колядках (кн. VII—VIII, ст. 231—234). Автор звертає увагу в сїй замітцї на те, як змальовані в деяких колядках відносини панів до своїх „підданих" та наводить одну колядку, записану власноручно, в якій добачує стару основу князївської епохи, в якій пани почали відділяти ся від маси народу та брати на себе політичні обовязки, а надто нові додатки з пізнїйшого побуту.

Л. М. Як царь Олександер ослобонив кріпаків (кн. XI—XII, ст. 279). В оповіданю говорить ся, що кріпацтво зніс цар підступом, запитавши сенаторів, чи вони годять ся увільнити невільників. Коли ті згодили ся і підписали ся, цар заявив, що під невільниками розуміє кріпаків, а не арештантів, як думали собі сенатори. Очевидно, що сенаторам було запізно протестувати проти царської постанови.

Вол. Гнатюк.

Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества. Томъ 16-й. Труды харьковской коммиссіи по устройству XIII археологическаго съѣзда въ г. Екатеринославѣ, изданы подъ редакціей проф. Е. К. Рѣдина, Харків, 1905, ст. 762.

Збірник сей складаєть ся з трьох відділів: 1) статї з історії краю

(Харківщини): Е. Альбовскій — Валки, украинный городъ московскаго государства (9—53); Бѣлявскій — Матеріалы по исторіи казеннаго хозяйства на южной степной окраинѣ Московскаго государства. Государевы арбузные огороды и виноградники в Чугуевѣ (54—105); А. С. Лебедевъ — Землевладѣніе и торговые промыслы духовенства Бѣлгородской епархіи въ XVIII вѣкѣ (106—111); П. П. Короленко — Справки, извлеченныя изъ дѣлъ Харьковскаго Историческаго Архива по исторіи малороссійскихъ козаковъ (112—129); Д. И. Багалѣй — Матеріалы для исторіи г. Харькова въ XVII вѣкѣ (396-507); 2) Статї з археольоґії: Н. Ѳ. Сумцовъ — Къ исторіи украинской иконописи (131—140); В. Машуковъ — Образъ „плачущаго Спасителя“ въ Екатеринославскомъ каѳедральномъ Преображенскомъ Соборѣ (299—301); В. А. Городцовъ — Краткія свѣдѣнія объ археологическихъ изслѣдованіяхъ въ Бахмутскомъ уѣздѣ, Екатеринославской губерніи въ 1903 г. (302—313); В. Е. Данилевичъ — Стоянка и мастерская около сл. Хухры Ахтырскаго уѣзда Харьковской губ. (314—321); В. А. Бабенко — Волчанское городище (353—357); В. Е. Данилевичъ — Замѣтки по археологіи и нумизматикѣ (375—395); В. А. Бабенко — Раскопки катакомбнаго могильника въ Верхнемъ Салтовѣ Волчанскаго уѣзда Харьковской губ. (547—577); Ю. И. Морозовъ — Замѣтки и матеріалы по археологіи (578—589); В. Е. Данилевичъ — Матеріалы къ нумизматической библіографіи (590—604); Е. К. Рѣдинъ — Памяти отца Василія Спѣсивцева (605—611); В. Машуковъ — Матеріалы къ изученію церковной старины Украйны (612—672); Е. К. Рѣдинъ — Матеріалы къ изученію церковныхъ древностей Украйны. Церкви города Харькова (673—736); 3) З історії лїтератури й етноґрафії: Н. Ѳ. Сумцовъ — Изъ украинской старины (129, 142—275, 322—336); В. И. Срезневскій — Малорусская ода 1807 г. (349—352), П. В. Ивановъ — Дни недѣли (376—391); А. В. Ветуховъ — Изъ этнографическихъ рукописныхъ матеріаловъ Предварительнаго Комитета XII археологическаго съѣзда (292—298); В. А. Бабенко — Изъ этнографическихъ наблюденій въ Екатеринославской губ. (337—347); Д. И. Багалѣй — Къ исторіи Харьковской литературы (358—369); В. И. Срезневскій — Климовскій-Климовъ — „Казакъ-стихотворецъ“ и два его сочиненія (509—646); М. Г. Халанскій — Экскурсы въ область древныхъ рукописей и старопечатныхъ изданій (737—762). Опріч сих праць уміщено „*Отчетъ о дѣятельности харьковской коммиссіи по устройству* XIII археологическаго съѣзда въ г. Екатеринославѣ“ і протоколи засїдань сеї комісії. З сих протоколів видно, що багато дуже цікавого й цінного матеріялу в українознавства лишило ся невикористаним і неопублїкованим за браком засобів в комісії й в харківського історично-фільольоґічного Това-

риства; так само не здiйснено було кiлька цiкавих i важних для українськоï науки екскурсiй. Мiж иншим ще на першому засiданю комiсiï проф. Халанський, зазначивши вагу студiювання мiсцевих говорiв, висловив бажаннє вiдбути кiлька подорожей по Харкiвськiй ґуб., щоб зiбрати матерiяли про мiсцевi говори. Комiсiя цiлком приєднала ся до сеï думки й постановила вдати ся до московського пiдготовного комiтету з прханнєм дати грошi на сю експедицiю. Але характерна подробиця — комiтет грошей на сю мету не дав, i експедицiя не вiдбула ся.

Бiльшi статï й розвiдки з сього збiрника зрецензованi були окремо[1]), й тепер ми оглянемо коротенько найцiкавiйше з нерецензованого ще. З статей i матерiялiв до iсторiï Слобожанщини найцiкавiйша збiрка матерiялiв до iсторiï м. Харкова в XVII в., зладжена пр. Багалiєм. В склад ïï входить 58 документiв з року 1655 по 1688, котрi доторкають ся найважнiйших сторiн житя тодiшнього Харкова — його заселення, соцiяльного складу, економiчного побуту, повинностей та управи. Всï сï документи взято з Архива Мiнiстерства Юстицiï в Москвi з стовпцiв Бiлгородського стола. В коротенькiй передмовi проф. Багалiй каже, що видавши три томи матерiялiв з iсторiï кольонiзацiï та побуту Слобiдськоï Украïни, вiн зiбрав новi подiбнi матерiяли, котрi могли-б скласти четвертий том. Частина матерiялiв сього тому, що має безпосереднє вiдношеннє до iсторiï м. Харкова в XVII в. й надрукована тепер в збiрнику. Цiкава, але далеко менше цiнна „Справка, извлеченная изъ дѣлъ Харьковскаго Историческаго Архива по исторiи малороссiйскихъ козаковъ" П. П. Короленком. Д. Короленко чомусь тiльки деякi документи подав в цiлости або в ексцерптах, а решту переказав „своïми словами", але так коротко i неясно, що сей переказ являєть ся тiльки недокладним описом документiв. Як виглядає його переказ i скiльки з нього можна витягнути вiдомостей, вже видно хочаб з сього прикладу. Дiло VII, 1743 рiк, № 28348 — „Въ Малороссiи существовалъ порядокъ, что правительство, жалуя кому нибудь земли, давало тому лицу въ подданные и людей, на той землѣ жившихъ, но только однихъ посполитыхъ. Малороссiйская старшина, желая прiобрѣсти себѣ подданныхъ, записывала въ козаки помѣщичьхъ посполитыхъ и потомъ, покупая у этихъ козаковъ землю, обращала ихъ себѣ въ подданные. На такое злоупотребленiе нѣкоторые знатные грузины, получившiе въ Малороссiи помѣстья, жаловались правительству и доносили, что послѣ записи старшинами лучшихъ и состоятельныхъ посполитыхъ въ козаки у нихъ остаются одни только бѣдняки. Генеральная Войсковая канцелярiя предписала подвѣдомственнымъ мѣ-

[1]) Статï Альбовского, Белявского, Машукова, Бабенка, Редiна, Сумцова, Срезневского, Халанского.

стамъ, чтобы безъ строгаго слѣдствія посполитыхъ и подданныхъ въ козаки не записывать (исключая тыхъ случаевъ, когда будетъ доказано прежнее ихъ козачье званіе)". Отсе й усе; дуже мало як бачимо дає такий переказ, хиба відомість про зміст документу, й ми рішучо не розуміємо, чому натомість не подав д. Короленко принаймні хоч одної скарги Грузин, чому не подав він їх призвиш і т. д. Таким способом попсована більша частина „Справки", котра доторкаєть ся XVII в рр. 1781—1783.

Статі в археольоґії подають здебільшого результати розкопок на південно-східній частині України й являють ся таким чином матеріялом цікавим, але сировим. Згадаємо ще замітку В. Е. Данилевича „Матеріалы къ нумизматической библіографіи". В нїй на підставі „Описанія документовъ и бумагъ, хранящихся въ Московскомъ Архивѣ Министерства Юстиціи" (кн. 11—13) він подав опис усїх тих актів, що можуть мати інтерес для осіб, що цїкавлять ся нумізматикою. Всї описи актів подїлено на отсї чотири великі ґрупи: А. Битє монет і інституції, що відають сю справу; Б. Підроблюваннє монети; В. Оборот грошей в Росії: а) мідяна монета і б) ріжні види монет; в) ефимки; г) чехи; д) Інституції, що відали обдртаннє грошей; ґ) Скарби.

М. Залїзняк.

Видання й статї обговорені в сїм томі:

E. König — Das Leben, sein Ursprung und seine Entwickelung auf der Erde, 1905.

L. Reinhardt — Der Mensch zur Eiszeit in Europa und seine Kulturentwickelung bis zum Ende der Steinzeit, 1906.

Т. Флоринскій — Славянское племя, 1907.

M. Murko — Geschichte der älteren südslavischen Literaturen, V, 1908.

Г. Ильинскій — Значеніе Аѳона въ исторіи славянской письменности, 1908.

J. Wadowski — Kościoły lubelskie, 1907.

A. J. (Rolle) — Do dziejów Kamieńca Podolskiego, 1907.

П. Жуковичъ — Первое вмѣшательство западнорусскихъ козаковъ въ сеймовую борьбу съ церковной уніей, 1907.

— Убійство Іоасафата Кунцевича, 1907.

— Первый польскій сеймъ послѣ убійства Іоасафата Кунцевича, 1908.

— Передъ козацкимъ разгромомъ, 1908.

— Новые матеріалы для начальной исторіи сеймовой борбы съ церковной уніей, 1908.

— Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.), I—IV, 1903—8.

Е. Альбовскій — Валки, украинный городъ Московскаго государства, 1905.

В. Бѣдновъ — Изъ прошлаго Екатеринославской епархіи, 1907.

А. Богумилъ — Начальный періодъ народничества въ русской художественной литературѣ, 1907.

Ф. Свистунъ — Крил. о. Никита Ижакъ яко цензоръ галицко-русскихъ изданій въ 1852—57 гг., 1907.

В. Даниловъ — Матеріалы для біографіи Н. И. Костомарова, 1907.

— П. Кулишъ и „Кіевская Старина“ подъ редакціей Ѳ. Г. Лебединцева, 1907.

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjesiensis pro anno Domini 1908, 1908.

С. Малевичъ — Бѣлорусскія народныя пѣсни, 1907.

K. Krohn — Der gefangene Unhold, 1907.

I. Klapper — Das Märchen von den Mädchen ohne Hände als Predigtexempel, 1908.

Україна, 1907 (етноґраф. матеріали й розвідки).

Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества, том 16, 1905.

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXXI—LXXXVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка[1])

(рік XVII).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Барвинський Виктор. До історії закріпощеня селянства в Лівобічній Україні. LXXXI, Misc. с. 154—157.

Барвинський Виктор. Причинок до історії „свобідних маєтностей“. LXXXII, Misc. с. 178—179.

Бучинський Богдан. Студії з історії церковної унії. I. Ісидорова унія. LXXXV, с. 21—42; LXXXVI, с. 5—30.

Возняк Михайло. Із кореспонденції Р. Моха. LXXXI, Misc. с. 157—171.

Возняк Михайло. Причинки до студій над писанями Лаврентія Зизанія. LXXXIII, с. 31—88.

Возняк Михайло. Проект правописи Івана Жуківського на зїзді „руських учених“. LXXXII, с. 53—86.

Гнатюк В. Віршована леґенда про рицаря і смерть. LXXXV, Misc. с. 140—158.

Гординський Ярослав. Травестована „Енеїда“ Міхеліса. LXXXIV, с. 88—97.

Грушевський Михайло. Кн. Ян-Тадеуш Любомірский (Некрольоґ). LXXXIV, Misc. с. 183—184.

Грушевський Михайло. Микола Дашкевич. 1852 † 20. I. 1908. LXXXI, с. 145—150.

Грушевський Михайло. Памяти Володимира Антоновича. LXXXII, с. 7—9.

Грушевський Олександр. З сорокових років. 1. „Повѣсть объ украинскомъ народѣ“ Куліша. LXXXIII, с. 158—168.

Грушевський Олександр. З сорокових років. 2. П. Куліша „Украина. Одъ початку Вкраины до батька Хмельницького“. LXXXV, с. 81—105.

Джиджора Іван. Матеріали московського „Архива Министер-

---

1) Скороченя: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліоґрафія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Франко Ів. Др. Еміль Коритко, забутий славянський етнограф. LXXXVI, с. 82—122.

Франко Ів. Др. З сільського архива. LXXXIII, Misc. с. 173—176.

Франко Іван Др. Нові матеріяли до історії українського вертепа. LXXXII, с. 30—52.

Франко Іван Др. Слово про збурене пекла. Українська пасійна драма. LXXXI, с. 5—50.

Франко Іван Др. Студії над українськими народніми піснями, XXIII—XXVI. LXXXIII, с. 5—30.

Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні. LXXXII, с. 10—29+6 таблиць.

Шпитковський Іван. Матеріали до історії Коліївщини. V. Мемуар ржищівського тринітарія про Коліївщину. LXXXIII, с. 134—157.

Шпитковський Ів. Рукопись Бродовича „Widok przemocy“. LXXXII, Misc. с. 180—181.

Щурат Василь. Азбучна статя Миколи Кмицикевича з 1834 р. LXXXI, с. 134—144.

Щурат В. До історії Коліївщини. LXXXVI, Misc. с. 143—146.

Щурат В. Із старої галицької літератури. I. Дві пісні А. Якубинського про самбірську Богородицю з 1770 р. 2. Загадкова польська пісня в українськім перекладі. LXXXII, Misc. с. 181—188.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка і Бібліографія).

Авдикович Ор. Критичний розбір що важнійших оповідань Ол. Кониського (Звіт дирекції ц. к. II гімназії в Перемишлі за р. 1907/8), *Ів. Кревецький*, LXXXV, Бібл. с. 224.

Авдикович Ор. Огляд літературної діяльности Олександра Кониського (Звіт дирекції ліцея Руського Інститута для дівчат в Перемишлі, за р. 1907/8). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 244.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem galicyjskiego wydziału krajowego, т. XIX. Льв. 1906, с. XXXIV+855, 4°. *Т. С.*, LXXXIII, Бібл. с. 211—213.

Акты и документы относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, отдѣленіе II (1721—1795 гг.), томъ I (1721—1750 гг.), часть I і II со введеніемъ и примѣчаніями Н. И. Петрова. К. 1904, ст. XXXII+463 і XXI+508. *Ів. Шпитковський*, LXXXIII, Бібл. с. 223—227.

Архивъ юго-западной Россіи, часть III, томъ VI (Акты шведскаго государственнаго архива, относящіеся къ исторіи Малороссіи, 1649—1660). К., 1908, ст. 58+419. *М. Кордуба*, LXXXIII, Бібл. с. 217—219.

Andree R. Der Ursprung der amerikanischen Kulturen. Ein Überblick (Sitzungsberichte der antropologischen Gesellschaft in Wien, 1906, ст. 87—98). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 206—207.

Archivalien zur neuesten Geschichte Österreichs I B., 1 H.

(Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 4/1), Віденъ, 1907, ст. 113. *С. Томашівський*, LXXXIII, Бібл. с. 221—222.

Archiv für Slavische Philologie за р. 1907. *І. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 207—210.

Bab H. Geschlechtsleben, Geburt und Missgeburt in der asiatischen Mythologie (Zeitschrift für Ethnologie, 1906, 269—311). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 236—237.

Бабенко В. А. Дневникъ раскопокъ, произведенныхъ въ 1906 году въ Верхнемъ Салтовѣ Волчанскаго уѣзда Харьковской губ. (Записки Императ. Харьковскаго университета, 1907, кн. 2, ст. 113—116). *В. Д.*, LXXXIII, Бібл. с. 199.

Бабенко В. А. Этнографическій очеркъ народнаго быта Екатеринославского края. Изданіе Екатеринославскаго Губернскаго Земства къ XIII Археологическому Съѣзду. Съ 75-и фототипіями, рисунками и чертежами въ текстѣ. Катеринослав, 1905, ст. IV+144, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXXII, Бібл. с. 233—234.

Baranowski Ignacy Tadeusz. Z dziejów feudalizmu na Podlasiu. Rajgrodzko-Goniądzkie „państwo" Radziwiłłów w pierwszej połowie XVI wieku (Przegląd Historyczny, 1907, I, ст. 62—74, II, ст. 158—169. *В. Доманицький*, LXXXIII, Бібл. с. 213—215.

Бѣлявскій Н. Матеріалы къ исторіи казеннаго хозяйства на южной степной окраинѣ Московскаго Государства: Государевы арбузные огороды и виноградники въ г. Чугуевѣ. Харків, 1905, ст. 54—105. *М. Залізняк*, LXXXVI Бібл. с. 230—231.

Biblioteka Warszawska за р. 1907. *І. Кр*, LXXXVI, Н. хр. с. 201.

Бѣленькій. Старша руська письменность на Угорщинѣ. Унґвар, 1907, ст. 16. *С. Т.*, LXXXIV, Бібл. с. 226—227.

Былое за р. 1907. *М. З.*, LXXXVI, Н. хр. с. 195—196.

Blumml E. K. Germanische Totenlieder, mit besonderer Berücksichtung Tirols (Archiv für Antropologie, 1906, 149—181). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 236.

Боберський Ів. Забави і гри рухові. Ч. I—III (Звіт дирекції ц. к. академічної ґімназії у Львові, за рр. 1903/4—1905/6). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 242.

Bohatta H., Dr. Versuch einer Bibliographie der livres d' heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrhunderts mit Ausnahme der für Salisbury und Jork gedruckten. (Відбитка з Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen, 1907, стор. [II]+48, 8⁰. *З. Кузеля*, LXXXI, Бібл. с. 184—185.

Богословскій Вѣстникъ за р. 1907. *Ю. С.* LXXXVI, Н. хр. с. 195.

Болеславъ-Юрій II, князь всей Малой Руси. Сборникъ матеріаловъ и изслѣдованій, сообщенныхъ О. Гонсіоровскимъ, А. А. Куникомъ, А. С. Лаппо-Данилевскимъ, И. А. Линниченкомъ, С. Л. Пташицкимъ и И. Режабкомъ. Спб. 1907, ст. V+IV+335+10 таблицъ. *М. Грушевський*, LXXXII, Бібл. с. 216—219.

Болсуновскій К. Символика эпохи неолита. К. 1908, ст. 15+табл. *Б. Януш*, LXXXIV, Бібл. с. 203—204.

Boratyński Ludwik. Studya nad nuncyaturą polską Bolognettego (1581—1585). (Rozprawy Akademii Umiejętności, wydz. Historyczno - Filozoficzny, serya II, tom XXIV. Краків, 1907, ст. 53—106). *В. Липинський*, LXXXII, Бібл. с. 222—223.

Brückner Alexander. Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur-Tübingen. Verlag von I. C. B. Mohr, 1908, IV+148 ст. малої 8-ки. *І. Свєнціцкий*, LXXXI, Бібл. с. 191—195.

Буковина за р. 1907. *Ол. Н.*, LXXXVI, Н. хр. с. 178—179.

Варзаръ В. Е. М. Т. и П. — Отдѣлъ промышленности. Статистическія свѣдѣнія о стачкахъ рабочихъ на фабрикахъ и заводахъ за десятилѣтіе 1895—1904 года. Спб. (рік?), ст. 37+38 таблиць +5 діяграм. *М. Гехтер*, LXXXV, Бібл. с. 230—233.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 194.

Вѣстникъ Европы за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 192—193.

Вѣстникъ „Народного Дома" за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 184—185.

Weslowski Elias. Die Möbel des rumänischen Bauernhauses in der Bukowina (Zeitschrift f. österr. Volkskunde, 1906, стор. 55—69). *З. Кузеля*, LXXXV, Бібл. с. 233—234.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 187—188.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 190.

Wossidlo R. Über die Technik des Sammelns volkstümlicher Überlieferungen (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1906, I—24). *З. Кузеля*, LXXXV, Бібл. с. 237.

Haake Paul. Die Wahl Augusts der Starken zum König von Polen (Historische Vierteljahresschrift, 1906, 31—84). *С. Томашівський*, LXXXIII, Бібл. с. 222—223.

Haake Paul. Polen am Ausgang des XVII Jhrh. (Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1905, I Abt., XV B., 10 H.). *С. Томашівський*, LXXXIII, Бібл. с. 222—223.

Haidacher Sebastian Dr. Des hl. Johannes Chrysostomus Büchlein ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben. Freiburg i. Br. 1907, стор. VIII+134. *Др. В. Щурат*, LXXXI, Бібл. с. 181—182.

Галичанинъ за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 183—184.

Hampel Joseph. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, in drei Bänden, Braunschweig, 1905, I т. ст. XXXIV+853+2359 рис. + 2 табл; II т. ст. XVI+1006 + богато рис.; III т. ст. XIV+539 таблиць. *С. Т.*, LXXXI, Бібл. с. 180—181.

Hoernes M. Die neolitische Keramik in Österreich (Jahrbuch d. Zentralkommission f. Erforschung u. Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, Bd. III, 1905, 1—128). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 210—215.

Hoernes M. Goldfunde aus der Hallstattperiode in Österreich-Ungarn (Jahrbuch d. Zentralkommission f. Erforschung u. Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, Bd. IV, 1906, 71—92). З.

Кузеля, LXXXII, Бібл. с. 210—215.

Грінченко Б. Петро Кузьменко (в XVIII т. Збірника Харківського Историко-Филологичного Товариства, виданого на пошану проф. М. Сумцова). Харьків, 1908, ст. 15. *Д. Дорошенко*, LXXXV, Бібл. с. 229—230.

Грушевський. Изъ Харьковскихъ лѣтъ Н. И. Костомарова (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1908, квітень, с. 233—295). *В. Доманицький*, LXXXIII, Бібл. с. 228—230.

Grassl Anton. Herodot als Ethnologe. Ein Beitrag zur Geschichte der Vőlkerkunde. Dissert... Сульцбах i O., друк I. E. Seidel, 1904, стор. 78. *З. Кузеля*, LXXXV, Бібл. с. 191—193.

Діло за р. 1907. *Кр—ч.*, LXXXVI, Н. хр. с. 174—175.

Die oesteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen (Die Kultur der Gegenwart, I, 9, herausgegeben von Paul Hinneberg, Verlag von B. S. Teubner, Berlin u. Leipzig). 1908, ст. VIII + 396. *В. Щурат*, LXXXVI, Бібл. с. 213—219.

Dyaryusz Stanisława Oświęcima (1643—51), wydał Wiktor Czermak (Scriptores rerum Polonicarum t. XIX). Краків, 1907, ст. LXXV + 437. *М. Кордуба*, LXXXIII, Бібл. с. 215—217.

Dykyj Vl. De sententiis et proverbiis Horatianis (Звіт дирекції ц. к. II ґімназії в Перемишлї, за рр. 1903/4—1904/5). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 243.

Довнаръ - Запольскій М. В. Боркулабовская лѣтопись (Кіевскія Университ. Извѣстія, 1907, XII, 1—12). *В. Д.*, LXXXIV, Бібл. с. 220.

Донскія Дѣла. Книга вторая. (Русская Историческая Библіотека, т. XXIV, Спб. 1906, II+55 (зміст) + 1112+71, 4°. *В. Доманицький*, LXXXV, Бібл. с. 203—210.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 190.

Єфремов Сергій. Шевченко й українське письменство. К., 1907, 16°, стор. 32. *I. Франко*, LXXXIII, Бібл. с. 230—231.

Економіст за р. 1907. *I. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 171—172.

Etnographia за р. 1907. *С. Т.*, LXXXVI, Н. хр. с. 211.

Этнографическое Обозрѣніе за р. 1907. *В. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 201.

Живая Старина за р. 1907. *В. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 200.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 193—194.

Załęski Stanisław Ks. T. J. Jezuici w Polsce, t. III, część I—II, Льв. 1902, ст. 1244, t. IV, część I—III, 1905, ст. 1480. *М. Ш.*, LXXXIV, Бібл. с. 213—219.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета за р. 1907. *М. З.*, LXXXVI, Н. хр. с. 186.

Ивановъ Евг. Херсонесъ Таврическій и его историческая судьба (Вѣстникъ Европы 1907, кн. IX, с. 59—109, X, с. 556—611, XI, с. 217—252). *М. Грушевський*, LXXXIII, Бібл. с. 200—201.

Извѣстія на семинара по славянска филология при университета въ София. Книга II (за 1906 и 1907 годъ). Печатано подъ редакцията на проф. Л. Милетичъ уредник на семинара, София 1907,

стор. IV+[II]+587. *З. Кузеля*, LXXXIII, Бібл. с. 234—236.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. Академіи Наукъ, т. XII, за р. 1907. *І. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 197—199.

Историческій Вѣстникъ за р. 1907. *О. І.*, LXXXVI, Н. хр. с. 197.

Истринъ В. М. Опытъ методологическаго введенія въ исторію русской литературы XIX в. Выпускъ I. Спб. 1907, ст. 84 [Відбитка з „Журнала Минист. Н. Просв." за 1907 р.]. *Др. В. Щурат*, LXXXI, Бібл. с. 196.

Kaindl R. F. Prähistorisches aus der Bukowina Neue Forschungen in Szipenitz (Jahrbuch d. k. k. Zentral-Kommission f. Erforschung u. Erhaltung d. Kunst- u. historischen Denkmall, N. F., II, 1904, 17—44). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 208—210.

Карскій Е. Ѳ. „Наймычка" Шевченка, матеріалы для ея научнаго изданія (Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1907, № 1, ст. 100—107). *В. Доманицький*. LXXXIII, Бібл. с. 231—232.

Католицький Схід за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 174.

Kwartalnik historyczny за р. 1907. *І. Шп.*, LXXXVI, Н. хр. с. 202—203.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за р, 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 187.

Книжная Лѣтопись Главнаго Управленія по дѣламъ печати. 1907 г. Іюль—Декабрь. Годъ I. № 1—24. С.-Петерб. 1908, 1 л. + 618 + 66 ст. *І. Свенціцкий*, LXXXIV, Бібл. с. 241—242.

Кобилянський Юліян. Руско-латиньский словарець для руских ґімназий. Чернівцї, 1907, ст. 408, 8⁰. *В. Гнатюк*, LXXXIV, Бібл. с. 239 - 241.

Козловичъ Іоаннъ, епископъ Переяславскій (Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости, 1907, ч. 6). *Ю. С.*, LXXXV, Бібл. с. 220.

Козловскій И. О. Ѳ. М. Ртищевъ. Историко - біографическое изслѣдованіе (Київські Университетскія Извѣстія, 1906, I, с. 1—52, II, с. 53—100, VI, с. 101—132, XI, с. 133—152, XII, с. 153 — 200). *В. Доманицький*, LXXXII, Бібл. с. 224—226.

Кокорудз Іл. Старинна штука у ватиканськім музею (Звіт дирекції ц. к. академічної ґімназії у Львові, за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 242—243.

Kolberg Oskar. Wołyń. Obrzędy, melodye, pieśni. Z brulionów pośmiertnych przy współudziale St. Fischera i F. Szopskiego wydał Józef Tretiak. Краків, 1907. Nakładem Akademii Umiejętności, ст. XII + 450. *В. Гнатюк*, LXXXII, Бібл. с. 228—233.

Kolankowski Ludw. Dr. Elekcya Zygmunta I, kilka uwag o elekcyi w Polsce za Jagiellonów (Przewodnik naukowo-literacki, 1906, ст. 865 - 875). *Ів. Шпитковський*, LXXXI, Бібл. с. 186—187.

Копач Іван Др. Знане фільософії на Руси. (Критичні замітки). (Діло, 1908, ч. 84). *М. Грушевський*, LXXXIII, Бібл. с. 208—211.

Kraelitz-Greifenhorst Friedrich von, Dr. Bericht über den Zug des Gross Botschafters Ibrahim Pascha nach Wien i. J. 1719, im originaltexte herausgegeben, überzetzt u. erlätert von... (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phi-

los. hist. Klasse, 158 B., 3 Abh.), Віdeнь, 1908, ст. 64. *С. Т.*, LXXXIV, Бібл. с. 224—225.

Kubala Ludwik. Zaprzepaszczona kraina (Kwartalnik historyczny, 1907, ст. 612—653). *М. Кордуба,* LXXXV, Бібл. с. 210—211.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 190—191.

Лазаревскій А. М. Малороссійскіе посполитые крестьяне (1648—1783 гг.), историко-юридическій очеркъ. К. 1908, ст. XII +108. *М. Грушевський,* LXXXIV, Бібл. с. 225.

Лаппо И. И. Гродскій судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ XVI столѣтіи (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1908, I, ст. 51—113). *О. Н.* LXXXV, Бібл. с. 201—203.

Lewinson Artur Dr. Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658 (Archiv für österreichische Geschichte, XCV B., erste Häfte, Віdeнь, 1906, ст. 1—144). *С. Т.*, LXXXI, Бібл. с. 190.

Leyen von der, Friedrich. Zur Entstehung des Märchens (Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen und Literaturen, 1904—1906, т. 113, стр. 249—269, т. 114, стр. 1—24, т. 115, стр. 1—21, 273—283, т. 116, стр. 1—24 і 282—300). *З. Кузеля*, LXXXIII, Бібл. с. 203—208.

Lemke Elisabeth. Das Fangsteinchenspiel. (Mit Beiträgen von Johannes Bolte) (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, Берлїн, 1906, ст. 46—66). *З. Кузеля,* LXXXV, Бібл. с. 234—235.

Лепкий Богдан. Про „Наймичку“ (,) поему Тараса Шевченка. Льв. 1907, ст. 64, мал. 16°. *В. Доманицький*, LXXXI, Бібл. с. 197—199.

Лѣтопись занятій Императорской Археографической коммиссіи. Вып. XV, с. 77+166, 1905, вып. XVI, с. 51+682+X, 1905, вып. XVII, с. 62+62+32+XXIII+594, 1907 (за рр. 1902—4). Спб. *І. Джиджора*, LXXXI, Бібл. с. 201—203.

Lipperheide Franz, Freiherr von... Sprachwörterbuch .. geschichtlich geordnet und unter Mitwirkung deutscher Gelehrter und Schriftschteller herausgegeben von... Берлїн, 1907, стр. VII +[I]+1069. вел. 8°. *З. Кузеля,* LXXXI, Бібл. с. 204—206.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1907. *І. Д.*, LXXXVI, Н. хр. с. 150—160.

Лукьяненко А. М. О языкѣ Несторова житія преподобнаго Ѳеодосія Печерскаго по древнѣйшему изъ дошедшихъ списковъ (Русскій Филологическій Вѣстникъ, 1907, № 3, ст. 1—79). *І. Свенціцкий*, LXXXIV, Бібл. с. 207—209.

Lud за р. 1907. *В. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 205—207.

Ляскоронскій В. Г. Къ вопросу о битвѣ кн. Витовта съ Татарами (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1908, VII, с. 70—77+мапа). *М. Грушевський,* LXXXV, Бібл. с. 199—200.

Макаренко А. А. Канунъ по сибирскимъ селеніямъ (Живая Старина, 1907, кн. 64, с. 181—199). *М. Грушевський*, LXXXIV, Бібл. с. 228—229.

Макаренко Н. Е. „Пречиста“ в Москалївцї (Живая Старина, 1907, кн. I, ст. 21—26). *В. Г.*, LXXXVI, Бібл. с. 241.

Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго, т. III, вып. II. Спб. 1906, ст. 513—1055. *М. Г.*, LXXXVI, Бібл. с. 223.

Матеріалы и изслѣдованія по исторіи Евреевъ въ Польшѣ и Юго-Западной Россіи. Выпускъ I-ый. И. Галантъ — Къ исторіи Уманской рѣзни 1768 года. Съ предисловіемъ профессора И. В. Лучицкаго. К. 1908, ст. 39. *Ів. Шпитковський*, LXXXVI, Бібл. с. 234—240.

Машуковъ В. Матеріалы къ изученію церковной старины Украины (Труды Харьков. коммисіи по устр. XIII арх. съѣзда, Сборникъ Харьк. ист. фил. общ. XVI). *В. Щербаківський*, LXXXVI, Бібл. с. 232—233.

Meulen Rz. R. van der, Dr. Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer. Ляйден, 1907, 5 л. + 169 ст. 8°. *І. Свєнціцкий*, LXXXV, Бібл. с. 235.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 192.

Mitteilungen der k. k. Zentral Komission für Erforschung und Erhaltung der kunst- u. hist. Denkmale, V B., Amtliche Beilage, 1906. *З. К.* і *Ред.*, LXXXIII, Бібл. с. 233—234.

Музыченко А. Ѳ. Исторія поселенія и фонетическія особенности говора крымскихъ Болгаръ (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Академіи Наукъ, 1907, кн. 2, ст. 72—134). *В. Доманицький*, LXXXII, Бібл. с. 226—228.

Much M. Die Trugspiegelung orientalischer Kultur in der vorgeschichtlichen Zeitaltern Nordeuropas (Mitteilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien, 1906, ст. 57—91). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 207—208.

Наука за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 179.

Niedźwiecki Mikołaj. Z przeszłości Żółkwi. Львів, 1908, стр. 73+30 ілюстр. *Др. В. Щурат*, LXXXI, Бібл. с. 188—190.

Нива за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 173—174.

Новицкій Я. П. Малорусскія историческія пѣсни, собранныя въ Екатеринославщинѣ. 1874—1903 г. (Лѣтопись Екатеринославской ученой архивной комиссіи. Годъ третій. Вып. IV. Екатеринославъ, 1908, ст. 131—258). *В. Гнатюк*, LXXXV, Бібл. с. 221—223.

О Руденской чудотворной иконѣ Божіей Матери и о Мохнатинскомъ мѣстно-чтимомъ спискѣ ея (Черниговскія Епархіальныя Извѣстія, 1907, ч. 2—6). *С. Ю.*, LXXXV, Бібл. с. 219—220.

Павловскій И. Фр. Битва подъ Полтавой 27 іюня 1709 года и ея памятники. Полтава, 1908, ст. I—VII+243+XXXIII. *В. Доманицький*, LXXXIV, Бібл. с. 221—224.

Петровъ А. Архивы и библіотеки Угорщины (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, IV, Спб. 1906, 19—20). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172—179.

Петровъ А. Замѣтки по этнографіи и статистикѣ (М. д. и. У. Р., IV, Спб. 1906, ст. 1—18). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172—179.

Петровъ А. О подложности грамоты кн. Ѳеодора Коріатовича 1360 г. (М. д. и. У. Р. П. III, 1906, ст. 31+4 таб.). *С. Тома-*

гіівський, LXXXI, Н. хр. с. 172 —179.

Петровъ А. Памятки угрорусской письменности (М. д. и. У. Р. IV, Спб. 1906, с. 21—50). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172—179.

Петровъ А. Первый печатный памятникъ угрорусскаго нарѣчія. Урбаръ и иные связанные съ крестьянской Маріи Терезы реформой документы (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, V, Спб. 1908, ст. 139). *С. Томашівський*, LXXXVI, Бібл. с. 240—241.

Петровъ А. „Старая вѣра" и унія въ XVII—XVIII вв. (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, I, Спб. 1905, стр. 73). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172 —179.

Петровъ А. „Старая вѣра" и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка (М. д. и. У. Р. П. II, Спб. 1906, ст. 88). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172—179.

Петровъ А. Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ (М. д. и. У. Р. IV, Спб. 1906, ст. 65—71). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172 —179.

Петровъ А. Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в. (М. д. и. У. Р. IV. Спб. 1906, ст. 51—64). *С. Томашівський*, LXXXI, Н. хр. с. 172—179.

Петровъ Н. И. Кіевская Академія въ царствованіе имп. Екатерины II (1762—1796 гг.). К., 1906, ст. 121. *Ів. Шпитковський*, LXXXIII, Бібл. с. 223—227.

Письма Герцена къ Марко Вовчку (Былое, 1907, октябрь, с. 63 — 72). *В. Доманицький*, LXXXIV, Бібл. с. 227—228.

Ploss H. Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. Antropologische Studien. Achte umgearbeitete und vermehrte Auflage. Nach dem Tode des Verfassers bearbeitet und herausgegeben von Dr. Max Bartels, mit 11 lith. Tafeln, dem Porträt des Herausgebers und 696 Abblldungen im Text. Липськ, Th. Grieban, 1905, 2 томи, ст. 939+880. *З. Кузеля*, LXXXIV, Бібл. с. 230—231.

Polivka J. Lidové povësti o pûvodu tabáku. (Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, ст. 378—388 і окремо). Берлїн, 1908. *В. Гнатюк*, LXXXV, Бібл. с. 235—236.

Полное Собраніе лѣтописей изданное по высочайшему повелѣнію императорскою археографическою коммиссіею. Т. II. Ипатьевская лѣтопись. Изданіе второе. Спб. 1908, ст. 16+938 стовб. + ст. 87+IV, in 4⁰. *М. Грушевський*, LXXXV, Бібл. с. 196 —198.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, т. XVII. Спб. 1907, ст. XIV+стовп. 616+ст. 617—652, 4⁰. *М. Грушевський*, LXXXVI, Бібл. с. 225.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 192.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 189—190.

Православная Подолія за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 188.

Prafnnmüller Gustav. Jesus im Urteil der Jahrhunderte. Die bedeutendsten Auffassungen Jesu in Theologie, Philosophie, Litteratur und Kunst bis zur Gegenwart. Липськ-Берлїн, 1908, 3+578 ст. *І. Свєнціцкий*, LXXXIV, Бібл. с. 204—207.

Признанія Н. И. Костомарова въ III отдѣленіи (По неизданнымъ даннымъ), Былое, 1907, VIII, ст. 200—228. *В. Доманицький*, LXXXV, Бібл. с. 225—229.

Промінь за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 172-173.

Prochaska Antoni. Samorząd województwa Ruskiego w walce z opryszkami (Rozprawy Akademii Umiejętności, wydz. historyczno-filozoficzny, t. XLIX, Краків, 1907, ст. 269—336). *В. Липинський*, LXXXIII, Бібл. с. 219—221.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1907. *К—рч.*, LXXXVI, Н. хр. с. 202.

Przegląd historyczny за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 203-205.

Przegląd powszechny за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 202.

Przegląd polski за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 201—202.

Przegląd prawa i administracyi за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 205.

Rawita-Gawroński Fr. Droga do niewoli. Ustęp z dziejów kozacko-polskich zatargów („Świat Słowiański“, 1908, лютий, 121—142; марець, 248—258). *В. Доманицький*, LXXXII, Бібл. с. 223-224.

Rawita Gawroński Fr. Spóźniona miłość. Epizod z życia Mazepy. (Ateneum Polskie, № 3, т. II, червень 1908). *М. Залїзняк*, LXXXVI, Бібл. с. 232.

Рада за р. 1907. *М. З.*, LXXXVI, Бібл. с. 179—181.

Рѣдинъ Е. Матеріалы къ изученію церковныхъ древностей Украйны. Церкви города Харькова. (Труды харьков. коммисіи по устройству XIII арх. съѣзда). *В. Щербаківський*, LXXXVI, Бібл. с. 233—234.

Рідний Край за р. 1907. *Д. Д.*, LXXXVI, Н. хр. с. 181—183.

Роздольський Й. Плятон, Евтифрон (Звіт дирекції ц. к. II ґімназії в Перемишлї за р. 1905/6). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 243—244.

Руслан за р. 1907. *Ол. Н.*, LXXXVI, Н. хр. с. 175—178.

Русская Мысль за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 193.

Русская Старина за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 196—197.

Русскій Архивъ за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 197.

Русскій Филологическій Вѣстникъ за р. 1907. *І. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 199.

Русское Богатство за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 193.

Савва В. Изъ слободско-украинской старины конца XVIII вѣка (Замѣтки и матеріалы). (Извѣстія историко-филологич. института въ Нѣжинѣ, т. XXII). *М. З.*, LXXXIV, Бібл. с. 226.

Садовський Н. Короткий начерк теорії аналїтичних функцій. (Звіт дирекції ц. к. II ґімназії в Перемишлї за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 244.

Századok за р. 1907. *С. Т.*, LXXXVI, Н. хр. с. 210.

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Изданіе Управленія кавказского Учебного округа. Вып. XXXVI. Тифліс, 1906. *В. Гнатюк*, LXXXII, Бібл. с. 234—236.

Свѣдѣнія о рукописяхъ, печатныхъ изданіяхъ и другихъ

предметахъ, поступившихъ въ рукописное отдѣленіе библіотеки Императорской Академіи Наукъ въ 1904 г., Спб. 1907, стор. 403. *В. Перетц*, LXXXII, Бібл. с. 238 - 240.

Свѣнцицкій И. С. Опись Музея Ставропигійского Института во Львовѣ. Льв., 1908, ст. XI+248. *Б. Януш*, LXXXV, Бібл. с. 195—196.

Сержпутовскій А. К. Очерки Бѣлоруссіи, I—IV (Живая Старина, 1907, кн. 63—64, с. 149—152 і 207—214). *М. Грушевський*, LXXXIV, Бібл. с. 229.

Setterwall Kristian. Svensk historisk bibliografi 1875—1900. (Skrifter utgifra af Svenska Historiska Föreningen 2), Stockholm 1907, ст. 439, 8^{0}. *С. Т.*, LXXXIII, Бібл. с. 236.

Smoleński Władysław. Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej. Краків, 1908. *С. Т.*, LXXXIV, Бібл. с. 209—213.

Соболевскій А. Древняя церковно-словянская литература и ея значеніе. Харьків, 1908. *Іван Франко*, LXXXVI, Бібл. с. 219—223.

Соболевскій А. Русскій народъ какъ этнографическое цѣлое. Харків, 1907, ст. 19. *І. Джиджора*, LXXXI, Бібл. с. 199—201.

Сперанскій М. Одинъ изъ учителей Н. В. Гоголя (И. Г. Кулжинскій). (Извѣстія Историко-филологическаго Института князя Безбородко въ Нѣжинѣ, томъ XXIII). *М. З.*, LXXXIII, Бібл. с. 227—228.

Спицынъ А. Майданы (Записки отдѣленія русской и славянской археологіи импер. русск. археол. общества, т. VIII, ст. 1—28). *Б. Януш*, LXXXII, Бібл. с. 215.

Sprawozdania grona c. k. konserwatorów Galicyi wschodniej. Nr. 52—63. Л. 1908, ст. 27. *Б. Януш*, LXXXV, Бібл. с. 193—195.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. Краків, 1907, т. VIII, зош. I i II. *Б. Януш*, LXXXI, Бібл. с. 203—204.

Sprawozdanie z zarządu Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu za rok 1906 (Rok XXXVII). Париж, 1907, ст. 98, мал. 8^{0}. *В. Д.*, LXXXII, Бібл. с. 240.

Стасюк Микола. Автономія і розвиток продукційних сил на Вкраїні. Видавництво „Рух". № 1. Спб. 1907, ст. 31. *М. Порш*, LXXXIV, Бібл. с. 231—235.

Статистическое Бюро Совѣта Съѣзда горнопромышленниковъ юга Россіи. — Статистика несчастныхъ случаевъ съ рабочими горной и горнозаводской промышленности южной Россіи за 1906, 1905 и 1904 гг. Составлено подъ редакціей Председателя Совѣта Съѣзда Н. Ф. фонъ-Дитмара. Харьків, 1908, ст. XXX+59. *М. Гехтер*, LXXXIV, Бібл. с. 235—238.

Стороженко А. О существовавшихъ въ г. Кіевѣ римско-католическихъ храмахъ (Eranos, сборникъ въ честь Н. П. Дашкевича, с. 242—253). *М. Грушевський*, LXXXII, Бібл. с. 215—216.

Странникъ за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 195.

Sztripszky Hiador. Kossuth Lajos a rutén népköltészetben (Л. Кошут в руській народній поезії, відбитка з часоп. „Ethnographia"), Будапешт, 1907, ст. 31. *С. Т.*, LXXXII, Бібл. с. 228.

Сьвіт за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 168—169.

Talko-Hryncewicz. Muślimowie czyli tak zwani Tatarzy litewscy. Zarys antropologo-etnologiczny (Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, т. IX, 11—86). *В. Д.*, LXXXIV, Бібл. с. 229—230.

Teršakovec M. Beziehungen der ukrainischen historischen Lieder resp. „Dumen“ zum südslavischen Epos (Archiv für slav. Philologie, т. XXIX). *І. Свєнціцкий*, LXXXVI, Бібл. с. 225—226.

Тершаковець Мих. Галицьке літературне відродженне (Звіт дирекції ц. к. академічної ґімназії у Львові за р. 1907/8). *Ів. Кревецький*, LXXXVI, Бібл. с. 242.

Török A. Versuch einer systematischen Charakteristik des Kephalindex (Archiv für Antropologie, 1906). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 237—238.

Történelmi Tar за р. 1907. *С. Т.*, LXXXVI, Н. хр. с. 211.

Ткаченко-Петренко Е. Думы въ изданіяхъ и изслѣдованіяхъ (Україна, 1907, кн. VII). *М. Грушевський*, LXXXI, Бібл. с. 190—191.

Труды Кіевской Духовной Академіи за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 186—187.

Україна (місячник) за р. 1907. *І. Д.*, LXXXVI, Н. хр. с. 160—168[1]).

Ukrainische Rundschau за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 169—171.

[1]) Доповнення до нього: огляд статей по етноґрафії в т. LXXXVII.

Университетскія Извѣстія (київські) за р. 1907. *М. З.*, LXXXVI, Н. хр. с. 185—186.

Urbański Tadeusz. Rok 1683 na Podolu, Ukrainie i w Mołdawii. Льв. 1907, ст. 50. *С. Т.*, LXXXIV, Бібл. с. 220—221.

Ученыя Записки Юрьевскаго Университета за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 194.

Учитель за р. 1907. *І. Кр.*, LXXXVI, Н. хр. с. 172.

Verworn M. Archäolithische und paläolithische Reisestudien in Frankreich und Portugal (Zeitschrift für Ethnologie, 1906, 611—655). *З. Кузеля*, LXXXII, Бібл. с. 208.

Франко Іван. Інтермедія еврея з Русином (відбитка з XVIII т. Збірника Харків. Істор. Філол. Товариства). Харків, 1908, ст. 12. *В. Гнатюк*, LXXXVI, Бібл. с. 228—229.

Халанскій М. Малорусская дума про Байду. (Сборникъ истор. филолог. общества, состоящего при Имп. Харьковск. Университетѣ, т. XV, ст. 205—219), Харьків, 1908. *В. Гнатюк* і *М. Грушевський*, LXXXVI, Бібл. с. 226—228.

Холмская Церковная Жизнь за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 191—192.

Христіанское Чтеніе за р. 1907. *Ю. С.*, LXXXVI, Н. хр. с. 194—195.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ за р. 1907. *О. Г.*, LXXXVI, Н. хр. с. 197.

Schlemm Julie. Wörterbuch zur Vorgeschichte. Берлїн, 1908, ст. 688. *Б. Януш*, LXXXIV, Бібл. с. 203.

Шляковъ Н. П. Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ [Новый Сборникъ статей по славяновѣдѣнію. Составл. и изд. учениками В. И. Ламанскаго... Спб. 1905, ст. 289—296]. *Др. В. Щурат*, LXXXI, Бібл. с. 183—184.

Schnajder Józef. Lud Peczeniżyński, część II (Lud, 1907, I, ст. 21—33, II, ст. 98—117, III, ст. 202—215. *В. Гнатюк*, LXXXIII, Бібл. с. 232—233.

Schrader O. Über Bezeichnungen der Heiratsverwandtschaft bei der indogermanischen Völkern (Indogermanischen Forschungen, 1904/5, XVII, 11—36). *З. Кузеля*, LXXXIII, Бібл. с. 201—203.

Шпачинскій Н., свящ. Выборъ приходскаго духовенства въ Малороссіи въ половинѣ XVIII в. (Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1907, 27—32). *Ю. С.*, LXXXV, Бібл. с. 220—221.

Щепкинъ В. Рѣзное деревянное табло XIII вѣка (Сборникъ статей посв. В. И. Ламанскому, 1908, II, с. 786—791 + 3 табл.). *М. Грушевський*, LXXXV, Бібл. с. 198—199.

Щурат В. Др. Аби баламутство не ширило ся (Відповідь д-рови Іванови Копачеви). (Діло, 1908, ч. 89 і 90). *М. Грушевський*, LXXXIII, Бібл. с. 208—211.

Щурат В. Др. Ґрундвальдська пісня (Bogurodzicza dzewicza). Памятка западно-руської літератури XIV в., Жовква, 1906, 1 табл. + 52 ст. *І. Свєнціцкий*, LXXXII, Бібл. с. 219—221.

Щурат В. Др. Дві статї про Ґрунвальдську пісню. Відповідь проф. Брікнерови. Жовква, 1906 р., стр. 32. *І. Свєнціцкий*, LXXXII, Бібл. с. 219—221.

Щурат В. Др. Із студій над Почаївським „Богогласником". Квестиї авторства і часу повстаня деяких пісень. Львів, 1908. Накладом редакциї „Ниви", 8-ка, ст. 48. *Іван Франко*, LXXXV, Бібл. с. 214—219.

Шурат В. Др. Сьвято-онуфрейский монастир у Львові. Льв. 1908, ст. 13. *Іван Франко*, LXXXVI, Бібл. с. 223—224.

Щурат В. Др. Українські джерела до історії філософії. Історично - філософічний начерк. Льв., 1908, ст. 32 (з „Діла", 1908, ч. 59—64). *М. Грушевський*, LXXXIII, Бібл. с. 208—211.

Uebersberger Hans. Österreich und Russland seit den Ende des 15 Jahrhunderts, I B. 1488—1605. Відень і Липськ, 1906, ст. IX + 584. *С. Т.*, LXXXII, Бібл. с. 221.

Jaworski Franciszek. Cmentarz gródecki we Lwowie (Biblioteka lwowska, II). Львів, 1908, ст. 49+11 рис. у текстї. *Ів. Кревецький*, LXXXV, Бібл. с. 223—225.

Jaworski Franciszek. Ratusz lwowski. Льв. 1907, ст. 94, з 21 рис. *Б. Януш*, LXXXI, Бібл. с. 187—188.

Яворскій Ю. А. Къ исторіи карпато-русскаго фольклора XVIII вѣка I—II. (Відбитка в XVIII т. „Сборника Харьк. Истор. Филол. Общества"). Харьків, 1908, ст. 8). *В. Г.*, LXXXVI, Бібл. с. 230.

Яворскій Ю. А. Малорусскій отрывокъ Измарагда XVII в. Sonderabdruck aus der „Jagić

Festschrift: Sbornik u slavu Vartoslava Jagića. Берлін, 1908, ст. 12. *Іван Франко*, LXXXV, Бібл. с. 211—214.

Яковлевъ Андрій. Намістники, державці і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв. (Україна, 1907, кн. IX, ст. 340—354). *М. Грушевський*, LXXXI, Бібл. с. 185.

Яцимирскій А. И. Значеніе румынской филологіи для славянскихъ изученій. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1908, IX, ст. 121—142). *І. Свенціцкий*, LXXXV, Бібл. с. 200—201.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **В. Д.** — Василь Доманицький, **Д. Д.** — Дмитро Дорошенко, **З. К.** — Зенон Кузеля, **І. Д.** — Іван Джиджора, **І. Кр.** — Іван Кревецький, **І. С.** — Іларіон Свенціцкий, **І. Шп.** — Іван Шпитковський, **Кр—ч** — Іван Крипякевич, **М. Г.** — Михайло Грушевський, **М. З.** — Микола Залізняк, **М. Ш.** — **О. Г.** — Олександр Грушевський, **О. Н.** і **Ол. Н.** — Олекса Назарів, **С. Т.** — Стефан Томашівський, **Т. С.** — Тимотей Ставничий.

Inhalt der I—LXXXVI Bände

DER MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

(Jahrgang I—XVII).

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22: 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten", ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. K o r d u b a 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. K o n y ś k y j 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. H r u š e v ś k y j 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E m. T e r l e c k y j 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. T o m a š i v ś k y j, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. K o n y ś k y j 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. H r u š e v ś k y j 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. T o m a š i v ś k y j S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. H r u š e v ś k y j 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. K o n y ś k y j; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. K n i a ž e v i č, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. H r u š e v ś k y j S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. H n a t i u k 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. K o n y ś k y j 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. R u d n y ć k y j S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. H r u š e v ś k y j (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. K o n y ś k y j, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von D r. I. F r a n k o (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. B a r v i n ś k y j 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. K n i a ž e v i č 1—8; 4. Miscellanea, von D r. A l. M a r k e v i č 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. H r u š e v ś k y j 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. T o m a š i v ś k y j S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. H r u š e v ś k y j 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. H r u š e v ś k y j S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. F r a n k o (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. L o t o ć k y j 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. H r u š e v ś k y j S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. L o t o ć k y j 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. B u d z y n o v ś k y j (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4,

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64 ; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Αντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegenc von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657 -8, von D. Koreneć, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukididеischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

***) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.**

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševškyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4 Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinškyj, M. Hruševškyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersucbungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševškyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—škyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—škyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševškyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivškyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinškyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovškyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševškyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgl), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivškyj und Iv. Kreveckyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovškyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—83.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dołęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger" ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens", ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheilt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftltche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivśkyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4 Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynśkyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivśkyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševśkyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševśkyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevećkyj, I. Franko, I. Sozanśkyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der 1—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine litteratur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševśkyj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevećkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryćkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanśkyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik· Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1 Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh,, von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22-43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7 Miscellanea, von M. Hruševśkyj, F. Holijčuk, I. Krevećkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanśkyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyćkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryćkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale" Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevećkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, B. Zaklynśkyj, I. Sozanśkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevećkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244.

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševśkyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovśkyj (mit 26 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševśkyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovśkyj, von Michael Hruševśkyj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševśkyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, milgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevećkyj, W. Močulśkyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr. Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynśkyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges 2er Mitteilungen der Ševčenko-Geselschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV), S. d14—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung" und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

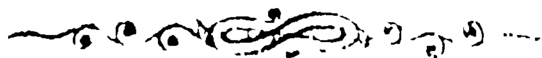
Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle", ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyćkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmycykevyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševśkyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, V. Barvynśkyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik von S. Tomašivśkyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševśkyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyroćkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Žukivśkyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten", mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynśkyj, Iv. Špytkovśkyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenchaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna", von Ivan Špytkovśkyj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj, 1. „Geschichte des ukrainischen Volkes", von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyćkyj, S. 169—184; 8. Wissenschafticbe Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyćkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynśkyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svěncickyj, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko Vovčok's, von Basil Domanyćkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryćkyj, M. Hruševśkyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynśkyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierzigen Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj. 2. „Ukraine" von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe des Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyćkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynśkyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, B. Domanyćkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—158; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J 1906, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

!!Небувала нагода зложити власну бібліотеку дешевим коштом!!

Кожду з низше поданих серий, зложених з 6, 5 або 4 **оправлених** книжок, добірних видань Українсько-руської Видавничої Спілки, в номінальній вартости **звиш 10 до 11 корон,** висилає низше підписана книгарня **за ціну тільки 7 корон** з тим, що замовлене треба присилати ***найпізнійше в маю 1909 р.*** та лише ***за готівкою.*** При замовленях просимо називати число серий *словами.* При надісланю гроший з гори доставляємо посилки оплаченою почтою. Хто купує три серий відразу, дістає в **додатку** одну книжку тогож виданя після власного вибору. Хто обовязує ся спровадити всї серий, том продовжаємо право знижки на 12 місяців, так що протягом одного року на так користних умовах зможе придбати собі гарну власну бібліотеку. Замовленя приймає:

КНИГАРНЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

У Львові, Ринок ч. 10.

1. серия.

Володиславич, Орли . . . 2·20
Вовчок, Нар. оповіданя I. 2·—
Будзиновський, Хлопська посілість . . . . 2·40
Гайне, Подорож на Гарц 1·20
Горкий, Мальва . . . . 1·50
Кавцкі, Народність . . . 1·—

2. серия.

Ґінтер, Іст. ґеоґр. відкрить 2·20
Ковалїв, Громадські промисловцї . . . . 1·60
М. Твайн, Том Соєр . . . 3·—
Мопасан, Горля . . . . 1·30
Кримський, Пальм. гиля . 3·—

3. серия.

Кобилянська, Покора . . 1·40
Гауптман, Віз. Геншель . 1·60
Українка, Думи і мрії . . 1·60
Заєр, Леґенди . . . . . 2·40
Енґельс, Початок родини 1·90
Франко, Сїм казок . . . 1·40

4. серия.

Вовчок, Нар. оповід. II. . 2·—
Вересаєв, Записки . . . . 3·—
Енґельс, Фаєрбах . . . . —·90
Гавлїчек, поезиї . . . . 1·60
Кримський, Лаговський . 3·—

5. серия.

Коцюбинський, В путах шайтана . . . . 1·60
Оркан, Скапаний сьвіт . . 1·—
Понтоппідан, Із хат . . . 1·40
Стороженко, Лїтература 4·40
Франко, поеми . . . . . 1·60

6. серия.

Вовчок, Нар. оповід. III. . 3·80
Дерлиця, Композитор . . 2·—
Гамсум, Голод . . . . . 2·20
Қареєв, Філь. історії . . 2·80

7. серия.

Авдикович, Моя популярн. 2·60
Адріян, Аґрар. процес . . 1·40
Винниченко, Повісти . . . 3·
Воробкевич, Над Прутом 1·60
Драгоманів, Шевченко . 2·—

8. серия.

Інґрем, Політ. економія . 4·—
Чайковський, Оповіданя . 2·
Франко, Boa constrictor. . 2·20
Ярошинська, Перекиньчики 2·60

9. серия.

Кобилянська, До сьвіта . 2·40
Заревич, Хлопська дитина 1·80
Катренко, Пан Природа . 1·40
Кобринська, Дух часу . . 1·60
Степняк, Підземна Россія 3·40

10. серия.

Золя, Жерміналь . . . . 6·—
Коцюбинський, Поєдинок 2·—
Стефаник, Дорога . . . . 1·60
Тен, Фільозофія штуки . 1·40

11. серия.

Мирний, Серед степів . . 3·—
Мопасан, Дика панї . . . 1·30
Самійленко, Українї . . . 2·—
Сроковський, Оповіданя . 1·40
Франко, Місія, Чума і і. . 2·80

12. серия.

Ковалїв, Риболови . . . 2·—
Маковей, Оповіданя. . . 3·—
Форель, Гіґієна . . . . . 2·40
Франко, Коваль Бассім . 1·60
Яцків, В царстві сатани . 1·60

13. серия.

Левицький, Хмари . . . . 4·80
Мирний, Морозенко . . . 0·90
Нижанковський, Співанник 2·—
Сеньобо, Австрия в 19 ст. 1·20
Франко, Полуйка . . . . 1·40

14. серия.

Коцюбинський, По людському . . . . 2·
Лукіянович, Від кривди . 2·—
Мартович, Хитрий Панько 1·50
Франко, На лонї природи 3·60
Фрас, Нарис ґеольоґії . . 1·60

15 серия.

Драгоманів, Листи II. . . 4·40
Франко, Захар Беркут . 1·60
Флямаріон, Небо . . . . 2·40
Чехов, Змора . . . . . . 2·40

16. серия.

Короленко, Судний день 1·20
Лепкий, Кара . . . . . . 2·40
Мирний, Лихі люди . . . 1·40
Толстой, Казки . . . . . 2·40
Шірер, Палєстина . . . . 3·50

17. серия.

Масперо, Стар. Істория . 2·80
Стефаник, Моє слово . . 4·—
Толстой, Відроджене 3 т. 3·60

18. серия.

Лукіянович, За Кадильну 3·—
Ковалїв, Дезертир . . . . 1·60
Стороженко, Марко прокл. 1·40
Тимченко, Калевала . . . 3·—
Ферієр, Дарвінізм . . . . 1·70

19. серия.

Ґуцков, Уріель Акоста . . 1·40
Кобринська, Ядзя і Катруся 1·80
Конрад, Національна екон. 2·30
Кравченко, Буденне житє 3·—
Франко, Маніпулянтка . . 2·40

20. серия.

Драгоманів, Листи I. . . 3·40
Кониський, Вік Одинця . 2·20
Лепкий, З житя . . . . . 1·20
Мартович, Нечитальник . 1·60
Коцюбинський, У гр. сьвіт 2·—

Publikationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Supinški-Gasse, 17.

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševškyj, bis jetzt erschienen Bde I—LXXXVII (Geschichte, Archäologie. Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. Elf Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—XI enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševškyj (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr., III—IV bis zum J. 1340, VI - VII bis zum J. 1569), VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse im XIV—XVII Jhrh. Preis I, II u. V B. à 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 4·50, VIII u. IX B. 4·50. Bd. X—XI 4·50 Kr., Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Musäums des Narodnyj Dom in Lemberg — 3 Kr. II Band: Materialen zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jhdt. — 4 Kr. III Band: Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen in Galizien 1830—1840 — 5 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 10 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I und IV eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskyj, Preis à 3 Kr. Bd. II u. III Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratškyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII u. X: Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Litteratur von Michael Dragomanov (Zweiter Theil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX, Die Korrespondenz d. J. Holowaćkyj, Preis 7 Kr.

Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Theil, Preis 3 Kr., 2 Theil, Preis 3 Kr. Bd. VI—VII: Gedichte von Taras Ševčenko, Preis à 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Sektion publizierte bis jetzt 12 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaktion; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratškyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr. Bände IX—XI à 5 Kr.

D. Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570); VIII B. Akten zur Gesch. der ukr. Kosaken 1513—1630. Jeder Bd. kostet 4 Kr., III Bd. 5 Kr.

2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV, Eschatologische Apokryphen, IV. B. V, Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bdtd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II u. III à 5 Kronen.

3. Kotljarevśkyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798. Preis 60 Heller.

4. Akten-Sammlung zur Geschichte der social-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, Preis 3 Kr.

E. Die Ethnographische Kommission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetz. erschienen 22 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII—XIII à 3 Kronen, Bd. V—VI, XVII—XIX u. XXIII—XXIV à 4 Kr. Bd. XVI u. XXI—XXII à 6 Kr. 2. Materialen zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil) 6 Kr. Bd. VIII—IX Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr. und 3 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—36 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft in Lemberg, Ringplatz, 10, vorrätig.